

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS

Julija REKLAITĖ

NACIONALINIO IDENTITETO DISKURSAI
ŠIUOLAIKINĖJE LIETUVOS
ARCHITEKTŪROJE

DAKTARO DISERTACIJA

HUMANITARINIAI MOKSLAI,
MENOTYRA (03H),
SKULPTŪRA IR ARCHITEKTŪRA (H312)

LEIDYKLA
Vilnius TECHNICA 2015

Disertacija rengta 2008–2014 metais Vilniaus Gedimino technikos universitete.

Mokslinis vadovas

prof. dr. Rimantas BUIVYDAS (Vilniaus Gedimino technikos universitetas,
humanitariniai mokslai, menotyra – 03H).

VG TU leidyklos TECHNIKA 2300-M mokslo literatūros knyga
<http://leidykla.vgtu.lt>

ISBN 978-609-457-748-2

© VG TU leidykla TECHNIKA, 2015

© Julija Reklaitė, 2015

julija.reklaite@gmail.com

VILNIUS GEDIMINAS TECHNICAL UNIVERSITY

Julija REKLAITĖ

DISCOURSES OF NATIONAL IDENTITY
IN CONTEMPORARY LITHUANIAN
ARCHITECTURE

DOCTORAL DISSERTATION

HUMANITIES,
HISTORY AND THEORY OF ARTS (03H),
SCULPTURE AND ARCHITECTURE (H312)

Vilnius LEIDYKLA TECHNICA 2015

Doctoral dissertation was prepared at Vilnius Gediminas Technical University in 2008–2014.

Scientific Supervisor

Prof Dr Rimantas BUIVYDAS (Vilnius Gediminas Technical University, Humanities, History and Theory of Arts – 03H).

Reziumė

Šio darbo tyrimo objektas – nacionalinio identiteto konstruktas šiuolaikinėje Lietuvos architektūroje. Disertacijos tikslas – atskleisti, kokiais būdais per architektūrą ar jos įvaizdžius konstruojamas ir perteikiamas nacionalinis identitetas.

Į tapatumo architektūroje reiškinių šiame darbe siekiama pažvelgti remiantis trimis esminėmis nuostatomis: pirma, architektūra yra socialus menas; antra, architektūra yra viena ryškiausių galios įvaizdinimo formų; trečia, architektūra gana tiesiogiai perteikia, kaip pasaulį mato jos kūrėjai, – iš to kyla kone pagrindinė architektūros kaip architekto kūrybinės veiklos ir socialinio diskurso įtampa. Disertacijoje siekiama užkabinti visus tris probleminius nacionalinio identiteto lygmenis – socialinį, galios ir asmeninės raiškos – trimis svarbiausiais sociopolitinės situacijos ir architektūrinės sąveikos Lietuvoje periodais, savotiškais lūžio momentais: tarpukario Kauno architektūroje, sovietmečio architektūroje ir naujiausioje architektūroje, sukurtoje atkūrus nepriklausomybę 1990 m. Darbe aktualizuojamos nacionalizmo, banaliojo nacionalizmo, identiteto, tautinio identiteto, tapatumo, tradicijų (papročių), globalizacijos, regionalizmo, kritinio regionalizmo, mito, lūžio sąvokos.

Disertacijoje atliekami trys temos pjūviai – teorinis, siekiant atskleisti nacionalinio identiteto sampratą skirtingose mokslo šakose ir jo konstravimo prielaidas, chronologinis – analizuojant ir palyginant tapatumo suvokimą ir raišką skirtingais istoriniais periodais, bei conceptualus – išskiriant tapatumo konstravimo tendencijas ir jas iliustruojančius pavyzdžius. Šie temos pjūviai iš esmės atitinka tris darbo skyrius.

Disertacijoje atskleidžiama, jog Lietuvos architektūra išgyvena nacionalinio identiteto išraiškos krizę, kuri gali būti nulemta dar sąjūdžio laiku užfiksuoto retrospektyvinio naratyvo bei valstietiškos lietuviškumo sampratos. Atlikus istorinį tyrimą paaiškėja, jog sovietmečiu panašiais principais, perkoduojuant prasmes buvo skatinamas etnolingvistinis požiūris į nacionalinį identitetą architektūroje. Šio reiškinių ištakos siekia tarpukarį, kada buvo žvalgomasi į LDK bei ieškoma sąsajų su barokinio Vilniaus architektūros formomis. Tačiau galima rasti ir unikalų, naują Lietuvos identitetą formuojančių šiuolaikinės architektūros kūrinių.

Darbą sudaro įvadas, trys skyriai su apibendrinimais, bendrosios išvados.

Abstract

The subject of research of this work is a construct of national identity in contemporary Lithuanian architecture. The goal of the dissertation is to disclose the ways of construction and conveyance of the national identity through architecture and its images.

The work focuses on the identity phenomenon in architecture based on three essential concepts: first, architecture is social art; second, architecture is one of the brightest forms for imaging power, third, architecture can quite directly convey, how the world is seen by its creators – this causes perhaps the main tension of architecture – architect’s creative activities and social discourse. The dissertation aims at tackling all three problem levels of national identity: the social, of power and of personal expression within three most important periods of socio-political situation and architectural interaction in Lithuania, so-called breaking points, – in the interwar architecture of Kaunas, soviet period architecture and most recent architecture made after the restoration of Lithuanian independence in 1990. The work makes relevant the concepts of nationalism, banal nationalism, identity, national identity, traditions (customs), globalization, regionalism, critical regionalism, myth and breaking point.

The dissertation makes three cross-sections of the subject: theoretical aiming to disclose the concepts of national identity in different branches of science and its construction prerequisites; chronologic – analyzing and comparing the understanding and expression of identity in different historic periods; and conceptual – distinguishing the trends of identity construction and illustrating examples. These cross-sections of the subject essentially coincide with the three chapters of the work.

The dissertation discloses that Lithuanian architecture experiences a crisis of expression of national identity, which may be determined by the retrospective narrative fixed back in times of the Sajūdis movement and peasant-like perception of Lituania. After performance of the historic research, it is established that the ethno-linguistic approach towards the national identity in architecture was encouraged in soviet times applying similar principles of re-coding meanings. The origins of this phenomenon can be traced back in the interwar period, when the Grand Duchy of Lithuania was romanticized and imitated, and relations with architectural forms of Baroque Vilnius were sought. But unique works of contemporary architecture forming a new Lithuanian identity can be found.

Turinys

IVADAS	1
Problemos formulavimas.....	1
Darbo aktualumas.....	3
Tyrimų objektas.....	5
Darbo tikslas.....	5
Darbo uždaviniai	5
Tyrimų metodika	6
Darbo mokslinis naujumas	7
Darbo rezultatų praktinė reikšmė	7
Ginamieji teiginiai.....	8
Darbo rezultatų aprobavimas.....	9
Darbo struktūra.....	9
1. NACIONALINIO IDENTITETO SAMPRATA IR APRAIŠKOS VIZUALIOJOJE KULTŪROJE IR ARCHITEKTŪROJE	11
1.1. Nacionalinio identiteto samprata. Teorinės išvalgos, reikšmingi bruožai	12
1.2. Tapatumo konstruktai architektūrinėje erdvėje	22
1.3. Tapatumo diskursai architektūros atvaizduose	31
1.4. Pirmojo skyriaus išvados.....	37
2. NACIONALINIO IDENTITETO APRAIŠKOS XX A. LIETUVOS ARCHITEKTŪROJE	39
2.1. Nacionalinio identiteto užuomazgos ir bruožai tarpukario Kauno architektūroje	41
2.2. Nacionalinio identiteto konstravimas sovietmečio architektūroje	60
2.3. Nacionalinio identiteto problema atkūrus nepriklausomybę	84
2.4. Antrojo skyriaus išvados	111

3. TAPATYBĖS ŽENKLINIMO LIETUVOS ARCHITEKTŪROJE	
KONSTRUKTAI	115
3.1. Istorinių stilių ir idėjų atspindžiai	116
3.2. Kritisnės architektūros praktikos ir liaudiškumas	127
3.3. Unikalumas kaip naujas tapatumas	148
3.4. Trečiojo skyriaus išvados	161
BENDROSIOS IŠVADOS	163
LITERATŪRA IR ŠALTINIAI	167
PAVEIKSLŲ ŠALTINIAI	183
AUTORĖS MOKSLINIŲ PUBLIKACIJOS DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS.....	191

Contents

INTRODUCTION	1
Problem formulation	1
Relevance of the Thesis.....	3
The object of the research	5
The aim of the thesis	5
The objectives of the thesis	5
Research methodology	6
Scientific novelty of the thesis	7
Value of research findings.....	7
Defended statements	8
Approval of the research findings	9
Dissertation structure.....	9
1. PERCEPTION OF NATIONAL IDENTITY AND MANIFESTATIONS IN VISUAL CULTURE AND ARCHITECTURE	11
1.1. Perception of national identity. Theoretical insights and significant features	12
1.2. Constructs of identity in architectural space.....	22
1.3. Discourses of identity in architectural images.....	31
1.4. Conclusions of Chapter 1	37
2. MANIFESTATIONS OF NATIONAL IDENTITY IN THE 20 TH CENTURY LITHUANIAN ARCHITECTURE	39
2.1. Rudiments and features of national identity in the interwar period architecture of Kaunas	41
2.2. Construction of national identity in soviet period architecture.....	60
2.3. Problem of national identity after restoration of independence.....	84
2.4. Conclusions of Chapter 2	111

3. CONSTRUCTS OF IDENTITY REPRESENTATION IN LITHUANIAN ARCHITECTURE 115

- 3.1. Reflections of historical styles and ideas..... 116
- 3.2. Critical architectural practices and vernacularity 127
- 3.3. Uniqueness as a new identity 147
- 3.4. Conclusions of Chapter 3 161

GENERAL CONCLUSIONS 163

REFERENCES 167

SOURCES OF FIGURES 183

LIST OF SCIENTIFIC PUBLICATIONS BY THE AUTHOR ON THE TOPIC OF THE DISSERTATION 191

Ivadas

Problemos formulavimas

Architektūra, apimdama didelę dalį gyvenamosios socialinės aplinkos, lemia ir vietos identiteto suvokimą; joje atsispindi laikmečio ekonominiai, politiniai ir ideologiniai reiškiniai, ją galima laikyti socialinio gyvenimo ir minties raidos indikatoriumi. Kaip teigia filosofas Leonidas Donskis, „Architektūra turi didžiausią vizualinę galią iš visų menų liudyti visą civilizacinę visuomenės ir žmonijos būklę – ekonomikos, technologijų, skonio, minties, vaizduotės, politinio jautrumo. Todėl architektūra veikiausiai buvo ir bus verslus ir ekonomiškai manevringas aukštasis menas“ (KAFel 2013).

Modernios architektūros judėjimai ir kryptys atspindi laikotarpio sociopolitinę, ekonominę situaciją ir kūrybinį šių laikų architektūros potencialą. O bet koks kūrybinis procesas neatsiejamas nuo klausimų „kas aš?“, „kokia mano vieta kontekste?“, „kodėl esu toks / tokia?“. Visais laikais architektas provokuoja, diktuoja, prisitaiko, kelia klausimus, juos sprendžia ir tiesiogiai bei įtakingai dalyvauja kultūriniame gyvenime. Šitaip, apimdama daugelį kūrybinių klausimų, architektūra yra šalį, miestą, vietovę reprezentuojantis objektas, kur minėti savi-vokos klausimai tampa ypač aktualūs ne tik globaliu, bet ir lokaliu mastu.

Tuo tarpu nutarime dėl Lietuvos respublikos architektūros politikos kryptį aprašo patvirtinimo (2009) rašoma:

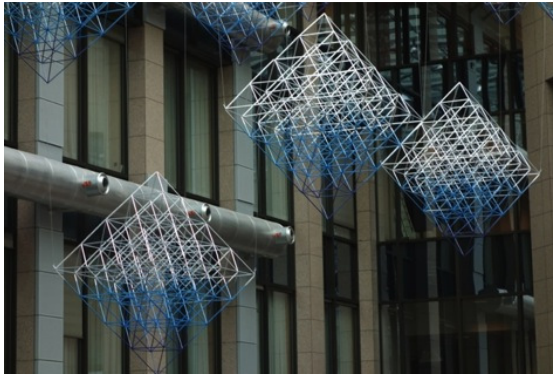
Nuo pat pirmųjų valstybių įsikūrimo architektūra buvo jų galios ir kultūrinės pažangos rodiklis. Kadangi architektūra ir urbanistinė plėtra veikia kiekvieną žmogų, pilietį, valstybei tai strategiškai svarbu. Veiklos kokybė ir pažanga šioje srityje veikia žmonių gyvenimo gerovę, kultūrinę ir socialinę raidą, pagaliau – ir pilietinę savimonę. Architektūros ir urbanistikos kokybė tiesiogiai lemia bendrą šalies kultūrinį, ekologinį, socialinį ir ekonominį klimatą.

Akivaizdu, kad architektūra yra ir itin aktualus įvaizdžio formavimo įrankis, tačiau ne visuomet ją galima lengvai perskaityti kaip būdingą konkrečiai valstybei, miestui ar asmeniui, susieti su konkrečia vieta. Ne mažiau veiksminga architektūros galios ir nacionalumo samprata dažniausiai yra koduojama netiesioginėmis, paslėptomis (sąmoningai ir nesąmoningai) prasmėmis. Pagal tai, kaip orientuojamės mieste, į ką atkreipiamas dėmesys, kaip jame gali judėti ir juda masės, kokią istoriją reprezentuoja pagrindiniai valdžios ir kultūros statiniai, yra sukuriama konkreti ir tik tai vietai tapati atmosfera. Per šiuos, dažnai sąmoningus ir socialinius, veiksmus mes tapatinamės su miestais, keliaudami juos išsename, susikuriame asociacijas. Todėl tapatumo konstravimo per architektūrą supratimas ir vertinimas yra labai aktualus.

Nacionalumo ir tapatumo klausimai ypač aktualėja globalizacijos sąlygomis. Šiuolaikiniam žmogui tenka nuolat derinti dvi pasaulėžiūros priešybes – etnocentrizmą ir globalizaciją (Antinienė 2011). O tai ypač sudėtinga tokiose sąlyginai jaunose (moderniosios kultūros prasme) valstybėse kaip Lietuva. Tokioje psichosocialinėje situacijoje neapčiuopiamas, tačiau ypač reikšmingas tampa nacionalinio identiteto perteikimas plačiąja kultūros prasme tiek vietiniu, tiek tarptautiniu lygmeniu.

Mus supančiuose pastatuose, tiek jų estetikoje, tiek semantikoje, užfiksuojama šių dienų pasaulėžiūra, technologinė pažanga bei jų užsakovų intencijos. Kiekvieno periodo architektūroje galima įskaityti tik jam būdingus tapatumo ženklus. Todėl šiame darbe plačiai – nuo filosofijos ir psichologijos iki erdvinės praktikos – nagrinėjamas daugiaprasmiškas tapatybės išraiškos Lietuvos architektūroje klausimas. Identitetas darbe suvokiamas ir pristatomas kaip sąmoningas konstruktas. Disertacijoje siekiama atsakyti, kas, kaip ir kodėl jį konstruoja, dekonstruoti ir išsluoksniuoti nacionalinio identiteto kūrimo mitus.

Darbo aktualumas

1 pav. Justus Lipsius būstinės Briuselyje apipavidalinimas Lietuvai pirmininkaujant Europos Sąjungos Tarybai, UAB „Ekspobalta“, 2013

Fig. 1. Decoration of the *Justus Lipsius* headquarters in Brussels in relation to Lithuania's presidency over the Council of the European Union, *Ekspobalta*, 2013

2013 metais, Lietuvai pirmininkaujant Europos Sąjungos Tarybai, šalies kultūriniame gyvenime vyko daug reprezentacinių renginių. Siekis pristatyti Europai modernią, kuriančią ir jaukią Lietuvą¹ buvo regimas ne tik atidarymo renginiuose, bet ir apipavidalinant erdves. Vienas iš identiteto išraiškos tendenciją iliustruojančių pavyzdžių – ES Tarybos būstinės *Justus Lipsius* Briuselyje apipavidalinimas, kuriuo rūpinasi kiekviena pirmininkaujanti šalis. *Justus Lipsius* pastate įkurdinti lietuviški „Europos sodai“ (1 pav.). Lietuvos menininkai, vadovaujami Vilniaus dailės akademijos garbės profesoriaus Sauliaus Valiaus, sukūrė dekoravimo projektą, kuriame „atspindėtos lietuviškos tapatybės sudėtinės dalys – tradiciniai amatai, modernusis menas ir šiuolaikinis dizainas“ („ES Tarybos būstinę Justus Lipsius Lietuva papuošė ‘Europos sodais’“, 2013 07 05). Pastato atriame iš lengvų aliuminio vamzdelių įrengta instaliacija „Europos sodai“ buvo prasminė ir vaizdinė dekoravimo ašis (dizaineris Vytautas Puze-

¹ Specialiai pirmininkavimui sukurtame portale (<http://www.eu2013.lt/lt/>) šis LR užsienio reikalų ministerijos šūkis lydėjo visą kultūrinę pirmininkavimo programą, kritikuotą ne viename kultūriniame diskurse: pavyzdžiui, kultūrinio tapatumo klausimus nagrinėjančiame kritiškame Ritos Repšienės straipsnyje teigiama: „Nacionalinis tapatumas šiandien jau nėra mažųjų valstybių kryžius, priešingai – tai galimybė išlikti globaliame pasaulyje, išsaugoti savitumą, kad galėtume esminius jo bruožus perduoti ateinančioms kartoms“. Straipsnyje sukritikuotas dialogo tarp tradicijų ir inovacijų nebuvimas „tarp mūsų ir kitų, tarp to, kas asmeniška, ir to, kas universalu“, nes rezultatas tokiu atveju gaunasi toks, kokį ir regėjome pirmininkavimo metu – primityvus (Repšienė 2013: 3, 5).

ras). Joje šiuolaikinėmis priemonėmis kartojamas lietuviškų šiaudinių sodų motyvas. Iš šiaudų veriami sodai turėjo simbolizuoti pasaulio medį, kosmoso tvarką. „Pirmininkavimas mums suteikia puikią galimybę atkreipti dėmesį į Lietuvos kultūros turtingumą [...] pristatydami įkvepiančias idėjas, šie menininkai atstovauja Lietuvos dinamiškai ir kūrybiškai aplinkai, kuri yra Europos kūrybos tinklo dalis“, – atidarymo metu svečiams kalbėjo Lietuvos kultūros ministras Šarūnas Birutis („ES Tarybos būstinę Justus Lipsius Lietuva dekoruoja ‘Europos sodais’“, 2013 07 16). Tai tik vienas iš daugelio pavyzdžių, kaip įvairiais lygmenimis manipuluojama *tapatumo* ir *identiteto* sąvokomis, kaip jos naudojamos neapibrėžtiems kūriniams ir erdvėms apibūdinti ir kokia opi bei nekonkreči yra nacionalinio identiteto vizualiuosiuose menuose problema.

Tapatumas itin dažnai siejamas su tradicija ir modernumu reprezentuojant šalį, o tai iš esmės yra itin neapibrėžtos sąvokos. Kita vertus, nuolatiniai bandymai atkurti ir rekonstruoti didingos Lietuvos praeities ženklus yra cikliškai pasikartojantis reiškinys. Todėl neišnagrinėjus nacionalinio tapatumo daugiasluoksniskumo, neišsklaidžius jį gaubiančios idėjų gausos labai sudėtinga, o greičiausiai ir neįmanoma, žengti tvirto žingsnio ateitin nukreiptos, konceptualiai ir racionaliai pagrįstos kūrybos link. Kaip yra sakęs Czesławas Miłoszas – nesusi-tvarkęs su praeitimi, nesukursi ir ateities.

Šiame kontekste itin svarbu įvertinti ir tai, jog architektūra yra ne tik rezultatas, bet aktyvus ir įtakingas kūrybinis procesas. Pasak Svetlanos Boym, bet kokia socialinė žmogaus veikla varijuoja tarp nacionalinio ilgesio ir asmeninės priklausomybės (Boym 2001). O kaip paskaitoje pabrėžė architektūros teoretikas, pasaulyje garsių visuomenės traumas žyminčių monumentų autorius Julianas Bonderis – visuomenė prasideda ten, kur baigiasi mano asmeninis „aš“ („Julian Bonder. Gediminas Urbonas“ 2013 06 25). Tapatumas architektūroje yra šiame daugiasluoksniame kontekste itin įdomus reiškinys, balansuojantis tarp asmeninio ego ir priklausymo tam tikrai visuomenei, nuolat atsiduriant ant ribos tarp „sava“ ir „svetima“. Todėl į tapatumo architektūroje reiškinį šioje disertacijoje siekiama pažvelgti remiantis trimis esminėmis nuostatomis:

Pirma, architektūra yra socialus menas. Pagal šiuolaikinę sampratą, architektūra vis mažiau kalba apie daiktų formas ir vis labiau – apie socialinius ryšius, užprogramuotus joje, taip pat – apie socialinius ryšius, vykstančius už tiesioginės architektūros ribų².

² Architecture Beyond Building (*liet.* Architektūra anapus pastatų) – 2008 metų Venecijos architektūros bienalės šūkis ir tema. Tai, ko gero, labiausiai savo laikotarpį perteikusi bienalės kuratoriaus Aarono Betsky'o pozicija, bienalėje ryškiai parodyta per architektų-žvaigždžių (*starchitects*) ir socialinės architektūros sąveiką, palydint gausiomis publikacijomis, diskusijomis ir bienalės manifestais, aukštinant visapusiško – tiek dizainerio, tiek socialiai atsakingo, tiek teoriškai išsilavinusio – architekto ar architektės asmenybę.

Antra, architektūra yra viena ryškiausių galios įvaizdinimo formų. Kaip knygos *The Edifice Complex* antraštėje teigia autorius Deyanas Sudjicius – galingieji stato, nes tai yra tai, ką veikia galingieji (Sudjic 2005). Architektūra visais laikais formavo arba palaikė galios reiškinius ir jos užsakovų įvaizdį, todėl tiriant aplinką svarbu įvertinti ir joje užkoduotus prasminius sluoksnius.

Trečia, architektūra priskiriama humanitarinių mokslų menotyros kryptčiai, o kūryba yra neatsiejama nuo vidinio „aš“, tapatybės permąstymo ir siekio jį išreikšti. Architektūra gana tiesiogiai perteikia, kaip pasaulį mato jos kūrėjai, – iš to kyla kone pagrindinė architektūros kaip architekto kūrybinės veiklos ir socialinio diskurso įtampas.

Tyrimų objektas

Šio darbo tyrimų objektas – nacionalinio identiteto konstruktas šiuolaikinėje Lietuvos architektūroje. Disertacijoje siekiama atskleisti, kokiais būdais per architektūrą ar jos įvaizdžius yra konstruojamas ir perteikiamas nacionalinis identitetas.

Darbo tikslas

Disertacijos tikslas yra atskleisti, kokiais būdais per architektūrą ar jos įvaizdžius yra konstruojamas ir perteikiamas nacionalinis identitetas.

Darbo uždaviniai

1. Išnagrinėti nacionalinio identiteto sąvoką ir sampratą vizualiosios kultūros kontekste ir išanalizuojant tapatumo ir tradicijos, lokalumo ir globalizacijos santykį, galimus asmeniškumo ir priklausymo visuomenei atspindžius architektūroje.
2. Analizuoti nacionalinio identiteto apraiškas „banaliojo nacionalizmo“ objektuose.
3. Analizuoti, išgryninti ir palyginti nacionalinio identiteto architektūroje diskursus trimis istorinių lūžių periodais – tarpukario Kaune, sovietmečio Vilniuje ir atgavus nepriklausomybę 1990 m.; palyginti šių trijų periodų nacionalinio identiteto raišką viešojoje erdvėje, ideologijos ženklus kultūros ir galios pastatuose bei privačiojoje erdvėje.

4. Išnagrinėti nacionalinio identiteto išraiškos priemonės nuo retrospektyvių, su liaudies architektūra ir tradicija siejamų tendencijų iki unikalumo paieškų šiuolaikinėje architektūroje. Aptarti jų sklaidos lauką ir priemones.
5. Įvardyti ir kritiškai įvertinti Lietuvos šiuolaikinės architektūros ypatybes, suvokiamas kaip nacionalinio identiteto bruožai.
6. Atskleisti pagrindinius lietuviškosios architektūros nacionalinio identiteto konstruktus, nagrinėti būdingus, tendencijas liudijančius pavyzdžius, aptarti situacijų priežastingumus.

Tyrimų metodika

Darbe itin svarbios *postkolonijinė* ir *diskurso* teorijos. Pagal postkolonijinę teoriją, kolonijinė tvarka priverčia subjektą jaustis ne savimi, o „kitu“ – tokiu, kokį jį ar ją mato kolonistas. Toks kolonizuotam subjektui būdingas savivokos procesas vadinamas „savęs susvetinimu“, išreiškiamas požiūriu „aš esu kita/s“. Šioje priešpriešoje itin svarbus tas tapatumo suvokimo aspektas, kad savęs suvokti neįmanoma, jei neegzistuoja „kita/s“, todėl itin aktuali tampa šiame darbe atliekama analizė lūžio, virsmo, perėjimo iš vienos į kitą santvarką periodais.

Anot vieno įtakingiausių diskurso teorijos kūrėjų Michelio Foucault, diskursas – tai tam tikrame socialiniame kontekste funkcionuojantys teiginiai (vaizdai) ir jų grupės, organizuojantys bei struktūruojantys referuojamo reiškinių suvokimą. Diskursas yra ne teiginiai ir vaizdai apskritai, o pagal tam tikras taisykles sukurta reikšmė, galią ir poveikį socialiniame kontekste turintys teiginiai ir vaizdai. Foucault nuomone, galia yra vienas svarbiausių diskurso analizės raktažodžių (Foucault 1984).

Šioje disertacijoje architektūros tapatumo bruožams bei etalonams nustatyti naudojamas *analogijos metodas*. Nagrinėjamos architektūros pavyzdžiai klasifikuojami, tipologizuojami; atliekama struktūrinė ir chronologinė architektūros formų analizė. Disertacijoje naudojamas iki šiol retas architektūros istorijos ir teorijos darbuose interviu metodas. Reikia pabrėžti, jog dažni ypač okupaciniais periodais kūrusių architektų darbai buvo neįgyvendinti, arba įgyvendinami su kompromisais, be to, iki šiol Lietuvoje architektūra nėra dažnas teorijos tyrimų objektas, architektai nėra linkę teoretizuoti, pristatyti visuomenei savo kūrinių, o šie į menotyros bei profesionaliosios kritikos lauką patenka retai. Todėl interviu metodu siekiama išaiškinti architektūros kūrėjų intencijas ir asmeninį požiūrį į identiteto konstravimą. Dėl to darbas yra gana pliuralus ir postmodernus, kaupiantis ir atskleidžiantis platų nagrinėjamos temos aspektų spektrą.

Darbo mokslinis naujumas

Kad tapatumo tema yra aktuali ir savalaikė – jau suvokiama, tačiau ji tyrinėta tik pavieniais aspektais. Ypač pastarąjį dešimtmetį imta įvairiais aspektais tyrinėti sovietinio periodo kultūrą. Pasirodė disertacijų sovietinės dailės (Grigoravičienė 2011), architektūros (Navickienė 2004), urbanistikos (Novickas 2004), paminklosaugos (Janušonienė 2009), dizaino (Jakaitė 2012) temomis; straipsnių apie stalininę urbanistiką (Petruelis 2007a; Petruelis 2006; Petruelis 2007b; Tornau 2004), fotografiją (Matulytė 2003), skulptūrą; pradėta aktyviai polemizuoti sovietinio kultūrinio palikimo klausimais (Čepaitienė 2007; Čepaitienė 2004; Minkevičius 2006 ir kiti). Aktualūs tapo politizuotos kultūros klausimai, socialiniai, ekonominiai bei politiniai jos kontekstai ir interpretacijos galimybės (Antanavičiūtė 2009). Praėjus šiek tiek laiko po nepriklausomybės atgavimo, imta analizuoti visai neseno periodo palikimą tiek stiliumi, tiek intencijų prasmėmis (*Laisvės architektūra*, 2012); įvairiais kultūros lygmenimis imama kelti meno socialumo, politinės atsakomybės ir nacionalinio identiteto arba tapatumo aktualumo klausimus (Čepauskaitė 2010). Taigi vadinamosios *trauminės* patirtys, atsiradus nors ir nedidelei laiko distancijai, tampa vis kitaip aktualios – nors tai dar neįgyja kompleksinio tyrimo bruožų. Tuo tarpu išsamesnių studijų būtent architektūros tapatumo klausimais, arba šiuolaikinės architektūros tyrimų socialiniais, politiniais ar intencijų aspektais, atlikta nėra.

Todėl šiame darbe krepiamas dėmesys į Lietuvos tapatybės problematiką, jos išraiškos architektūrinėmis priemonėmis tendencijas šiuolaikinėje Lietuvos architektūroje. Disertacijoje nagrinėjami tapatumo aspektai sociologijoje, psichologijoje, kalbotyroje. Visa tai daro tyrimą tarpdisciplininį. Darbe atliekami trys temos pjūviai: teorinis, siekiant atskleisti nacionalinio identiteto sampratą skirtingose mokslo šakose ir jo konstravimo prielaidas; chronologinis, analizuojant ir lyginant tapatumo suvokimą ir raišką skirtingais istoriniais periodais; konceptualusis, išskiriant tapatumo konstravimo tendencijas ir jas iliustruojančius pavyzdžius. Šie temos pjūviai iš esmės atitinka tris darbo skyrius.

Darbo rezultatų praktinė reikšmė

Istoriniams architektūros sluoksniams niekada netrūko dėmesio, tačiau sisteminių modernios ir / arba šiuolaikinės architektūros tyrimų tapatumo aspektu iki šiol atlikta nebuvo. Apie savitos Lietuviškos architektūros mokyklos savitumus irgi kalbama nemažai (Mačiulis 2013b; „Lietuvos architektų rūmų II suvažiavimo rezoliucija“, 2010 04 30; Drėmaitė 2011), tačiau akivaizdžiai trūksta profesinės ir ypač mokslinės literatūros šiuo klausimu: nėra paviršutiniškų tyrimų ar kritinių profesinių straipsnių, analizuojančių neseno periodo pastatus identiteto,

įvaizdžio formavimo, politinės situacijos, intencijų ar skirtingų architektūros srovių perteikimo aspektais. Išsamaus tyrimo, atskleidžiančio nacionalinio identiteto paradoksalumą, kompleksiskumą, jo konstravimo būdus, iki šiol atlikta nebuvo.

Darbe atkreipiamas dėmesys į Lietuvos tapatybės problematiką, jos išraiškos architektūrinėmis priemonėmis tendencijas, gilinamasi į identiteto kaip konstrukto kūrimą ir netiesiogines architektūros formas, senovės stilių romantizavimo, stilizavimo, kičo ir atkūrimo reiškinius; analizuojami identiteto diskursai galios objektuose ir viešosios erdvės kaitoje, asmeninėje erdvėje ir netiesioginiuose architektūros įvaizdžiuose. Tai daro tyrimą tarpdisciplininį ir ypač aktualų architektams praktikams.

Ginamieji teiginiai

1. Nacionalinis identitetas architektūroje gali būti ir yra suvokiamas ir nagrinėjamas kaip konstruktas, naudojamas nacionalinei tapatybei skatinti politiniais, socioekonominiais, kultūriniais tikslais.
2. Nacionalinio identiteto raiškos būdų ir priemonių aktualumas ypač išryškėja ir skirtingai pasireiškia istorinių lūžių periodais. Ryškiausi teoriniai ir praktiniai pavyzdžiai aptinkami tarpukario Kauno tautinio stiliaus architektūroje; sovietmečio modernizmo architektūroje ir postmodernizmo bruožų turinčioje architektūroje atgavus nepriklausomybę. Jie yra nulemti specifinės sociopolitinės to meto situacijos.
3. Tapatumo išraiška Lietuvos architektūroje yra tradiciškai siejama su gamtinio ir kultūrinio kontekstualumo aspektais. Tai pasireiškia natūralių, ypač vietinių medžiagų derinimu, tradicinių technologijų bei konstrukcijų naudojimu, dermės su aplinka paieška architektūros kūriniuose.
4. Tradicijų tąsa, nulemta mokslinio teorinio pagrindo, Lietuvos architektūrai nėra būdinga; dėl to randasi istorijos sluoksnių supynimo paradokasai ir kičo apraiškos, stilizacijų bei interpretacijų variacijos, kurios neturėtų tiesiogiai būti laikomos šiuolaikine nacionalinių bruožų turinčia architektūra.
5. Nacionalinis identitetas Lietuvos architektūroje ideologiškai yra siejamas su retrospektyvumu bei liaudies arba tradicinės architektūros interpretacijomis, imitacijomis ir perkūrimu; tačiau gali būti asocijuojamas ir su naujos, unikaliomis architektūros kūrybinėmis paieškomis, atspindinčiomis šiuolaikinio žmogaus poreikius bei pasaulėžiūrą.

Darbo rezultatų apibavimas

Darbo tema autorė yra parengusi ir publikavusi šešias mokslines publikacijas, iš kurių tris yra pristačiusi mokslo konferencijų metu:

- 2013 m. – „Inkluzai gintare, ką pasakoja modernistinė memorabilia“, nacionalinė konferencija „Lietuvos modernizmas Europos architektūros kontekste“.
- 2010 m. – „Architektūra parodoje“ [su Asta Visminaite], nacionalinė mokslinė konferencija „Menų sąveika architektūroje“.
- 2009 m. – „Soviet Modernism Architecture in Lithuania: the Challenge of Change“, tarptautinė tarpdisciplininė konferencija „Urban Change in Eastern and Central Europe“, Vilniaus universitetas.

Darbe naudojama medžiaga, surinkta rengiant modernizmo architektūrą tiriančią parodą *Galimas modernizmas* (kartu su Audriumi Novicku), kuriai atlikti interviu su architektais (nepublikuoti)³, bei mokomajai knygai *Laisvės architektūra* (drauge su Tomu Grunskiu, 2012) atliktos architektų apklausos bei interviu⁴.

Darbo temą autorė yra nagrinėjusi ir mokslo populiariuose renginiuose. 2014 metų pradžioje ji, drauge su kolegomis parengė ir Nacionalinėje dailės galerijoje kuravo architektūros paskaitų ciklą nacionalinio identiteto architektūroje tema, jo metu viešas paskaitas skaitė ir diskusijose dalyvavo 9 architektūros tyrėjai iš Lietuvos ir užsienio, o paskaitas klausė ir diskutavo apie 1000 žiūrovų. Tokiu būdu tema buvo naujai aktualizuota, jos tyrimas pakeltas į viešos, mokslo populiaros diskusijos lygmenį.

Darbo struktūra

Darbą sudaro įvadas, trys skyriai su išvadomis.

---

³ Algimantu Mačiuliu, Justinu Šeiboku, V. E. Čekanausko našle Terese, N. E. Bučiūtės dukra Lada Markejevaite, A. ir V. Nasvyčiais.

⁴ Jose dalyvavo šie architektai: V. J. Dičius, A. Mačiulis, A. Nasvytis, V. Brėdikis, L. Ziberkas, K. Lupeikis, L. Naujokaitis, G. Čaikauskas, R. Palekas, A. Palekienė, T. Balčiūnas, A. Sasnauskas, A. Ropolas, L. Rekevičius, J. R. Palys, A. Kančas, J. Audėjaitis, Š. Kiaunė, G. Natkevičius, A. Karalius, G. Bernotienė, G. Balčytis, L. Tuleikis, A. Skiežgelas, S. Prikockis, L. Šliogerienė, R. Gailius, V. Dapkevičius, A. Andrijauskas, G. Čičiurka, A. Kilišauskas, A. Gedutis, V. Jankūnas, A. Baužys, S. Gentvilas, V. Dapkevičius, M. Daukšys. Šiai knygai taip pat atlikti interviu su pastarojo dvidešimtmečio architektūrai ryškiausių įtaką padariusiais asmenimis – A. Zuoku, R. Paleku, A. Ambrasu, E. Miliūnu, D. Čiūta, G. Jurevičiumi, V. J. Dičiumi.

1

Nacionalinio identiteto samprata ir apraiškos vizualiojoje kultūroje ir architektūroje

Nacionalinio identiteto kaip konstrukto analizė labai komplikauta ne tik dėl sunkiai apčiuopiamų ir įvardijamų bruožų, bet ir dėl ne iki galo skaidraus tyrimo objekto. Nacionalinio tapatumo vaizdo (atvaizdo / įvaizdžio) klausimas iš esmės yra dualus. Viena vertus, galima nagrinėti, kaip nacionalinis identitetas istoriškai susiklosto konkrečioje kultūrinėje terpėje ir kaip jis perteikiamas šiandien. Kita vertus, kyla klausimas, kokia architektūra ir kokios jos formos yra naudojamos nacionalinei reprezentacijai. Šie skirtingi temos poliai yra neatsiejami šiame tekste.

Teigiant, jog nacionalinis identitetas architektūroje yra naudojamas savimonei konstruoti, tampa akivaizdu, kad ir jo reprezentacinės priemonės yra save kuriančios. Kitais žodžiais tariant, kuriamas (ne savaimė besikuriantis) įvaizduojamas nacionalinis identitetas naudojamas vėl permąstant jį patį. Galbūt todėl architektūroje itin sudėtinga perdirbti ir interpretuoti nacionalinio identiteto įvaizdavimą kitaip, nei tai daro dažnai po ironijos ar žaismingumo kauke be-

sislepiantys šiuolaikiniai menininkai ir dizaineriai⁵. Prie šios priešpriešos tekste bus dar ne kartą grįžtama, o šio skyriaus tikslas yra išsigryninti aiškiausius poleminius diskusijos taškus ir trumpai peržvelgti jų raidą.

Šio skyriaus medžiaga publikuota autorės straipsniuose: Sovietmečio modernizmo architektūros praradimai Lietuvoje (Kšivickaitė 2008); Tautinio tapatumo problema šiuolaikinėje Lietuvos architektūroje (Reklaitė 2010)

1.1. Nacionalinio identiteto samprata. Teorinės įžvalgos, reikšmingi bruožai

Nesunku pastebėti, jog, įvykus politiniams lūžiams, nacionalinio identiteto perteikimo klausimas išskyla vis naujai – ir neretai radikaliomis formomis. Kuriantis (ar atsikuriant) naujai valstybei, politiniu lygmeniu pasitelkiamas ir sustiprinamas nacionalinio identiteto klausimas. Tam architektūra tarnauja kaip didžiulę galią ir materiją valdantis įrankis. Būtent architektūra kaip įrankis yra itin dažnai aptariama kalbant apie tapatumo įvaizdinimą⁶. Nuo seno tai tiek gyvai, tiek virtualiai liudija pilių ir bažnyčių pavyzdžiai, miestų gatvių tinklas ir šiuolaikinių miestų reprezentacijos formos. Nesileidžiant į detales, šiame tekste išskirtinai įdomūs keli atvejai – tarpukario Kauno architektūra, plačiai žinoma kaip *nacionalinis, romantinis modernizmas*⁷; sovietmetis, kaip *mitų kūrimo ir*

---

⁵ Pavyzdžiui, nuo 2003 metų aktyviai veikia populiarus mados dizainerių duetas (Jolanta Rimkutė ir Ieva Ševiakovaitė), kuriantis žaismingas kolekcijas pavadinimu IDENTITY LT. Taip pat – ir daugelis grafikos ir baldų dizaino autorių, skinančių laurus tarptautinėse parodose bei konkursuose.

⁶ Apie architektūros naudojimą ideologiniams tikslams diskutuojama daug, ypač postkolonijinėse valstybėse. Čia diskusija iš esmės skyla į dvi priešingas pozicijas. Vieni linksta teigti, jog architektūra atlieka grynai estetinę funkciją ir negalima kaltinti pastatų, jog jie tampa vyraujančios ideologijos įkaitais (pvz., Kumpikevičiūtė 2008 04 03). Kiti mano, jog architektūra visuomet yra susijusi su politine situacija ir be ideologinio užtaiso ji negalima (pvz., Culea 2010).

⁷ Petrusis čia išskiria vadinamojo tautinio stiliaus ir regionalizmo (genius loci) sąvokas (Petrulis 2008);

*perkūrimo erdvė*⁸; 1990 m. – nepriklausomybės atkūrimo metas su ryškiais *bandymais įprasinti arba sukurti valstybės įvaizdį*, kurie įvairiomis formomis yra tęstiniai ir begaliniai. Norint suvokti šiuos reiškinius, būtina pasigilinti į jų politines, socialines ir filosofines ištakas.

Nors tautinis tapatumas yra vienas iš daugelio elementų, sudarančių bendrą asmens tapatumą, jo svarba išskirtinė: jis susijęs su asmens saviverte⁹. Pasak Dailios Antinienės, tyrimais nustatyta, kad stipresnis asmens tautinis tapatumas daro didesnę įtaką asmens *aš* įvaizdiui (Antinienė 2011). Kita vertus, daugelio šiuolaikinių mąstytojų darbuose nesunku pastebėti, jog tautiškumo jausmas kaip pilietiškumo apraiška nėra tiesiogiai susijęs su dalyvavimu šalies gyvenime¹⁰. Dažnai šiuolaikinio piliečio tautinis tapatumas persikelia į pasyvaus dalyvavimo lygmenį socialiniuose tinkluose ir kitose, medijuotose, bendravimo formose. Toks medijų dalyvavimas mūsų kasdienybėje taipogi transformuoja *savojo aš* suvokimą bei su tuo susijusias asmens savybes, todėl negali neturėti pasekmių kūrybai ir apskritai erdvei. Tai iliustruoja ne tik kintantys architektūros kūrybos metodai, bet ir besikeičianti pastatų tipologija bei jos išraiška.

Iš dalies dėl to pastaruoju metu galima matyti naują tapatumo tyrimų bangą visuotinės migracijos, tarptautinių konfliktų bei globalizacijos kontekste. Išskirtinis vaidmuo tiriant socialinį tapatumą tenka Erikui Eriksonui, kuris aptarė tapatumo svarbą psichosocialinei asmens raidai. Tapatumo paieškas jis apibūdina kaip tam tikrą geros vidinės savijautos patirtį, nulemtą krizių kelio. Pasak Eriksono, tapatumo jausmui būdingi šie dalykai:

---

⁸ Sovietinio nacionalumo sluoksnių persidengimus ir nacionalinės politikos svyravimus taikliai yra aprašęs Tomas Venclova 1978 m. laiške Czesławui Miłoszui: „Valdžios požiūris į lietuviškąjį nacionalizmą visada buvo dvilypis. Žinoma, viena ranka ji stengėsi jam nusukti sprandą, bet kita, sakytum, po trupučiuką maitino. Darė keistas laikinas nuolaidas [...]. Kai kurios nuolaidos buvo taktinis žingsnis dideliame tautos pavergimo žaidime. Kitais atvejais manevravo lietuvių tarybinis elitas, kuris savo paties interesus gindamas tylomis sabotavo rusifikaciją. [...] ‘Piesnia i pliaska’, žinoma, klesti, net labai estetizuotu pavidalu, o ‘dainų šventės’ yra lygiai tiek pat charakteringos režimui, kiek ir Gegužės 1-osios demonstracijos. Didžiuosius kunigaikščius minėti jau kažkaip nepatogu. Tačiau buvo atstatyta Trakų pilis; tatai įsiutino Chruščiovą, bet jo tapybiškas įniršis liko tik atsiminimas. Taip pat madingos yra istorinės dramos, pilnos įvairių neaiškių aliuzijų, ir, beje, cenzūros bei partinės kritikos geraširdiškai aprobuojamos. Žodžiu, ir Lietuvoje valdžia naudoja nacionalizmą kaip papildomą kontrolės instrumentą (ir atsarginį vožtuvą)“ (Venclova 2012: 152–153). Žr. Jakaitė 2012.

⁹ “Tapatumas – tai asmenybės šerdis, suteikianti prasmę ir svarbą individo pasauliui” (Marcia 1994: 7), tai gebėjimas atsakyti į klausimą, kas aš esu, ir gautus atsakymo variantus derinti tarpusavyje.

¹⁰ Pavyzdžiui, Baumanas (2002) teigia, jog aktyvus dalyvavimas ir pilietinės pozicijos išsakymas socialiniuose tinkluose dar nėra tikrasis dalyvavimas politinaime šalies gyvenime.

suvokimas, kad elgesį galima reguliuoti pagal turimas vertybes ir lūkesčius; vidinis tapatumas egzistuoja tada, kai suvokiama, kad šiandieninis *aš* jau kitoks, tačiau vis dar neat-siejamas nuo praeities, o kartu kintantis ir orientuojantis į ateitį; santykis su kitais lemia ir pagrindžia tapatumą (Antinienė 2011: 26).

Todėl disertacijoje bandoma susieti šias asmens ir grupės savybes ir ieškoti psichosocialinių paaiškinimų šiuolaikinėje architektūroje vykstantiems reiškiniams apibūdinti. Ypač kreipiamas dėmesys į *praeities*, *dabarties* ir *ateities* derinimą bei *aš* santykio su *kitu* išraišką architektūrinėje erdvėje.

Jamesas Marcia (Marcia 1994: 159–197; Erikson 1963), plėtodamas Eriksono teoriją, išskyrė du svarbiausius tapatumo kriterijus: įsipareigojimą tam tikrai sričiai ir tapatumo alternatyvų tyrinėjimą. Pagal šių kriterijų buvimą ar nebuvimą Marcia skiria keturis asmens tapatumo lygmenis – *neaiškų tapatumą*, *užsisklendimą*, *moratoriumą* ir *pasiektą tapatumą*. *Neaiškiu tapatumu* jis laiko tokius atvejus, kai asmuo nėra įsipareigojęs kokiai nors sričiai, nesvarsto ir neigia poreikį mąstyti apie savo asmeninius tikslus bei vertybes, nedaro jokių tvirtų sprendimų, kad įgyvendintų savo pasirinkimus. Jis nesirūpina savo gyvenimo kryptingumu apibrėžimu, jaučiasi negalįs kontroliuoti savo padėties. Jis neturi aiškaus savivaizdžio. *Užsisklendimas* – tai tapatumo lygmuo, apibūdinamas kaip įsipareigojimas kokiai nors sričiai, nesvarstant alternatyvų. Šioje būsenoje esantys žmonės įgyvendina tam tikrus tikslus ar vertybes, asmeniškai jų neapmąstydami; žmogus siekia būti toks, kokį jį ar ją nori matyti aplinkiniai. *Moratoriumas* – tai pereinamoji būsena, būdinga žmonėms, aktyviai kuriantiems savo tapatumą. Šią būseną išgyvenantys žmonės aktyviai tyrinėja alternatyvas, mėgindami rinktis kurią nors iš jų. Moratoriumo būsena mažiausiai stabili, kartais ji dar vadinama krize, nes siejasi su troškimu ką nors savo gyvenime pakeisti. Iš neaiškaus tapatumo ir užsisklendimo būsenų pereiti į pasiekto tapatumo būseną galima tik per moratoriumo būseną. *Pasiektas tapatumas* būdingas žmonėms, išgyvenusiems kritinį periodą ir po tam tikrų apmąstymų bei tyrinėjimų tvirtai apsisprendusiems. Tvirtas apsisprendimas ir tikrumas dėl savo pasirinkimo skiriasi nuo užsisklendimo lygmeniui būdingo nelankstumo ir teisuoliškumo. Šioje būsenoje esantys žmonės turi savo pasaulėžiūrą ir yra mažiau priklausomi nuo aplinkinių nuostatų (Marcia 1994).

Čia galima išvesti tam tikrą sociologijos ir architektūros paralelę. Kad ir istoriškai nulemta „užsisklendimo“ stadija, kai okupacijos periodu buvo statoma „kas reikia“ ir „kaip reikia“, net jei dažniau tai būdavo grimasa nei iš įsitikinimų atsirandantis vaizdavimas¹¹. Pirmuoju dešimtmečiu atgavus nepriklausomybę ši

---

¹¹ Juolab kad kai kurie mokslininkai pastebi, kad posovietinėse šalyse tautinis tapatumas tampa viena iš vyraujančių socialinio tapatumo struktūrų (Antinienė 2011: 32). O daugelis mąstytojų šiandien teigia, jog bet kokį elgesį totalitarinėje sistemoje sąlygoja kompromisai (Apie Lietuvą ir pasaulį. Kalbasi Irena Veisaitė ir Kęstutis Nastopka, 2014 07 09).

būseną pakito į užsitęsusių „moratoriumo“ fazę, kai keliami tapatumo klausimai suvokiami gana skirtingai ir blaškiasi tarp *Rytų* ir *Vakarų*¹² (Beresnevičius 1998). Ši fazė istorijoje palieka pėdsakus stilių samplaika ir neapsiprendimu, o tai lemia architektūros bruožų ir pavyzdžių įvairovę. Ko gero, šiuo metu Lietuvoje nerasime architekto, kuris, remdamasis savita filosofija ir architektūros teorija, nuosekliai plėtotų vieną architektūrinės išraiškos srovę ir tai viešai deklaruotų¹³.

Kita vertus, nesiiidentifikavimas su konkrečiu architektūriniu stiliumi nebūtinai yra neigiamas bruožas tapatinimosi prasme. Norisi pabrėžti, kad būtent sovietmečiui būdingas stiliaus kėlimas aukščiau už asmeninę raišką ar utilitarinius architektūros reikalavimus. Vientisas, stiliaus prasme „grynas“ pastatas buvo esminis „geros“ architektūros kriterijus, ko gero, dėl vyravusios gana perceptyvios¹⁴ ir savaiminės (dažnai asmenine architekto patirtimi paremtos) kūrybinės tradicijos. Jį galima sieti su to meto siekiamybe (net ir disidentiškumo ar pasipriešinimo vyraujančiai sistemai prasme) – Vakarų kultūra ir Vakarų architektūros mokyklomis. Tuo tarpu tokie išskirtinės ir į griežtus stiliaus kanonų rėmus netelpančios architektūros pavyzdžiai kaip N. Bučiūtės suprojektuotas Operos ir baletų teatras Vilniuje tuo metu tarsi pateko į architektūros užribį, nes neatitiko švarios, stiliaus prasme vientisos architektūros apibrėžimo. Operos ir baletų teatro architektūra įgavo pripažinimą gerokai vėliau, nei buvo realizuota. Situacija iš esmės paradoksali, o šis pavyzdys atskleidžia, jog architekto originalumas ir kūrybinės paieškos sovietmečiu buvo vertinamos menkliau nei paklusnumas stiliaus kanonui (Ruseckaitė, Markejevaitė 2013).

Analizuojant tarpdisciplininius tapatumo diskursus, būtina paminėti tapatybės sąsajas su religija. Tradiciškai Lietuva laikoma katalikiška šalimi, vadinama „Marijos žeme“. Visuotinio gyventojų surašymo metu didžioji visų gyventojų dalis užsirašė esą katalikai (2011 m. visuotinis gyventojų ir būstų su-

---

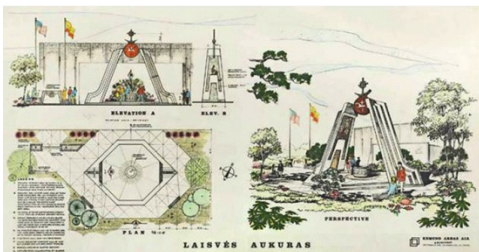
¹² Istorikas Gintaras Beresnevičius visapusiškai nagrinėjo lietuviško identiteto struktūrą ir formavimosi aplinkybes ir pateikė nemažai pasiūlymų, kaip savo silpnības paversti privalumais. Pasak jo, lietuvių tauta nuo seno gyveno ties dviejų stambių kultūrinių regionų – lotyniškojo ir bizantiškojo – sankirta, taip juos atskirdama ir kartu jungdama, tarsi buferinė zona. Taigi ir lietuviškas charakteris bei identitetas formavosi betarpiškai patirdamas tiek katalikiškojo, tiek bizantiškojo (o per jį – ir azijietiškojo) pasaulių įtakas, kurios sluoksniais klojosi ant baltiškai indoeuropietiško pagrindo.

¹³ Išimtimi galėtume laikyti nebent Kęstučio Lupeikio pasirinkimą kurti minimalistinę architektūrą. Tai liudija ir jo disertacija: Lupeikis 2004.

¹⁴ „Aš manyčiau, kad mūsų architektūra, tiek modernistinė, tiek postmodernistinė, – neintelektuali. Jinai – jutiminė. Man susidarė toks išpūdis... labai jie geri buvo piešėjai, geri konstruktoriai, ir išmanė tą pamatinę akademinę mokyklą. O tie, kas matė realybėje Aalto darbus, buvo labai paveikti, nes tai visai kita kokybė. Man atrodo, kad tas lūžis toks: raudona plyta, rupus tinkas, akmuo, medis, buvo paveikti Skandinavijos“ – teigia Marija Drėmaitė (Reklaitė 2013 07 03).

rašymas). Arūnas Baublys nacionalinį tapatumą sieja su religija, žvelgdamas į baltiškojo etnos istoriją ne vien politinės istorijos kontekste. Jis teigia, jog susidūrimas su svetimomis kultūromis, papročiais ir net religija verčia ne tik prisitaikyti, bet neretai ir keisti daugelį nuostatų, išaugusių iš savos kultūros sampratos, kurią formavo ir religiniai įsitikinimai. Dažnai tokie integraciniai procesai vyksta atsisakant savosios kultūros arba bent jau tampant abejingam visam tam, kas ilgus amžius formavo tautinę savastį. Šie procesai, pasak Baublio, pamažu, bet grėsmingai išskyla kaip egzistencinis iššūkis homogeniškoje aplinkoje gyvenančioms tautoms (Baublys 2007). Šiame kontekste būtina aktualizuoti ir kontroversiškas tautinio tapatumo išsaugojimo patirtis, sukauptas emigracijoje, t. y. už tautinės valstybės ribų, kurios savo laiku buvo itin svarbios, aktualios – ir iki šiol įtakingos.

Itin įdomūs ir saviti architektų diasporos (pirmosios kartos emigrantų, išvykusių Pirmojo pasaulinio karo metu) darbai iki šių dienų rodo savitą, istorinį nacionalinio identiteto suvokimą, kuris turi mažai ką bendra su dabartinėmis šalies aktualijomis. Taip vyksta savotiškas konservavimasis laike, arba prasilenkimas su nūdienu. Edmundas Arbas-Arbačiauskas, 1944 m. pasitraukęs į JAV, dirbo architektų E. Saarineno, E. D. Stono projektavimo bendrovėse. Pastatuose derino istorijos elementus ir neomodernistinę architektūrą. Suprojektavo ir lietuvių liaudies architektūrai artimų statinių Los Andžele, Šv. Jono ir Šv. Kazimiero koplyčias, Laisvės aukurą ir pan. (2–3 pav.) („Architektas Edmundas Arbas-Arbačiauskas: architektūra, tapyba, piešiniai“, 1992). Tokios architektūrinės paieškos iš laiko ir erdvės perspektyvos atrodo neįprastai; nesunku matyti, jog tautiškumas juose tiesiogiai siejamas su religingumu bei stilizuotais imaginaciniais etnografiniais motyvais, kurie kito kontinento kontekste atrodo gana naiviai. Kita vertus, šiuose darbuose užkoduotas tikras *įsivaizduojamas nacionalinis identitetas*, kuomet tiesioginio ryšio nei su aplinka, nei su istorija ar kalba nebelieka.

2 pav. Laisvės aukuras, Edmundas Arbas-Arbačiauskas, 1996 m.

Fig. 2. Altar of Freedom, Edmundas Arbas-Arbačiauskas, 1996

3 pav. Lietuvos ambasados Brazilijoje projektas, Edmundas Arbas-Arbačiauskas, **Fig. 3.** Project of the Lithuanian Embassy in Brasil, Edmundas Arbas-Arbačiauskas

Jonas Mulokas 1977 m. įsteigė architektūros bendrovę „Mulokas ir Mulo- kas, architektai“ Santa Monikoje (JAV); tapo Amerikos Lietuvių inžinierių ir architektų sąjungos nariu, suprojektavo virtinę kulto pastatų, pavyzdžiui Endriejavo parapijos Šv. apaštalo Andriejaus bažnyčia 4 pav. (Jonas Mulokas). Panašiai dirbo ir K. Kriščiukaitis, S. Kudokas, J. Kovalskis-Kova, A. Kul- pavičius-Kulpa. Išskirtiniai jų kuriamos architektūros bruožai sietini su lietuvi- škais koplytstulpiais bei kryždirbystės paveldu, puošiami etnomotyvais, saulutėmis, medžio drožiniais. Tai iliustruoja intelektualiai, tačiau vizualiai ir paviršutiniškai užkoduotą iliustratyvią nacionalinio identiteto ir savitumo sam- pratą kildinamą iš valstietijos. Kai semantinės lingvistinės ir estetinės detalės iškeliamos į pirmąjį planą – iš esmės supriešinama architektūros estetika ir filosofija bei funkcija.

Panašias tendencijas liudija ir išeiviams specialiai suprojektuoti archi- tektūros statiniai, pavyzdžiui – garsaus filantropo išeivijos lietuvio Juozo Kazicko namas šv. Jono gatvėje Vilniuje (5 pav.). Savininkui visuomet buvo itin svarbus lietuviškumas¹⁵, ir jis savo name, kuris netgi drastiškai įterptas į sena- miesčio mastelį, įkūnijo visą įsivaizduojamą lietuviškumą. Tuo tarpu rezidencija nepagrįstai išsiskiria klasikinėmis formomis ir pseudolietuviškomis detalėmis, mažai ką bendra turinčiomis su Lietuva, daugiau demonstruojančiomis prabangą ir pagražintą įsivaizduojamą realybę, kurioje skirtis *lokalu-globalu* neegzistuoja.

4 pav. J. Muloko pasiūlymas projektui Endriejavo (Klaipėdos r.) parapijos Šv. apaštalo Andriejaus bažnyčiai

Fig. 4. J. Mulok's offer for the project of St. Andrew's Church, Endriejavas parish (Klaipėda region)

5 pav. Juozo Kazicko rezidencija Vilniuje, V. Nasvytis, J. Balkevičius, M. Šaliamoras, S. Vingrys, 2001 m.

Fig. 5. Juozas Kazickas' residence in Vilnius by V. Nasvytis, J. Balkevičius, M. Šaliamoras, S. Vingrys, 2001

¹⁵ Kaip teigė pats Juozas Kazickas, jo gyvenime buvo aiški prioritetų tvarka – Lietuva, šeima, Dievas, o apie jo namus teigiama: „Šiandien ši rezidencija Šv. Jonų gatvėje visiškai atitinka XIX a. pradžios lietuviškų dvarų stilistiką. Tad šiai rezidencijai – 200 metų. Pačioje senamiesčio širdyje rekonstruotas namas jau tapo legenda“, – drąsiai teigia architektas prof. Vytautas Nasvytis (Iš meilės moteriai sukurta J. Kazicko rezidencija spindi iki šiol, 2013 06 06).

Tuo tarpu nagrinėjant tapatumo klausimus filosofijos ir politikos moksluose, kitaip nei vizualiuosiuose menuose, ypač justai aktyvus tautiškumo ir globalumo supriešinimas. Politikos filosofas Andrius Bielskis klausia: „Kaip apskritai yra galimas bet kokio identiteto egzistavimas kaip tik tuomet, kai dėl pasaulyje vykstančių globalizacijos procesų bet kokios griežtos ribos tarp skirtingų kultūrų, nuostatų ar vertybių nunyksta?“ (Bielskis 2003 09 23) Bet kokia savivoka visuomet turi tam tikrą idėjinį bei moralinį pagrindą. Tačiau reikšmės, sudarančios mūsų identiteto pagrindą, nėra kartą ir visiems laikams suformuotos konstantos. Pasak Bielskio, moralinės reikšmės, sudarančios kurio nors asmens ar bendruomenės identiteto pagrindą, buvo sutapatintos su tam tikromis „objektyviomis ir / ar universaliomis“ idėjomis ir principais, kurie kartą ir visiems laikams atrasti ir / ar suformuluoti, ir padės neva nepajudinamą pamatą žmonijos egzistencijai (Bielskis 2003 09 25). Pasaulis bei jame išskylančios problemos keičiasi, todėl ir mūsų identitetas, pamatinės idėjos ar moralė taip pat keičiasi kaip tik dėl to, kad leidžia spręsti ir įveikti išskylančias problemas. Taigi stiprus identitetas, pasak filosofo, yra tas, kurio moralinis bei idėjinis pagrindas individui ar bendruomenei padeda sėkmingai spręsti neišvengiamus sunkumus. Mūsų identitetas bus tuo stipresnis, kuo daugiau ir tiksliau sugebėsime adekvačiai reaguoti į pokyčių ir naujovių paskatintus iššūkius, išsaugodami kiekvienai egzistencijai (individo ar bendruomenės) būdingą integralumą. „Autentiškos“ kultūros laikai praėjo, todėl bandymai kurti „tautinę kultūrą“, „tautinį meną ar filosofiją“ yra didžiausias nesusipratimas. „Šiandien nėra ir negali būti lietuviško meno [...] visai nebūtina sąmoningai pabrėžti lietuviškumą tam, kad būtum lietuvis“, – aštresnes diskusijas provokuoja filosofas (Bielskis 2003 09 23).

Ši politinė nuostata skamba gana kontroversiškai, turint omenyje, jog šalyje nuolatos skiriamas finansavimas etninės ir tautinės kultūros puoselėjimui, lietuviškumas iškeliamas virš kitų kokybinių kriterijų, formuluojant tokius politinius šūkius kaip „rinkis prekę lietuvišką“, skelbiant „etninės kultūros metus“ ir pan. Ko gero, daugiausia diskusijų pastaruoju metu sulaukė ir rengiamas tautos istorinės atminties įstatymas¹⁶, kuris yra puiki šių prieštarinių procesų iliustracija. Pasak įstatymo rengėjų, parengti tautos istorinės atminties įstatymo projektą paskatino siekiai puoselėti istorinę sąmonę ir atmintį kaip žmogaus vertybių orientacijos ir tautos valstybės egzistencijos pamatą.

---

¹⁶ Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetas 2013 m. gruodžio 11 d. posėdyje svarstė Tautos istorinės atminties įstatymo projektą. Bendru sutarimu pritarta patobulintam įstatymo projektui.

Projekto tikslas – sukurti instrumentus istorinės atminties politikai įgyvendinti, įprasminėti Tautos istorinio paveldo atminimą, jo prioritetus, sklaidą, edukaciją, puoselėti valstybinių švenčių, atmintinų datų bei atmintinų metų įamžinimo tradicijas, nustatyti įstatymu reglamentuotų valstybės institucijų, atsakingų už Tautos istorinės atminties įtvirtinimą, funkcijas, veiklą ir prioritetus. („Seimo komitetas pritarė Tautos istorinės atminties įstatymo projektui“, 2013 12 12)

Šio įstatymo rengimas ir svarstymai susilaukė kritinių kultūrinės bendruomenės reakcijų, išprovokavo kategoriškus pasisakymus viešojoje erdveje¹⁷. Istorikai ir kultūros veikėjai aktyviai priešinosi tokio dokumento priėmimui, traktuodami jį kaip vieno istorijos supratimo primetimą – o to negali būti demokratinėje visuomenėje. Tokios diskusijos rodo, kokia vis dėlto susiskaidžiusi mūsų visuomenė ir kaip stipriai jos suvokimą bei patirtį yra paveikusi nesena istorinė ir politinė patirtis, kai įsivaizduojama, jog politinėmis priemonėmis įmanoma ir reikia brėžti ribas tapatumo suvokimui.

Apie šį charakteringą lietuviškos, modifikuotos tautinės „kultūros“ suabsoliutinimą, vedantį į kultūrinę ir pilietinę izoliaciją, daug rašė Tomas Daugirdas (Putinaitė 2007b). Pasak jo, sovietmečiu visuomenė buvo įpratinta į kultūrą žiūrėti kaip į savitą šventovę, „prie kurios negali prisiartinti kultūros nepašvęstieji. Įsigalėjo nuostata, kad kultūros veikėjai ir kūrėjai esą išskirtiniai, uždarame pasaulyje gyvenantys antžmogiai“ (Daugirdas 2000a; 2000b). Šiandien, keičiantis žmogaus bei pasaulio santykiui, kultūra bei kūrėjai praranda anksčiau turėtą vaidmenį ir tikslus. Su tokiomis kintančiomis nuostatomis sietinos ir nuolatinės diskusijos, ar architektūra priskirtina meno sričiai, gana dažnos nūdienos architektūros praktikos diskurse¹⁸. Galima jausti apgailėstą, jog kinta elito, intelektualų įtakos visuomenei santykis. Kaip viename interviu teigia Z. Baumanas:

Anksčiau intelektualai reiškė inteligentus – tai buvo tas pats, jie turėjo savo pareigas, aiškią švietimo misiją, tautiškumo idėjas. Šiais laikais tų intelektualų ir elito klasė yra labai uždara – jų tikslai yra tik jiems patiems aktualūs, jie keliauja po visas šalis, bet ten taip pat gyvena labai uždarai – „beveidėse vietose“ – viešbučiuose, kurie visame pasaulyje yra vienodi. Jie visi ir elgiasi vienodai. („Sociologas Baumanas: virtualus gyvenimas turi plusų ir minusų“, 2013 10 30)

---

¹⁷ Istorikas E. Aleksandravičius: istorinė atmintis nėra valdžios ir kontrolės sritis, 2014 03 06; Galadauskaitė 2013 12 29; Sinica 2014 01 02; Dėl „Lietuvos Respublikos tautos istorinės atminties įstatymo“ projekto (XIP-4631(2) [Lietuvos nacionalinio istorikų komiteto kreipimasis], 2013 12 20 ir pan.).

¹⁸ Jau vien panagrinėjus pastaruosiu metu apgintas daktaro disertacijas, akivaizdu, jog vienuose darbuose vyrauja architektūros kaip meno objekto samprata (Linartas 2011, Gabrėnas 2012), kituose – kaip techninio arba funkcinio mokslo samprata. Tokią sampratą iš esmės plėtoja Kūrybinių industrijų tyrėja Jūratė Černevičiūtė (Černevičiūtė 2008; Černevičiūtė, Žilinskaitė 2009).

Todėl akademikų bei menininkų įtaka šiandieninėms visuomenės procesams nebėra tokia, kokios galima buvo tikėtis prieš pusę ir daugiau amžiaus. Galų gale ji iš esmės globali, nebeturinti savitumo ir sąsajų su kilme ar veiklos šalimi. Architekto vaidmuo tokiaame kontekste kinta gana radikaliai – nuo visagalio, sprendimo teisę turinčio modernisto iki šiandieninio paslaugų tiekėjo, vieno iš daugelio varžtelių sudėtingoje socioekonominėje sistemoje, nebeturinčio lemiamo vaidmens ar balso formuojant miestovaizdį (Dičius 2014 07 03).

Čia būtina paminėti: sociologas R. Robertsonas pastebi paradokšą, kad globalizacija tik išryškina tautinius skirtumus, nes jie nustatomi lyginantis su pasauliu kaip visuma (Robertson 1992: 15). O Claude'as Lévi-Straussas rašo, kad tvirtos, geros, funkcionuojančios civilizacijos esmė yra maksimaliai viena nuo kitos besiskiriančių kultūrų koegzistencija (Antinienė 2011). Tokioje *lokalu–globalu* diskusijoje norisi išryškinti tarptautinėje architektūros teorijos erdvėje šiandien vyraujančias pozicijas. 2014 m. Venecijos architektūros bienalės kuratorius, įtakingas šių dienų olandų architektūros teoretikas ir praktikas Remas Koolhaas, kalbėdamas apie bienalės koncepciją sugrįžti prie architektūros esmės (bienalė skirta architektūros tipologijos detalėms nagrinėti ir interpretuoti, pavadinta *Fundamentals*), mini, jog jam yra nebepriimtinas – arba nebeapakankamas – iki šiol vyravęs norvegų architekto ir teoretiko Christiano Norberg-Schulzo, daug dėmesio skyrusio tapatumo klausimams ir į architektūros teorijos diskursą įvedusio sąvoką *genius loci*, lokalumo ir globalumo supriešinimas (Mackenzie 2014 03 19). Juk iš tiesų mes gyvename nebe lokaliame ar globaliame, o lokaliai globaliame (arba globaliai lokaliame, Marshallo McLuhano dar vadiname „globaliu kaimu“) pasaulyje, ir aiškios nacionalumo skirties nei architektūroje, nei bendrai kultūroje išvelgti nebėra prasmės. Greičiau reikia ieškoti būdų kalbėti pasauliui iš įdomios, asmeninės, savo istorijos ir patirties neneigiančios pozicijos.

Tai pabrėžia ir Aurimas Švedas – jis piktinasi, kad lietuviai iki šiol istoriją vertina pagal Adolfo Šapokos koncepciją ir lietuviybę paverčia „tvirtove“, kur nuo visų tik ginamasi, bet nekuriama ir nestatoma. Istorikas dėsto, jog jo vadinama „šapokinė“ pozicija laikoma likimo, o ne pasirinkimo visuomenės bruožu (Kruopis 2014 03 21). Kuriant pasipriešinimo atmosferą iš esmės griauamas natūralus kritiškumas ir iškreipiamas savo vietos pasaulyje suvokimas. Iš šių pozicijų akivaizdu, jog nacionalinis identitetas yra gyvas, dinamiškas, aktyvus suvokimo reikalaujantis reiškinys, kurio sutelkimas į apibrėžtus rėmus nėra tikslingas.

Leonidas Donskis, pašiepdamas tariamas kosmopolitizmo grėsmes, irgi pastebi, kad kosmopolitizme išvelgiama grėsmė tautiniams idealams, patriotizmui, tautinės kultūros plėtrai ir net doroviniam pavienio asmens vientisumui (Donskis 2005 09 26). Lietuvoje, pasak Donskio, išisaknijo polinkis karikatūrinti kosmopolitizmą, vaizduojant jį kaip šaknų neturėjimą, abejingumą savo kalbai ir

kultūrai, panieką patriotizmui. Apversdamas vyraujančias nuolat supriešinamas „savas“ ir „svetimas“ nuostatas, Donskis teigia:

Iš tikrųjų tai yra kvailystė – savo šalies, kalbos ir kultūros nemylintis bei negerbiantis žmogus niekada nepajėgia patekti į kitų kalbų ir kultūrų erdvę. Primityvumas savojoje kultūroje niekaip negali vesti į rafinuotumą kitoje kultūroje. Kosmopolitizmas yra savosios kultūros pratęsimas kitų kultūrų kontekste. Tai – dialogo su kitais ir atsivėrimo pasauliui džiaugsmas, tik sustiprinantis simpatiją žmonijai ir savąją tapatybę. (Donskis 2005 04 26)

Egzistuoja ir tarpinė nuomonė: pavyzdžiui, Petrošius mano, kad neseniai viešojoje erdvėje užgimę intelektualiniai debatai tarp liberalų ir tradicionalistų yra atitrūkę nuo realybės, o Lietuva gyvena nei liberaliai, nei tautiškai – ji gyvena kažkaip niekaip (Petrošius, 2010). „Baumanas pažymi, jog vartotojiška kultūra prasideda ten, kur dingsta, pasibaigia ir nustoja egzistuoti autentiškumas. Paradoxalu, bet autentiškumas ir individualumas ryškiausiai pasirodo tada, kai suvokiame, jog jo iš tiesų nėra.“ (Čelutka 2010 09 02) Tokia savivokos ir reprezentacijos paradoksalumo tema šiuolaikinėje visuomenėje buvo aktyviai nagrinėjama specialiai organizuotame architektūros (pokalbių) fondo paskaitų cikle, skirtame nacionalinio identiteto architektūroje temai. Vienoje iš diskusijų, skirtoje Lietuvos įvaizdžio pasaulyje klausimui, buvo pabrėžta, jog bet koks įvaizdžio demonstravimas yra netikros realybės perteikimas, – juk tik kuriant šalies reprezentacijos produktą suvokiamas vidinis jos potencialas („Diskusija su Lietuvos įvaizdžio kūrėjais Arūnu Užupiu, Jolanta Rimkute, Sauliumi Valiumi, Agne Selemonaite – Draši Lietuva“, 2014 02 16).

Apskritai tikėjimasis, jog kažkam savo unikalumu galime būti įdomūs, yra mokslškai nepagrįstas. Pavyzdžiui, tiriant miesto kaip teksto skaitytojų reakcijas, buvo atliekamas turizmo industrijos tyrimas, kuriame pastebėta, kad atvykėliai dažniausiai arba visiškai ignoruoja oficialius ideologinius vietas pranešimus, arba juos interpretuoja atsižvelgdami į savo intelektualinį pažintinį horizontą (Merriman 1991), – o tai iš esmės įrodo, jog savęs reprezentavimas yra svarbesnis sau pačiam nei išorei. Pasak Rasos Čepaitienės, paveldo industrijos vadybininkai seniai pastebėjo, jog turistui įmanoma parduoti ne savo, o tik jo paties paveldą. Tai rodo, kiek iškreiptas ir nepagrįstas yra mūsų kuriamų, puoselėjamų ir ypač atkuriamų autentiškų su istorija susietų erdvių akcentavimo principas (Čepaitienė 2013).

Ne mažiau aktualus ir šiuolaikinius protus jaudinantis yra tapatumo ir vartojimo santykio klausimas, kuris parodo ryškų mūsų kintančios visuomenės būdą. Tam tikra prasme vartojimas yra nauja, mūsų kasdienybę itin veikianti pozicija. Tomas Kavaliauskas klausia: ar esamoji vartotojiška socialinė „tvarka“ leidžia laisvai rinktis individualią tapatybę? (Kavaliauskas 2008 07 03) Nors tai hipotetinė spėlionė, intelektualai vis aiškiau parodo esamos tvarkos fiktyvumą: Jeanas Baudrillard'as reklamos ženklų pasaulį pavadino simuliacijų pasauliu;

pasak jo, nėra radikalaus skirtumo tarp kapitalistinės reklamos išūlumo ir Spalio revoliucijos reklaminės agitacijos (Baudrillard 2002: 105). Tuo tarpu J. E. Macko ir J. M. Salazaro nuomone, tautinio tapatumo įgijimas yra susijęs su tam tikrais poreikiais. Kaip teigia J. E. Mackas, trys esminiai poreikiai – *priklausyti, išgyventi ir būti įvertintam* – tenkinami tik individui būnant grupėje. Tik taip galima įgyti tautinį tapatumą (Antinienė 2011: 36). Juk priklausymas grupei suteikia amžinumo jausmą, ryšį su praeitimi ir ateitimi jau vien dėl to, kad tauta iš esmės pergyvena asmenį.

Tai paaiškina, kad tautinio identiteto, tapatumo ir savitumo klausimai yra aktualūs tiek filosofams, tiek sociologams, tiek kūrėjams; dialogo paieška čia būtų itin aktuali. Apie šio daugiasluoksnio socialinio reiškinio sklaidą vizualiojoje kultūroje ir architektūrinėje erdvėje daugiau rašoma kitame poskyryje.

1.2. Tapatumo konstruktai architektūrinėje erdvėje

„Visas mūsų istorijos žinojimas yra susijęs su konkrečiomis vietomis. Mes negalime išsiversti be vaizdų iš vietų, kuriose istorija vyko“, – analizuodama miesto atminties formas, rašo Aleida Assmann (2013: 19). Iš tiesų visa, kas vyksta, vyksta tam tikroje daugiau ar mažiau apibrėžtoje erdvėje. Tapatumo įtvirtinimo architektūrinėse erdvėse atvejus galima suskirstyti į kelis lygmenis, skirtingus masteliu, tačiau panašius poveikiu vartotojui: tapatumo ir atminties konstruktai viešose architektūrinėse erdvėse ir miesto atmintyje, galią reprezentuojančiuose pastatuose ir jų interjeruose; tapatybės kūrimas muziejuje ar specialiai konstruojamoje kitoje *festivalinėje*¹⁹ erdvėje.

Tapatumo klausimus nagrinėjęs norvegų architektas ir teoretikas Norberg-Schulzas daug dėmesio skyrė *vietos dvasiai* (*genius loci*). Remdamasis Martinu Heideggeriu, jis plėtojo fenomenologinį architektūros suvokimą. Pasak jo, norint suvokti vietos *genius* (dvasią) reikia su ja tapatintis: „norint identifikuotis su vieta, pirmiausia reikia būti atviram jos dvasios charakteriui, be to, turėti vietos tuo vietiniu charakteriu dalytis. Gerbti erdvę galiausiai reiškia į jos charakterį priimti, adaptuoti naujus pastatus“ (Norberg-Schulz 1985: 63). Identifikavimasis su vieta įvyksta per architektūrą: „Architektūra yra vietos dvasios vizualizacija, o architekto užduotis yra kurti reikšmingas vietas, kurios padėtų žmogui vystytis“ (Norberg-Schulz 1980: 5).

---

¹⁹ Turimi omenyje tokie pramogai ir pažinimui skirti architektūriniai objektai kaip pasauliniai „Expo“ paviljonai, įvairios tarptautinės parodos ir meistrų puošyba įvairiomis progomis.

Amerikiečių urbanistas Kevinas Lynchas išskyrė žmogaus sukurtų savitumo elementų klasifikaciją. Pasak jo, pagrindiniai miesto tapatumo jausmą formuojantys elementai tokie:

- keliai (*roads*);
- ribos (*boundaries*);
- rajonai (*districts*);
- jungtys (*joints*);
- orientyrai (*landmarks*) (Lynch 1960).

Tapatumo apraiškas miestovaizdyje tyrusiam Lukui Rekevičiui, kuris remiasi Lyncho teorijomis, atrodo, kad tapatumą galima aprašyti, šią sąvoką skaidant į tris pagrindines grupes pagal jų šaltinį: gamtos sukurti tapatumo ženklai (reljefas, vandenys, augmenija); socialiniai-kultūriniai tapatumo ženklai (vyraujantis verslas, tautos ir rasės, išsilavinimas, viešasis saugumas, valdžios forma); žmogaus sukurti tapatumo ženklai (urbanistika, architektūra) (Rekevičius 2012 09 26). Tačiau čia ryškus miesto suprekinimo aspektas jau kritikuotas ankstesniame poskyryje, nes specialiai, rinkos principais kuriami erdvės tapatumo elementai dažnai yra gana paviršutiniški ir banalūs²⁰.

Istorikė R. Čepaitienė vietos tapatumo pagrindą skaido sluoksniais, tai yra: gamtinis kultūrinis kraštovaizdis; gatvių ir aikščių tinklas, kurie sudaro kvartalus, skaidomus į valdas; architektūra (pastatai) ir galiausiai – erdvinis miesto kodas, jo vizualiosios dominantės, panoramos ir siluetai (Čepaitienė 2013: 57). O štai Vytautas Petrušonis, išsamiai tyrinėjęs vietos kultūrinio tapatumo respektavimo ir tyrimo modelius, teigia:

Vietovės fizinėje plotmėje tapatumas priklauso nuo to, ar tos vietovės, kaip saviorganizuojančios sistemos naujai projektuojamas apibrėžtas sinchroninis būvis, kuris gali būti veikiamas, sukuriant, keičiant ir pašalinant fizinius objektus, išsaugo tam tikrą savo sandaros struktūrinį-organizacinį pastovumą, susijusį su visa vietovės kaip dinaminės sistemos raidoje patirtų dinaminių sąveikų visuma. (Petrušonis 2004b)

Jis mano, jog vertinant vietovę būtina atkreipti dėmesį į jos subjektyvumą, užkoduotą praeityje, vietos atmintį, išskirti vertingus objektus, diferencijuojant juos pagal „periferinį“ arba „branduolinį“ pobūdį, semantiką, objekto ir vietovės sąryšį. To pagrindu savo disertacijoje jis pasiūlė kultūrinio vietovės tapatumo modeliavimo metodą, kuris leidžia atsižvelgti į tiek estetiškas savybes, tiek į sociokultūrinį ryšį su bendruomene ir aplinka, ieškant ryšio tarp objektyvių ir subjektyvių vertinimų (Petrušonis 2004a).

---

²⁰ Pavyzdžiui, 2012 m. Lietuvos marketingo asociacijos (LiMA) atliktas tyrimas parodė, kad Jona va iki šiol siejama su chemijos pramone, o Panevėžys – su nusikaltėlių gaujomis. Lygiai taip pat, kaip dauguma pajūrio kurortų siejami su jūrine bei žvejų kultūra ne tik mentaliai, bet ir vyraujančiame erdvės formavime bei architektūroje. Tai itin atitolę nuo realybės konstruktai, turint omenyje, kad tiesioginis ryšys su istoriniais amatais bei gyvenimo būdu yra akivaizdžiai nutrūkęs.

Visi šie pavyzdžiai turi vieną bendrą dėsningumą: tapatumas yra tiesiogiai siejamas su erdve, vieta ir laiku (modernioje sampratoje – su laiko kaita arba dinamika). Jis apima skirtingo mastelio pojūtį, skirtingus erdvės lygmenis – nuo natūralaus, su gamta siejamo konteksto iki žmogaus sukurtos aplinkos, galiausiai detalių ir ženklų bei simbolių sistemų. Taigi kuo išskirtinis gali ir turi būti konkrečios vietos tapatumas?

Lietuvos architektams vėlyvuoju sovietmečiu jau buvo žinomi vengrų architekto Imre Makovieco darbai, kurie negalėjo neturėti įtakos organiškios architektūros Lietuvoje raidai. Makoviecas žinomas kaip vienas iš šios architektūros pradininkų, siekęs sąmoningai, netgi radikaliai savo darbuose perteikti kontekstą. Svarbu pabrėžti, jog ideologinis tokio požiūrio pagrindas buvo komunizmo kritika, vėliau peraugusi į globalizacijos ir komercializacijos kritiką architektūrinėmis formomis, suvoktą kaip vengriškos nacionalinės architektūros archetipinę kūrybą. Taigi, nacionalinis identitetas jo darbuose suprantamas kaip organiškas kontekstualumas, ikvėptas *art nouveau* ir nacionalinio romantizmo architektūros. Panašiais principais vadovavosi ir Charlesas Willardas Moore'as Amerikoje, kurdamas itin plastiškas, perdirtas istorines architektūrinės formas ir taip aukštindamas postmodernizmą bei nevengdamas ironiško kičo. O vieno iš šiuolaikinės architektūros korifėjų, 2009 metų Pritzkerio architektūros premijos laureato Peterio Zumthoto darbuose galima išvystyti vadovavimąsi Martino Heideggerio filosofija, kuris jo itin kontekstualią, minimalistinių formų architektūrą susieja su Norberg-Schulzo mintimis. Zumthoras (kuris į architektūros kūrybą atėjo gana vėlai, pirmiausia dirbęs restauratoriumi, vėliau savo medžiagos tyrimų žinias perkėlęs į modernistines architektūrinės konstrukcijas) požiūris į formą, visų architektūros vartotojo jausmų įtraukimas daro didelę įtaką Lietuvos praktikams kontekstualistams.

Miesto antropologė Jekaterina Lavrinec mano, jog kuriant miesto įvaizdį pirmiausia reikia identifikuoti jau turimą potencialą, išsižiūrėti į natūraliai susiklosčiusias tradicijas. „Miesto reprezentacija turi atitikti miesto gyventojų gyvenimo būdą, o ne konfliktuoti su juo. Miesto įvaizdis neretai tapatinamas su išskirtine architektūra – atpažįstami architektūriniai objektai tampa miesto simboliais.“ (Lukšytė 2013 04 29) Bet, pasak antropologės, šių istorinių simbolių nepakanka siekiant sukurti patrauklaus ir gyvybingo miesto įvaizdį. Šiuolaikinėje urbanistikos praktikoje egzistuoja vietų kūrimo (*placemaking*) koncepcija, kuri gali tapti miestų įvaizdžio kūrimo arsenalo dalimi. Ji orientuota būtent į miesto erdvių reorganizavimą mažu masteliu, prisidedant miesto gyventojams, – taip siekiama miesto erdves padaryti jaukesnes, patogesnes naudoti, patrauklias emociškai. Toks šiuolaikinis požiūris į miesto elementų kūrimą, remiantis *participacijos* metodais, išsivyravo tik pastaruoju metu. Kaip bus galima interpretuoti tokių praktikų rezultatus ateityje – dar itin sunku prognozuoti, nes tai dažniausiai ne mastelio, o labiau proceso ar politine prasme ryškūs objektai.

Ko gero, lengviausiai šiandien perskaitomi ir įtakingiausi įvairių politinių doktrinų ir ideologijų palikti ženklai miestovaizdyje yra sukurti remiantis priešingais principais, dažniausiai totalitarinėse sistemose – todėl jie itin idomūs istoriškai. Kokiais tikslais ir kokiomis priemonėmis skirtingos doktrinos bei režimai kuria, keičia ir daro įtaką fiziniam ir simboliniam miesto vaizdui? Čepaitienės nuomone, itin didelę įtaką ideologijos²¹ darė posovietinės erdvės šalims, „kurios XX–XXI a. pr. buvo tapusios gigantišku socialinių eksperimentų, siekusių sukurti naujo tipo visuomenę ir žmogų, lauku“. Į klausimą, kas turi didžiausią galią sąmoningai formuoti kolektyvinį tapatumą ir visuomenės pasaulėžiūrą, ji pateikia tris atsakymo versijas:

- „politinio legitimumo konceptas“ (įvestas Jürgeno Habermaso), kuriuo teigiama, jog vyriausybės arba pavieniai valdžios elito atstovai jaučia poreikį įteisinti politinės galios naudojimą arba įprasminti savo egzistavimą, remdamiesi tam tikrais praeities aspektais ar elementais;
- „dominuojančios ideologijos tezė“ (Nicolas Abercombie ir kiti), kai dominuojančios grupės siekia primesti subordinuotosioms savas vertybes, o šios simboliškai priešinasi, kurdamos alternatyvias praeities ir dabarties aiškinimo versijas bei socialines normas;
- „kultūrinio kapitalo tezė“ (ją įvedė Pierre’as Bourdieu), pagal kurią, be ekonominio bei politinio, egzistuoja ir kultūrinis kapitalas, susidedantis ne tik iš meno kūrinių ar pastatų materijos, bet ir, žymiai fundamentaliau, – iš visuomenės pasirenkamų ir interpretuojamų estetinio skonio standartų (Čepaitienė 2013a: 61).

Toks skirstymas rodo tiesioginę viešosios erdvės ir politinės ideologijos tarpusavio priklausomybę, iliustruoja kultūros bei asmeninio legitimumo įprasminimo erdvėje versijas bei perskaitymo būdus. Erdvės perskaitymo (ideologine prasme) situacijai Lietuvoje, be abejo, itin svarbi būtų specifinė ir itin turtinga istorinė raida. Nesunku pastebėti, kad aktualūs poslinkiai vyko viešosios erdvės transformacijose okupaciniu periodu, nes būtent tuomet formavosi Lietuvos miestų kultūra. Reiktų atskiro teksto, norint išnagrinėti Lietuvos pagrindinių miestų planų ir juose esančių valdžios / galios objektų kuriamus įvaizdžius, jų pokytį laike, erdvėje bei skirtingose politinėse santvarkose²². Juk „ideologija visada stengėsi kontroliuoti ir veikti dvi plotmes, kurios yra fundamentalios socialinei bei politinei individo egzistencijai, – laiką ir erdvę“ (Čebatariūnaitė 2006). Tačiau šiame tekste teks apsiriboti keliomis temą iliustruojančiomis išvalgomis ir atkreipti dėmesį į ryškesnius objektus, jų nešamą simbolinį krūvį.

²¹ Pasak Čepaitienės, totalitarizme dominuoja futurizmas (šviesus rytojus, komunizmo statyba), autoritarizme – prezentizmas (aukso amžius jau yra dabar). Todėl totalitarizmui būdingas fasadizmas, parodantis trokštama kaip jau esama. Autoritarizmo stilistikai veikia būdinga „egiptietiškoji amžinybė“. Ryšių su nepageidautina praeitimi nutraukimas irgi tipiškas ne tik totalitariniams, bet ir autoritariniams režimams (Čepaitienė, 2013a:75).

²² Apie tai daugiau rašo Rasa Antanavičiūtė (2009), Ūla Tornau (2004) ir kt.

„Vyraujant nacionalizmo ideologijai, urbanistines erdves, ypač valstybių sostines, bandoma perinterpretuoti iš tautinės perspektyvos – dėl to jos dažnai tampa gal ne visuomet akivaizdžių konfliktų arenomis, kur įvairios politinės galios grupės, bendruomenės (etninės, konfesinės ir socialinės daugumos bei mažumos) ir atvykėliai (imigrantai ir ypač turistai) bando simboliškai ar realiai „savintis“ bei savaip interpretuoti miestą“ (Čepaitienė 2011: 150). O globalinio kapitalizmo įsigalėjimo etapu miestai virsta preke, kurios tikslas – būti patrauklia tarptautinėje rinkoje.

Politinės ideologijos siekia palikti pėdsakų erdvėje ne tik primesdamos arba puoselėdamos kurį nors architektūros stilių ar tipą, bet ir naujai įprasmindamos viešąsias erdves, diegdamos jose savo simbolius²³. Čia išryškėja priešprieša tarp savų ir svetimų idealų. O „skirtinguose miestuose gyvenančios bendruomenės tam tikrais laikotarpiais įprasmina savo miestuose tas pačias atminimo figūras, taigi palaiko bendrą atminimo kultūrą“ (Safronovas 2013: 35). Palyginus centro ir periferijos paminklus, galima atsekti tam tikrų dėsningumą. Vasilijus Safronovas, kalbėdamas apie centro ir periferijos santykį formuojant atminimo kultūrą, remiasi Bourdieu, kuris kapitalą svokė ne tik kaip piniginę vertę, bet ir kaip galią (Swartz 1997). Nacionalizmą jis sieja su tam tikro simbolinio kapitalo ištekliumi, „kuris buvo pasitelkiamas legitimuojant kitų rūšių kapitalo kaupimą“ (Safronovas 2013: 38). Skirtį tarp *sava* ir *svetima* nuo XIX–XX a. Safronovas kildina būtent iš simbolinio kapitalo arba galios kaupimo patirties. Tuomet tapo aktuali ir *savų* naudojama kalba, skirtinga nuo *svetimųjų*, švietimo įstaigos, nacionalinis verslas ir nacionalinės gamybos prekės, orientuotos į nacionalinį pirkėją, tuomet ir „žmonėms, persikeldavusiems gyventi iš kaimo į miestą, nacionalinė idėja ir jos reprezentacijos turėjo kompensuoti kaimiškojo bendruomeniškumo netektį ir sukurti buvimo namie jausmą“ (Safronovas 2013: 40). Sovietinėje Lietuvoje kuriant centrą (tai nebūtinai yra sostinė), miestas buvo įtvirtinamas būtent per nacionalinę kultūrą, kurią palaikydavo nacionaliniai simboliai ir nacionaliniai pastatai – šie tapdavo tam tikrą kapitalą sukaupusiųjų lankomomis vietomis. „Ir centras įgauna centro statusą ne dėl to, kad jis yra sostinė, o būtent dėl jame akumuliuojamo pakankamai nacionaline ideologija save legitimuojančio ekonominio, socialinio ir kultūrinio kapitalo.“ (Safronovas 2013: 49)

Čia svarbiausia įsisamoninti, jog atmintį iš esmės kuria ne sostinė, o dėsningai konstruojama jos kultūra; reikšmių perimamumas vyksta komunikuojant ne miestams, bet žmonėms, kurie yra išugdyti tam tikroje nacionalinės kultūros terpėje ir yra bendrų idėjų ir reikšmių perdavėjai. Todėl itin svarbu pabrėžti kul-

²³ Pavyzdžiui, kaip teigia parodos „Paminklai, kurių nėra“ kuratorės, „Vilniaus istorija paradoksaliai verčia permąstyti paminklų prasmę, mat šiame mieste daugumai jų buvo lemta tapti laikiniais už patį žmogų. Tik keletas iš visų nuo XIX a. pab. Vilniuje iškilusių paminklų išgyveno ilgiau nei pusšimtį metų – nemaža dalis nesulaukė nė dvidešimties“ (Paminklai, kurių nėra, 2011 05 13).

tūros perimamumo problemą, kuri šiuo atveju yra duali: viena vertus – nutraukiama ir netešiama įvykus okupacijos procesams, taip randantis savotiškam plyšiui, kuris atgavus nepriklausomybę tapo itin skausmingu akcentu. Kita vertus – sąlyginai tęstinė, pereinant iš vienos sistemos į kitą per neišvengiamą ir lėtą kartų kaitos fenomeną. Nesuvokus ir neakcentuojant šio tęstinumo, labai sudėtinga vertinti skirtingas kultūros konstruktų apraiškas.

6 pav. Kadras iš 2004 m. D. Narkevičiaus sukurto 8 minučių filmo „Kartą XX amžiuje“

Fig. 6. A shot from D. Narkevičius' 8 minute-length film *Once Upon a Time in the 20th Century*, 2004

Reikia paminėti, kad pirmieji ryškūs tapatybės pokyčiai nepriklausomybės pradžioje įvyko būtent viešojoje erdvėje. 1991 m. demontuotas Lenino paminklas Lukiškių aikštėje (6 pav.), 1993 m. – Černiachovskio paminklas dab. V. Kudirkos aikštėje, nugriauta daugybė sovietinių herojų paminklų Lietuvos miestuose ir miesteliuose. Sovietinė simbolika buvo greitai pašalinta nuo pastatų fasadų ir mažosios architektūros objektų. O greta naujos valstybės struktūros organizavimo imta galvoti ir apie daugelio administracinių pastatų išvaizdą ir panaudą. Neilgai trukus Vilniaus miesto savivaldybė buvo perkelta į specialiai suprojektuotą naują aukštuminį pastatą dešiniajame Neries krante (7 pav.).

Apskritai dešinysis Neris krantas Vilniuje vertas išskirtinio dėmesio kaip naujo, atgimusios modernios šalies įvaizdžio dominantė. Šią vadinamąją architektūrinę kalvą kaip itin reikšmingą pastarųjų dvidešimties metų architektūrinės kalbos ženklą apibūdino visi knygai *Laisvės architektūra* (2012) apklausti pro-

jektuojantys architektai ir architektės²⁴, nepaisant jų kartų skirtumų ir ideologinių pažiūrų. Aukštuminių (ir iš visų senamiesčio taškų matomų) pastatų akcentavimas tapo svarbia, nors ir itin kritikuota naujos lietuviškos architektūros kalbos ašimi (Grunskis 2005), išskirtinai būdinga sostinei. Nors dalis architektų iš esmės kritikuoja dar sovietmečiu pasirinktą vietą naujam miesto centrai ir šios idėjos tęstinumą atgavus nepriklausomybę, vis dėlto simbolinis socialinio gyvenimo pokytis, lyginant su sovietmečiu, tas, kad savivaldybės pastato atidarymo proga buvo suorganizuota atvirų durų diena, visi miestelėnai ir sostinės svečiai galėjo užsukti ir apžiūrėti administracinio aparato patalpas. Tokiu būdu, imituojuant participatorines menines praktikas, buvo akcentuotas politinis skaidrumas ir demokratija, demonstruojama, jog pastato ne tik išorės, bet ir vidaus sienos stiklinės, o tai turėtų užkirsti kelią korupcijai ir kviesti visus užteiti, dalytis idėjomis ir tokiu būdu rūpintis savo miestu.

7 pav. Vilniaus miesto savivaldybė,
A. E. Paslaitis, T. Balčiūnas,
G. Paslaitis, V. Biekša, 2002–2004 m.

Fig. 7. Vilnius City Municipality by
A. E. Paslaitis, T. Balčiūnas,
G. Paslaitis, V. Biekša

8 pav. Seimo rūmai ir Sausio 13-osios
memorialas, K. Kisielius, J. Dagelis,
V. Kačiauskas, V. Malenko, L. Jočytė, 2007 m.

Fig. 8. The *Seimas* Palace and Memorial of the
13th of January by K. Kisielius, J. Dagelis,
V. Kačiauskas, V. Malenko, L. Jočytė, 2007

²⁴ Apklausos vyko 2011 07 21–08 28 dienomis Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje. Jas atliekant išryškėjo, kad kalbant reikšmingus pastarojo dvidešimtmečio žmones ir objektus, retai kada kas nors įvardijama konkrečiai – prisimenama ir minima dažniausiai teigiamai išsiskyrusius objektus ir asmenis, tačiau kalbant apie reiškinius ir įvykius, drąsių vertinimų, ypač neigiamų, randasi vis daugiau. Įdomu ir tai, kad Vilniaus architektų ir architektėlių akiratyje užsilaikė stambūs ir ryškūs objektai, esantys nedideliu spinduliu nuo centrinė ašimi laikomo Neries dešiniojo kranto, apibendrimai, tarsi iš aukšto stebint gyvenamųjų namų stilistinę raidą. Tuo tarpu Kauno ir Klaipėdos kūrėjų akiratyje užkliuvo daugiau detalių, ne tokių stambių, taškinių ir savo laiku raidai reikšmingų objektų, kurie laikui bėgant nepateks į geriausių, didžiausių, gražiausių ar kitokių pastatų rinkimų spektrą.

Vis dėlto daugelis originalių ir dabar atpažįstamų politinės galios objektų Vilniuje yra statyti vėlyvuoju sovietmečiu. Šis intensyvioji statybos metas įdomus tuo, kad įvairiausiai lygmenimis buvo sąmoningai ir aktyviai, architektūrinėmis priemonėmis perkonstruojamas nacionalinis identitetas. Ne tik gausiai statant naujo tipo architektūrą, bet ir reaguojant į istorinius architektūros sluoksnius – taip ne radikaliai keičiant, o transformuojant nacionalinę tapatybę. Kaip rašo Marija Drėmaitė:

sovietškumą Vilniaus XX a. antrosios pusės architektūroje bei urbanistikoje reikėtų tapatinti su ideologiniais-sisteminiais-administraciniais dalykais, siekimu suvienodinti architektūrinę aplinką, kitaip tariant, su oficialiuoju šablonu, o lietuviškumas gali būti laikomas sąlygine sąvoka, apibūdinančia nacionalinio identiteto išraiškas architektūroje kaip opoziciją sovietškumui, kitaip tariant, kaip mėginimas išvengti tolydžio silpnėjančio, bet niekada nepaliekančio oficialiojo šablono. (Drėmaitė 2009: 80)

Seimo rūmų Vilniuje pagrindinis pastatas liko vizualiai nepakitęs. O atgavus nepriklausomybę rūmų prieigose atsirado Sausio 13-osios memorialas – stikline (čia stiklas reiškia demokratiškumą) struktūra dengtos buvusios barikados bei kryžiai (8 pav.), kukliai, tačiau autentiškai ir įtaigiai menantys nesenos praeities įvykius ir tapę autentišku memorialu. Algimanto ir Vytauto Nasvyčių projektuoti Seimo rūmai, projektuoti dar sovietmečiu turėjo būti svarbus demokratiją įvietinantis statinys. Idėja apie ant Gedimino prospekto ašies suvertas lokalias viešąsias erdves ir vidinius kiemelius (tai gali būti interpretuojama ir kaip aliuzija į romantinį pilies kiemo įvaizdį) buvo realizuota ir aplink Seimo rūmus sukuriant viešą erdvę, kuri įeina į pastato vidų, – tai pagrindinė pastato formą diktuojanti ašis. Seimo patalpos išdėstytos aplink vidinį kiemą, demokratijos ir tvarkos simbolį. Kaip dabar deklaruoja ir patys architektai,

dvasia, kurią Nasvyčiai siekė skleisti savo pastatais, kurią apčiuopė kolegos ir plačioji visuomenė, siejasi ne vien su formaliais dalykais, bet ir su socialiniais kontekstais. Vakarų pasauliui artimesnės formos, reprezentacinių erdvių architektūrinis „sušvelninimas“, tikėtina, buvo ne tik meniniai sprendimai, jie kartu transliavo ir laisvės, demokratijos nuojautą. (Petrulis 2007c: 56)

Šiuo metu dėl saugumo reikalavimų kiemelis uždarytas – tai rodo sugriautą tariamą demokratiškumo principą. Reikia įvertinti ir tai, kad dauguma pilietinių susibūrimų vyksta prie Prezidentūros arba Vinco Kudirkos aikštėje ir niekada – Seimo kieme, taigi dar sovietmečiu užkoduota simbolinė pastato forma liko formali.

Tuo tarpu *kapitolijaus*²⁵ kaip ryškios vertikalios dominantės sostinėje principas sovietiniame Vilniuje nebuvo pritaikytas: aiški vizuali dominantė nesukurta nei Seimo, nei Vyriausybės rūmais, tačiau pagrindinė miesto ašis, tuometinis Lenino (dabar Gedimino) prospektas, jungiantis dvi simboliškai skirtingoms konfesijoms atstovaujantias bažnyčias – Arkikatedrą ir Dievo Motinos ženklo iš Dangaus (Znamenskaja; Žvėryno) cerkvę, remiasi į ganėtinai išryškintas Gedimino pilies liekanas. Todėl svarbu paminėti ir kitą periodui būdingą aspektą – pilių restauravimą. Pasak Karolinos Jakaitės, tai buvo:

dar vienas nacionalumo diskursų šaltinis sovietmečiu – istoriniai paminklai ir kultūros paveldo objektai, kurie buvo selektyviai pasitelkiami ideologiškai orientuotiems tikslams įgyvendinti. Tai labiausiai išryškėjo architektūros paveldotvarkos darbų pradžioje XX a. 6 dešimtmetyje. Tuo metu buvo pradėtos restauruoti Trakų, Skirsnemunės, Biržų pilys, atliekami Vilniaus, Kauno, Kėdainių ir Klaipėdos senamiesčių restauravimo, tvarkomi atskiri architektūros paveldo objektai. (Jakaitė 2012)

Sprendimas atstatyti Trakų²⁶ pilį buvo susijęs su demonstratyviu valdžios rūpesčiu paminklais, atsižvelgiant į masinėje sąmonėje stiprų, dar Maironio išpopuliarintą pilies vaizdinį. A. Sniečkus N. Chruščiovui 1961 m. rašte pabrėžė jau kitaip formuluojamus pilies atstatymo motyvus: „atstatyta pilis tarnaus muziejumi, skirtu auklėti Lietuvos žmones tautų draugystės ir tarybinio patriotizmo dvasia“ (Jakaitė 2012). Būtent sovietmečiu pradėti Gedimino pilies restauravimo darbai, pilies bokštas tapo ryškiu miesto simboliu ir akcentu, matomu iš daugelio tiek senamiesčio, tiek naujamiesčio erdvių. Bokšto įvaizdis dažnai naudojamas ir ant įvairių miestų ir šalių reprezentuojančių suvenyrų, miestų pristaatančių leidinių ir plakatų („Vilnius. Turistui apie miestą“ (Papšys 1977), „Vilnių aplankyti kviečiantis plakatas“ (R. Dočkutė 1967)). Būtina paminėti, jog šiuose

²⁵ Čia remiamasi Lawrence J. Vale knygoje *Architektūra, galia ir nacionalinis identitetas* (Architecture, power and national identity) pasitelkiami *capitol* ir *capital* (kapitolijaus ir sostinės) koncepcija (Vale 1992: 31). Analizuojant įvairių šalių modernių sostinių raidą, vietas bei formas, kaip jose yra išsidėstę pagrindiniai valdžios objektai, daromos išvados apie tai, koks ir kaip konstruojamas šalies identitetas (suvokiamas gyventojų) ir įvaizdis (transliuojamas išorei, kuris dažnai nesutampa).

²⁶ Iškalbingas Gintaras Čaikausko pasisakymas *Architektūros fondo diskusijoje*: „Jeigu prisimenate, kas atkreipė dėmesį į mūsų biografijas, mano ir kolegos Audriaus (Ambraso) karjerą pradėjom paminklų restauravimo institute. Taip, iš tikrųjų tai buvo, kodėl aš pabėgau praktiškai iš tos grupės – tuo metu jau kai ten baigėm tuos naujus atseit statinius senamiestyje, kontekstuales, kažkaip nebuvo darbo ir mus, kaip jaunus specialistus, prijungė prie Trakų pilies restauravimo darbų kuomet identitetas buvo kuriamas akivaizdoje mano, kai įeidavo skyriaus viršininkas ir sakydavo: ‘Žinai, Gintarai, ryt planuotė 11 valandą ir reikia pagal protokolą nuvežti naujas duris, na, suprojektuoti duris Trakų piliai, o tu kaip jaunas turi greit sėst ir nubraižyt’. Bet aš sakau: ‘Viršininke, aš atsiprašau, bet aš baigęs Visiukus nieko nežinau apie restauraciją...’ Jis sako: ‘Tu ką, kaime nebuvai? Nematei durų eglute sukaltų?’ Na ką, aš, jaunas žmogus, sėdžiu ir braižau tas duris...“ (2014 02 13).

stilizuotuose vaizduose istorinis įvaizdis visuomet gretinamas su naujojo, modernaus miesto vaizdais taip ideologiškai pabrėžiant organišką jungtį tarp „sena“ ir „nauja“, taip palaiapsniui transformuojant tapatumo ampratą.

Šitaip, pasak Antano Gedmino, „ankstesnieji valstietiškos ir archajiškos pasaulėjautos segmentai palengva evoliucionavo į naują miestietišką lietuviškumo sampratą, intensyviai stimuliuojamą modernėjančio gyvenimo“ (Gedminas 1974). Miestų pertvarkos, ryškiai angažuojami daugiabučių rajonai, apšvietimas ir kiti modernizacijos elementai darė įtaką žmonių gyvenimo būdo pokyčiams, laisvalaikio leidimo tradicijoms. Ideologiškai tai efektyviai tarnavo sovietinei sistemai ir buvo neabejotina fasadinės kultūros dalis, tačiau sykiu šie elementai buvo naudojami ir kurti moderniam lietuviškumo diskursui (Jakaitė 2012).

1.3. Tapatumo diskursai architektūros atvaizduose

Analizuojant *banaliojo nacionalizmo*²⁷ (Anderson 1999) reiškinius ir architektūros naudojimą netiesiogiai reprezentuojant šalį, pirmiausia įdomu: koks Lietuvos įvaizdis yra formuojamas ant Lietuviškų pinigų kupiūrų? Nes „Tai, kas vaizduojama ant pinigų, vis dėlto yra tam tikras tos valstybės ‘veidas’: kuo tauta, valstybė didžiuojasi ir ką deklaruoja“ (Tumputytė 2003 03 14). Atkurtos nepriklausomybės pradžioje naujai sukurtų kupiūrų kompozicijos ir jose atvaizduoti veidai kėlė nemaža diskusijų. Kaip rašoma knygoje *Lietuvos banknotai*, „Nacionalinių valiutų atgimimas tapo puikia priemone atnaujintai nacionalinio tapatumo interpretacijai išreikšti. Pinigai atliko ir reikšmingą simbolinį vaidmenį – juos išleidžianti valstybė, įvesdama nacionalinę valiutą, tarsi įtvirtina savo suverenitetą“ (Lietuvos banknotai, 2002: 9). Iš Lietuvos banknotų mus žvelgia žmonės,

---

²⁷ Benedictas Andersonas interpretuoja nacionalizmą kaip epochai būdingą ideologinį instrumentą, kurį panaudojus, buvo galima naujai sukonstruoti industrializacijos ir spartaus ekonomikos vystymosi išardytus agrarinės visuomenės saitus, tam tikrais bendros kultūros pagrindais suvienijant tokią visuomenę į naciją. Būtina paminėti jog Andersonas nacionalumą sieja isskirtinai su kultūra, todėl į šį reiškinį siekiama pažvelgti idėmiau, kaip į ne tiek socialinės ir ekonominės ar etninės situacijos nulemtą rezultatą, kiek į kultūrinės aplinkybes ir sąmoningą pasirinkimą. Anderson knygoje *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* teigiama, jog bendruomenių tapatumo jausmas iš esmės yra įsivaizduojamas ir konstruojamas. Kitas autorius, Michaelas Billingas, veikalė *Banal Nationalism*, įrodo, kad nacionalizmas yra daugiau nei vien minčių apie separatizmą rinkinys. Billigas teigia, kad nacionalizmas yra visur – dažnai neišreikštas, bet visada pasiruošęs būti panaudotas. Čia naudojamas terminas banalusis nacionalizmas yra nuoroda į kasdienį tautos atstovavimą, kuris sukuria įsivaizduojamą nacionalinio solidarumo ir priklausymo tarp žmonių jausmą. Banaliojo nacionalizmo pavyzdžiai apima vėliavų naudojimo kasdiniame gyvenime, sporto renginių, liaudies dainų, pinigų simbolių, populiarių posakių, patriotinių susivienijimų ir pan. naudojimą bendrumo sukūrimui.

kurių vaidmuo kuriant šalies nacionalinį tapatumą buvo labai reikšmingas, o reversinėje pusėje vaizduojamos nacionaliniam tapatumui reikšmingos vietos, nors jų reikšmė ir pasirinkimo priežastys nebuvo plačiai aptariamoms.

Žemiausio nominalo pinigai, nors jau išimti iš apyvartos, ne mažiau įdomūs. Vieno lito banknotą puošė vienintelės moters – Žemaitės – atvaizdas, o kitoje pusėje puikavosi medinė Palūšės bažnyčia. Šis pasirinkimas kėlė ypač daug diskusijų, nes Žemaitė ir Aukštaitijos nacionaliniam parkui priklausanti bažnyčia neturi nieko bendra. Ant dviejų litų kupiūros vaizduojamas Motiejus Valančius ir Trakų pilies ansamblis; nacionalinius jausmus žadinantis romantiškas pilies įvaizdis čia labai iškalbingas, ant banknoto vaizduojamas sudėtingos konfigūracijos pilies kiemas iš paukščio skrydžio. Kaip jau minėta, sovietmečiu atstatant pilį buvo manevringai skatinami patriotiniai jausmai. Be abejo, šiais laikais Trakų pilies motyvas įgauna visai kitokią simbolinę prasmę, tačiau jo daugiaprasmiškumas ir semantinis talpumas negali būti nepastebėtas. Panašias romantiškai sureikšmintas pilies kiemo interpretacijas galima matyti jau minėtuose Vilniaus Centrinio pašto interjeruose (Reklaitė 2011 06 23; Reklaitė 2011 06 27). Tai gali būti siejama tiek su skandinaviškosios architektūros tradicija, turėjusia nemažą įtaką meto architektams – dėl molio plytų ir natūralių medžiagų naudojimo, tiek su romantiniu praeities idealizavimu.

Ant stambesnių nominalų – 20 litų (autorius Justinas Tolvaišis) – vaizduojamas tautos žadintojas poetas Jonas Mačiulis-Maironis ir Vytauto Didžiojo Karo muziejaus ansamblis Kaune (kurio pats Maironis niekada nematė). Kauno Karo muziejus su savo simboliniu krūviu aplikuoja į tarpukario nacionalinio modernizmo architektūros palikimą ir taip žadina patriotinius jausmus²⁸. Tarsi siekiant banknoto reversą priartinti prie Maironio asmenybės, išryškinta ir išskirta Karo muziejaus sodelyje esanti J. Zikaro skulptūra *Laisvė*. Ant 50 litų vaizduojamas Jonas Basanavičius ir Vilniaus katedra su senamiesčio vaizdu (Rimvydo Bartkaus kūrinys). Pradžioje Vilniaus senamiestis greta Katedros vaizduotas į priešingą pusę, siekiant parodyti autentišką senamiesčio fragmentą, tačiau jis kritikuotas kaip pernelyg anonimiškas, nekonkretus, neturintis ryškių (įsimenamų ir lengvai atmintų) identiteto bruožų. Todėl, leidžiant antrą laidą, G. Jonaitis pakoregavo pirminį sumanymą, atrado kitą žiūrėjimo į Vilniaus Katedrą kampą, kuris labai pasiteisino, nes į akiratį pateko ir Gedimino pilies bokštas, ir Trijų kryžių monumentas, ir nauja kuni-

---

²⁸ Kaip teigia Petrusis, „Svarstant apie naujo Vytauto Didžiojo muziejaus architektūrą, taip pat būta pageidavimų muziejų statyti ‘viduramžių Lietuvos pilies pavyzdžiu’. Toks projektas iš pradžių pavestas prof. Songailai. Abstraktus, ‘senovės pilių’ stilius gana iliustratyviai panaudotas ir Karo muziejaus pastate, kurį įrengiant 1921 m. buvo nugriauta cerkvelės bokšto kopula ir jos vietoje, architekto Dubeneckio planu, pradėta mūryti senovės pilies formos bokštas“ (Petrulis 2008).

gaikščio Gedimino skulptūra²⁹. Iš tiesų Šventaragio slėnio peizažas yra labai talpus ideologiškai, dvelkiantis tiek praeities didybės romantika, tiek šiandienine pagarba jai.

Ant 100 litų banknoto vaizduojamas Simonas Daukantas ir Vilniaus universiteto ansamblis (Ryčio Valantino kūrinyje). Vilniaus universitetas – taip pat svarbus valstybingumo (ir didingos šalies praeities istorijos) simbolis, jo atvaizdas kritikuotas dėl nepakankamai išryškinto Šv. Jonų bažnyčios fasado ir bokšto. Antroje laidoje Universiteto ansamblis buvo labiau priartintas, tačiau tai minėtos problemos neišsprendė. O stambiausios kupiūros jau gana abstrakčios, kone pakylėtos iki simbolinio lygmens. 200 Lt banknote pavaizduotas Klaipėdos švyturys, kuris buvo ne tik Klaipėdos simbolis, bet ir reikšmingas miesto akcentas, iki mūsų dienų neišlikęs. Ant 500 Lt banknoto vaizduojamas taip pat abstrahuotas varpo ir Lietuviško peizažo vaizdas, jis pakylėjamas iki simbolio. Šie sutaurinti simboliniai peizažai byloja apie romantišią gamtišką lietuviškumo įsivaizdavimą, valstietišką ir archajišką prigimtį, tačiau iš esmės gali būti pritaikomi bet kuriai valstybei ar vietai toje pat geografinėje platumoje.

Pasak Boym, nostalgija XIX–XX a. tapo nacionalinių mitų kūrimo erdve, susieta su retrospektyviu romantizmu. Pradėjus leisti albumus, rašyti poemas, kaupiant įvairias kolekcijas buvo akcentuojamas *memento mori* žavesys, suvenyrizavimas tapo interaktyviu, žaismingu ir dinamišku bendravimo būdu, kuris sukūrė socialinio gyvenimo teatriškumą ir meniškumą, net jei tai nebuvo šedevro lygio meno kūriniai³⁰. Tokia sintetinė iš konteksto ištraukta aplinka žadino europiečių vaizduotę. Vienam meniniam tyrimui, pasibaigusiam paroda Šiuolaikinio meno centre³¹, buvo renkama įvairi sovietinio modernizmo daugiaprasmiškumą atskleidžianti memorabilija – nuotrupos iš asmeninių architektų archyvų, architektūrą reprezentuojantys ženklukai, atvirukai, albumai turistams. Sukaupta kolekcija pasirodė įdomi ne tik modernizacijos, bet ir semantiniu nacionalinio identiteto įvaizdžio kūrimo aspektu.

Vilniaus miestą ir šalį reprezentuojančius segtukus (kurie, be abejo, buvo labai populiarius suvenyras, todėl itin plačiai paplitęs) galima skirstyti į du tipus

---

²⁹ Akivaizdu, kad tame pačiame kadre matomi Valdovų rūmai, kurių atvejis šiam tekstui būtų ne mažiau įdomus, į banknoto kompoziciją dar nepateko, – ir tai yra labai iškalbinga, nes šitaip lengviau suvokti, jog Valdovų rūmai – 2009 metų statinys.

³⁰ Pasak Svetlanos Boym, skaidriame gintare įstrigusi fosilija buvo itin populiarius suvenyras XIX a. pab–XX a. Tai būtų labai simboliška melancholiško grožio ir *memento mori* iliustracija, o tai buvo labai aktualu socialinei to meto sanklodai, todėl gintaras su fosilijomis buvo itin garbinamas suvenyras – kaip prarastų civilizacijų priminimas ir įrodymas, kad modernus žinojimas turi ribas (Boym 2001: 34).

³¹ Paroda „Galimas modernizmas“ (aut. Audrius Novickas) vyko Šiuolaikinio meno centre, 2012 04 06–05 20.

pagal tai, koki įvaizdį jie kuria. Pirmoji grupė – romantiniai vaizdiniai, kur rodoma senovė, neaiškūs, aptrupėję pilių kontūrai (Trakai, Kaunas), stilizuoti istorinių bažnyčių siluetai (Pažaislis, Šv. Onos bažnyčia) ir etnografinė architektūra (Aukštaitija, Žemaitija). Beje, pastaroji tiek Žemaitijoje, tiek Aukštaitijoje iš esmės sunkiai identifikuojama, visais atvejais labiau primena ikonišką archajišką namelių šlaitiniu stogu nei konkrečių bruožų turintį pastatą. Antroji, ne mažiau reikšminga, įvaizdžių grupė – modernus, pasididžiavimo patosą keliantis naujas miestas. Iš tiesų ilgainiui toks unikalus objektas kaip Sporto rūmai Vilniuje raiškiu siluetu ivairioje memorabilioje ima konkuruoti net su istoriniu miesto simboliu – Gedimino pilimi. Vilnius segtukuose vaizduojamas ir naujai kuriamais gyvenamųjų rajonų įvaizdžiais; jų siluetai ne tik atpažįstami, bet ir stilizuoti iki ornamento, suteikiant jiems nacionalinės simbolikos romantikos. Pavyzdžiui, Žirmūnų mikrorajono atspindys vandenyje (šalia tekanti Neris – šio rajono išskirtinumas), tautinį raštą primenantis Lazdynų horizontalių ir vertikalinių linijų piešinys, Operos ir baleto teatras su išryškintais vertikaliais puošybos ornamentais.

9 pav. Architektūrą vaizduojančių pinų rinkinys
Fig. 9. Set of pins picturing architecture

10 pav. Segtukas „Senasis–naujasis Vilnius“, iš autorės kolekcijos
Fig. 10. Pin Old – New Vilnius, from the author’s collection

Išskirtinis ir labai simboliškas nacionalinio identiteto konstravimo sovietmečiu temai galėtų būti unikalus segtukas (10 pav.), kurio centrinėje ašyje pavaizduota ikoniška, lengvai atpažįstama Vėtrungės skulptūra Lazdynuose (skulptorius Teodoras Kazimieras Valaitis, 1973 m.). Vienoje jos pusėje *istorinis miestas* – Katedra ir Aušros Vartai, Gedimino bokštas, o kitoje *naujasis Vilnius* – Operos ir baleto teatras ir viešbutis *Lietuva*. Taip teigiama, jog Vilniaus savitumas yra būtent senosios ir naujosios architektūros derinys, kurias jungia *stilizuota tautinė ašis*. Seno ir naujo miesto sugretinimas kaip modernizacijos propaganda buvo labai madingas 7-ojo dešimtmečio pabaigoje. Suliejant naują,

modernų miestietišką gyvenimo būdą su susintetintomis romantinėmis praeities detalėmis buvo kuriama nauja, sovietinio žmogaus, modernaus miestiečio tapatybė. Kaip teigia ir Boym, modernybėje atsiradusi takoskyra tarp tradicijos ir revoliucijos yra iš esmės pavojinga. Tradicija reiškia tiek pristatymą, tiek perdavimą, tiek doktrinos laikymąsi, tuo tarpu revoliucija simetriškai reiškia tiek ciklišką pasikartojimą, tiek radikalų lūžį. Ir tradicija, ir revoliucija inkorporuoja viena kitą ir nuo šios opozicijos priklauso. Identiško praeities atkartojimo idėja ir radikalus ryšių su praeitimi nutraukimas yra simetriški to paties laiko suvokimo rezultatai. Taigi priklausomybė tarp modernių progreso idėjų ir naujų anti-modernių reikalavimų atkurti nacionalumą bei stabilios praeities tampa labai svarbi XX a. pabaigoje (Boym 2001: 19). Tą pačią tendenciją galima pamatyti ir 7–8 dešimtmečių atvirukuose, vaizduojančiuose Vilnių kaip dermės tarp *sena* ir *nauja* miestą. Viename rinkinyje vaizduojamos ir istorinės detalės, ir nauja moderni architektūra bei gyvenimo būdas. Atvirukuose ir naujasis modernus miestas yra perteikiamas su savotiška romantine laiko patina: tiek istorines, tiek modernias miesto dalis vaizduojančios nuotraukos komponuojamos vienodai, o geltonai rusvi atspalviai, prigesintos spalvos suteikia vienodo, sustojusio, į progresą orientuoto, sunkiai identifikuojamo laiko, reiškiančio „čia ir dabar“, nuojautą. Kalbant apie naujo, miestietiško gyvenimo būdo (kur praeities romantika jungiama su ultramodernumu tautiškumo aspektu) išgalėjimą, galima pridurti, jog filosofė Nerija Putinaitė, tyrinėjusi prisitaikymo ir pasipriešinimo formas sovietinėje Lietuvoje, tvirtina, jog „liaudies dainos ir kultūra buvo pasitelkiami kaip sovietinės socializacijos instrumentai, padedantys žmones atitraukti nuo galimų režimui priešišku veiklų“ (Putinaitė 2007: 58). O teatrologas Edgaras Klivis, politikos ir dramos aspektu nagrinėjantis sovietmečio teatrą, pritaria, jog sovietiniais metais šalia naujo žmogaus kūrimo ir ateities vizijų sėkmingai gyvavo nostalgiškas žvilgsnis, nukreiptas į praeitį: šios šalies visuomenė per visą savo gyvavimo laikotarpį buvo linkusi idealizuotai ilgėtis praeities („Teatras ir visuomenė: problemos ir perspektyvos“, 2006).

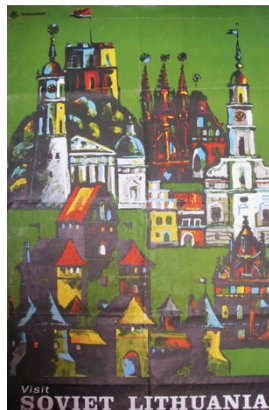
Tą pačią laiko susipynimo bei „nacionalinės formos su socialistiniu turiniu“ suplakimo tendenciją galima pastebėti ir 7 dešimtmečių populiariuose į sostinę atvykti kviečiančiuose plakatuose (11, 12 pav.), kur įtaigiais grafiniais vaizdais demonstruojami tiek senasis, istorinis miestas, tiek naujo gyvenimo būdo modernizacija ir moderni architektūra. Taip jungiami du skirtingi miesto įvaizdžiai yra sąmoningai inkorporuojami vienas į kitą.

11 pav. Plakatai, kviečiantys aplankyti Lietuvą:

J. Galkus, aplankykite sostinę

Fig. 11. Posters inviting to visit Lithuania by J. Galkus: Visit the Capital

12 pav. *Visit Soviet Lithuania*, 1987 m.

Fig. 12. *Visit Soviet Lithuania*, 1987

13 pav. P. Masiulionytė, saldainių dėžutė skirta eksportui

Fig. 13. Chocolate box for export by P. Masiulionytė

Panaši tradicijų perinterpretavimo tendencija išvengiama ir įvairuose pakuotėse – pavyzdžiui, saldainių pakuotė, demonstruojanti džiaugsmingą apsilankymą sostinėje su etnografiniais motyvais, arba išskirtinai moderni eksportui skirta saldainių pakuotė su dešiniojo Neries kranto naujojo centro įvaizdžiu, kuri net nebuvo realizuota dėl kompozicijoje matomos Šv. Rapolo bažnyčios silueto (13 pav.).

Šiuolaikiniai pavyzdžiai, apimantys tokius interneto portalus kaip *likeable-lithuania* ir *we-love-Lithuania*, naudojami kur kas kosmopolitiškesniais, anoniškesniais miestų ir šalių reprezentuojančiais įvaizdžiais. Tam, be abejo, turi įtakos ir kintančios medijos bei jų sklaida – bet kartu ir tai, kaip, save suvokdami, tą žinią perteikiame pasauliui. *Likeablelithuania* tikslas – šiuolaikinėmis priemonėmis reklamuoti šalį ir jos produkciją, todėl visi produktai pateikiami stilizuota, globalia kalba, be vietinių reminiscencijų. Tuo tarpu *we-love-Lithuania* orientuojasi į turistus bei emigrantus, apeliuoja į romantinius pojūčius, siekia sukelti sentimentus. Todėl portalas pilnas turistinių, sunkiai su realybe siejamų ir itin saldžių ir globaliai anonimiškai suvokiamų vaizdų, neturinčių nieko bendra su kritiškai suvokiamu ir interpretuojamu tapatumu.

1.4. Pirmojo skyriaus išvados

1. Savojo „aš“ suvokimas yra itin reikšmingas asmens tapatybės raidai ir aplinkai identifikuoti bei kurti. Galima atsekti bendrus asmenybės ir šalies architektūros raidos bruožus, todėl nacionalinio identiteto klausimas yra itin aktualus suvokiant architektūros, miestovaizdžio, kaip socialinio tapatybės konstrukto, misiją.
2. Asmens tapatumas gali būti suteiktas arba sukonstruotas – tai nenutrūskantis procesas, suvokiamas kaip sprendimo proceso padarinys. Prisiėmę tapatumą arba apsisprendę asmenys įgyja vidinio vientisumo jausmą. Šiandieninę Lietuvos architektūros situaciją galima būtų apibrėžti kaip esančią ribinėje „sprendimo proceso“ fazėje, kai, blaškomasi tarp skirtingų stilistinių vėjų bei architektūros mokyklų, ieškoma savo identiteto.
3. Nacionalinio identiteto bruožų architektūroje išraiškos istorinės ribos sietinos su „profesionaliosios“ architektūros pradžia, kai imta domėtis vietos savitumais, siekiama išsiskirti bendrame kontekste, o tai lėmė tiek politiniai, tiek ekonominiai tikslai, tiek natūrali amato perdavimo tradicija. Pastaruoju metu tapatumo konstruktas siejamas su globalizacijos keliamais iššūkiais, miestų niveliacija bei turizmo nulemta komercializacija.
4. Išanalizavus Lietuvos banaliojo nacionalizmo reprezentacijas, galima teigti, jog architektūriškai nacionalinio identiteto formavimui būdingi retrospektyvumas ir nostalgija. Apžvelgus lietuviškus banknotus, galima pastebėti, kad juose ryškūs du pagrindiniai įvaizdžiai – religinis ir retrospektyvus, menantis praeities valstybės didybę ir sunkiai identifikuojamą neprieinamumą ar uždaramą. Taip pat būdingi ir dažnai sąmoningai naudojami lengvai atpažįstami vaizdiniai, supinant etnografiškumą bei modernizaciją, taip siekiat palengvinti prisitaikymą prie kintančios situacijos.
5. Apžvelgus galios objektų Vilniuje ir Kaune pavyzdžius, galima pastebėti, jog jie dažniausiai yra laikmečio architektūros reprezentantai, vyraujančios politinės santvarkos bei minties raidos metaforos. Tačiau būtina pabrėžti, jog išskirtinai ryškių, vertikalių, perdėtos pompastikos ir puošybos objektų, išsiskiriančių mieste, iki pat nepriklausomybės atgavimo nei Vilniuje, nei Kaune realizuota nebuvo. Galiai priskirtini objektai, nors ir gana nuosakių demokratinių formų, iš esmės yra uždari ir pagarbos bei pasididžiavimo jausmus skatinantys pastatai, savo simboliniu krūviu dominuojantys artimiausioje aplinkoje ir laike. Ryškiausia simbolinė pagarba praeities formoms tiek Vilniuje, tiek Kaune reiškiamą

paslėptomis nostalgijos formomis. Tik atgavus nepriklausomybę sukurtas daugeliu prasmių vertikalus šiuolaikinės architektūros simbolis – dešinysis Neries krantas – dominuoja Vilniuje ir visoje Lietuvoje kaip nepriklausomos ir globalios šalies simbolis. Būtina pabrėžti, kad tai yra universalios kosmopolitinės architektūros atspindys.

2

Nacionalinio identiteto apraiškos XX a. Lietuvos architektūroje

Savimonės formavimo architektūrinėmis priemonėmis problema susidomėta XIX a., sustiprėjus nacionaliniams judėjimams. O jau nuo XIX a. pabaigos – XX a. pradžios socialinei situacijai būdingas tam tikras „spaudimas“, iškilęs dėl dviejų pagrindinių veiksnių ir sąlygojęs atotrūkį nuo istorinės praeities. Pirmia, tai staigus populiacijos Europoje augimas, kartu su industrine revoliucija lėmęs aktyvų gyvenamųjų bei kitų reikmių pastatų poreikį. Antra – destrukcija, lemta dviejų pasaulinių karų, dėl kurios iškilo poreikis atstatyti ištinus kvartalus bei sklypus. Staigūs pokyčiai veikė technikos bei naujų medžiagų radimąsi, suteikė galimybę pigiai ir masinės produkcijos metodais kurti didelio mastelio struktūras. Šių faktorių kombinacija itin stipriai paveikė XX amžiaus architektūrą, grovė individualaus amato pamatus. Jau XIX a. viduryje vyraujanti architektūros estetika buvo keičiama lengvesne, paprastesne, pasižyminčia lygiomis linijomis ir minimaliais ornamentais. XIX a. pabaigoje kilo profesinės visuomenės reakcija į perdėtą dekoravimą, kurią papildė reikalavimas radikaliai keisti vyraujančią stilių; todėl amžių sandūroje iškilo savito, laikmetį perteikiančio stiliaus poreikis.

Dar viena naujovė XX a. architektūros meniškumo sampratoje tapo nors fiziškai ir nuo seno egzistavęs, bet su menų sfera netapatintas liaudiškumas. Tiesa, kad XIX a antroje pusėje architektūroje būta kai kurių tautinio romantizmo apraiškų, tačiau kaip normalus ir garbingas meno reiškinytis liaudiškumas imtas traktuoti tik XX amžiuje [...] galima minėti tai, kad pirmame etape čia kaip negerovė buvo paneigiama legitimuoto profesionalumo ir akademinio išsilavinimo tradicija. (Buivydas 2003: 32)

Taigi, tradicijų tęstinumo, aktyvaus santykio su istorija paieška bei nauji, netgi radikalūs savęs įprasminimo architektūrinėmis priemonėmis būdai būdingi modernistiniams judėjimams, todėl į tai tiek ideologine, tiek fizine prasme sutelkiamas dėmesys šiame disertacijos skyriuje.

Čia būtina pabrėžti, kad istorinių praeities stilių kartojimas ar interpretavimas skiriasi jau nuo pačių modernizmo kūrybinių principų formavimosi užuomazgų. Tai idėjinis lygmeniu skirtingos stovyklos. Viena remiasi praeities formos išaukštinimu, kita – ryšių su praeitimi nutraukimu siekiant paspartinti žmogaus aplinkos bei pačios visuomenės tobulėjimo procesą (Jencks 1987). Todėl šiuo laikotarpiu teorinis nacionalinio savitumo klausimas buvo niveliuojamas ar bent jau priimamas kritiškai, o architektūros misija buvo suvokiama naujos asmens tapatybės formavimo aspektu. XX amžiui būdingos „tiek globalios, tiek regioninės geopolitinės ir socioekonominės įtampos, prieštaringi separatizmo ir nacionalizmo proveržiai, dvasinis ir fizinis visuomenės išsekimas, stiprėjantis pasipriešinimas klasiniam beteisiškumui ir nelygybei, daugybė kitų veiksnių formavo gilaus nusivylimo esamybę, o taip pat ir praeitimi atmosferą“ (Buivydas 2003: 35) – kartu tai lėmė iš esmės dualistinį požiūrį į architektūrą.

Šiame kontekste itin reikšmingos yra pasaulinės pėodos „Expo“, kurių tikslas buvo reprezentuoti skirtingų šalių laimėjimus ir technikos potencialą (Masey 2008). Jos lyg lakmuso popierėlis turėjo pasauliui demonstruoti šalies ar regiono galimybes išvengti tiesioginės, utilitarios ir funkcinės architektūros tipologijos, kuriant pagražintą, tariamą realybę. Laikinių paviljonų projektavimui skirtas ypatingas dėmesys, autoriai buvo skatinami kurti valstybei būdingą architektūrinį stilių, architektūros ir dizaino priemonėmis reprezentuoti šalį. Tai turėjo įtakos architektūros pažangai tarptautiniu mastu; siekta ne tik pasižymėti avangardiniais projektais, bet ir prisiminti subtilias, niekur kitur nepakartojamas krašto architektūros tradicijas, šitaip išsiskirti ir atkreipti dėmesį. Šaltojo karo atmosfera irgi suvaidino itin reikšmingą vaidmenį: šalys ir lyginosi tarpusavyje, ir konkuravo, ir siekė išsiskirti³². Plati šių parodų organizavimo amplitudė ir laiko (nuo 1901 m. Bufale, JAV, iki 2010 m. Šanchajuje, Kinijoje), ir geografi-

³² Kaip teigia parodos „Cold War Modern, Art and Design 1945–1970“ VandA muziejuje kuratoriai, periodo pradžioje jaučiama abiejų geležinės uždangos pusių konfrontacija, o štai periodo pabaigoje tiek dizaino, tiek gyvenimo būdo elementuose sunku išvėgti skirtumus tarp „Rytų“ ir „Vakarų“ (Cold war modern, design 1945–1970, 2008: 19).

niu (Europa, JAV, Kanada, Brazilija, Korėja, Japonija ir kt.) atžvilgiu ypač išpopuliarino šių parodų reikšmę tarptautinio architektūros stiliaus plėtotei pasauliniu mastu ir nacionalinio savitumo reprezentaciniais tikslais paieškas kiekviename krašte.

Šiuo metu nacionalinio identiteto sampratą gerokai keičia globaliniai, kultūrą niveliuojantys kultūros aspektai. Transnacionaliniai, lengvai atpažįstami, kosmopolitiški objektai atspindi tarptautinės integracijos tendenciją, o jų architektūra ir pastaruju metu prioritetą įgijusi technicistinė estetika reprezentuoja jau ne šalies, bet tarptautinių kompanijų interesus bei formuoja jų įvaizdį. Tokios architektūrinės raiškos formos ir jų sąlygotos meninės tiesos yra svarbios identifikuojant miesto bei teritorijų erdviųjų simbolių grandis, jas siejant su politiniais, socialiniais įvykiais, meniniu brandumu, išskirtinių laikmečio autorių darbais.

Šios disertacijos dalies medžiaga yra publikuota šiuose autorės straipsniuose: Nacionalumo paradoksai, tapatybės paieška Lietuvos architektūroje (Reklaitė 2014a, 2014b); Parodos architektūra: tarp re/prezentacijos ir interpretacijos (Reklaitė 2014); Architektūra parodoje. Lietuvos atvejis (Reklaitė, Visminaitė 2011)

2.1. Nacionalinio identiteto užuomazgos ir bruožai tarpukario Kauno architektūroje

Lietuvos naujosios architektūros ištakos, pasak Mortos Baužienės, prasideda XIX amžiuje, kai 1832 m., po anticarinio sukilimo, uždarytas Vilniaus universitetas ir nutrūko Architektūros katedros veikla. Patekusi į carinės Rusijos sudėtį, Lietuva buvo traktuojama kaip jos provincija, todėl čia buvo siunčiami antraeiliai architektai, kurie kūrė pagal savo tradicijas. To meto istorinė Lietuvos sostinė Vilnius vystėsi eklektiškai, o Kaunas buvo paverstas pirmosios kategorijos tvirtovės miestu. Istorizmas, Europoje vyravęs iki XIX a. vidurio, Lietuvoje dar buvo gajus iki pat XX a. pradžios („Lietuvos modernio pastatai“, 1998). Lietuvos architektūra iki pat 3-iojo dešimtmečio vidurio buvo veikiamą rusiškų tradicijų – šis poveikis pasireiškė retrospektyvizmo tendencijų, neoklasicizmo bei eklektikos taša, o tai atitiko to meto visuomenės mentalitetą ir pažiūras. Avangardui atsirasti dar buvo nepalankios ne tik ekonominės sąlygos, bet ir kultūros bei meninio gyvenimo tradicijos – architektūroje buvo gausu kompromisų tarp nau-

jos ir tradicinės raiškos. Todėl ir Rusijos konstruktyvizmas, to meto Lietuvos situacijai buvęs pernelyg avangardinis, tiesioginės įtakos padaryti nespėjo³³.

Laikotarpis nuo 1918 iki 1940 m. Lietuvos architektūros vystymuisi svarbus tuo, kad buvo ne tik suprojektuota ir pastatyta nemažai pastatų, bet ir padėti pamatai tolesnei šiuolaikinės architektūros raidai³⁴. Kaip tik šiuo laikotarpiu Lietuvą pradėjo veikti naujos iš kitų šalių ateinančios idėjos. Tačiau, pasak Eugenijaus Gūzo, „jeigu laikotarpį nuo 1918 iki 1940 m. Lietuvos istorijoje galima griežtai išskirti politinio-visuomeninio gyvenimo požiūriu, tai architektūrinės stilstikos atžvilgiu tos ribos žymiai blankesnės“ (Gūzas 1982: 369). Vakaruose jau paplitus naujoms architektūrinėms tendencijoms, Lietuvoje dar nebuvo finansinių galimybių naujų medžiagų ir konstrukcijų naudojimo eksperimentams, todėl, palyginti su kitomis šalimis, Lietuvos architektūra iki pat 4-ojo dešimtmečio atrodo kukli. Kita vertus, nors ir neturime daug grynojo funkcionalaus modernizmo pavyzdžių, šis periodas unikalus būtent savitos lietuviškos architektūros paieškomis. Ieškant tautinės išraiškos, klasikiniai elementai ir istorinė atributika buvo derinami su tautiniais motyvais – stiliaus požiūriu tai unikalus reiškinys. Būtent tarpukario laikotarpis Lietuvos architektūrą priartino prie tarptautinių standartų, tačiau, nutraukus valstybingumą, žlugo galimybės toliau plėtoti architektūros tradiciją, ši unikali kryptis toliau plėtojama nebuvo. Tačiau ji tapo įkvėpimo šaltiniu daugeliui vėlesnių kartų – tai juntama iki šių dienų.

1920 metais Lenkijai okupavus Vilniaus kraštą ir Lietuvai netekus istorinės sostinės, teko paskelbti laikinąją – Kauną. Dėl prastos ekonominės situacijos, statybinių medžiagų trūkumo, šalyje trūkstant įvairiausių patalpų, daugiausia statybų vyko būtent laikinojoje sostinėje, todėl Kaunas iš esmės atspindi tarpukario architektūros raidą, jame sutelktas unikaliausias tarpukario tautinio modernizmo genofondas. Kaip teigia Jolita Kančienė, „Laikotarpyje 1918–1940 metais buvo pasiekta milžiniška pažanga Kauno architektūroje, [...] buvo suorganizuota apie 40 architektūrinių, tame tarpe tarptautinių konkursų“ (Kančienė 1996: 34). Svarbus istorinis faktas yra ir tai, kad 1940 m. Kauno Vytauto Didžiojo

³³ Algimantas Mačiulis, dar sovietmečiu atlikęs tyrimą, kiek metų Lietuvos architektūros stilstika atsilieka nuo Vakarų, priėjo išvadą, kad skaičiuojant nuo XIX a. pradžios skirtumas nuolat siekė 30–50 metų. Pasak jo, šis skirtumas buvo panaikintas tik 7-uoju dešimtmečiu, kai Lietuvos modernistai išsiveržė į lyderiaujančias pozicijas sovietiniame kontekste.

³⁴ Tai buvo itin reikšmingas periodas tiek architektūros funkcijai, tipologijai, tiek stiliaus sampratai: juk laikinojoje sostinėje kūrėsi ambasados, pramonės ir prekybos įmonės, kultūros objektai ir mokslo institucijos. Pasak Jolitos Kančienės, mieste itin greitai buvo sutvarkytas komunalinis ūkis, daug investuota į infrastruktūrą. Per dvidešimt metų psstatytas 10 581 pastatas.

universitete įkurtas statybos fakultetas³⁵. Jis turėjo didelės įtakos tolesnei architektūros raidai.

Architektas Algimantas Kančas yra sakęs, kad Lietuvoje yra du architektūros periodai, ženklinantys, kad šalies civilizacija atitinka pasaulinį lygį. Abu jie atsirado istorinės valstybės klestėjimo metais – tai barokas ir Kauno modernizmas. Lietuviško baroko išskirtinumas fiksuojamas jau mokyklos vadovėliuose (Parulskis 2013 10 04), tačiau tikslingo Kauno modernizmo architektūros įvertinimo nėra (Bulota 2014 02 24). Nors 2013 m. prasidėjo savotiška viešųjų ryšių akcija primenanti Kauno savivaldybės inicijuota reakcija, siekiant įrašyti Kauno tarpukario modernizmą į UNESCO pasaulio paveldo sąrašą arba siekti Europos paveldo ženklo, tačiau aiškaus išskirtinumo suvokimo, kriterijų ir verčių tyrimo iki šiol nėra atlikta.

14 pav. Kauno tarpukario architektūros paroda, kuratorius G. Balčytis, 2013 m., eksponuota Kaune

Fig. 14. Exhibition of Kaunas Interwar Architecture, curator G. Balčytis, 2013 in Kaunas

15 pav. Kauno tarpukario architektūros paroda, kuratorius G. Balčytis, 2013 m., eksponuota Taline

Fig. 15. Exhibition of Kaunas Interwar Architecture, curator G. Balčytis, 2013, in Tallinn

Itin didelio susidomėjimo sulaukė vienas kertinių Kauno architektūros festivalio „KAFe 2013“ renginių – Gintaro Balčyčio kuruota reprezentacinio tipo Kauno tarpukario architektūros fotografijų paroda (14, 15 pav.). Parodos katalogas, tapęs ilgai laukta ir reikšminga periodo architektūros monografija, prisidėjo prie savotiško šios architektūros vertinimų pakilimo, visuomenės susidomėjimo, užpildė ilgai buvusias informacijos spragas. O specialiai organizuo-

³⁵ Statybos fakulteto atsiradimas susijęs su Aukštųjų kursų Kaune įkūrimu 1920 m., vėliau – su Technikos fakultetu Lietuvos universitete, o nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo universitete. 1940 m. fakultetas savo statusą įgijo ir dabartinį pavadinimą gavo Kauno Vytauto Didžiojo universitete.

tose paskaitose³⁶ ir diskusijose³⁷ buvo prieita sąlyginė išvada, jog Kaunas unikalus ir vertintinas ne dėl modernizmo architektūros, o dėl kontroversiško palikimo, kuriame dera istorinės tautinio stiliaus detalės ir ideologizuotas modernizmo architektūros siekis. Kauno tarpukario modernizmas nėra nei akivaizdžiai funkcionalaus modernizmo architektūros pavyzdys, šiuo aspektu saugotinas, nei tik tradicinės architektūros interpretacijų ar stilizacijų samplaika. Tai unikalus savo sandara ir prieštaravimais reiškinys, galbūt tuo ir išskirtinis pasauliniame kontekste, – kaip modernios jaunos šalies tapatybės konstrukto estetika.

Kaip minėtos parodos kataloge rašo Jolita Kančienė, Kauno tarpukario architektūra yra Europoje analogų neturintis fenomenas. Dvidešimties metų laikinosios sostinės statusas sudarė sąlygas kūrybinių architektūros eksperimentų laukui, kurio palikimas stebina ir žavi iki šiol. Svarbu pabrėžti, kad tuo metu specialiai politiškai buvo reglamentuojamas ir taip kuriamas miesto-Europos sostinės įvaizdis. Tai iliustruoja 1929 m. priimtas įstatymas dėl privalomo pasienių ir savavališkai pastatytų namų griovimo, o nuo 1932 m. miestas suskirstytas į zonas su joms galiojančiais statybos reglamentais (Kančienė 2013). To meto Kaune architektūros kokybei bei estetikai buvo skiriama itin daug dėmesio; tam tikro stiliaus paplitimą lėmė socialinės ir ekonominės sąlygos, visuomenės mentalitetas ir idėjiniai orientyrai bei pastato paskirtis. Galima teigti, jog tai – specialaus socialinio politinio konstrukto, dar vadinamo „tautiniu stiliumi“, „lietuvišku stiliumi“ arba „oficialiu stiliumi“, atsiradimo ir suklestėjimo lopšys.

³⁶ Teigiama, jog pastaruojų metu netrūksta diskusijų dėl išskirtinės Kauno tarpukario architektūros vertės ir kartu gana atsainaus bei neapibrėžto valstybės požiūrio į šį palikimą. Nekyla abejonės, kad Kauno virsmas iš carinės Rusijos imperijos provincijos miesto į valstybės sostinę yra unikalus Lietuvos urbanistinės kultūros reiškinys, palikęs ryškių pėdsakų, kurie ir šiandieniniame mieste audinyje gali tapti aktyviu elementu, formuojančiu miesto mentalinį identitetą bei fizinį veidą. Tačiau visgi akivaizdu, kad itin platus šio architektūrinio palikimo sluoksnis yra visiškai susidėvėjęs ir, galima spėti, atlieka bemaž priešingą funkciją – liudija miesto audinio retėjimą bei skurdėjimą (Kauno tarpukario architektūrinis palikimas: vertės ir interpretacijos – Lietuvos Nacionalinė Unesco komisija ir architektūros fondas, 2013 11 15).

³⁷ Diskusijoje svarstyta, kad kaunietiškas tarpukario architektūros palikimas persmelkęs didžiąją miesto dalį, susipynęs su daugelio kauniečių kasdieniais keliais. Vis dažniau pasigirsta svarstymų, esą šis sluoksnis svarbus ne tik Lietuvai, Kaunui, – jis, bylodamas apie regioninę modernizmo mokyklą, galėtų būti viena iš miesto architektūrinių istorijų, pasakojančių apie bendrąją Europos identitetą, apie modernizmo vystymosi šalikeles, kurios lieka Bauhauzo bei kitų ryškiausių mokyklų šešėlyje, tačiau kuriomis galime pasiekti unikalius moderniosios Europos urbanistinius audinius (Tomas Grunskis, Arvydas Pakštalis, Viktoras Bachmetjevas, Vaidas Petrulis, Kastytis Rudokas – Identitetas Kauno tarpukario architektūroje. Istorinis konstruktas, 2014 02 01; Radijo diskusija: J. Kančienė, V. Petrulis, A. Gelūnas apie Kauno architektūros perlą, 2014 03 03).

Toks specifinis reprezentatyvumo siekis pasireiškė ne tik projektuojant naujus statinius, bet ir ypač kuriant ar specialiai rekonstruojant bei dekoruojant interjerus, neslepiant jų politinių ir propagandinių motyvų (Petrulis 2009; Jankevičiūtė 2002). 3-iojo dešimtmečio pradžioje „oficialaus stiliaus siekis buvo parodyti Lietuvą kaip klestinčią žemės ūkio šalį, pamažu virstančią modernių pramonės ir prekybos kraštu“ (Jankevičiūtė 2002: 67).

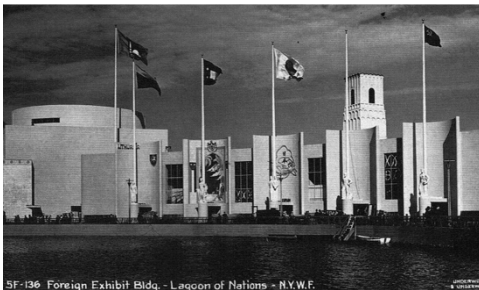
16 pav. Baltijos šalių paviljonas Paryžiaus tarptautinėje parodoje, A. Nurnbergas, 1937 m.

Fig. 16. Pavilion of the Baltic States at the International Exhibition in Paris, by A. Nurnbergas, 1937

17 pav. Lietuvos skyrius 1937 m. Paryžiaus tarptautinės parodos Baltijos šalių paviljone

Fig. 17. Lithuanian department in the Pavilion of the Baltic States at the International Exhibition in Paris, 1937

18 pav. Lietuvos paviljonas (pirmas iš kairės) tarp kitų paviljonų Niujorko tarptautinėje parodoje, A. Šalkauskis, 1939 m.

Fig. 18. Lithuanian pavilion (first on the left) among other pavilions at the International Exhibition in New York, by A. Šalkauskis, 1939

19 pav. 1939 m. Niujorko tarptautinės parodos Lietuvos paviljono centrinės salės vaizdas

Fig. 19. View on the central hall of the Lithuanian pavilion at the International Exhibition in New York, 1939

Giedrė Jankevičiūtė, rašydama apie monumentaliosios dailės, meno bei architektūros naudojimą propagandiniiais tikslais, teigia, jog tai „ypač ryškiai

parodė pirmas stambus šalies pristatymas tarptautiniu mastu – 1937 m. Paryžiaus pasaulinė paroda“ (Jankevičiūtė 2003: 47). Pasak jos, visiems 1937 m. Paryžiaus pasaulinės parodos dalyviams išpūdį paliko naujausius technologinius laimėjimus demonstravę Aeronautikos, Geležinkelio, Elektros rūmai ir kiti panašūs paviljonai, kurie buvo to meto tikslų ir pasiekimų iliustracija. „Korespondentai minėjo žiūrovų žvilgsnius traukusius parodos eksponatus – vienas priešais kitą iškilusius Hitlerio Vokietijos ir Stalino Sovietų Sąjungos paviljonus, kurių lakonišką architektūrą pagyvino Josepho Thorako ir Veros Muchinos simbolinės skulptūrų kompozicijos.“ (Jankevičiūtė 2003: 50) Dvi ideologijos pasaulinėje parodoje kovėsi meno ginklais, tuo tarpu Baltijos šalių paviljonas išsiskyrė kukliai – linais, gintaru bei medžio drožiniais; „ši turta, kaip ir schemas, bei diagramas, rodančias mėsos, pieno, kitų žemės ūkio produktų perdirbimo augimą, parodos lankytojai galėjo pamatyti estų architekto Aleksanderio Nurnbergo suprojektuotame lengvos konstrukcijos paviljone (16, 17 pav.), kurio fasadą puošė spalvoti Estijos, Latvijos, Lietuvos herbai bei Juozo Mikėno reliefas, vaizduojas angelą sargą, jūros pakrante lydintį tris mažąsias Baltijos seseris“ (Jankevičiūtė 2003: 52). Krašto savitumą siekta atskleisti keramikų, tekstilininkų, baldžių dirbiniais, sukurtais dairantis į tradicinius kaimo amatininkų darbus³⁸. Savitumas ir unikalumas tuo metu buvo suvokiamas kaip tradicijų tęsinys ir tiesioginis amatų atspindys, o ne erdvinė ar idėjinė konstrukcija. Iš iliustracijų akivaizdu, jog ekspozicijoje centrinę vietą užėmė gigantiškas medinis Rūpintojėlis, kuris yra išryškintas šalies religinio semantinio identiteto konstrukto atstovas. Iliustratyvu šiame pavyzdyje ir tai, kad Lietuva didžiūojasi savo praeities didybe bei demonstruoja rankų dirbinius tuomet, kai visai greta pasaulis žavisi naujausiais technologiniais pasiekimais.

Pasak Jankevičiūtės, Paryžiuje išmėgintą ekspozicijos kūrimo principą lietuviai pritaikė ir 1939 m. Niujorko pasaulinės parodos paviljone (18, 19 pav.), kur dailės kūrinius derino su šalies švietimo raidą atspindinčiais dokumentais ir istoriniais eksponatais, –

šalis prisistatė kaip sena, šiek tiek nuvargusi ir konservatyvi Europos valstybė: modernios formos dominavo tik paviljono išorėje. [...] Pagrindinės salės, arba Garbės salono centre stovėjo Vytauto Kašubos sukurta išpūdinga Vytauto Didžiojo statula, o aplink ją rikiavosi monumentalūs pano, vaizdavę didžiųjų kunigaikščių Lietuvą, šalies išaukštinimo, pergalių ir laisvės akimirkas. (Jankevičiūtė 2003: 52)

Parodoje buvo eksponuojamos kraitinės skrynios, liaudiški medžio drožiniai, tradiciniai audėjų rankdarbiai, tautiniais drabužiais aprengtos lėlės. Todėl apie

³⁸ Svarbu paminėti, jog Lietuvos dailininkai iš 1937 ir 1939 metų parodų parsivežė nemažai apdovanojimų: 1938 metų parodoje pelnė net keturis didžiuosius prizus, septynis garbės diplomus, keturiolika aukso, aštuonis sidabro ir tris bronzos medalius. Tai buvo svarus kokybės įrodymas, pakėlęs menininko prestižo lygį vizuomene (Jankevičiūtė 2003)

Lietuvą buvo kalbama kaip „apie nuostabią kryžių žemę, apie šalį, kurios gyventojai amžiais alsavo pasakomis, dainomis, burtais ir mįslėmis“. Iš esmės niekas nepasikeitė, tik abstrakčios dievybės centralizuotas įvaizdis buvo pakeistas ne mažiau didingu ir konservatyviu valdovo įvaizdžiu.

Šie pavyzdžiai iliustruoja, kaip suvokiamas šalies tapatumas ir išskirtinumas – ir kaip politiškai angažuotai jis pateikiamas, vienu atveju erdvės centre komponuojant milžinišką Rūpintojėlį, antru – Vytauto Didžiojo skulptūrą, jiems akompanuojant „tradiciniais“ amatais ir rankdarbiais. Pasaulinėse parodose tarpukariu pristatant Lietuvą vyrauja retrospektyvi ir praeities didybę aukštinanti tendencija. Toks tikėjimas praeities reikšmingumu, pasak Antinienės, yra varomoji modernių nacionalizmų jėga.

Kartais šis tikėjimas tampa praeities sakralizacija. J. M. Salazaro nuomone, tautiniai sentimentai apima dar ir asmens santykį su tautine valstybe. Valstybė saugo tautiškumą ir kartu skatina tautinius sentimentus per įvairią ideologiją formuojančias sistemas – mokyklą, žiniasklaidą ir pan. (Antinienė 2011: 38)

Taigi tapatumą galima valdyti arba modeliuoti. Čia svarbu pabrėžti, kad asmens tautiškumo nuostatos pradeda formotis tėvams veikiant, per tautinius ritualus, kurie skatina pozityvius įsitikinimus, susijusius su šalimi, – juos dažnai suvokiame ir interpretuojame kaip iš kartos į kartą perduodamą tradicijų estafetę. Vėliau kartojami ritualai dar labiau sustiprina tautiškumo jausmą (Antinienė 2011: 47), nors jie iš esmės turėtų kisti ir prisitaikyti prie šiuolaikinio gyvenimo būdo. Akivaizdu, jog šis socialinis konstruktas mūsų dienas pasiekia dar iš tarpukario laikotarpio, – tai įrodė ir neseniai Vilniaus universitete atlikti tyrimai: tautiškumo ir kartu identiteto samprata yra perduodama iš kartos į kartą gana archajišku būdu – per senelių pasakojimus.

3–4 dešimtmečiais reprezentuojant šalį architektūrinėmis priemonėmis vyravęs retrospektyvizmas buvo svarbus ne tik socialine prasme, suvokiant tradicijų perdavimo reikšmę ir tvarumą, bet ir ideologiškai, nes neostiliai iš esmės atitiko to meto reprezentatyvumo bei respektabilumo sampratą. Todėl paradoksaliai, nepaisant skirtingos tektonikos, ne tik interjere ir parodose (reprezentacinio tipo erdvėse), bet ir pastatų architektūrai bei puošybai buvo naudojamos istorinėmis reminiscensijomis. Pirmasis tautiškumo, savitos išraiškos klausimą, pasak Kančienės, architektūroje išskėlė architektas Vladimiras Dubeneckis, kuris aukštino baroką kaip lietuvišką, išskirtinį ir vilnietišką stilių (Kančienė 2013). O prarastajam Vilniui tuomet buvo jaučiama visuotinė nostalgija³⁹. Todėl, pasak Petrulio, 3-iojo dešimtmečio Kaune būtent šios stilistikos ir Lietuvos etninės staty-

³⁹ Laikotarpiui būdingą šūkį „Mes be Vilniaus nenurimsim“ dažnai galima rasti spaudoje; tam tikra stipri nostalgijos Vilniui gaida juntama tuometės inteligentijos memuaruose, o pasak V. Petrulio, ir Kėdainių stotį puošė puikus plakatas su užrašu „Ei, pasauli, mes be Vilniaus nenurimsim“ (Petrulis 2009: 128).

bos pagrindais buvo formuojamas vadinamasis „tautinis stilius“, tapęs daugiau abstrakčios sociokultūrinės siekiamybės definicija nei konkrečiu tam tikros stiliškos architektūroje ar kitoje meno šakoje apibūdinimu“ (Rudokas 2013 01 15).

Kita laikotarpiui būdinga tendencija – sekimas liaudies architektūros apraiškomis. Lina Preišegalavičienė (2011) naujus tautinės architektūros stilizacijos bruožus sieja su maždaug nuo 1925 m. pasaulyje plintančia *art deco* kryptimi, kuriai būdingi specifiniai dekoratyvizmo principai, aplikatyvios ir geometrizuotos ornamentikos pomėgis. Dešimtmečių sandūroje Kauno architektūroje puošybės elementai primena medžio drožybą, vyrauja vis abstraktesni, tačiau atpažįstami lelijų ir kiti augaliniai bei geometriniai motyvai. Nors maždaug nuo 4 deš. Kauno tarpukario modernizmas ideologiškai jau siejamas su Bauhausu, tačiau reikia pabrėžti, kad kaip modernizmo traktuotė ši architektūra buvo dar labai nuosaiki ir konservatyvi.

Pasak Vaido Petručio, tarpukario Kaune – tiek viešojoje, tiek asmeninėje erdvėje – buvo daug diskutuojama apie savitos architektūros, kuri balansavo tarp *sąmoningos propagandos* ir asmeninės *romantinės vaizduotės*, poreikį ir apraiškas. Čia būtina paminėti, kad tuomet Kaune kūrė ne Lietuvoje mokslus baigę architektai, kurie kartu atsivežė ir kitų šalių architektūros mokyklose įdiegtą stilių.

Vienas ryškiausių periodo architektų Vytautas Landsbergis-Žemkalnis baigė mokslus Regia Scuola Superiore di Architettura Italijoje, prieš tai, kaip ir Feliksas Vizbaras, buvo baigęs Rygos politechnikos institutą. Edmundas Alfonsas Frykas ir Karolis Reisonas mokslus baigė Sankt Peterburge, Vladimiras Dubeneckis ar Mykolas Songaila, buvo baigę Sankt Peterburgo dailės akademiją. Situacija, kurioje dirbo šie architektai, buvo labai palanki romantiniam tautiniam architektūros stiliui⁴⁰, tik vienu atveju labiau linko į rytietišką dekoratyvizmą, o kitu – vakarietišką funkcionalizmą.

⁴⁰ Kadangi Lietuvos valstybė tiek technologiškai, tiek finansiškai buvo gana atsilikusi, joje architektūros vystymąsi skatino ne technologijos, o idealizmas ir ideologizuotas bei politizuotas patriotiškumo išraiškos poreikis. Pasak Kančienės, pirmasis nepriklausomybės dešimtmetis ne toks intensyvus ir ryškus savo retrospektyvizmo tendencijomis, nes tuo metu Lietuvos visuomenės mentalitetas dar nebuvo atitrūkęs nuo Rusijos diktuoto puošnumo deklaravimo (Kančienė, 2013).

20 pav. Kauno centrinis paštas, F. Vizbaras, 1930–1931 m.

Fig. 20. Central Post Office in Kaunas, by F. Vizbaras, 1930–1931

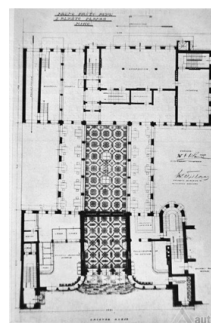

21 pav. Laiptinės fragmentas

Fig. 21. Fragment of the staircase

22 pav. Lenktas fasado langas
Fig. 22. Curved façade window

23 pav. Planas, 1933 m.
Fig. 23. Plan, 1933

Po Pirmojo pasaulinio karo nutrūko bet kokia natūrali kultūrinė tradicija, todėl dažnas architektas, kurdamas istoristines formas, gręžėsi į LDK kaip įkvėpimo šaltinį. Buvo siekiama jungti šiuodu periodus, kurių romantinis įvaizdis buvo išsiskiręs inteligentijos sąmonėje. Dažnai projektuose buvo dirbtinai ieškoma *lietuviško charakterio* – tai ypač akivaizdu išlikusiuose interjeruose ar jų projektuose. Juose neišvengta tiesioginės tautinės simbolikos. Savito stiliaus tokiu būdu ieškojo bene visi laikotarpio korifėjai (Kančienė 2013). Išskirtinis dėmesys aptariant tarpukario interjerus tenka Kauno centriniam

paštui⁴¹ (F. Vizbaras, 1930–1931 m., 20–23 pav.) bei Karininkų ramovei (S. Kudokas, E. Lohk, H. Johanson, V. Dubeneckis, 1931–1937 m. 36–41 pav.). Šioje grupėje norisi paminėti ir Dubeneckio projektuotus Steigiamojo Seimo bei Vytauto Didžiojo muziejus (35 pav.) interjerus, kurie, būdami valstybinio lygio užduotis, iš esmės buvo skirti reprezentaciniams tikslams, siekiant išreikšti tautos dvasią. Pasak Preišegalavičienės, tai buvo sąmoningas praeities formų ir stilijų perdėrimas, kuriam būdinga vietinių tradicijų tąša. Tokių siekių interjere įkūnijo besikartojantys tulpės⁴² ornamentikos motyvai, medis kaip vyraujanti apdailos medžiaga, nesudėtingas planavimas ir taupumo logika. „Skirtinguose reprezentaciniuose tarpukario laikotarpio interjeruose buvo formuojami skirtingi reprezentacijos tipai: Steigiamojo Seimo interjere ryškiausiai pastebimas tautinės reprezentacijos tipas [...], o Vytauto Didžiojo muziejus interjere – daugiasluoksni: galios, modernumo ir tautiškumo apraiška“ (Preišegalavičienė 2011: 122).

Estetinės paieškos vystėsi keliomis kryptimis, tačiau visas jas vienijo bendra nuostata, kad tautinė architektūra turi remtis *lietuvių liaudies kūrybos ir statybos tradicijomis* (Kančienė 2013: 16–18). 1925 m. išleistas *Lietuvių statybos ir puošybos pavyzdžių albumas*, kuris turėjo tapti praktine ir propagandine priemone lietuviškam architektūros stiliui plėtoti. Kaip pavyzdinis jame pateiktas namo projektas buvo „Tulpės“ gyvenamasis namas⁴³ (A. Macijauskas, 1925 m., 24, 25 pav.), kuris sykiu ir stipriai kritikuotas spaudoje, nes savo forma priminė išdidintą trobą su aplikatyviais dekoru elementais. Panašius principus liudija „Ragučio“ gyvenamojo namo dekoras (V. Dubeneckis, 1922–1923 m.,

⁴¹ Pašto statybos pradžia sietina su 1930-aisiais, paskelbtais Vytauto Didžiojo metais. Tuo metu, dar neįsibėgėjęs pasaulinei ekonominei krizei, projektuotas statinys pasižymi ne tik modernizmo bei „tautinio stiliaus“ elementų derme. Feliksas Vizbaras savo statinį visų pirma suvokė kaip „tautinio stiliaus“ pavyzdį, kurio dekorui, be kita ko, panaudotas ir „vienos Skapiškio nežinomos daktelės audėjos išaudtas kaklairaštis“. Tai vienas organiškiausių šių dviejų tarpukario architektūros idėjinių variklių – modernumo ir tautiškumo – derinys (Petruolis „Kauno centrinis paštas“).

⁴² Tulpės arba tulpelės (lelijos) motyvas – itin dažnas vadinamojo tautinio stiliaus dekoru elementas, naudojamas net ir sovietmečiu. A. Stravinskas ir M. Sakalauskas (albumuose *Lietuvių liaudies menas*) šį motyvą sieja su kalvystės mene naudojamu kryžių galų puošimu, arba kryžiaus-saulutės spindulių užbaigimu; aptinkamas skrynių ir spintų puošyboje, tautodailės tekstilėje ir medžio drožiniuose.

⁴³ „Tulpėje“ tautinio stiliaus įprasminimo ieškota liaudies mene. Panašaus pobūdžio architektūrinių sprendimų populiarumą neabejotinai skatino liaudies meno tyrėjai ir puoselėtojai. Jie buvo įsitikinę, kad „tautinio stiliaus“ pagrindas yra liaudies menas, nes „tautos dvasia ir tautiškas originalumas daugiausia liaudies kūryboje ir pasireiškia“. Pastato architektūrinės estetikos samprata akivaizdžiai remiasi istoriškai susiklosčiusiu ornamentiško diskursu, nes tradicinės istorizmo detalės čia keičiamos stilizuotais lietuviškais motyvais (Petruolis „Buvusio „Tulpės“ kooperatyvo namas“).

26, 27 pav.). Šis pastatas iliustruoja užsakovų norą deklaruoti save, sukurti naujosios valstybės architektūrinį veidą.

Pirmuoju nepriklausomybės dešimtmečiu „tautinis stilius“ dažniausiai interpretuojamas kaip neobarokas, siejant jį su Vilniaus barokinėmis bažnyčioms bei apskritai su Lietuvos baroko paveldu, kuris esą „graži ir Lietuvai tipinga forma“. Ši tipinga forma sieta su „tautiniais motyvais nutrauktais iš esamųjų provincijoje triobesių“. Taip buvo siekiama nutiesti „architektūros lieptą int mūsų praeitį“. „Ragučio“ namas yra viena akivaizdžiausių Lietuvos tautinės politikos architektūroje iliustracijų. Šalia baroko „Ragučio“ namą puošia ir liaudies meno elementai: „erkeriai dekoruoti tulpių ornamentu, centriniai langai medžio drožinius primenančiomis juostomis“. (Petruelis „Fabriko ‘Ragutis’ gyvenamasis namas“)

24 pav. Buvusio „Tulpės“ kooperatyvo namas, A. Macijauskas, 1925 m.

Fig. 24. House by the former *Tulpė* cooperation society, by A. Macijauskas, 1925

25 pav. Fasado dekoru fragmentas, 2008 m.

Fig. 25. Fragment of façade decorum, 2008

26 pav. Fabriko „Ragutis“ gyvenamasis namas, V. Dubneckis, M. Songaila, A. Kelermileris, 1922–1923 m.

Fig. 26. Residential house of Ragutis factory, by V. Dubneckis, M. Songaila, A. Kelermileris, 1922–23

27 pav. Fasado dekoru fragmentas

Fig. 27. Fragment of façade decorum

Tokių, akivaizdžiai deklaratyvių, tautinės architektūros pavyzdžių, pasak Kančienės, vėliau nebeprisitaikė, tačiau stilizacinių tautodailės ornamentikos naudojimo atvejų buvo iki pat Antrojo pasaulinio karo. Dažniau pasireiškė kita kryptis – minėtas žvalgymasis į baroką kaip savitumo įkvėpimo šaltinį (Kančienė 2013: 16–18). Architekto Vizbaro suprojektuotas ir įgyvendintas etnomotyvų persmelktas, tačiau itin nuosaikus dekoras Centrinuose Kauno pašto rūmuose (20–23 pav.) yra suvokiamas kaip vienas unikaliausių laikotarpio pavyzdžių, tuo pat metu kritikuotas kaip medžio savybių mėgdžiojimas akmenyje, arba „architektūrinis nusižengimas“ (Kančienė 2013). Panašus dekoru elementų perkėlimas į kitą, modernią, medžiagą juntamas ir „Pažangos“ bendrovės rūmų puošyboje⁴⁴, kurios metalo balkonų detalės primena medžio raižinius (28, 29 pav.). Kita vertus, pašto rūmų pavyzdyje juntamas ne tik dekoratyvus tautinio savitumo ieškojimas detalėse. Pašto rūmų, autoriaus interpretuotų kaip tautinio modernizmo pavyzdys, jau planinė struktūra išsiskiria užkoduota semantine trobos interpretacija, kai į pagrindinę operacijų salę ateinama per erdvę, kuri gali būti laikoma priemenės atitikmeniu, – taip imituojamas ir perkuriamas tradicinis erdvės naudojimo scenarijus.

28 pav. Buvę „Pažangos“ bendrovės rūmai, F. Vizbaras, 1933–1934 m.

Fig. 28. Former palace of Pažanga Company, by F. Vizbaras, 1933–34

29 pav. „Pažangos“ bendrovės rūmų balkono apdaila

Fig. 29. Former palace of Pažanga balcony

⁴⁴ „Pagrindinio fasado granitinis tinkas vietomis mėgdžioja medžio drožybos elementus (panašų sprendimą matome ir to paties architekto suprojektuose Kauno centrinio pašto rūmuose), ‘tautinio stiliaus’ puošybos elementus taip pat atpažįstame dekoratyviose metalinėse balkonų tvorelių juostose, karnizo bei vidaus interjero dekore“ (Petruolis, Buvę „Pažangos“ bendrovės rūmai).

Remiantis šiais pavyzdžiais matyti, kad jau tarpukariu, ieškant tautinio savitumo, buvo suvoktas ir kritikuojamas architektūros neatitikimas su tektonika bei savo laikmečiu. Nors tapatumas dažniausiai buvo reiškiamas dekoratyviai, tačiau šios iš esmės retrospektyvios tendencijos nepripažino jaunieji modernistai, ieškoję naujos, modernios, šiuolaikiškos kalbos ir vengę bet kokio aplikatyvaus dekoro.

Pasak Vytauto Landzbergio Žemkalnio, namų stilių sudaro [...] būtent jo konstrukcija, kuri pati gimsta iš tradicijų, glūdinčių nuo amžių tautoje ir pasireiškiančių tam tikromis statybinėmis formomis. Jei statytojas turi savyje tų tradicijų pajautimo – iš jo galima tikėtis susilaukti kūrinio, kuris atitiktų mūsų tautos dvasią. (Kančienė 2013: 16–18)

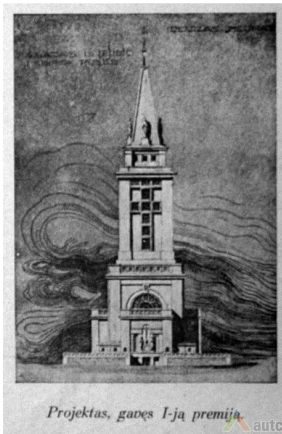
Bene ryškiausias bandymas pastatyti tautos kultūrai paminklą buvo Prisikėlimo bažnyčios⁴⁵ architektūros konkursas (30–33 pav.), kuris iš esmės iliustravo to meto visuomenės ir architektų bendruomenės ne/pajėgumus. Konkurse buvo aršiai kritikuoti visi istorinių reminiscencijų turintys darbai, todėl konkursą laimėjęs ir tik po daugelio metų įgyvendintas projektas iš esmės skiriasi (30, 32 pav.). Šiame kontekste itin svarbu paminėti, jog bažnyčios rūsiuose buvo planuojama įrengti nacionalinį panteoną, kuris liko neįgyvendintas, vietoj jo dabar yra įrengtos bendruomenei skirtos patalpos.

---

⁴⁵ 1926 m. paskelbto bažnyčios projekto konkurso nuostatai reikalavo, kad bažnyčia būtų „sulig autoriaus nuožiūra, bet pageidaujama, kad charakterizuotų Lietuvos dvasios ypatybes, sietųsi su jos garbinga praeitimi ir kova už nepriklausomybę, kad išorinė išvaizda savaime būtų tos kovos monumentas. [...] Tikėta, kad statinys ‘suteiks Kaunui charakterį, kaip Eifelio bokštas Paryžiui’. Anuomet spaudoje šis projektas sukėlė itin karštų debatų ir protestų. Tad nors pastarajam projektui įgyvendinti buvo pradėtos rinkti aukos, po ilgų debatų, o ir ‘pablogėjęs krašto ekonominei būklei’, įspūdingojo skulptūriško projekto atsisakyta, o 1933 m. parengtas galutinis, kur kas asketiškesnis, kiek kuklesnio mastelio, modernizmo stilistikai gan artimas sprendimas. Tačiau ir mažesnė bažnyčia buvo projektuota kaip didžiausia Pabaltijo šalyse, ji taip pat turėjo išlikti tautos panteonu. Nors, palyginti su pirmuoju projektu, statinys kur kas paprastesnis, bažnyčios reprezentacinę ‘tautos šventovės’ funkciją planuota pabrėžti įvairiais dekoratyviniais sprendimais“ (Petruelis, Brazdžionytė, „Kristaus Prisikėlimo bažnyčia Kaune“).

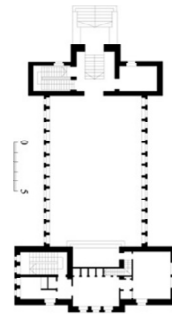
30 pav. Kristaus Prisikėlimo bažnyčia, K. Reisonas, 1933–1940 m.
Fig. 30. Church of Resurrection of Christ, by K. Reasons, 1933–1940

31 pav. Bažnyčios projektas, laimėjęs konkursas 1928 m.
Fig. 31. Competition winning church project 1928

32 pav. 1929 m. neįgyvendintas bažnyčios projektas
Fig. 32. Unimplemented church project, 1929

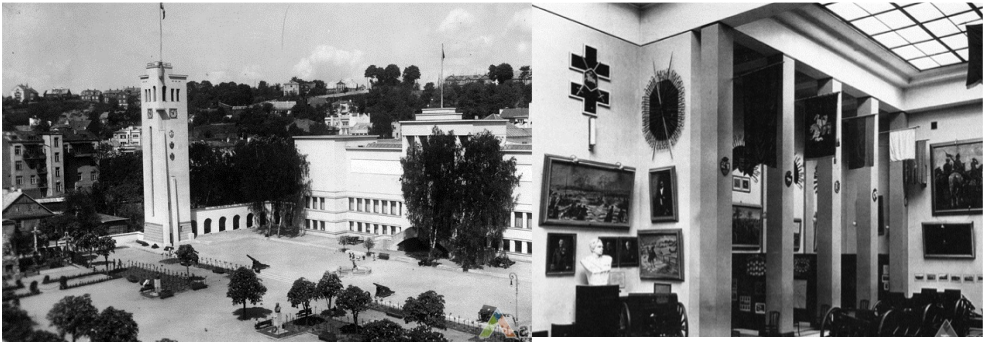
33 pav. Bažnyčios planas 1940 m.
Fig. 33. Plan of the Church, 1940

Vaidas Petrulis, tirdamas reikšmingiems tarpukario Kauno objektams suteikiamas memorialines savybes, teigia: „šiandieną galime išskirti tris ryškiausiai valstybės politinį užmojų įprasminančius objektus. Tai Vytauto Didžiojo karo muziejus, Prisikėlimo bažnyčia ir Karininkų ramovė“ (Petrulis 2008: 41). Šie

trys pavyzdžiai yra labai ideologiškai talpūs, išskirtiniai ne tik išraiškos priemonėmis, turtingu tautinio stiliaus dekoru, bet ir juos apgaubusiomis diskusijomis.

Bene akivaizdžiausiai paminklinę funkciją išreiškė Prisikėlimo bažnyčia. [...] Nors šiandiena jau viskas primiršta, tačiau tarpukariu Prisikėlimo bažnyčios statybos buvo sulaukusios ir gana plačios kritikos. Ne vien dėl netinkamo urbanistinio sprendimo, bet ir esminio nepritarimo, kuris kaip tik ir pabrėžia paminklines šio statinio aspiracijas [...] Karo muziejaus erdvėje suteikta panaši reikšmė: pastatas traktuotas kaip paminklas Vytautui Didžiajam. Trečiasis, tiesa, kiek kuklesnio simbolinio užmojo, vadinamasis „tautos paminklas“, kurį pristatant visuomenėje taip pat stipriai akcentuoti tautinis ir politinis aspektai, – Karininkų ramovė Kaune. Šiame urbanistiškai kiek menčiau akcentuotame pastate iliustratyvus dekoras įgyja dar svaresnę reikšmę (Petruelis 2008: 45).

34 pav. Vytauto Didžiojo muziejus, V. Dubneckis, K. Reisonas, K. Kriščiukaitis, 1929–1936 m.

Fig. 34. Vytautas Magnus Museum, by V. Dubneckis, K. Reisonas, K. Kriščiukaitis, 1929–1936

35 pav. Interjero fragmentas, apie 1935 m.
Fig. 35. Interior fragment, cir.1935

Karininkų ramovės⁴⁶ interjerai – išpūdingi savo romantiniu nacionaliniu dekoratyviu stiliumi (36–41 pav.). Daugelio patalpų dekorui buvo skelbiami

⁴⁶ „Karininkų ramovė Kaune – vienas iškilmingiausių vėlyvojo tarpukario Lietuvos objektų, turėjęs ‘atitikti ne tik karininkų korporacijos, bet ir vyriausybės reprezentacijos reikalus’. Antras aukštas skirtas reprezentacijai. Čia sutelkti visi svarbiausi kambariai: Vytauto menė (seklyčia), Prezidento kambarys, mažoji salė, didžioji salė, žiemos sodas-oranžerija. Viena išpūdingiausių Ramovės patalpų – reprezentacinis Prezidento kambarys, kurį siekta sukurti ‘kiek tai galima lietuviškame charakteryje, naudojant lietuvišką medžiagą – lietuviškus motyvus kaip balduose, taip dekoravime, o jei galima tai ir pačioje vidaus konstrukcijoje’. Vytauto seklyčia kurta kaip savotiška viduramžių menė, prezidento kambarys – kaip tautiško, tačiau podraug ir modernaus meno pavyzdys, didžioji salė persmelkta antikos architektūrai artimų istorinių elementų, mažoji salė ‘apstatyta buvusios Ramovės salės baldais, liustromis ir braketais’, liudijančiais XIX a. (toks pat prabangus sietynas puošia ir antro aukšto holą). Tad apskritai statinys virto savotiška stilistine mozaika, vienijama tik bendro nusistatymo – kurti puošniai“ (Petruelis, Karininkų ramovė Kaune).

architektūriniai konkursai, kurių užduotyse nurodytas siekis kurti „lietuviškame charakteryje, naudojant lietuvišką medžiagą – lietuviškus motyvus kaip balduose, taip dekoravime, o jei galima tai ir pačioje vidaus konstrukcijoje“ (Petrulis, „Karininkų ramovė Kaune“). O, ko gero, išpūdingiausią romantinę nostalgiją LDK atspindi Vytauto seklyčia (jau vien sumanymas pašvęsti patalpą Vytautui Didžiajam, švenčiant jo mirties sukaktį 1930 m.), kurioje ne tik sukurta gotikinė, rūmų menės atmosfera, bet ir specialiai nutapyti garsieji J. Mackevičiaus pano, vaizduojantys Vytauto Didžiojo žygius iki Juodosios jūros.

36 pav. Karininkų ramovė, S. Kudokas, E. Lohk, H. Johanson, V. Dubeneckis, J. Kriščiukaitis, K. Kriščiukaitis, M. Songaila, J. Kova-Kovalskis, 1931–1937 m.

Fig. 36. Officers' club, by S. Kudokas, E. Lohk, H. Johanson, V. Dubeneckis, J. Kriščiukaitis, K. Kriščiukaitis, M. Songaila, J. Kova-Kovalskis, 1931–1937

37 pav. Pagrindinės salės lubos su trispaviu apšvietimu

Fig. 37. Central hall ceiling with three-color illumination

38 pav. Prezidento kambarys
Fig. 38. President's room

39 pav. Vytauto seklyčia, interjeras kurtas J. Kovalskio

Fig. 39. Vytautas' hall, interior by J. Kovalskis

40 pav. Dekoratyvios radiatorių grotelės

Fig. 40. Decorative radiator grille

41 pav. Tautiškais raštais dėliotas parketas

Fig. 41. Parquet floor with national pattern

Lietuvos valstybė tiek technologiškai, tiek finansiškai buvo gana atsilikusi, todėl joje architektūros vystymąsi skatino ne technologijos, o idealizmas ir ideologizuotas bei politizuotas patriotiškumo išraiškos poreikis. Lietuvos Teisingumo ir Seimo rūmai (dab. Kauno valstybinė filharmonija, Edmundas Alfonsas Frykas, 1925–1929 m.), Prekybos, pramonės ir amatų rūmai (Vytautas Landzbergis-Žemkalnis, 1937–1939 m., pav. 42, 43), specialiai valstybės institucijoms projektuoti pastatai, rodo valstybės siekį reprezentuoti save architektūrinėmis erdvėmis. Jiems būdingas neoklasicistinis monumentalumas su lietuviškumą imituojančiais *art deco* elementais ir dekore integruotais valstybės simboliais. „Tokia istorizmo ir liaudies meno motyvus supinanti stilistika architektūrinėse formose prieškarį ryškiai įkūnijo Lietuvos politinius principus, taip pat ji atskleidžia savito ‘tautinio stiliaus’ paieškas ir kaip šis stilius buvo konkrečiai pritaikomas.“ (Rinkšelis, „Lietuvos Teisingumo ir Seimo rūmai“) Antrojoje 4-ojo dešimtmečio pusėje „tautinio stiliaus“ paieškos, kurias išreiškė liaudiškų ornamentų interpretacijos pastatų išorėje, jau buvo užleidusios vietą naujiems architektūros vėjams. Tačiau, kaip rodo Prekybos, pramonės ir amatų rūmų pavyzdys (42, 43 pav.), išryškėjo kita tendencija – iš tradicinių medžiagų kurtuose interjeruose ir jų elementuose buvo plačiai naudojami grynieji liaudiški motyvai (Laurinaitis, „Prekybos, pramonės ir amatų rūmai“).

42 pav. Prekybos, pramonės ir amatų rūmai,
V. Landsbergis-Žemkalnis, 1937–1939 m.

Fig. 42. Chamber of Commerce, Industry and Crafts,
by V. Landsbergis-Žemkalnis, 1937–1939

43 pav. Dekoro fragmentas
Fig. 43. Fragment of decorum

Kiek kitokią tendenciją atspindi jau kitomis sąlygomis sukurti kulto pastatai. Pagal Vytauto Landsbergio-Žemkalnio projektą, tik atgavus nepriklausomybę realizuota Kačerginės koplyčia (44, 45 pav.) atspindi jautraus ir archajiško, tačiau modernaus ir lengvo pastato įrašymo į gamtinę aplinką tendenciją. Koplyčia – tradicinio namo formos, tačiau išstėtų, susakralintų ir išaukštintų proporcijų, išskirtinėmis stiklo plokštumomis abiejuose galuose, nedengtomis medžio konstrukcijomis. Ji perregima ir lengva, atspindi racionalią ir kartu nuosaikią tapatumo paieškos kryptį. Tuo tarpu tokie emigracijoje dirbę architektai kaip Jonas Mulokas išsivežė barokinio Vilniaus ir tautos prisikėlimo idėjas, kurios tiesiogiai atsispindi ir jų projektuotuose kulto pastatuose – pavyzdžiui, Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčioje Čikagoje (46, 47 pav.). Ji statyta apie 1957 m. ir leidžia įsivaizduoti, kaip būtų atrodžiusios to meto bažnyčios, jei jose tiesiogiai būtų perskaitomas nacionalinis identitetas. Pastate iliustruojamas ilgesys prarastai tėvynei: plazda trispalvė, bažnyčios šonuose – tautinės mozaikos, pvz., „Mindaugo karūnavimas“ (47 pav.), fasaduose sukurti horeljefai skirti šventoms vietoms Lietuvoje (Šiluvai, Žemaičių Kalvarijai ir kt.). „Amerikos lietuviai vėliau pastatė ir daugiau pokario bažnyčių, sukurdami savotišką ‘Amerikos lietuvių stilių’, derinusį liaudies architektūros formas, gotikos ir baroko detales, modernias medžiagas bei Lietuvos istorijos ir geografijos įkvėptus vaizdinius“ (Žemaitis).

44 pav. Kačerginės Šv. Onos koplyčia, remiantis V. Landsbergio-Žemkalnio 1936 m. projektu, kurį koregavo architektai F. Jackevičius ir G. Jurevičius, 1998 m.

Fig. 44. St. Ann's Chapel in Kačerginė built according to V. Landsbergis-Žemkalnis' project, 1936, corrected by architects F. Jackevičius and G. Jurevičius, 1998

45 pav. Kačerginės Šv. Onos koplyčios vidaus vaizdas

Fig. 45. St. Ann's Chapel in Kačerginė, Interior

46 pav. Švč. Mergelės Marijos Gimimo lietuviška bažnyčia Čikagoje, J. Mulokas, 1957 m.

Fig. 46. St. Virgin Mary's Birth Lithuanian Church in Chicago, by J. Mulokas, 1957

47 pav. Mindaugo karūnavimo mozaika, dail. V. K. Jonynas

Fig. 47. Mosaic of Mindaugas' crowning in St. Virgin Mary's Birth Church, by artist V. K. Jonynas

Kaip apibendrina modernaus nacionalinio pilietinio identiteto apraiškas tarpukario Lietuvoje tyrinėjęs Ramūnas Trimakas, tarpukariu tautinio identiteto plotmėje atsirado nauja dimensija. Įsitvirtino nacionalistinis valstybinis identitetas, kuris ne išstūmė, o koegzistavo su etniniu konfesiniu identitetu, sudari-

usiu nacionalumo diskurso pagrindą (Trimakas 1999). Nors šiandien bandymai iš betono lieti tautinius ornamentus atrodo naiviai, bet įdomiai, šie pastatai yra laikomi tautinio modernizmo architektūros aukso fondu. Ši architektūra buvo ir vienintelis gyvai apčiuopiamas pavyzdys bei įkvėpimo šaltinis sovietmečio architektams iki šalies architektūros raidą ryškiai paveikusių architektūrinių kelių į Suomiją. Toji architektūra, be abejonės, darė įtaką ir atgavus nepriklausomybę – kaip vienas iš apčiuopiamų ir romantizuojamų tapatumo įprasminimo architektūrinėmis priemonėmis šaltinių.

Apibendrinant galima teigti, kad nacionalinis identitetas tarpukario Kauno architektūroje gali būti suprantamas dvejopai – tai simboline prasme reikšmingi statiniai, kurių funkcinė svarba lydima ideologinių naratyvų, ir (labiau būdinga ankstyvajam periodui) nacionalinės architektūros formos bei dekoru paieška. Ji, pasak V. Petruolio, buvo daugiau lydima politinių lozungų ir debatų spaudoje nei konkrečių pasiūlymų ar veiksmų, o iš esmės tapo kaimo architektūros ir tautodailės formų interpretacija bei perteikimu modernios architektūros pastatuose (Petrulis 2005). Neretai šios, iš tautodailės dekoru pasiskolintos, detalės turėjo ideologinį užtaisą: fasadai puošiami ne tik gėlių motyvais ar tautinių juostų raštų interpretacijomis, bet ir saulutėmis ar panašiais liaudiškais, romantiniais simboliais.

Pasak Irenos Šutinienės, tiriančios erdvę, kaip svarbų, socialinę atmintį kuriantį veiksnių, tarpukario Kauno atmintis kaip idealizuotas visuomenės modelis išliko per visą sovietmetį kaip komunikacinė atmintis. Ši atmintis buvo stipri, nes rėmėsi gausiais laikotarpio ženklais miesto erdvėje, todėl miesto identitetas visuomenės atmintyje Kauno atveju dažnai yra net svarbesnis už valstybės identitetą. Kita vertus, kitaip nei Vilniuje, kur vyrauja daugiakultūriškumo pasakojimas, kauniečiams vienas svarbiausių komponentų yra miesto „lietuviškumo“ pasakojimas, kuriam itin didelės reikšmės sovietmečiu turėjo išlikusi specifinė tarpukario architektūra (Šutinienė 2013). Tai tik dar kartą įrodo, jog politinėmis priemonėmis sukurtas nacionalumo pasakojimas, užfiksuotas architektūrinėje erdvėje, pergyvena savo amžininkų kartas ir gali palikti gilų pėdsaką visuomenės sąmonėje netgi esmngai pasikeitus sociopolitinei ir ideologinei situacijai.

2.2. Nacionalinio identiteto konstravimas sovietmečio architektūroje

Po Antrojo pasaulinio karo, 1944 m., Lietuvoje liko nedaug vietinių architektų; dauguma jų telkėsi Kaune. Iš Rusijos, daugiausia Leningrado, į Lietuvą buvo siunčiami architektai, kurie kūrė tinkamą režimui, puošnumo nevengiančią ar-

chitektūrą. Todėl, nors ir trumpam, šalyje įsivyravo retrospektyvinės architektūros stilius. Lietuvoje sovietinė „stalininė“ architektūra neturėjo palankios dirvos ir tradicijų, neįgavo jai būdingų puošnių ir nesaikingų formų, nebuvo labai reikšminga atstatant karo sugriautų miestų ar jų centrų vaizdą nei estetinė, nei politinė prasme. „Daugelis dalykų leidžia susidaryti įspūdį, kad Lietuvoje <...> palaiptams tapo raiškesnė, plačiau į įvairias gyvenimo sritis skverbėsi patriotizmą, tautinę savimonę aukštinanti ideologija. Kartu tai ėmė daryti rimtą įtaką meno politikai.“ (Buivydas 1999: 72)

Pirmaisiais pokario dešimtmečiais Vilniuje buvo statomi naująją socializmo ideologiją reprezentuojantys objektai, kurių architektūrai lemiamos įtakos turėjo autoritarinis Josifo Stalino valdymas. Kaip naujos valdžios simboliai sovietinės propagandos tikslais buvo kuriami klasikinių architektūrinių formų „rūmai“ ir „šventovės“. Retrospektyviajai stilistikai, tuo laikotarpiu vadintai socialistiniu realizmu, būdingas monumentalumas, masyvumas, pompastiška simetrija, aiškus ritmas, klasikinis orderis, klasikos motyvų, socialistinio gyvenimo simbolių naudojimas („Vilnius, 1900–2005: naujosios architektūros gidas“, 2005). Iš Sovietų Rusijos į Lietuvą atsiųsti architektai čia diegė kraštui svetimus tipinius architektūros projektus. Laimei, vėliau Sovietų Sąjungos architektūros politika pakeitė kryptį, o stalinizmo architektūra buvo atmesta kaip neekonomiška. Dėl tokio oficialiosios politikos posūkio iš Lietuvos pamažu pasitraukė dauguma nevietinių architektų ir atsirado naujų kūrybinių galimybių jauniems, ką tik mokslus baigusiems ambicingiems autoriams, kurių pavardės gerai žinomos iki šiol: Vytautui ir Algimantui Nasvyčiams, Vytautui Brėdikiui, Vytautui Edmundui Čekanauskui, Algimantui Mačiuliui, Justinui Šeibokui ir kt. Šios pavardės yra siejamos su modernizmo architektūros suklestėjimo Lietuvoje ir nacionalinės architektūros mokyklos pakilimu, jos turi pagrindinį architektūros kūrėjo įvaizdžio visuomenėje krūvį. Architektas iki šiol Lietuvoje suvokiamas kaip neklystantis kūrėjas modernistas, besiaukojantis dėl kilnių tikslų ir keičiantis visuomenę, vadovaujantis ypatingiems ir sudėtingiems kūrybos bei statybos procesams. Sovietmečiu šių energingų architektų suformuotas savitas architektūros stilius ir sukurtas ne vienas išskirtinis objektas ilgainiui tapo vizitine lietuvių architektūros kortele visoje Sovietų Sąjungoje. Lazdynų gyvenamasis rajonas (arch. V. E. Čekanauskas, V. Brėdikis ir kt., 1963, 1972 m.), Elenos Nijolės Bučiūtės suprojektuotas Operos ir baletų teatras (1974 m.), Vytauto Edmundo Čekausko Parodų rūmai (1967 m.) ir daugybė kitų objektų demonstravo labai aukštą Lietuvos architektų lygį Sąjungos kontekste, buvo apdovanoti Lenino premijomis, pristatomi leidiniuose (taipogi ir tarptautiniuose) ir taip skleidė informaciją apie Lietuvos architektūros tapatybę tarptautiniu lygiu. Tokio architektūros klestėjimo ir žinomumo ilgimasi iki šiol, tačiau kartu būtina suvokti, jog reikšmingą vaidmenį čia suvaidino politiškai užduota klestinčios sovietų valstybės transliuojama žinutė.

Dėl profesinių kelionių sovietmečiu lietuvių architektūroje ir urbanistikoje buvo juntama stipri skandinavų architektūros įtaka (Mačiulis 2008), bet sykiu nebuvo pamiršti ir nuolatos savaip interpretuoti tautinio tapatumo ženklai⁴⁷. Kadangi tiesiogiai nacionalinių elementų to meto architektūroje būti negalėjo, lemiamą vaidmenį atliko konteksto – pastatą supančios aplinkos, ypač gamtinės – svarba, suvokta kaip išskirtinis nacionalinis bruožas. Kartais deklaruojama opozicija vyraujančiam šablonui ar politinės ideologijos aplenkimas taip pat laikyti pasipriešinimo sistemai kaip savitumo paieškos elementais. Paradoksalu, bet: „1983 m. architektai profesionalai pabandė apibūdinti Lietuvos architektūros ypatumus. Anot jų, tokia architektūra turi pasižymėti formų subtilumu, paprastumu bei saikingumu, žmogišku masteliu; didingumu, grandioziškumu vengimu; ryšiu su gamta, gretimo užstatymo paisymu“ (Petruelis 2005: 9). Nors ir akivaizdu, kad architektūros kontekstualumas bei mastelio pajauta gali būti laikomi daugelio tautų nacionaliniais bruožais. Pasak Aistės Andriušytės, savitumas – viena svarbiausių architektūros objekto savybių. Savumo, atpažinimo veiksnys svarbus ir žmogui pažįstamų erdvės vietų, ir kultūrinių naujovių atžvilgiu; kūrėjo saviraiškos siekis esant teigiamam santykiui dera su pripažinimu, t. y. su orientacijos į visuotines vertybes motyvu. „Visuotinė vertybe laikant savitumą, jis turi būti pripažįstamas ir naujo kūrinio ir terpės atžvilgiu. Kadangi kiekviena iš natūralių erdvės vietų yra nepakartojama, labai tikėtina, jog objektas, sukurtas, atsižvelgiant į kontekstą, pasižymės savitumu.“ (Andriušytė 2007: 62–66)

48 pav. Mokslo darbuotojų namas Viliuje, D. Rippa, 1951 m.
Fig. 48. House of Scientific Workers in Vilnius, by D. Rippa, 1951

⁴⁷ Pasak J. Minkevičiaus, nors sovietmečio pradžioje vyravo visuomeninė stalinistinė architektūra, tačiau jau tuomet, jei leisdavo statyti namelius sklypuose, priemiestiniuose miestų rajonuose, kaimuose jie buvo statomi lietuviškų bruožų. Nors ir nedaug būta tokios architektūros, bet tendencija galima išvelti (Reklaitė 2013 08 08).

Nagrinėdama pirmąjį stalininį „penkmetį“, Vilniaus viešųjų erdvių įprasminimo darbus 1947–1952 m., Rasa Antanavičiūtė (2009) pastebi, kad, trūkstant ideologiškai patikimų specialistų, pirmaisiais sovietiniais valdžios ženklais Vilnių aprūpino iš Sovietų sąjungos atvykę architektai ir skulptoriai. „Pusiau savanoriškos migracijos metodais perkelti lojalūs naujajai valdžiai darbuotojus iš vieno SSRS miesto į kitą, buvo siekiama sukurti vienodą visos Sovietų sąjungos architektūrą bei dailę ir taip formuoti sovietinę tapatybę.“ (Antanavičiūtė 2009: 154) 1945 m. nutarta, kad Vilniui reikia naujo sovietinio centro, atspindėsiančio naują respublikos raidos etapą. 1948 m. vyriausiojo Vilniaus architekto V. Mikučiano ir Vilniaus architektūros dirbtuvių užbaigtas generalinis miesto planas, kurį įgyvendinus miestas turėjo įgauti sovietinį veidą, padėti pakeisti naujųjų ir senųjų vilniečių gyvenimo būdą bei pasaulėžiūrą, ugdyti sovietinius piliečius, įdiegti miestiečio tapatybę. Formuojant šią iš esmės naują ir primestą tapatumą buvo pasitelkiami gana radikalūs ir modernūs sprendimai: tiesinamos ir platinamos gatvės, kuriamos viešosios erdvės, puošiamos paminklais, perspektyvinės ašys akcentuojamos socrealizmo architektūros špiliais (48 pav.), kurių Lietuvoje, kaip nedidelėje periferinėje valstybėje nesusipėta daug pastatyti.

Po SSKP XX suvažiavimo 1956 m. vasario mėnesį „sorealizmą“ sparčiai ėmė keisti į Sovietų Sąjungą įsiveržęs Vakaruose tuo metu jau beišsikvepiąs tarptautinis modernizmas, kuris buvo pagrįstas ne tiek ideologiškai, kiek ekonomiškai. Juk modernizmo ideologinei architektūrai būdinga baltų sienų minimalistinė architektūra plokščiais stogais yra deklaratyvus demokratijos atspindys. Šiuo atveju tai buvo tariamos demokratijos ir ypač – naujos socialistinės gerovės užtikrinimo siekis.

Kaip teigia A. Mačiulis, Sovietų Sąjungos respublikose pokyčiai vyko laipsniškai – tačiau Lietuvoje viskas vyko sparčiau. (Mačiulis 1993: 146–147). Čia galima prisiminti ir drąsų V. Nasvyčio pasisakymą 1955 m. architektų suvažiavime, kur jis kritikavo vadinamąją „importinę“ architektūrą⁴⁸. Tuo metu buvo prisimintos tarpukario racionaliosios architektūros tradicijos ir čia ieškoma atspirties taškų. Kad būtų galima peržengti istoristinę imperinio stiliaus architektūrą, reikėjo atsigręžti į dar tolimesnę praeitį, o tam tiko tarpukario Lietuvos architektūros stiliaus paieškos, kuriose buvo matyti nemažai tarptautinių modernistinių idėjų. Lietuviškumo paieškas dažnai klaidina būdingas to meto dekoru ypatumas – nacionalinės etnografijos elementų panaudojimas dekoruojant pastatus. Jų samplaika su sovietinės ideologijos simboliais turėjo įkūnyti ideologinę

⁴⁸ Socrealizmą galima laikyti iš esmės „importiniu“ reiškiniu, su vietine architektūros ir stilistikos raida turėjusiu menkų sąlyčio taškų ir gyvavusiu trumpą laiką. „Kažkoks prasto ampyro ir jau sukritikuotų paskutiniųjų Maskvos statybų kvapas dvelkia nuo pokarinių Vilniaus pastatų“, – 1955 m. reziūmavo jaunas architektas Vytautas Nasvytis, apibendrindamas dešimties metų architektūrą Vilniuje (Architektų sąjungos II suvažiavimo (1955 10 11–15) medžiaga; Drėmaitė 2009: 260).

sovietinio meno nuostatą „socialistinis turiniu ir nacionalinis forma“. Pasak Valionienės, liaudiško pobūdžio „nacionalinė forma“ per ornamentiką buvo toleruojama ir netgi skatinama, nes turėjo išreikšti SSRS tautų nacionalinio meno tradicijų ypatumus. Tačiau apibendrinant galima teigti, kad tiek istoristinė pokario architektūros stilistika, tiek „nacionalinė ornamentika“ neturėjo nieko bendra nei su Lietuvos istorinės, nei su etnografinės architektūros bruožais ir ideologiškai negali būti laikoma opozicija socrealizmo principams (Valionienė 2004: 93). Petrusis teigia, jog „buvusioje Sovietų sąjungoje ir jos įtakos zonoje šis procesas gali būti įvardijamas kaip remodernizacija, sugrįžimas prie ikistalininės epochoje besiformuojančių architektūros idealų. Lietuviškame kontekste ši procesą taip pat iš dalies galime traktuoti kaip tarpukario moderniosios architektūros mokyklos tęstinumą“ (Petrulis 2013: 17). Ne viename 6-ojo dešimtmečio antrosios pusės–7-ojo dešimtmečio pradžios projekte matyti tam tikri tarpukario modernizmo architektūriniai elementai – tokie kaip kompoziciškai išryškintas įėjimo stogelis, apvalaus lango motyvas, vertikalių tūrinių elementų žaidimas fasaduose ir kt. (Petrulis 2013: 17)

Vienas ankstyvesnių tokios pereinamosios meninės raškos pastatų Lietuvos architektūroje buvo Klaipėdos kultūros rūmai (49 pav.). Pastato funkcinis zonavimas, išsidėstymas sklype, horizontalių ir vertikalių korpusų žaismas nurodo moderniosios architektūros įtaką, tačiau tiek proporcijos, tiek dekoratyvi ritmika, tiek raudonos spalvos akcentai rodo glaudžias sąsajas ne tik su tarpukario Kauno architektūra, bet ir su pokario manieringumu. Kitas svarbus šio laikotarpio objektas – Miestų statybos projektavimo instituto pastatas Vilniuje (50 pav.). Nors šiame komplekse vyrauja simetriška planinė ir tūrinė kompozicija, sumodernintų istorinių detalių užuominos, aiškių formų lakoniški pastato tūriai ir horizontaliai sudalinti langai bei funkcionalistinis įėjimo stogelis rodo funkcionalios tarptautinio stiliaus architektūros siekius.

Greičiausiai ir laisviausiai jauni, ką tik mokslus baigę architektai išreikšti savo siekius ir naujas idėjas galėjo projektuodami interjerus, todėl čia, periodo pradžioje išskirtinimai patys ryškiausi. Restorano ir viešbučio „Neringa“ interjeras yra laikomas lietuviškos *modernizmo architektūros šaukliu*⁴⁹ (51–55 pav.). Šis objektas itin iliustratyvus ir tuo, jog jame, kaip gaivališko, lietuviškojo modernizmo objekte, autoriams žinant buvo įmontuota pasiklausymo aparatūra, tam specialiai suprojektuota atskira patalpa, matoma rūšio plane (56 pav. „radijo transliacijų“ patalpa). Šiame kūrinyje pinasi etnografinio ir festivalinio stiliaus⁵⁰

⁴⁹ 1959 metais atidaryta „Neringa“ tapo ne tik kultine menininkų, inteligentijos, bohemos susitikimo vieta, modernizmo ir džiazio lopšiu, bet ir Vilniaus architektūros lūžiu, modernizmo šaukliu. Tai vienintelė kavinė, kurios interjeras saugomas kaip kultūros paveldas. „Neringa“ – tai lietuviškos architektūros mokyklos pirmtakas ir nacionalinio modernizmo, artimo šiaurietiškajam, simbolis (Vilnius, 1900–2012: naujosios architektūros gidas, 2011).

⁵⁰ Festivalinį stilių bene pirmoji pamini Jablonskienė (1995).

motyvai, nebūdingi modernizmo ideologijai. Išskirtiniai šio objekto nacionalumo bruožai sietini ne tiek su formų ar sienų puošimui parinktų dailės kūrinių tematika, kiek su laisvai interpretuojamomis ir netikėtomis natūraliomis, mažai apdirbtomis medžiagomis, kurių naudojimas sietinas su autorių ankstesne patirimi Liaudies ūkio pasiekimų parodoje (Reklaitė 2011 06 23).

49 pav. Klaipėdos kultūros rūmai (dab. Muzikinis teatras), A. Mikėnas, 1959 m.
Fig. 49. Cultural Palace in Klaipėda (now the Musical Theatre), by A. Mikėnas, 1959

50 pav. Miestų statybos projektavimo instituto pastatas Vilniuje, E. Chlomauskas, 1961 m.
Fig. 50. Building of the Institute of Urban Construction and Design in Vilnius, by E. Chlomauskas, 1961

51 pav. Kavinė „Neringa“ Vilniuje interjeras, A. ir V. Nasvyčiai, 1960 m. (kavinės dalis)
Fig. 51. Interior of the Neringa cafe in Vilnius, by A. and V. Nasvytis, 1960

52 pav. Kavinė „Neringa“ Vilniuje interjeras, A. ir V. Nasvyčiai, 1960 m. (restorano dalis)
Fig. 52. Interior of the Neringa cafe in Vilnius, by A. and V. Nasvytis, 1960

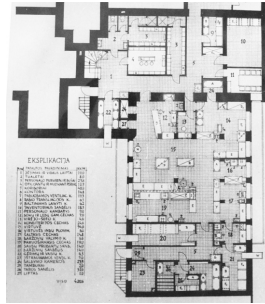

53 pav. Neringos restoranas ir viešbutis, A. ir V. Nasvyčiai, 1960 m.
Fig. 53. Neringa Hotel and Restaurant by A. and V. Nasvytis, 1960

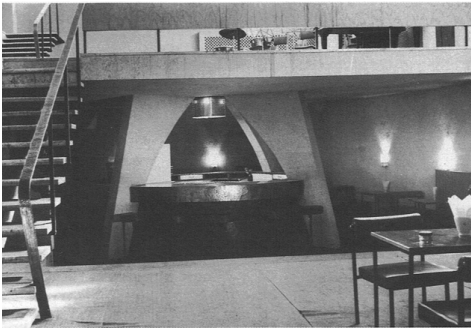
54 pav. Viešbutis „Neringa“, A. ir V. Nasvyčiai, 1960 m., 3-ias aukštas
Fig. 54. Neringa Hotel by A. and V. Nasvytis, 1960

55 pav. Viešbutis „Neringa“, A. ir V. Nasvyčiai, 1960 m., 2-as aukštas
Fig. 55. Neringa Hotel by A. and V. Nasvytis, 1960

56 pav. „Neringos“ rūsių planas, A. ir V. Nasvyčiai, 1960 m.
Fig. 56. Cellar layout of the Neringa complex, by A. and V. Nasvytis, 1960

Natūralias medžiagas, turinčias konotacijų su to meto lietuviškumo samprata, gausiai naudojo ir kitų viešojo maitinimo įstaigų interjeruose. Pavyzdžiui, „Orbitoje“ Kaune (57 pav.) galima pamatyti kiek teatralizuotas archajiškas architektūrinės formas, derinamas su tuo metu moderniais ir minimalistiniais baldais, naudojamą plytų mūrą. „Tulpės“ kavinėje (58 pav.) naudojamas natūralus medis, rankų darbo metalo etnografinės stilstikos dirbiniai. Kavinės ne tik demonstravo savotišką kontroliuojamą viešosios erdvės konstrukta interjere, bet ir buvo gausiai temiškai dekoruojamos pasitelkiant meno bei tautodailės, dažniausiai metalo bei keramikos kūrinis, kurie balansavo tarp nacionalumo ir modernybės.

57 pav. Restorano „Orbita“ Kaune interjeras, V. Dičius, A. Mikėnas, 1967 m.

Fig. 57. Interior of the Orbita restaurant in Kaunas, by V. Dičius, A. Mikėnas, 1967

58 pav. Kavinės „Tulpė“ Kaune interjeras, V. Dičius, A. Mikėnas, 1961 m.

Fig. 58. Interior of the Tulpė Cafe in Kaunas, by V. Dičius, A. Mikėnas, 1961

Čia minėtinas monumentaliosios dailės bei skulptūros įnašas į architektūrinės erdves. Jau sovietmečiu gana dažnai pasitelkiamos iliustratyvios sienų tapybos bei taikomojo meno galimybės plėtoti tautosakos ir mitologijos temas. „Pirmieji panašaus pobūdžio bandymai pastebimi trumpo šeštojo dešimtmečio pabaigos ‘atšilimo’ laikotarpio interjeruose“ (Petrušis 2005: 9). Šiuo periodu išryškėjęs ideologizuotas siekis puošti pastatus valstybės užsakytais dailės kūriniais, kuriems buvo skiriama iki 2 % pastato sąmatos vertės, siejasi su dar tarpukariu visoje Europoje klestėjusiu principu tam tikrą nuošimtį nuo pastato sąmatos skirti dekorui, taikytu daugelyje Europos šalių (Jankevičiūtė 2003: 48). Įdomu tai, jog šiam, nors ir akivaizdžiai politiškai angažuotam principui savotiškų sentimentų iki šiol jaučia aktyvūs sovietmečiu subrandinti dailės kūrėjai⁵¹, nors šiuolaikinės rinkos ekonomikos subrandintiems šiandienos menininkams toks pasiūlymas atrodo sunkiai suprantamas ne tik ideologine, bet ir fizine prasme – kaip varžantis kūrėjo laisvę ir kritiškumą, meną iš konceptualiojo lygmens perkeltiant į dekoratyvųjį.

Kalbant apie mažesnio fizinio mastelio, bet ne mažesnės ideologinės ir memorialinės talpos sistemas, būtina aptarti ir itin aktualią tapatumo mito kūrimo ir transformavimo erdvę, arba istorinio pasakojimo talpyklą – muziejų. Pasak Alvydo Nikžentaičio, sovietinis progreso mitas turėjo ir savo pagrindinę atminties vietą – Liaudies ūkio pasiekimų parodą Maskvoje; regioninių atminties vietų vaidmenį, taip pat ir sovietinėje Lietuvoje, atliko vietos muziejai. Jie yra

⁵¹ 2010 spalio 22 d. Architektūros fakultete įvyko respublikinė mokslinė konferencija „Menų sąveika architektūroje“, kurios pabaigoje buvo keltas tikslas konferencijos dalyviams ir dalyvėms pasirašyti rezoliuciją, siekiančią sugrąžinti privalomą dailės integraciją į architektūros kūrinius.

laikomi naujos atminties kūrimo vietomis ir erdvėmis, kuriose transformuojamas atminties kultūros turinys (Nikžentaitis 2013: 9).

Liaudies ūkio pasiekimų paroda išskirtinai reikšminga ne tik unikaliu, su realybe nesusietu savo šalies pasiekimų reprezentatyvumu, joje naudojamų vaizdinių priemonių gausa⁵², bet ir tuo, kad joje dirbdami praktikos ėgijo daugelis vėliau pirmavusių modernistų kartos architektų. Pirmieji paviljoną drauge su savo buvusiu dėstytoju Simonu Ramuniu dekoravo broliai Nasvyčiai, kuriems tai buvo tiek nacionalinio identiteto, tiek interjero kūrimo realiu masteliu mokykla. Visų pirma, dalyvavimas parodoje reiškė ilgesnį rezidavimą Maskvoje, kur architektams buvo suteikta galimybė naršyti Maskvos nacionalinės bibliotekos fonduose. Iš jų Algimanto Nasvyčio fotokopijuojama naujausia literatūra paštu negatyvais keliaudavo į Vilnių, kur ja sėkmingai naudojosi ką tik dėstyti pradėjęs Vytautas Nasvytis. Šitaip ir broliai, ir kiti kartos architektai gavo realią galimybę (nors, tiesa, iš žurnalų kopijų) susipažinti su modernizmo architektūros idėjomis bei raiška. Antra, broliai antrina, jog, ruošdamiesi parodai, ieškodami architektūros ir dizano formų savitumų, jie drauge išnagrinėjo ir perpiešė visus Vytauto Didžiojo muziejuje esančius lietuviškų rakandų fondus. Šios dvi įtakos itin įdomiai susipina ne tik šių, bet ir kitų to meto kolegų darbuose ir Lietuvos modernizmo architektūrai suteikia išskirtinio, nors ir paradoksalaus, unikalumo gretinant tapatumo bei universalumo siekius. Paviljonas buvo ne tik puiki tapatumo paieškų terpė, bet ir galimybė reprezentatyviai interpretuoti nacionalinio identiteto bruožus, kurie išsiskleidė ir vėlesnėje brolių kūryboje. Tai pasireiškė itin kūrybingu medžiagų naudojimu, ekspoziciją dailinant medžio lentelėmis, naudojant lino drobės apmušalus, o kolonas apvyniojant stora kanapine virve. Visa ši materija turėjo tiek stiprų semantinį krūvį, tiek lengvai apčiuopiamo „tradicinio“ natūralumo sąsają (59–61 pav.).

Karolina Jakaitė išskiria ir itin reikšmingą Lietuvos reprezentaciją kitapus geležinės uždangos, tarptautinėje parodoje Londone 1968 m. Šioje parodoje Lietuvos grafikos kūrėjų darbai išsiskyrė ne tik gana avangardiniu modernumu, bet ir tautiniais simboliais bei detalėmis. „Pasaulinės parodos priversdavo dalyvaujančias valstybes balansuoti tarp slaptumo ir savireklamos, tiek sužadinant smalsumą ir kartu išsaugant netikėtumo momentus per atidarymo iškilmes, siekiant išsaugoti prekybines paslaptis ir technologines inovacijas.“ (Jakaitė 2013: 302).

⁵² Apie tai yra rašiusios K. Jakaitė, M. Drėmaitė ir kt.

60 pav. *Liaudies ūkio pasiekimų paroda, Lietuvos paviljonas, 1959–1963 m.*

Fig. 60. Lithuanian pavilion at the Exhibition of Achievements of the People's Economy, 1959–1963

61 pav. Lietuvos paviljono sąjunginėje parodoje fragmentas

Fig. 61. Fragment of the Lithuanian pavilion at the USSR exhibition

Ekspozicija, kurta architekto Tado Baginsko, buvo ne tik išskirtinai modernistinė, bet ir semantiškai svarbi; išskirtinę vietą joje užėmė lietuviškais patiekalais padengtas tradicinis šventinis stalas, reprezentuojantis tautos vaišingumą ir akcentuojantis tiek modernumą, tiek nacionalines tradicijas⁵³. Būtina pabrėžti, kad, priešingai vyraujančiai nuomonei, jog sovietmečiu buvo draudžiami tautiniai motyvai ir simboliai, jie buvo netgi skatinami, tačiau kartu ir atitinkamai kontroliuojami. Minėtoje Londono parodos grafikoje daug dėmesio skirta lietuviškam peizažui, eksponuoti kultūros paminklai, gausiai naudoti rūtos ar saulutės motyvai.

Taigi, nuo 6-ojo dešimtmečio vidurio į sovietinį Lietuvos istorijos interpretavimo modelį politiniais tikslais buvo įtraukiama vis daugiau ikiokupacinio laikotarpio tautinio naratyvo elementų, visų pirma, turėjusių antivakarietišką, antikrikščionišką ar antilenkišką reikšmę.

Šitaip sovietmečiu lietuvių istorinėje sąmonėje buvo įtvirtintas XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje susiformavęs praeities naratyvas, pagrįstas etninio nacionalizmo paradigma. Sovietų valdžios siekis panaudoti etninio nacionalizmo simbolius savo autoritetui pakelti dar labiau išryškėjo 9-ojo dešimtmečio pabaigoje, kilus režimo krizei. Ne taip sėkmingai sovietų režimui sekėsi įtvirtinti naują požiūrį į XX a. Lietuvos istorijos įvykius. Nuo šeštojo dešimtmečio vidurio dėtos pastangos pagrįsti komunistinę tradiciją Lietuvoje nedavę apčiuopiamesnių vaisių. Devintojo dešimtmečio pabaigoje paašikėjo, kad ši koncepcija nepajėgi atsakyti į naujus iššūkius. (Streikus 2007)

⁵³ 2014 m., rengiantis dalyvauti pasaulinėje „Expo“ parodoje, kas antras konkursinis darbas interpretavo lietuviško vaišių stalo temą („Lietuvos EXPO paviljono Milane projekto konkurse – rekordinis pasiūlymų skaičius“).

Pasak Arūno Streikaus, neutralizuoti nacionalistines nuotaikas, kurių proveržį galėjo sukelti kai kurių tautinio praeities naratyvo elementų įtraukimas į sovietinę Lietuvos istorijos interpretavimo schemą, turėjo nuo 6-ojo dešimtmečio pabaigos Lietuvoje nuosekliai ir vis intensyviau vykdyta kalbinė asimiliacija ir internacionalizmo propaganda. Kita vertus, tai patvirtina bendrą tendenciją, kad sovietų režimas toleravo tik etnolingvistinio pobūdžio tautiškumą, o platesniu kultūrinio pilietinio bendrumo pagrindu paremtą identitetą pripažino tik vienai bendrijai – naujai „tarybinei tautai“ (Streikus 2007).

Išskirtinis vaidmuo sovietmečiu tenka naujos ideologijos padiktuotai pastatų tipologijai bei jos turimam krūviui transformuojant lietuvių tapatumą. Būtina paminėti, jog lietuvių gyvenimo būdas buvo keičiamas ne tik kultūrine, ideologine prasme, keičiant nusistovėjusias tradicijas, bet ir fizine – suteikiant unifikuotus namus. Čia svarbios įtakos transformuojant tradicinį Lietuvišką gyvenamąjį namą (62 pav.) turėjo vadinamasis Alytaus namas (63 pav.) – Alytaus eksperimentiniame namų statybos kombinate sovietmečiu gamintų populiarių surinkamų medinių namų tipas. Šis namas tiesiogiai iliustruoja laikotarpio siekius – pigiai, masinės gamybos metodais aprūpinti gyventojus gyvenamuoju plotu, o kartu ir niveliuoti visuomenės ekonominius ar identiteto bruožus, aprūpinant visus standartizuotu ir vienodu būstu. Kita vertus, „Alytnamis“ buvo ne kartą perprojektuojamas ir tobulinamas (didinamos virtuvės kaimo vietovėse ir pan.), taip ieškant ryšio su nusistovėjusiu gyvenimo būdu ir siekiant sukurti „šiuolaikinę“ gyvenamąją trobą. Nuo 1976 metų iki nepriklausomybės atgavimo Lietuvoje buvo pastatyta 25 000 tokių namų, taigi jie turėjo ryškios įtakos ir kraštovaizdžiui, ir aplinkos estetikai, ir gyvenimo nuosavame būste sampratai.

62 pav. Tradicinis gyvenamasis namas
Fig. 62. Traditional residential house

63 pav. Kačerginės „Nemuno žiedo“ administracijos alytnamiai
Fig. 63. Prefab houses of administration of the *Nemuno Žiedas* in Kačerginė

Remiantis Drėmaitės (2013) bei Putinaitės (2014) darbuose analizuotais naujų ritualų apipavidalinimo būdais, sovietinė valstybė nuo pat pirmųjų savo egzistavimo dienų pasižymėjo socialistiniais ritualais, turėjusiais pakeisti „senojo režimo“ apeigas ir sukurti naujas politines datas bei progas. Pasak Putinaitės, revoliucinės šventės gana greitai ir aiškiai perėmė karinių paradų atributiką⁵⁴, tačiau ritualai, skirti pažymėti kertiniams žmogaus gyvenimo etapams, formavosi ilgiau ir sudėtingiau.

7-ojo dešimtmečio pradžioje visoje SSRS šioje srityje ryškus santuokų rūmų steigimas. Iš pradžių naujoji ritualinė erdvė neturėjo apibrėžtos architektūrinės išraiškos, o buvo įvairiai įpavidalinama pritaikant esamus pastatus. Šiame kontekste 1968 m. pradėti projektuoti Vilniaus santuokų rūmai (64 pav.) kaip originalus pastato tipas tampa pirmuoju ir dėl to išskirtiniu atveju SSRS. Vilniaus santuokų rūmų reikšmę sąjunginiu mastu patvirtina ir SSSR Ministrų Tarybos premija, suteikta 1976 m., ir publikacija sąjunginiame leidinyje *Geriau- si 1975–1976 metų SSRS architektų kūriniai* (Drėmaitė 2013).

64 pav. Vilniaus santuokų rūmai, G. Baravykas, 1974 m.
Fig. 64. Vilnius Palace of Marriages, by G. Baravykas, 1974

⁵⁴ kaip, beje, ir visas Dainų šventės, kurios logotipą sukūrė broliai Nasvyčiai, apipavidalinimas

Rūmų statyba būdinga ankstyvajam, netgi avangardiniam, socializmui, kai senas pasaulis sugriaunamas ant jo pastatant naują, – todėl ir iki šiol kvestionuojamas vietos parinkimas ant senų kapinių jų neiškeldinant yra vertintinas kaip sąmoningas veiksmas. Architekto sumanymo būta novatoriško: „tai turėjo būti naujoviškas, modernus statinys, net ir savo funkcinė tipologija neturintis analogų pasaulio architektūroje“, – apie architekto siekį pasakoja kolega, Santuokų rūmų baldų autorius Eugenijus Gūzas. Tačiau čia pat jis atskleidžia išdavikišką detalę, kad sumanymo novatoriškumas slypėjo kažkur „tarp bažnyčios ir rotušės“ (Buivydas 2000: 16). Tokį naujų ritualų kūrimą Putinaitė interpretuoja kaip tradicijų laužymą ir perkūrimą, iš esmės griauinant asmenybę ir įvedant kontrolės mechanizmus į asmeninį žmogaus gyvenimą, tokiu būdu jį kolektyvinant ir darant viešą („Nerija Putinaitė – Naujosios sovietinės ‘tradicinės šventės’ ir jų architektūriniai pavidalai“, 2014 01 16).

Atsisveikinimo ritualo estetiniam sprendimui buvo taip pat skirtas didelis dėmesys. 8-ojo dešimtmečio pradžioje architektas Česlovas Mazūras gavo unikalią, nors ir sudėtingą užduotį – suprojektuoti predecinto neturintį laidojimo namų objektą ir kartu sumodeliuoti ceremonijos dramaturgiją (65 pav.). Remdamasis universaliu egzistenciniu kelio / kelionės motyvu, jis manė sukurti savi-tą „bromą ing viečnasti“. Lankytojas įžengtų pro monumentalų portalą ir siauru koridoriumi patektų į didžiulę šviesią salę, kurioje pro stiklinę sieną atsivertų vaizdas į mišką.“

Tokia traktuotė gali būti sietina su pagonišku lietuviškos religinės tapatybės suvokimu bei gamtos reikšmės gyvenimo cikle traktuote⁵⁵. Architekto nusivylimui, šiam jo projektui nebuvo pritarta, ir apskritai po gausybės svarstymų galutiniam projektui buvo suteikta kolektyvinė „architektūrinės-meninės tarybos“ autorystė. Svarstytos ir etninės architektūros panaudos galimybės, tačiau galiausiai apsisotą ties Le Corbusier modernių sakralinių pastatų įkvėptu sprendimu. Tai pareikalavo ir kitaip spręsti erdves bei jų apipavidalinimą – aklinoose patalpose-salėse gamta jau nebegalėjo atlikti pagrindinio vaidmens, tad jos vietą užėmė monumentalusis menas, tampantis architektūrinės minties tąsa (Drėmaitė 2013).

⁵⁵ Čia galima prisiminti ir režimo siekį pažaboti gamtą, kuris, viena vertus, buvo ideologiškai ir politiškai angažuotas, kita vertus, galima atkreipti dėmesį, jog greta brolių Nasvyčių suprojektuoto Lietuvos viešbučio buvo planuojamas Neries upės baseinas, kurio konfigūracija bei forma aiškiai rodo, jog vanduo į jį būtų pompuojamas priešingai upės tėkmei.

65 pav. Ritualinių paslaugų rūmai Vilniuje,
Č. Mazūras, 1975, 1987 m.

Fig. 65. Palace of Ceremonial Services in
Vilnius, by Č. Mazūras, 1975, 1987

66 pav. Laidotuvių rūmai Kaune,
A. Paulauskas, 1978 m.

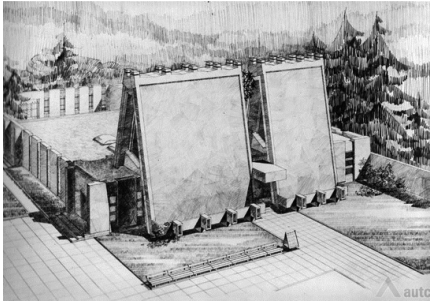
Fig. 66. Funeral Home in Kaunas, by
A. Paulauskas, 1978

Laidotuvių rūmų sėkmė paskatino jų statybą kituose Lietuvos miestuose. Kaip ir santuokų rūmų atveju, išvirtino nuostata, kad tai turi būti individualiai suprojektuotas, originalios architektūros, emociškai paveikus pastatas. Būtent tokiu laikyti Laidotuvių rūmai Kaune (66 pav.), 1978 m. pastatyti pagal architekto Alfredo Paulausko projektą. Lyginant su vilnietiškuoju, šis pastatas plastiškesnis, švelnesnis, netgi literatūriškesnis ir dėl to paveikesnis emociškai – interjero dramatiškumą sustiprino įtaigus apšvietimas, juodos, violetinės ir raudonos spalvos keramika, skulptūriniai elementai ir fakelus imituojantys stikliniai šviestuvų gaubtai (Petruelis, „Laidotuvių rūmai Kaune“).

Ne mažiau originalūs mažesniuose Lietuvos miestuose iškilę laidojimo paslaugų pastatai, pasak Drėmaitės, ikūniję folklorinio sąjūdžio Lietuvos modernizme idėjas. Šį sąjūdį galima laikyti ir būdinga vakarietiškam modernizmui kritinio regionalizmo srove, ir kur kas lokalesniu reiškiniu, artimu konfliktui modernistinės „mokyklos“ viduje, kitaip tariant – „dvasingesnės“ architektūros sukilimu prieš „bedvasį“ modernizmą.

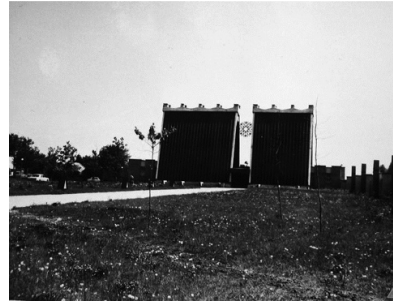
Savitą išraišką ši tendencija įgavo ritualinių pastatų architektūroje – architekto Gyčio Tiškaus sukurtame šermeninės projekte (67, 68 pav.). Pagal jį 1973–1975 m. šermeninės ir buvo pastatytos Klaipėdoje, Panevėžyje ir Šiauliuose. Originalų pastato siluetą, primenantį etninės architektūros formas, kuria du aukšti ir itin statūs stogai. Juos jungianti ažūrinė metalinė saulutė – liaudies meno tradicijų akcentas. (Petruelis, „Kartotinis ‘šermeninės’ (laidotuvių namų) projektas“)

Interjere susikaupimo ir rimties nuotaiką kūrė kiekvienai šermeninei individualiai suprojektuoti vitražai.

67 pav. Šermininės (laidojimo namų) kartotinis projektas. G. Tiškus 1973–1975 m.

Fig. 67. Multiple project of funeral home by G. Tiškus 1973–75

68 pav. Šermininė Šiauliuose, G. Tiškus

Fig. 68. Funeral home in Šiauliai, by G. Tiškus

Drėmaitė pabrėžia, kad liaudies meno simbolikos ir sakralinės architektūros samplaika būdinga to laikotarpio „dvasingumo“ išraiškai. „Toks ritualinių erdvių kūrimas yra dėsningas ir būdingas ne tik Lietuvos atveju. Speeras, Hermann Giesler, Arno Breker – režimo autoriai, kaip ir Adolfas Hitleris, kuris, pasak Deyano Sudjiciaus, siekė būti suprastas ne kaip militaristinis ar politinis lyderis, o kaip menininkas.“ (Sudjic 2005: 20) Kaip ir nemažai erdvių, sukurtų režimo metu. Ko gero, geriausias pavyzdys būtų Hitlerio priimamasis Berlyno centre (Reich Chancellery), kurios dalies erdvių funkcija buvo ne kitokia kaip sužavėti, sujaudinti jos atidarymo metu sakomoje kalboje buvo minėta „ilgame maršrute nuo įėjimo iki priimamojo, lankytojai įgaus Vokietijos Reicho galios ir didybės skonį“ (Sudjic 2005: 25). Visi pastatai iš esmės kuria iliuziją apie tai, kas jie yra ir kam jie skirti. Alberto Speero siekis, kad jo sukurti didingi Vokietiją reprezentuojantys objektai būtų įspūdingi ir griuvėsiuose, buvo nulemtas jo mokyklos ir įkvėpimo šaltinio – Italijos palikimo.

Kitas, ne mažiau svarbus, naujos tipologijos atvejis yra sovietmečiu kylantys ir bet kokią unikalumą niveliuojantys daugiabučių rajonai, kurie kaip naujos erdvės ir gyvenimo būdo diktatoriai savo masinės tipinės statybos esme yra retai siejami su unikalumu bei autoryste. Šis reiškiny, būdingas pokariui ir visoms didžiosios valstybės respublikoms, įdomus tuo, kad, viena vertus, architektai savo iniciatyva siekė iš tipinių detalių sukurti unikalius darinius (pavyzdys – minėtasis Lazdynų rajonas, jautriai pritaikytas reljefe ir gamtinėje aplinkoje, iš tipinių unifikuotų detalių sukuriant net 15 daugiabučių tipų (69, 70 pav.)). Kita vertus – vienodinant fizinę gyvenamąją aplinką, didelis gyventojų dėmesys nukrypo į individualaus interjero kūrimą, kurio skonio lavinimui tuometinėje spaudoje buvo skiriama nemažai dėmesio. „Komunistiniai ideologai ypač akcentavo pagal naujus projektavimo principus pertvarkytos erdvės svarbą kuriant komunistinius santykius tarp žmonių ir ‘teisinga socialistine linkme’ perorien-

tuojant Sovietų Sąjungos piliečius.“ (Čebatariūnaitė 2006) Po 1955 m. SSKP CK ir SSRS Ministrų Tarybos nutarimo „Dėl projektavimo ir statybos nesaikingumų pašalinimo“ buvo fundamentaliai transformuoti ne tik miestai ir pastatai, bet ir interjerai, kasdien naudojamų daiktų išvaizda (Čebatariūnaitė 2006). Modernioms meninėms idėjoms iš Vakarų kelias ideologine prasme buvo užkirstas, o modernumo kaip „grėsmės iš užsienio“ prevencija vykdyta propaguojant būtent tautiškumo elementus⁵⁶.

69 pav. Lazdynų mikrorajonas,
V. E. Čekanauskas, V. Brėdikis, 1974 m.;
vaizdas iš Televizijos bokšto

Fig. 69. Lazdynai residential district in Vilnius,
by V. E. Čekanauskas, V. Brėdikis, 1974

70 pav. Lazdynų daugiabučių
ivairovė

Fig. 70. Apartment blocks
in Lazdynai

Jau stalinizmo laikotarpiu tarp „teisingų“ bei taikytinų dekoro elementų siūlyti etniniai motyvai. Ši tendencija reišėsi visoje Sovietų Sąjungoje. Architektūros istorikė Karen Kettering teigia, kad Rusijoje bei Ukrainoje butų interjerų dekorui buvo stengiamasi sukurti etninį slavišką standartą. Kadangi specializuotų leidinių architektūrai ar juolab interjero tendencijoms skleisti nebuvo, oficialinė spauda ir politika „buities klausimą“ ignoravo, tiesioginė kontrolė ir iniciatyva iš viršaus nesireiškė, galimybių semtis idėjų iš užsienio (tarpukariu populiarių katalogų, interjero žurnalų etc.) neliko, – visa tai sąlygojo savaiminį interjerų vystymąsi, parentą tradicijų perimamumu bei pokario sąlygų galimybėmis (Lakačauskaitė 2010). Nors 6-ojo dešimtmečio pabaiga reiškė naują etapą sovietinėje architektūroje – standartizuotos ir masinės statybos laikmetį, neturintį jokių lokalių bruožų. Pirmiausia architektūroje, o netrukus ir interjeruose įsivyravo universalus, nacionalinio veido neturintis ir nesiekiantis modernizmas, tačiau jis

⁵⁶ „Mus tiesiog erzino puošėviška tarybinė architektūra. Prie šių vėjų iš Maskvos mes taip ir nepripatome. Per N. Chruščiovo ‘atsilimą’ pasinaudojome banga, agitavusia paneigti izliščestvo (‘nesaikingumas’ – rus.) architektūroje. Politikai tuo nore[ ]jo pasakyti viena – kad reikia taupyti brangių medžiagų, skiriamų dekorui, sąskaita, o mes tai interpretavome savaip – kaip pradžių švariai, funkcionalesnei, išgrynintai kūrybai. Tuo metu, kaip minėjau, visas pozicijas buvo užėmė architektai imigrantai“ (A. Nasvytis, iš: Gudelytė-Račienė 2014: 44).

paradoksaliai dažnai buvo siejamas su retrospektyvinėmis etnografinėmis tendencijomis ir šiaurės architektūros mokykla.

Kas lėmė, kad Lietuvos modernioji architektūra, jos savitumai ir ypač nacionaliniai bruožai yra interpretuojami kaip etnografiniai? Priežastys iš esmės dvi: 1) ankstyvajam sovietmečiui būdingos ir tuomet didelę įtaką visai vizualiajai kultūrai turėjusios etnografinės ekspedicijos; 2) percepcinės, jutiminės mokyklos raidos nulėmta didžiulė kelionių į Suomiją įtaka, lėmusi daugelio architektų norą kurti remiantis skandinaviškojo, nuosaikiojo modernizmo modeliais.

71 pav. Poilsio namai „Guboja“ Nidoje, A. Zaviša, 1976 m.

Fig. 71. Recreation complex Guboja in Nida, by A. Zaviša, 1976

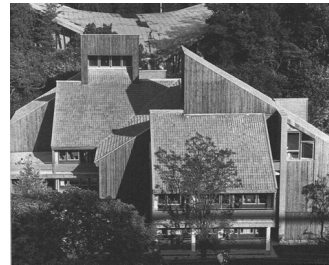
72 pav. Buv. Miestų statybos projektavimo instituto poilsinė „Strėva“, Trakų r., K. Pempė, 1975 m.

Fig. 72. Recreational complex Strėva, Trakai district, by K. Pempė, 1975

73 pav. Poilsio kompleksas „Kelininkas“ Preiloje, V. Guogis, Pervalka, 1980 m.

Fig. 73. Recreational complex Kelininkas in Preila, by V. Guogis, 1980

74 pav. Mokslų akademijos poilsio namai „Horizontas“ Palangoje, L. Ziberkas, V. Dičius, 1970 m.

Fig. 74. Recreation home Horizontas of the Academy of Sciences in Palanga, by L. Ziberkas, V. Dičius, 1970

75 pav. Restoranas „Ešerinė“ Nidoje,
V. Guogis, 1977 m.

Fig. 75. Restaurant Ešerinė in Nida,
by V. Guogis, 1977

76 pav. Šašlykinė „Briedis“ Vilniuje,
A. Zaviša, 1966 m.

Fig. 76. Šašlykinė Briedis in Vilnius,
by A. Zaviša, 1966

Apie 6–7 deš. vykdytų ekspedicijų reikšmę byloja Jonas Minkevičius (Reklaitė 2013 08 08). Vienas pirmųjų teorinių tekstų Lietuvoje buvo publikuota išsami jo studija *Lietuvos kaimo ūkinių trobesių architektūra* (Minkevičius 1960). Tai gausiai iliustruotas susistemintas tekstas, analizuojantis kaimo ūkinių trobesių sandarą, funkciją ir konstrukcijas bei puošybos elementus, siekiant užfiksuoti nykstančias tautinės architektūros apraiškas ir išsaugoti galimybę joje semtis įkvėpimo. Pats autorius teigia, jog visuomet mėgino prisikasti prie nacionalinės architektūros esmės, kurią įvardija kaip „ne detalių paiešką, o siekį prisiliesti prie semantinės, filosofinės prasmės ir to pagrindu, pasitelkus užsienio architektūros kryptių pavyzdžius, – siekti sukurti unikalią, lietuvišką architektūrą, išsiskiriančią savitais bruožais ir skambesiu“ (Reklaitė 2013 08 08).

Kadangi rekreacinės architektūros kūryba nebuvo saistoma tokios stiprios priežiūros, čia galėjo pasireikšti ir regionalizmo idėjos ir etnodetalių stilizacijos. Todėl būtent rekreacinėje architektūroje labiausiai atsiskleidė etninės architektūros bruožai. Balnoterapijos gydykla Druskininkuose (V. Ulitka, 1960) gali būti svokiama kaip šūkio „nacionalinis turiniu – socialistinis forma“ iliustracija, nes šiame objekte neoistorizmo detalės jungiamos su tautodailės tematika. Algimanto Lėcko sukurti poilsio namai „Žilvinas“ Palangoje ir kiek vėliau tame pačiame mieste Vytauto Dičiaus ir Leonido Ziberko suprojektuoti Mokslų akademijos poilsio namai (74 pav.) aukštai kilstelėjo rekreacinės architektūros kartelę. Buvo sukurti unikalūs ir kontekstualūs objektai, įrašyti į Lietuvos nacionalinės architektūros genofondą. Šie pavyzdžiai itin vertinti Lietuvos kaip „mažųjų Vakarų“ valstybės supratimo kūrimo kontekste (Tutlytė 2002). Mokslų akademijos poilsio namai „Horizontas“ gali būti vertinami kaip viena pirmųjų kritinio regionalizmo apraiškų, kuomet naudojant šlaitinius stogus interpretuojama vietinė architektūra, minkštinamas mastelis ir formuojama dinamiška architektūra. Originali ir savita vietos dvasios interpretacija sujungta su semantine formų paieška šiame objekte sukūrė

unikalią architektūrą. Panašiai ir MSPI poilsio namai „Strėva“ (72 pav.) kuria nacionalinį identitetą interpretuojant medinės architektūros formas ir konstrukcijas, išlaikant vietovės mastelį ir siekiant darnaus santykio su aplinka. Tuo tarpu Vaidoto Guogio projektai (73, 75 pav.) jau tiesiogiai imituoja ir atkartoja etninės architektūros bruožus. Poilsio komplekse „Kelininkas“ (73 pav.) žaismingai atkartojamos tradicinės etninės apdailos medžiagos ir detalės, atkuriami būdingi vietovei raštai, tai padėjo komplekse išlaikyti jaukų mastelį ir sukurti tradicinei etnografinėi architektūrai būdingą atmosferą. Kitame to paties autoriaus objekte, restorane „Ešerinė“ (75 pav.) naudojant tradicines apdailos medžiagas (nendrių stogas, tamsinta mediena) jau laisviau žiūrima į tradicines architektūros formas, artėjama prie interpretacijos raiškos, senos ir naujos architektūros sintezės paieškos. Restorano forma primena tradicinio pastato su ugniakuru centre formą, tokiu būdu semantiškai įprasminama pastato paskirtis. Panašiai, nors ir ne taip subtiliai (dėl nepalankios sociopolitinės situacijos) pastato funkcija išreikšta jo formoje A. Zavišos suprojektuotoje legendinėje šašlykinėje „Briedis“ Vilniuje (76 pav.), kuri laikoma vienu pirmųjų atšilimo laikotarpio lietuviškos architektūros pavyzdžių, kurie tuo metu suvokti kaip tam tikra pasipriešinimo nutautninimui forma (Buivydas R., 2002), o kartu ir oficialiai vertinta, kaip „antrarūšė“ architektūra. Pastato tiek išorėje, tiek viduje dominavo medinė apdaila, išryškintos medinės konstrukcijos, kas kūrė nacionalinės architektūros romantiką, o formą padiktavo pagrindinė kepimo krosnis, atvirai įkomponuota pačiame centre.

Atsigręžimas į nacionalines šaknis ir ištakas, archajines tradicijas, etnografijos atradimus itin išryškėjo 6–7 deš. sandūroje. Įkvėpimo šaltiniu buvo liaudies kūryba, tautosaka ir tautodailė, dainos, pasakos, liaudies skulptūra ir grafika. Dar studijuodami dailės institute, tuometiniai dailininkai ir architektai dalyvaudavo ekspedicijose ir vasaros praktikose, kuriose buvo renkami, dokumentuojami autentiški liaudies kūrybos šaltiniai⁵⁷. Ši savotiška mada buvo apėmusi ne tik Pabaltijo šalis, bet ir kitas respublikas. Minkevičius to meto spaudoje rašė: „iš mūsų liaudies architektūros dar ir šiandien galima daug ko pasimokyti, nes ji yra masinė pačia savo prigimtimi, joje glūdi milžiniškas, praėjęs ilgų amžių išbandymus, daugelio kartų nenuilstamu darbu ir ieškojimais praturtintas statybinis patyrimas“ (Minkevičius 1960). Taip jis įrodė, jog nacionalinės etnografinės architektūros tyrinėjimai, tinkamai nušviesti, turėjo didžiulės

⁵⁷ Panašias tendencijas Jakaitė pastebi ir kitose to meto lietuvių kultūros bei meno srityse, ypač poezijoje – P. Širvio Ošia gimtinių beržai, E. Mieželaičio rinktinė Mano lakštingala (abi 1956 m.), A. Miškinio Eilėraščiai (1960). Tuo metu pasklido aktyvūs giliųjų savo tautos šaknų ir kūrybos ištakų ieškojimai (Jakaitė 2012).

įtakos suvokiant architektūrą. Pasak Minkevičiaus, ekspedicijos prasidėjo būtent tuomet, kai vyko kolūkių kūrimo metas, kaimai buvo naikinami, daug senų pastatų ir sodybų ir etnografinių paminklų tiesiog griaujami arba paliekama sunykti. „Tada ėmėme rengti ekspedicijas – tai buvo pradžia, to ‘vajaus’, kuris yra susijęs su nacionaliniu / tautiniu supratimu arba tokia mūsų kultūrinės sąžalos problema. Kad nesunykėtų, pirmiausia reikėjo bent suregistruoti, nors kažką palikti.“⁵⁸

Lietuviškumo paieškas dažnai klaidina būdingas to meto dekoruotų ypatumas – nacionalinės etnografijos elementų naudojimas dekoruojant pastatus. Jų samplaika su sovietinės ideologijos simboliais turėjo įkūnyti ideologinę sovietinio meno nuostatą „socialistinis savo turiniu ir nacionalinis savo forma“. Liaudiško pobūdžio „nacionalinė forma“ per ornamentiką buvo toleruojama – ir netgi skatinama, nes turėjo išreikšti SSRS tautų nacionalinio meno tradicijų ypatumus. Šis faktas paneigia šiais laikais įsivyravusį mitą apie neva sovietmečiu draustus etninius motyvus, lietuviškus simbolius. Jie ne tik nebuvo draudžiami, bet dar ir skatinti, tačiau jų prasmės buvo nutylimos arba iškreipiamos. Apibendrinant galima teigti, kad tiek istorinė pokario architektūros stilistika, tiek „nacionalinė ornamentika“ neturėjo daug bendrumo nei su Lietuvos istorinės, nei su etnografinės architektūros bruožais; ji negali būti laikoma argumentuota opozicija socrealizmo principams. Panašius, dekoratyvius projektavimo principus yra bandoma primesti ir šiais laikais.

Antra, jau ne kartą minėta, Lietuvos architektūros sovietmečiu savitumą veikusią kryptį galima įvardyti kaip skandinavijos architektūros mokyklos įtaką. Drėmaitė išskiria dvi šiaurės modernizmo architektūrą apibrėžiančias teorijas:

Pirmosios teorijos atstovas Christianas Norberg-Schultzas pabrėžia vietos svarbą (*genius loci*) ir argumentuoja, kad architektūrai šiame Europos regione itin stiprią įtaką daro šiaurietiškas kraštovaizdis ir tradicija [...] kai pabrėžiamas glaudus jausminis žmogaus kūno ryšys su materialia jį supančia aplinka ir architektūros patyrimu. [...] Tuo tarpu kultūrinės teorijos apologetas Nils-Ole Lundas teigia, kad šiaurietiška architektūra – tai kultūriškai suformuotas reiškinys, stipriai paveiktas gerovės valstybės idėjos. Pasak jo, iki XX a. pirmosios pusės architektūra šiame regione niekuo neišsiskyrė Europos istorizmo ir klasicizmo kontekste, o didieji jos pokyčiai yra susiję būtent su Šiaurės šalių modernizacija.

⁵⁸ „Nebuvo tos ekspedicijos labai jau tiksliai mokslinės, būdavo jos laisvos, neprivaldomos. Mes tiesiog rinkome medžiagą. Tai čia buvo pradžia, ir archyvas jau susidarė nemažas, kad jis nors liktų. Mes šitą problemą puikiai supratom – ir studentai, ir dėstytojai. O paskui matėsi, kad labai ryškiai mažėja visas tas mūsų palikimas, paveldas, ypač tas melioracijos laikotarpis apie 70-uosius metus. Visi suprato, kad taip yra pakertamos mūsų tautinio identiteto architektūroje šaknys. Nors šios problemos aiškiai įvardyti nebuvo galima tuo metu, ji buvo visiškai nepageidaujama“ (Reklaitė 2013 08 08).

Naujos formos ir medžiagos simbolizavo laisvę, o naujos architektūros socialinės funkcijos – lygybę. Tik XX a. 4-ajame dešimtmetyje šiaurietiškas modernizmas pasiekė brandą ir sąmoningai sukonstravo tas vertybes, kurios vėliau tapo jo atpažinimo ženklais, – demokratiškumą, paprastumą, vietinių medžiagų panaudojimą ir harmoniją su aplinka. Švedijos ir ypač Suomijos modernizmas XX a. viduryje išsiskyrė ryšiu tarp pastatų ir gamtos, tarp eksterjero ir interjero, meistrišku natūralių medžiagų ir natūralaus apšvietimo, panaudojimu. Visgi ir šie iš pirmo žvilgsnio natūros sąlygoti architektūros aspektai turi savo socialinį-kultūrinį aiškinimą. Vienas tokių aspektų – natūralių vietinių medžiagų panaudojimas, iš kurių dažniausiai minimos medis ir plytos. (Drėmaitė 2011: 310)

Skandinavijos šalyse XX a. 6 deš. buvo architektūrinis pavyzdys tiek sovietinėms statybos ir architektūros institucijoms, turėjusioms tikslą spartinti ir modernizuoti gyvenamosios statybos procesą, tiek Lietuvos architektams, turėjusiems tikslą moderniomis priemonėmis kurti savitą architektūrą sovietinėje aplinkoje. Lietuvos architektai, kurie nemažomis grupėmis Suomijoje lankėsi 1959, 1960, 1961, 1963, 1964 m. ir vėliau, šiaurietišką regionalizmą suvokė kaip pavyzdį, leidžiantį suderinti kultūrinį troškimą priklausyti vakarietiška moderniosios architektūros tradicijai, o drauge sovietiniame kontekste neprarasti nacionalinio charakterio (Drėmaitė 2012). Galima susidaryti vaizdą, kad šiaurės architektūros bruožus lietuvių architektai suvokė visų pirma pagal *genius loci* principus: rūsčių gamtos sąlygų padiktuotą racionalų paprastumą ir organišką ryšį su gamta, drąsų tradicinių medžiagų (medžio, akmens, plytų) derinimą su moderniomis konstrukcijomis (betonu, stiklu, metalu), medinių ir mūrinių konstrukcijų išryškinimą. Nuotraukose iš kelionių į Suomiją (77, 78 pav.) galima išvelgti ir dažnai tiesiogiai į Lietuvos pastatus perkeltas formas ar medžiagų derinius. Šiaurietiškas regionalizmas buvo priimtinas, kadangi atitiko to meto Lietuvos visuomenės nacionalinio savitumo, o kartu ir profesionalų grupės vertybes. Taigi pavyko suderinti kultūrinės aspiracijos idėjiškai priklausyti vakarietiška moderniosios architektūros tradicijai ir drauge neprarasti savito charakterio, kurį, kaip ir šiaurėje, turėjo išreikšti vietinių natūralių medžiagų derinimas su moderniomis konstrukcijomis ir architektūros darba su gamtine aplinka (Drėmaitė 2011).

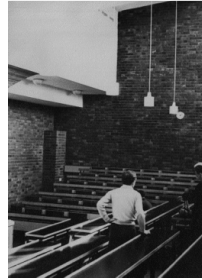
Architektų, kurie buvo baigę klasikinę architektūros mokyklą, buvo puikūs piešėjai ir gebėjo detales, formas ir mastelį perimti iš aplinkos, kelionės į Suomiją iš esmės pakeitė požiūrį į naudojamą medžiagą ir detales. Ilgainiui architektūra švarėjo, tapo lakoniškesnė, atkreiptas dėmesys į vietai būdingas medžiagas, siekta jas naudoti kuo mažiau apdailintais paviršiais, atrastas natūralumo grožis. Šios tendencijos iki šiol išliko architektūrinio profesionalumo konstanta, nors vargiai gali būti interpretuojamos kaip būtent Lietuvai būdingas išskirtinumas. Galima teigti, jog savotiškas atsigręžimas į šaknis sietinas ir su teorine kritinio regionalizmo tendencija, išsivysčiusia „pavargus nuo dėžutės“.

Kaip teigia R. Buivydas, „nuo 7-ojo dešimtmečio lietuviškoje architektūros visuomenėje jau buvo žinoma apie Vakarų architektūroje atsiradusias naujas modernistinių mentalitetą transformuojančias neobrutalizmo, metabolizmo, ir segmentinio struktūralizmo tendencijas“ (Buivydas 2004: 118).

77 pav. Kelionės į Suomiją skaidrė iš A. Mačiulio archyvo

Fig. 77. Slide taken during a trip to Finland, from A. Mačiulis archives

78 pav. Kelionės į Suomiją skaidrė iš A. Mačiulio archyvo

Fig. 78. Slide taken during a trip to Finland, from A. Mačiulis archives

79 pav. Kompozitorių sąjungos pastatas su gyvenamųjų namų kvartalu Vilniuje, V. E. Čekanauskas, 1960–1966 m.

Fig. 79. Building with a residential block of Lithuanian Composers' Union in Vilnius, by V. E. Čekanauskas, 1960–1966

80 pav. Minties gimnazijos Vilniuje interjeras, Č. Mazūras, 1974 m.

Fig. 80. Interior of Mintis Gymnasium in Vilnius, by Č. Mazūras, 1974

Architektūrinės formos įmantrėjo, „minkštėjo“, 7-ajam deš. būdingas humanizuotas emocionalesnis racionalizmas buvo derinamas su geometrinių formų plastiškumu – tai sietina su „organiškojo“ modernizmo apraiškomis Lietuvos architektūroje. „Saikingą ir ekonomišką kompozicinių priemonių naudojimą, racionalų paprastumą ir organišką ryšį su gamta galima laikyti nacionaliniais naujosios suomių architektūros bruožais, kurie savo šaknimis siekia liaudies statybos principus“, – 1961 m. rašė Jonas Minkevičius (1961). Viešai

propaguojamas teigiamas architektūros savybes jauni Lietuvos architektai galėjo nesunkiai pritaikyti savo tikslui – nacionaliniam savitumui sovietinėje aplinkoje – ir taip, iš dalies aplenkdami sistemos rėmus, moderniomis priemonėmis kurti savitą architektūrą (Drėmaitė 2011).

Vienas reikšmingiausių Suomijos architektūros įtaką iliustruojančių objektų, iš esmės perprojektuotas po kelionės į Suomiją, yra Kompozitorių sąjungos namas ir greta esantis kotedžų kompleksas (79 pav.). Architektas Čekanauskas neslėpė, kad kelionė į Suomiją padarė didžiulę įtaką Kompozitorių sąjungos komplekso medžiagų pasirinkimui ir pastato derinimui prie jį supančios gamtinės aplinkos („Vilnius, 1900–2012: naujosios architektūros gidas“, 2011). Ypač šio pastato ir Česlovo Mazūro suprojektuotos Lazdynų vidurinės mokyklos (80 pav.) kai kurių formų ir detalių, plytų mūro bei dinamiškų baltų vertikalių bei horizontalių elementų, laiptinių panaudojimą, kaip ryškią Aalto architektūros įtaką, pabrėžė ir ne kartą Lietuvoje viešėjęs Aalto universiteto profesorius ir muziejaus vadovas Pekka Korvenmaa („Pekka Korvenmaa – Įtakų srautas periferijoje. Suomių architektūra Baltijos šalyse“, 2014 01 30). Profesorius teigia, jog Suomija, būdama maža ir neįtakinga „periferinė“ valstybė, sugebėjo sukurti savitą architektūros ir dizaino mokyklą. O tokie architektūros pavyzdžiai parodo, kaip „periferijos“ gali bendrauti ir ne visada būti veikiamos didelių centrų. Kita vertus (tai Lietuvos auditorijai pasirodė gana netikėta), suomiaipripažįsta, jog, nors ir buvo sukurta savita ir ryški tradicija, garsi skandinaviško dizaino mokykla, po Aalto mirties Skandinavijos architektūra bei dizainas išgyvena nuosmukį ir šiais laikais vargiai geba pasipriešinti globalinei įtakai. Tai rodo, jog sukurta moderni ir stipri tradicija negarantuoja tęstinumo.

81, 82 pav. Lietuvos Komunistų partijos Centro komiteto rūmai, dabar Vyriausybės rūmai, V. E. Čekanauskas, 1982 m.

Fig. 81, 82. Palace of the Central Committee of Lithuanian Communist Party (the Government Palace at present) by V. E. Čekanauskas, 1982

Dar vienas reikšmingas Skandinavijos įtaką patyrusios architektūros pavyzdžių – Čekausko projektuoti LKP CK rūmai⁵⁹ (dabar LR Vyriausybės rūmai, 81, 82 pav.). Rūmų architektūroje (ypač dubens formos posėdžių salėje) jaučiama suomiškojo modernizmo įtaka, objektas priderintas prie aplinkos, nuosaikiai traktuojama greta esanti Šv. Jurgio bažnyčia ir karmelitų vienuolynas. Tokiu būdu, vengiant tipinio ekonominio projektavimo, kuriant originalius, išskirtinius ir kartu sumažinto mastelio pastatus, buvo savotiškai priešinamasi sistemai. Lietuvių architektūrinė tapatybė buvo sąmoningai kreipiama Vakarų, Skandinavijos link. Beje, Čekauskui, derinant projektą Maskvoje, buvo priekaištaujama dėl pernelyg didelio architektūros demokratiškumo, pasigesta pompastikos, puošnumo, tačiau savo idėjas autorius apgynė teigdamas, kad CK pastatas turi būti „kuklus kaip pats I. Leninas“ (Reklaitė 2011 06 10). Tai iliustruoja sąmoningą kartos architektų pasirinkimą manipuliuoti kokybiškos (taip suvokiamos skandinaviškosios) architektūros naudai.

Tuo pat metu iškilo ir kiti svarbūs akcentiniai, miestą reprezentuojantys objektai – Sporto rūmai, viešbutis „Lietuva“, įvairūs kultūros rūmai, kurie tapo savotiškais lokaliomis dominantėmis, savo medžiagiškumu ir architektūrine išraiška kontrastuojančiomis su supančia aplinka, tačiau dėl architektų jautrumo ir profesionalumo išlaikančiomis balansą tarp naujos architektūrinės kalbos ir aplinkos (tai buvo laikoma kertine nacionalinės architektūros vertybe). Reikšmingi ir minėtini šiame diskurse (ir būdingi periodui) pastatų pavadinimai, lokalizuojantys juos sąjunginiame kontekste. Didžiausias kino teatras miesto centre buvo pavadintas „Lietuva“ (tipinis panoraminio kino teatro projektas, pritaikytas J. Kasperavičiaus, 1959–1965 m.), didžiausias šalyje viešbutis irgi pavadintas „Lietuvos“ vardu (A. ir V. Nasvyčiai, 1963–1984); nors jie ir buvo sukurti gana tipinių modernistinių formų, lokalumo aspektą išlaikė iki šių dienų.

Šiame kontekste reikia paminėti, kad socialinių tyrimų rezultatai ir architektūriniai miesto atminties pasakojimai sutampa. Nors, pasak Štutienės, Vilniaus miesto erdvėse esančiomis atminties reprezentacijomis per XX a. daugiausia siekta išreikšti ir legitimuoti nacionalinius naratyvus, tačiau daliai etninių grupių atstovų identifikuojantis su miestais „simbolinis miesto užvaldymas“ tampa mažiau svarbus. Didelis vaidmuo tenka daugiakultūriško miesto naratyvams ir miesto gyvenimo dabartinėms praktikoms. Nors, tapatinantis su miestu, praeities dimensija nėra svarbiausia, tačiau apibūdinant savo santykį su miestu beveik visi informantai mini asmeninį santykį su atminties kultūros simboliais. Greta miesto praeities simbolių visuomet minimas unikalus krašto-

⁵⁹ Juos „Čekauskas suprojektavo keturių korpusų, kurie suformuoja kvadratinės formos vidaus uždara lauko kiemėlį. Pagrindinis penkių aukštų korpusas orientuotas į dabartinę Vinco Kudirkos aikštę. Šio korpuso eksterjere per visus penkis aukštus panaudoti vertikalūs erkeriai, kurie rūmų architektūrai suteikė plastiškumo, padėjo išvengti administraciniam pastatams būdingų griežtų geometrinių formų monotoniškumo bei schematiškumo“ (Mačiulis 2011: 104).

vaizdis – gamtos ir urbanistinių erdvių ryšys, kuris kaip konstruktas buvo sukurtas būtent sovietmečiu. Taip pat ir Gedimino pilies bei Katedros kaip miesto įkūrimo simbolinių vietų reikšmingumas nekvestionuojamas ir remiasi sovietmečiu suformuota atmintimi (Šutinienė 2013b).

2.3. Nacionalinio identiteto problema atkūrus nepriklausomybę

1990 m., Lietuvai atgavus nepriklausomybę, šalies laukė nauji iššūkiai. Vakarietiška demokratija paveikė visas ekonomikos ir kūrybos sritis, taip pat ir architektūrą. Pirmiausia, iš esmės pasikeitė kūrybos terpė – iširo didieji projektavimo institutai, vis daugiau architektų ėmėsi savarankiškos kūrybinės veiklos, teko prisitaikyti prie pakitusių rinkos ekonomikos sąlygų, užsakovų poreikių, tipologijos. Tai sutapo ir su kintančiomis projektavimo sąlygomis, naujomis technologijomis, ir su nauja, nors ir sovietmečiu išsilavinimą gavusia, bet dar nedaug patirties įgijusia projektuotojų karta, kuriems dar studijuojant buvo atmestinos modernizmo architektūros idėjos⁶⁰. Valstybė, kaip užsakovė, prarado pagrindinį vaidmenį architektūros procesuose, o kartu ir jų kontrolę. Privačiosios nuosavybės įsigalėjimas, naujų medžiagų antplūdis ir vėlokai Lietuvą pasiekę postmodernizmo atgarsiai sukūrė unikalią situaciją, kai architektai gavo galimybę interpretuoti, kurti tai, ko nebuvo mokęsi.

Šiuo „lūžio“ laikotarpiu įkurta daugybė nedidelių architektų biurų, iš jų ilgainiui išaugo stiprios asmenybės ir kūrybiniai kolektyvai, kurie tapo aktyviausia ir produktyviausia šiuo metu dirbančių architektų karta. Tuo tarpu ankstesniame poskyryje minėti sovietmečio modernistai sunkiai prisitaikė prie pakitusių politinių ir ekonominių sąlygų ir buvo „išstumti“ iš rinkos (Karalius 2012). Iširus stambiesiems projektavimo institutams, išryškėjo ir kita problema – neliko centralizuoto miestų bei teritorijų planavimo. Per 1-ąjį nepriklausomybės dešimtmetį išsiskirstė, ėmė verstis individualia veikla ir strateginio planavimo įgūdžius prarado dauguma teritorijų planavimo specialistų. Esminis nepriklausomybės pradžios bruožas: greitai nesukūrus architektūros politikos bei regu-

⁶⁰ Vienas iš kartos architektų A. Ambrasas prisimena, kad dar studijų metu tuometiniame VISI (dabar VGTU) su kolegomis jie iš senamiesčio parsinešė seną langą ir pakabinę jį naudojo fakultete kaip skelbimų lentą informacijai apie postmodernizmą skleisti (Reklaitė 2012 02 24).

⁶⁰ Čia vertėtų paminėti knygai *Laisvės architektūra* rengtose architektų diskusijose išvardytas architektų, kūrusių reikšmingiausius nepriklausomos Lietuvos pastatus, pavardes: Rolandas Palekas, Audrius Ambrasas, Eugenijus Miliūnas, Kęstutis Pempė, Sigitas Kuncevičius, Audrys Karalius, Gintautas Natkevičius, Algirdas Kaušpėdas, Darius Čiūta, Audrius Bučas, Gintaras Čaikauskas ir kt.

liavimo gairių situacija greitai tapo sunkiai valdoma. O jauni, ką tik mokslus baigę architektai eksperimentavo tiesiog statybų aikštelėje ir mokėsi iš savo klaidų, savarankiškai diegė naujas technologijas, iš Vakarų perimtus statybos būdus ir drauge stengėsi tiesiog išlikti.

Dabar tai skamba paradoksaliai, tačiau didelė dauguma garsių Lietuvos architektų praktiką pradėjo projektuodami ir derindami prekybos kioskus bei nedidelius individualius namus (kiosko ar gyvenamojo namo projektavimo kaina buvo iš esmės ta pati). Tai analogų Lietuvos architektūros istorijoje neturinti situacija. Palyginę ją su kitomis Baltijos šalimis, matysime, jog tiek Estijoje, tiek Latvijoje kartų kaita nebuvo tokia radikali ir tradicijos, arba amato perdavimas meistro–pameistro saitais, išliko. Tai lėmė iš esmės kitokią kiekybinę ir kokybinę kaimyninių šalių architektūros situaciją, bent jau pirmuoju nepriklausomybės dešimtmečiu, o kartu – ir kitokią architektūros procesų valdymo tradiciją.

Lietuvos Respublikos architektūros politikos kryptių aprašas buvo patvirtintas tik 2005 metų gegužės 18 d., tačiau iki šiol Lietuva yra viena nedaugelio Europos valstybių, kurioje nepriimtas Architektūros įstatymas. Tai reiškia, kad iš tiesų architektūra nėra juridškai apibrėžtas objektas. Nėra apibrėžta jos kokybė, architektūrinė kūryba bei architekto kūrybinė veikla. Sudėtingus architektūros procesus valstybė reguliuoja pasitelkdama tik Statybos bei Teritorijų planavimo įstatymus bei Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymą.

Iki šiol rengiamas, bet niekaip nepriimamas Architektūros įstatymas siekė apibrėžti, kas yra architektas, architektūra, architektūros kokybė, architektūros kontekstualumas, tvarios architektūros principai ir urbanistinis integralumas. Daug dėmesio įstatymo projekte skiriama architektūrinių projektinių pasiūlymų ir architektūrinių konkursų apibrėžimui. Išsamiai aptariama architekto veikla, jo teisės, pareigos ir atsakomybė, apibrėžtas architektų kvalifikacinis atestavimas. Architektūros kokybės užtikrinimo skyriuje aprašomi architektūros kokybės vertinimo kriterijai ir architektūros kaip viešojo intereso dalyko apsaugos ir gynimo aspektai. Įstatyme išsamiai nusakyta valstybės, savivaldybių ir kitų institucijų kompetencija architektūros srityje („Lietuvos Respublikos architektūros įstatymo projektas“, 2012 01 10). Visi šie dėmenys turėtų apibrėžti architektūrą kaip kultūros, o kartu ir identiteto kūrimo produktą.

Su šia problema tiesiogiai siejasi architektūrinės savivaldos klausimas (Ratkutė-Skačkauskienė 2011; Blažiūnas 2013 07 22). Lietuvos architektų sąjunga įkurta 1945 m. kaip architektų kontrolės mechanizmas, siekiant Lietuvos architektus integruoti į sąjunginį architektūrinį gyvenimą (Drėmaitė, Petrulis, Tutlytė 2012). Nors tai ir buvo viena aktyvių organizacijų Sąjūdžio metu⁶¹, bet iš esmės,

---

⁶¹ Prisimindamas nesenus Sąjūdžio įvykius, Vytautas Dičius teigia, jog LAS, ypač Kauno skyrius, buvo viena kertinių kūrybinių žmonės vienijančių organizacijų (Laisvės architektūra, 2012: 109).

atgavus Nepriklausomybę, ji nepatyrė reformų. Pasikeitė tik kadrai, buvo atnaujinti įstatai, bet pats darbo principas nepakito⁶² – dėl to ji iki šiol yra stipriai kritikuojama kaip mažiau įtakinga institucija nei Inžinierių sąjunga.

Siekiant integruotis į Europos sąjungos institucinį vientisumą, 2006 m. lapkričio 21 d. Lietuvos Respublikos architektų rūmų įstatymu Nr. X-914 buvo įsteigti Lietuvos architektų rūmai (LAR). LAR veiklos tikslas – užtikrinti architektūrinės veiklos skaidrumą, projektavimo darbų kokybę, rūpintis architektų atestavimo, kvalifikacijos pripažinimo ir profesinės kvalifikacijos kėlimo, profesinės veiklos stebėsenos klausimais. Taip pat LAR yra ekspertai architektūros, miestų planavimo ir teritorijų planavimo klausimais, rengia teisės aktų, reglamentuojančių architektūrinę, urbanistinę ir teritorijų planavimo veiklą, projektus, atlieka kitas teisės aktų nustatytas funkcijas. Tačiau nesant privalomosios narystės, situacija yra iškreipta, ir šios institucijos teisinė veikla bei reglamentavimas nėra tiek aktyvus, kiek turėtų arba galėtų būti.

Pakitusi rinkos ekonomika pakeitė požiūrį į architektūrą – nuo kūrybos srities prie vienos prabangiausių kūrybinių industrijų. Architektūra imta vertinti ne meno ar estetikos, bet kvadratinų metrų kiekio kriterijais⁶³. Iki pat 2003–2004 m. statybų piko, kai šalies sostinė dėl erdvę raižančių kranų gausos ėmė panėšėti į uostamiestį, tai buvo nesibaigiantis eksperimentų poligonas. Tik kur kas vėliau į architektūrinį gyvenimą įžengė ir pirmieji jau nepriklausomoje Lietuvoje mokslus baigę architektai. Dauguma jų, jau ragavę mokslų ir įgiję patirties užsienyje, dažniausiai save suvokia per kosmopolitinę, kokybiškos ir universalios architektūros prizmę, todėl galima teigti, jog savitumo, tradicijos ir unikalumo klausimai nukelti į antrąjį planą. Vertinant iš asmeninių kūrybinių pozicijų, Lietuvos architektūroje, ypač nuo 1990 m., jaučiamas aktyvus savęs ieškojimo periodas, kur galima išvėlgti labiau asmeninio tapatumo paieškas nei nacionalinio identiteto klausimus, kartu ir naujų tradicijų kūrimo ir tąsos momentus, pasaulinių tendencijų įtakas. Svarbų vaidmenį čia suvaidino ir globalinės architektūros mados, ir piligriminės architektūros kelionių tradicijų tąsa. Lietuvos architektai ėmė žvalgytis į Vakarų, juos veikė olandiška, britiška ir skandinaviška architektūros praktika.

⁶² Nors savo interneto svetainėje organizacija teigia: „LAS yra savarankiška, savanoriška kūrybinė organizacija. Ji savarankiškai ir kartu su Lietuvos valstybinėmis institucijomis, kūrybinėmis bei visuomeninėmis organizacijomis ruošia ir dalyvauja įgyvendinant LR programas, susijusias su architektūrine veikla. Savo santykius su tarptautinėmis institucijomis grindžia bendradarbiavimo sutartimis. LAS nustatyta tvarka steigia įmones, fondus ir ne pelno organizacijas, susijusias su architektūrine veikla, turi leidybinę teisę, organizuoja konkursus, parodas, seminarus, temines konferencijas, profesines architektų stažuotes, rūpinasi architektūros mokslo plėtra ir architektų kadro rengimu“ (Apie Lietuvos architektų sąjungą), tačiau pasyvi ir į finansus orientuota organizacijos veikla pastaruoju metu susilaukia vis daugiau kritikos.

⁶³ Apie šią tendenciją kalba daugelis aktyvių architektų, pvz.: Junčienė 2014 05 01.

Kaip ir kitose šio skyriaus dalyse, pirmiausia bus aptarti reprezentaciniai architektūros aspektai. Šalies įvaizdžio kūrimas, pasak Ernesto Parulskio, yra paradoksalus, gal net – šizofreniškas, veiksmas. Įvaizdžio konstravimas yra visiškai beprasmis, jei kuriama imituojant, gražinant realybę ar net realybės siekiamybę. Bet realybės arba siekiamos realybės imitacija yra puikus treniruočių poligonas tokio produkto kūrėjams. Paraleliai, ji mobilizuoja vidinius įvaizdžio vartotojus („Diskusija su Lietuvos įvaizdžio kūrėjais Arūnu Užupiu, Jolanta Rimkute, Sauliumi Valiumi, Agne Selemonaite – Draši Lietuva“, 2014 02 16).

Tokių paradoksalių, viena kitą dekonstruojančių jungčių, kalbant apie šalies įvaizdį, yra daug. Nesunku apibrėžti keletą įvaizdžio kūrimo bei eksploatavimo taktikų, apimančių įvairias kultūros sritis nuo globalaus iki lokalaus, asmeninio mastelio. Viena jų – strateginis šalies įvaizdžio formavimas. Atkūrus nepriklausomybę Lietuvoje įvaizdžio kūrimo koncepcijų buvo rengta ne viena. Ko gero, garsiausiai nuskambėjo ir su architektūriniais įvaizdžiais labiausiai sietina 2008 m. priimta Lietuvos pristatymo pasaulyje strateginio marketingo koncepcija „Lietuva – draši šalis“⁶⁴. Ši koncepcija buvo orientuota į itin pozityvų novatoriškos ir atkaklios šalies įvaizdžio formavimą nebe tiesiogiai atsispiriant nuo istorinės praeities, o viziją projektuojant į ateitį. Projekto rengėjai manė, jog šalies garsinimui galima išnaudoti ir karštas diskusijas dėl Guggenheimo muziejaus statymo Vilniuje, jų idėjų sąrašė buvo „Gedimino laiškai“ architektams ir architektėms. Jie siūlė garsiausiems pasaulio architektams išsiųsti kvietimus projektuoti išpūdingą visuomeninės paskirties pastatą, rekomendavo siekti įgyvendinti pasaulinio garso žvaigždės suprojektuotą pastatą Vilniuje. „Apie šalį sprendžiama klišėmis ir stereotipais, todėl svarbu, kad jie būtų mums palankūs. Pasak strategijos autorių – niekas negali įsigilinti, kokia yra šalis iš tikrųjų, todėl reikia tinkamo įvaizdžio.“ (Stašaitytė 2008 01 25)

Ši koncepcija iš esmės buvo sukritikuota ir, nepraėjus net keleriems metams, atšaukta kaip ekonomiškai netikslinga. Pasirinktas nuosaikesnis įvaizdžio formavimo kelias, daugiau dėmesio skiriant smulkesniems investiciniam projektams. Dažniausiai šiuo metu naudojama strategija yra parodyti galimiems investuotojams, kad Lietuva yra *normali šalis*. Tuo tikslu 2011 m. įkurta VšĮ „Investuok Lietuvoje“. Ji kuria šiek tiek kitokią, nedeklaratyvų, šalies

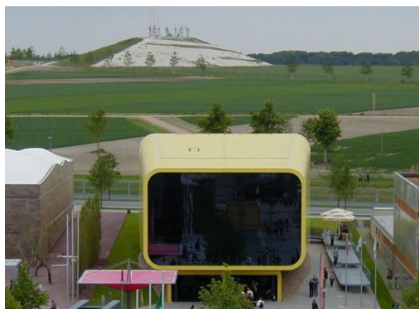
⁶⁴ Pagal šią koncepciją, Lietuvos drašą byloja novatoriška kultūra, ekonominis augimas ir verslumo dvasia, sporto laimėjimai, politinė regiono lyderystė. Draša Lietuvoje pasireiškia ryžtingumu priimančioms sprendimus, iniciatyvumu, veiklumu ir veržlumu, inovacijų kūrimu ir diegimu. Pasauliui menkai žinomos Lietuvos garsinimui draša pasirinkta dėl šalies istorinės praeities ir siekiant suformuoti iniciatyvios, veržlios, patrauklios verslui valstybės įvaizdį. Mūsų šalies drašų būdą idėjos autoriai grindžia istoriniais įvykiais – nuo ilgiausiai Europoje puoselėtos pagonybės iki Sovietų Sąjungos sugriovimo. Šiais laikais Lietuva Europoje garsėja šiuolaikine kultūra, eksperimentavimu (Lietuvos pristatymo pasaulyje strateginio marketingo koncepcija, 2008).

įvaizdį. Agentūros pateikiamame pranešime yra nemenka dalis tinkamos realybės, netinkamą nutylint. Formuodami patrauklų šalies įvaizdį, jie ne tik akcentuoja puikią Lietuvos geografinę padėtį, gyventojų išsilavinimą ir patrauklią mokesčių sistemą, bet ir gausiai naudoja tiek istorinius, tiek šiuolaikinius architektūros įvaizdžius, pastaruosius akcentuoja. Pagražintas šalies vaizdas, kai žmonės šypsosi, sparčiai kyla modernūs pastatai, šviečia saulė ir t. t., labai primena reklaminius klipus, tačiau yra priimamas itin palankiai, o architektūros vaidmuo tokiose vizijose yra itin įtakingas konstruktas vaizduojant „normalybę“.

Trečias reprezentatyvumo lygmuo yra pasakojimai apie šalį tose vietose, kur esama žmonių, pasirengusių toki pasakojimą išklaudyti. Pasak Parulskio, didžiausias tokių pozityvių žmonių kiekis susirenka pasaulinėse parodose ir mugėse. Vienas garsiausių Lietuvos pasirodymų pasaulinėse parodose atgavus nepriklausomybę buvo 2000 m. Hanoverio „Expo“ – ten Lietuva išsiskyrė pristatydama geltoną, ryškų ir išskirtinį paviljoną, kuris yra iki šiol brangiausias ir daugiausia atgarsių sulaukęs Lietuvos pasirodymas (Beniušis 2012 05 13). Simboliška, kad tai tapo ir savotišku politiniu įvykiu, nes Hanoverio „Expo“ paviljono architektūros konkursas architektų bendruomenę padalijo į skirtingas pozicijas. Hanoverio „Expo“ paviljonui kurti įvyko pirmasis viešojo pirkimo konkursas, kurio laimėtojai buvo apkaltinti nesąžiningumu. O sukūrus, pastačius ir pristatius pasauliui itin novatorišką, ryškiai geltoną dizaino objektą, primenantį nusileidusį kosminį laivą, jo viduje, nors ir tuo metu labai įmantriomis technologijomis, buvo pristatomas tas pats turinys – Lietuviškas peizažas, gintaro, lino, keramikos dirbiniai (83, 84 pav.). Tai yra toks turinys, koks jau buvo aptartas tarpukario ir sovietmečio pasaulinių parodų ekspozicijų atvejais. Taigi, net radikalai pakeitus įvaizdį, tai, ką rodome viduje, iš esmės nepasikeitė. Tą patį galima konstatuoti ir apie vėliau UAB „Ekspobalta“ kurtus Lietuvos paviljonus Saragosos (87, 88 pav.) bei Šanchajaus (85, 86 pav.) „Expo“. Ten tais pačiais banaliais būdais bei priemonėmis, naudojant tą pačią estetikos kalbą buvo kuriamas lietaus šalies arba krepšinio šalies įvaizdis. Kaip rašo Rolandas Rimkūnas:

menas reikalingas valstybei, reikalingas žmogui kaip tam tikra marketingo, komunikavimo, kultūrinių, socialinių, ekonominių išvalgų priemonė, siekiant savų nacionalinių tikslų. „Tapatybė – atsakomybė grindžiama kilme ir kultūra, išpareigojimas saugoti ir plėtoti savitus bruožus daugiakultūrėje aplinkoje“. Nacionalinis menas tai nacionalinių interesų sklaida. („Rimkūnas Rolandas: ‘Konformizmas – mūsų kultūros politikos vėliava’“)

Tačiau akivaizdu, kad vientisos, politiškai suformuotos ir skatinamos vizijos, kaip gali pasitarnauti nacionaliniai kultūros ar meno dariniai, nesama. Tada ir šalies tapatumas pasiklysta kažkur tarp daugelio formuojamų ir vienas kitam prieštaraujančių įvaizdžių.

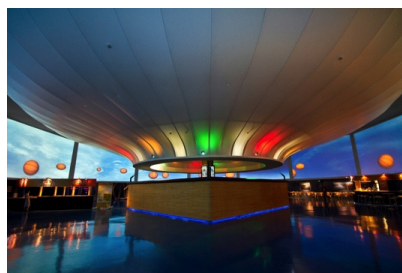
83 pav. Lietuvos paviljonas Hanoverio „Expo“, A. Bučas, M. Bučienė, G. Kuginis, V. Ozarinskas, A. Čeponytė, 2000 m.
Fig. 83. Lithuanian pavilion at the Expo exhibition, Hanover, by A. Bučas, M. Bučienė, G. Kuginis, V. Ozarinskas, A. Čeponytė, 2000

84 pav. Lietuvos paviljonas Hanoverio „Expo“, atidarymas
Fig. 84. Lithuanian pavilion at the Expo exhibition, the opening

85 pav. Lietuvos paviljonas „Expo“ Schangai, UAB „Ekspobalta“, 2010 m. eksterjeras
Fig. 85. Lithuanian pavilion at the Expo exhibition in Schangai, „Ekspobalta“, 2010, exterior

86 pav. Lietuvos paviljonas „Expo“ Schangai, UAB „Ekspobalta“, 2010 m. interjeras
Fig. 86. Lithuanian pavilion at the Expo exhibition in Schangai, „Ekspobalta“, 2010, interior

87 pav. Lietuvos paviljonas „Expo“ Saragosa, UAB „Ekspobalta“, 2012 m., gintaro ekspozicijos fragmentas

Fig. 87. Lithuanian pavilion at the Expo exhibition in Saragosa, „Ekspobalta“, 2012, fragment of the amber exposition

88 pav. Lietuvos paviljonas „Expo“ Schangai, UAB „Ekspobalta“, 2012 m., lietaus skulptūra

Fig. 88. Lithuanian pavilion at the Expo exhibition in Schangai, „Ekspobalta“, 2012, rain sculpture

Apžvelgiant dinamišką Lietuvos architektūros tipologijos raidą po 1990 m., ypač svarbus vaidmuo tenka individualiajai statybai. Sovietinėje Lietuvoje individualių gyvenamųjų namų architektūra kone neegzistavo, todėl ši sritis patyrė drastiškiausių kiekybinių ir kokybinių pokyčių, joje ryškiausiai atsispindi stiliaus ir kūrybinio potencialo kaitos tendencijos. Sąlyginai šią raidą būtų galima suskirstyti į kelis periodus. 1-uoju nepriklausomybės dešimtmečiu tai bus masinė, milžiniškų, 300–500 kvadratinė metrų beveidžių individualių namų statyba. Ją ilgainiui pakeitė tikrai individualių, savitų namų poreikis ir raida po 2005 m. Architektas Audrius Ambrasas šį mūsų kraštovaizdį ir architektūros estetikos suvokimą transformuojantį reiškinių sieja su užsakovo, arba tiesiog gyventojų, mentaliteto pokyčiais („Dėsningi atsitiktinumai, interviu su Audriumi Ambrasu“, 2012).

Nepriklausomybės pradžioje, iškilus staigiam kitokio gyvenamojo būsto poreikiui, dar niekas nebuvo pasitikrinęs gyvenimo nuosavame name ypatumų, o tiesioginiai saitai su tradiciniu gyvenimu kaime jau buvo seniai nutrūkę. Į individualius namus veržėsi karta, niekada juose negyvenusi. Todėl periodo pradžioje norėjosi kuo daugiau anoniminio ploto, negalvojant apie šeimos gyvenimo ypatumus ar originalumą. Statybinės medžiagos nepriklausomybės pradžioje brangiai nekainavo, būsto išlaikymas neatrodė problema, todėl reikėjo statyti daug ir greitai, nemažant apie tolesnę ateitį, išivaizduojant, jog viename name, 6 arų sklype, galės gyventi kelios trijų kartų šeimos. Ilgainiui tokie pastatai ėmė netenkinti – tai iliustruoja ištisi nebaigtų didžiulių namų kvartalai, išplitę aplink didžiuosius miestus. Galiausiai tiek užsakovai, tiek architektai ėmė daugiau keliauti, domėtis, keitėsi pats gyvenimo būdas ir ekonominė situacija, stabilizavosi pajamos, o kartu ir vizijos. Tik tuomet, jau apie 2000-uosius metus, kvadratinė metrų kiekybę ėmė keisti kokybė ir originalumas. Dabar individu-

alus namas turi perteikti šeimos gyvenimo būdą bei formuojamą įvaizdį. Antroje aptariamo periodo pusėje didelę įtaką gyvenamojo būsto estetikai darė ir nekilnojamojo turto burbulas bei bankų finansavimo sistema; gyvenamuosius namus ėmė statyti ne tik jų būsimi gyventojai, bet ir iš to gyvenančios bendrovės, ėmė kilti individualių namų grupės ir kvartalai, o tai padėjo šiek tiek apvaldyti chaotišką situaciją ir sukurti nors ir retas, bet tvarias, estetiškai sutvarkytas gyvenvietes greta didžiųjų miestų.

Kurdami gyvenamąją architektūrą, jėgas išbandė daugelis architektų, todėl būtent čia pavyko įgyvendinti kai kuriuos netikėtus sumanymus, eksperimentuoti, išbandyti įvairias medžiagas ir formuoti originalias architektūrines detales. Kartu tai buvo ir savitumo, unikalumo ir nacionalumo paieškų tarp smulkesniu masteliu, bendraujant tiesiogiai su užsakovu. 2003 m. surengta pirmoji nepriklausomoje Lietuvoje konceptualiai suformuota architektūros paroda pavadinimu „Detalė“, taip tarsi deklaruojant, kad nors stambių originalių kompleksų dar negausu, detalių lygmenyje jau galima varžytis.

Neatsitiktinai architektas Gintaras Balčytis 2010 m. surengė apibendrinamąją parodą „HOUSES LT“, skirtą individualiai gyvenamajai statybai Lietuvoje. Paroda apkeliavo ne vieną šalį ir sulaukė daug tarptautinio dėmesio. Joje atskleidžiamas Lietuvos architektams svarbus gamtinis, urbanistinis ir kultūrinis kontekstas, taip pat ryškėja individualus skirtingų kūrėjų braižas ir kūrybos stilistika. Peržvelgus parodą galima teigti, kad architektai ne tik eksperimentuoja, interpretuodami tradicinius funkcinis ryšius, kuria individualiai statybai netikėtas erdves bei tūrius ir taip veikia naują šiuolaikinių lietuvių gyvenimo būdą, bet ir naudoja natūralius, tradicinių bei modernių medžiagų derinius: betoną, medieną, stambias stiklo plokštes, rūdytą plieną, šiaudų ar skiedrų dangas, kurios gali būti siejamos su iš sovietmečio paveldėta skandinaviška siekiamybės traktuote.

Greta novatoriškų, šiuolaikiškų, naują užsakovo tapatybę perteikiančių namų, pasitaiko ir tradicinės architektūros interpretacijų, aktyviai reaguojančių į aplinką. Čia galima išskirti keletą nacionalinio identiteto raiškos tendencijas rodančių pastatų grupių, kurios apima su kontekstu žaidžiančius, jį aproprijuojančius, ironizuojančius arba niveliuojančius atvejus:

- kultūrinio konteksto apropiacija – kaip konteksto formų padiktotas namo Braškių gatvėje Kaune išorinis lūšnyno įvaizdis, slepiantis prabangų išskirtinį šiuolaikinį interjerą viduje (89 pav.), arba ikoniską archetipinį lietuvišką namuką imituojantis gyvenamasis namas Anykščiuose, šmaikščiai atliepiantis supančią aplinką, naudojant tas pačias pigias, bet kartu ir šiuolaikines apdailos medžiagas, tokiu būdu išsiskiriant, bet neiššokant iš konteksto (90 pav.);

89 pav. Namas Braškių gatvėje, Kaune,
G. Natkevičius, M. Mickevičius, 2011 m.
Fig. 89. House in the Braškių Street, Kaunas,
by G. Natkevičius, M. Mickevičius, 2011

90 pav. Gyvenamasis namas
Anykščiuose, K. Indriūnas,
D. Vileitienė, 2007 m.
Fig. 90. Residential house in Anykščiai,
by K. Indriūnas, D. Vileitienė, 2007

91 pav. Individualus gyvenamasis namas
Vilniaus Žvėryno rajone, R. Adomaitis,
G. Natkevičius, R. Babrauskas, 1901 m.;
rekonstruotas 2006 m.
Fig. 91. Private residential house in
Žvėrynas district, Vilnius, by
R. Adomaitis, G. Natkevičius,
R. Babrauskas, 1901;
reconstruction of 2006

92 pav. Vila prie Kalvių ežero,
V. Adomavičius,
V. Vyšniauskienė, D. Čiuta, 2000 m.
Fig. 92. Vila at the Kalviai lake,
by V. Adomavičius, V. Vyšniauskienė,
D. Čiuta, 2000

- istoriniame kontekste kuriami, jo paisantys projektai, reaguojantys į paveldo objektus, kuriantys naujas renovacijos tendencijas bei taip ieškantys išskirtinumo, kaip gyvenamasis namas Žvėryne (91 pav.), vertinamas ne tik dėl profesionalios rekonstrukcijos, bet ir dėl „visuomeniniu bei kultūriniu požiūriu reikšmingos užsakovo ir architektų pozicijos, iškeliančios XIX–XX a. sandūros miestietiškos medinės architektūros estetinę ir istorinę vertę“ („Išrinkti geriausi ir blogiausi Lietuvos pastatai“, 2009 01 13);
- gamtiniame kontekste ištirpstantys projektai, kurių tikslas – žaisti su tradiciniu architektūros ir gyvenimo būdo suvokimu. Čia vyrauja minimalizmas ir išskirtinė kokybė, kaip viloje prie Kalvių ežero (92 pav.).

Vienais atvejais unikalų sumanymą diktuoja kontekstas, kitais – tradicinio, ikoniško namelio įvaizdžio interpretacija, kuri ypač dažnai išnyra šiuolaikinėje architektūroje, atskleidžiant dažnai drąsų tiek autoriaus, tiek užsakovo požiūrį. Nemažai unikalų pastatų sukurta atliepiant šiuolaikinės rekonstrukcijos tendencijas, atsižvelgiant į paveldą, kuris nebūtinai suvokiamas kaip saugoma senovė, o greičiau kaip unikalų, nors ir nebūtinai saugomų detalių išsaugojimas ir eksponavimas, taip suteikiant objektui išskirtinumo. Dar kiti gyvenamieji namai interpretuoja tradicinį gyvenimo modelį ir siekia darniai įsipaišyti gamtinėje aplinkoje, joje nedominuoti – taip reprezentuojama tam tikra skandinaviška gyvenimo būdo filosofija. Kaip teigia M. Milesas, „identiteto kūrimas visiems besiformuojantiems yra savęs įvertinimo procesas, kuris apima savo pasiekimų pasvėrimą, idealų, tikėjimo, stiprybės ir talentų lyginant su ateities vizija, kas galėtumei būti. Tai taip pat apima savęs prilyginimą kitų standartams“ (Miles 2007: 191). Taigi iš esmės identitetas gyvenamojoje architektūroje yra formuojamas tiek per vietą, tiek per funkciją.

Kalbant apie stambesnius gyvenamųjų namų kompleksus, reikia paminėti, jog sovietiniai niveliuoti daugiabučių rajonai išgyveno nuosmukį tiek moraline, tiek fizine ir estetinė prasmėmis, nes neinvestuojant į infrastruktūrą ir renovaciją jie gana greitai ėmė nebeatitikti šiuolaikinio gyvenimo būdo standartų. Daugelio tyrėjų bei politikų jie pristatomi kaip netolimoje ateityje grėsianti didžiulė demografinė, ekologinė bei ekonominė problema („Senų daugiabučių griovimas: ar tai būtų problemos sprendimas?“, 2013 10 08; Razmaitė 2014 04 28; Pakalnis 2013 12 19). Nors sykiu juntama nesuvaldytų naujų daugiabučių kompleksų kritika, kai 2005–2007 m., ekonominio pakilimo metu, buvo pastatyta itin daug naujo gyvenamojo ploto⁶⁵, neatsižvelgiant į aplinką, infrastruktūrą ir iš esmės nekuriamą naujų gyvenamųjų rajonų gyvenimo kokybę. 2-uju nepriklausomy-

⁶⁵ Statistikos departamento duomenimis, vien per pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį buvo pastatyta 7303,7 tūkst. kv. m. naudingo gyvenamojo ploto.

bės dešimtmečiu jau pasitaiko ir unikalių gyvenviečių, kuriose, greta naujo gyvenimo būdo perteikimo, justai ir savitumo perkūrimas formuojant jaukią, kartais prabangią gyvenamąją aplinką, kartu – ir demonstruojant vakarietišką gyvenimo būdą. Vienas pirmųjų tokių kvartalų, apdovanotų ir girtų už architektūros estetiką bei naują savito prabangaus lietuviškumo versiją, yra Krivių gyvenamųjų namų kvartalas Užupyje Vilniuje (93, 94 pav.). Jame pusiau uždara vidinį kiemą supantys atskiri gyvenamieji namai kuria bendrą ansamblį, kuriame dera nereguliari namų išdėstymo schema, jaukus mastelis, originalių formų detalių žaismas ir eksponuojama gamtinė aplinka.

93 pav. Daugiabučiai gyvenamieji namai
Krivių g., Vilniuje,
T. Balčiūnas, V. Biekša,
2007 m. realizuota komplekso dalis
Fig. 93. Apartment blocks in Krivių St.,
Vilnius, by T. Balčiūnas, V. Biekša, 2007

94 pav. Daugiabučiai gyvenamieji namai
Krivių g., Vilniuje,
T. Balčiūnas, V. Biekša,
2009 m. realizuota komplekso dalis
Fig. 94. Apartment blocks in Krivių St.,
Vilnius, by T. Balčiūnas, V. Biekša, 2009

Tuo tarpu vakarietišką gyvenimo būdą demonstruojantys gyvenamųjų namų kvartalai „Žalioji slėnis“ Klaipėdoje (95, 96 pav.) ir „Fredos miestelis“ Kaune (97, 98 pav.) gali būti suprantami kaip tarptautiškumo ir nacionalumo konfliktą iliustruojantys arba naują požiūrį į Vakarų kultūrą bei kosmopolitizmą rodantys pavyzdžiai. Pasak Kastyčio Rudoko, „Žaliojo slėnio“ urbanistinis projektas atstovauja suburbanizacijos kryptį, tačiau yra išskirtinis ir jį galima vertinti kaip nuosaikų miesto ir priemiesčio sąlygų rezultatą. „Žaliojo slėnio“ gyvenvietė pasižymi socialinio tankumo ir žmogui atviros, humaniškos erdvės derme (Rudokas, „Žaliojo slėnio“ gyvenamųjų namų kvartalas“). „Fredos miestelis“ yra pirmasis gyvenamasis kvartalas Kaune, po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo suprojektuotas ir pastatytas pagal vientisą urbanistinę architektūrinę idėją. Skirtingų tipų namai – daugiabučiai, blokuoti „angliškojo tipo“ kotedžai ir individualūs – pasižymi vienoda stilistika. Šiuolaikiškas charakteris sukurtas naudojant olandiškai architektūrai būdingas santūrias lakoniškas formas ir statybines medžiagas – raudoną klinkerį, atsisakant nefunkcionalaus dekoratyvumo.

Kvartalas inovatyvus dėl tuomet dar Lietuvoje neekspluatuotos būsto sampratos, kur suderintas tankus, miestui būdingas užstatymas bei individualaus būsto su sava lauko erdve tipas; taip pat dėl užprogramuoto kaimyniškumą skatinančio gyvenimo būdo, kuriame svarbų vaidmenį atlieka bendrosios aptarnavimo bei rekreacinės erdvės su tvenkiniais ir želdiniais (Leitanaitė, „Fredos miestelis“). Abu šie kvartalai iliustruoja globalias architektūros tendencijas (oficialiuose aprašymuose minimas *angliškas stilius* arba *olandiškas tipas*), regis, nieko bendra neturinčias su vietos tradicija ar supančiu kontekstu, bet kartu rodančias aukštą gyvenimo kokybę bei Lietuvos architektūros kryptį Vakarų link.

95 pav. „Žaliojo slėnio“ gyvenamųjų namų kvartalas prie Klaipėdos, E. Miliūnas, L. Tuleikis, G. Balčytis, K. Vaikšnoras, J. Baronas, 2000 m.

Fig. 95. Residential district “Žaliojo slėnis” near Klaipėda, by E. Miliūnas, L. Tuleikis, G. Balčytis, K. Vaikšnoras, J. Baronas, 2000

96 pav. „Žaliojo slėnio“ gyvenamųjų namų kvartalas prie Klaipėdos

Fig. 96. Residential district “Žaliojo slėnis” near Klaipėda

97 pav. Fredos miestelis Kaune, A. Kančas, L. Savickas, L. Kazakevičiūtė, 2003 m.

Fig. 97. Freda town in Kaunas, by A. Kančas, L. Savickas, L. Kazakevičiūtė, 2003

98 pav. Fredos miestelis Kaune

Fig. 98. Freda town in Kaunas

Viena sričių, kurioje, kaip ir gyvenamojoje architektūroje, svarbus santykis su gamtiniu bei kultūriniu vietos kontekstu, tradiciškai yra rekreacijai ir turizmui skirti pastatai. Tai suvokė ne viena Lietuvos architektų karta, todėl dar iki atgaunant nepriklausomybę įgyvendinta nemažai labai kokybiškų rekreacinės architektūros projektų. Šioje srityje vyko, ko gero, nuosaikiausias raidos ir vertybių perėmimas, ypač dėl pratęsimos tradicijos ir siekio šiuolaikiškai perkurti ir perdirbti gamtinius poilsio modelius. Dažnai kaimo turizmo sodybos ir kompleksai atliepia tradicinius architektūros elementus, juose siekiama tradiciškumo ir unikalumo dermės, įvairiais būdais derinant abi ypatybes. Todėl ir čia itin dažni tradicinio namo šlaitinių stogu perdirbiniai ir įvaizdžiai. Dažnai naudojamos natūralios, vietinės apdailos medžiagos, jomis kuriama specifinė atmosfera. Išskirtiniai šioje srityje yra su tapatumu žaidžiantys pavyzdžiai, siteni su dar neįpaveldintu netolimos praeities palikimu. Kaip rekreacinės architektūros tradicijas šiandien tęsiantys darbai šiandien vertinami tie, kuriuose bene stipriausiai juntama gamtos artumo, natūralių medžiagų, jaukaus mastelio svarba ir konteksto įtaka. Tai vertybės, kurios iliustruoja ir skandinavų architektūros pamokas kuriant šiuolaikinę Lietuvos architektūrą. Tiek Arches sukurtas kompleksas „Nakcižibis“ (99 pav.), tiek Gargžduose esantis viešbutis „Lijo“ (102 pav.) savo formas paveldėjo iš aplinkos. Tai jau sunykusių objektų rekonstrukcijos interpretuojant buvusio pastato formą. „Nakcižibio“ konfigūraciją ir apdailos medžiagas padiktavo gretimų Dzūkijos kaimų urbanistika bei medinė architektūra. „Pats pavadinimas, šalimais esančių saugotinių etnografinių kaimų kaimynystė, pušynų masyvai bei betarpiškas ryšys su vandeniu inspiravo sprendinio idėją. [...] Sąmoningai kuriamas ‘išsibarstymo’ ir ‘ištirpimo’ gamtinėje aplinkoje išpūdis.“ („Nakcižibis“).

Nidos meno kolonija (101 pav.), nors ir sukurta transformuojant ūkinės paskirties pastatą – taip pat įgavo tradicinio namo kontūrus. Šiam rekonstrukcijos projektui buvo taikoma nemažai apribojimų dėl Kuršių nerijos nacionalinio parko reikalavimų pajūrio architektūrai. Pastato autoriui buvo svarbu neišsiskirti iš Kuršių nerijos nacionalinio parko aplinkos ir organiškai įsilieti į gamtovaizdį, nekonkuruoti su aplinka, taip demonstruojant kokybiškos architektūros suvokimą. Siekta, kad pastatas tarsi ištirptų kontekste. Pastato tūris atliepia asketišką vietinės statybos tradicijos būstų stilių, kuriam būdingas masyvus pailgas gretasienis tūris, ilgas ir platus korpusas, šlaitiniai stogai. Parinktos aplinkai artimos, natūralios apdailos medžiagos. Eksterjero spalvos, pasak autorių, yra būdingos kuršių tradicijai (Almonaitytė-Navickienė, „Nidos meno kolonija“).

Visiškai kitaip, per mastelį ir apdailos medžiagas, o ne formą, su tradiciškumu žaidžia G. Natkevičiaus suprojektuotas kompleksas „Anupriškės“ (100 pav.). Tai dar vienas unikalus objektas, atskleidžiantis Lietuvos šiuolaik-

inės architektūros savitumo, identiteto ir kontekstualumo paieškas⁶⁶. Gamtos sukurtas grožis ir savita šiuolaikiška architektūra harmoningai derinami komplekse. Miškingoje aplinkoje žaismingai įkomponuoti smulkaus mastelio skiedromis dengti plastiškų formų nameliai asimiliuoti aplinkoje ir sykiu išsiskiria organiškumu. Dar žaismingiau tradiciškumo elementus per apdailą traktuoja vila „Smėlis, jūra, vėjas“ Juodkrantėje, kurios puošybai pasirinktas itin imantrus drožinėtas, pasakiškus ar etnografinius motyvus atliepiantis ažūriškumas suteikia jam unikalumo.

99 pav. Poilsio kompleksas „Nakcižibis“, Arches, 2007–2010 m.

Fig. 99. Recreational complex “Nakcižibis“, Arches, 2007–2010

100 pav. Rekreacinis kompleksas „Anupriškės“, G. Natkevičius, G. Čepurna, T. Kuleša, 2009 m.

Fig. 100. Recreational complex “Anupriškės“, by G. Natkevičius, G. Čepurna, T. Kuleša, 2009

101 pav. Nidos meno kolonija, A. Kančas, G. Kančaitė, T. Petreikis, T. Kučinskas, 2008–2011 m.

Fig. 101. Nida Art Colony, by A. Kančas, G. Kančaitė, T. Petreikis, T. Kučinskas, 2008–11

102 pav. Viešbutis „Lijo“ Gargžduose, A. Baldišiūtė, L. Rekevičius, M. Rekevičienė, 2008 m.

Fig. 102. “Lijo“ Hotel in Gargždai, by A. Baldišiūtė, L. Rekevičius, M. Rekevičienė, 2008

⁶⁶ K. Frampton išskyrė du aplinką reflektuojančio regionalizmo tipus. Pirmasis yra simbolinis supančios aplinkos atkartojimas pastate, antrasis – pastato „įliejimas“ į gamtą.

Priešingomis sąlygomis nei gyvenamoji ar rekreacinė architektūra per nepriklausomybės dvidešimtmetį buvo projektuojami naujos tipologijos – komerciniai – statiniai. Su kiekviena ekonominio pakilimo banga į Lietuvos miestus plūstelėdavo vis daugiau komercinės architektūros projektų. Komerciniai pastatai projektuoti ir statyti labai greitai, naudojant skubomis iš Vakarų perimtas technologijas. Kita vertus, kitaip nei daugelyje kaimyninių šalių, drauge su technologijomis į Lietuvos rinką neįsitraukė jas diegiantys kitų šalių kūrėjai⁶⁷. Vis tik, praėjus pirmajam anoniminės architektūros bumui, dalis užsakovų architektūrai ėmė skirti dėmesio kaip priemonei, formuojančiai įvaizdį, kuriančiai palankias sąlygas darbuotojams ir klientams, architektūrinius sprendimus rinkosi organizuodami konkursus. Tokios sinergijos pavyzdžiai: Ambraso Lietuvoje projektuoti „Hanner“, „Swedbank“ administraciniai pastatai, taip pat banko būstinė Latvijos sostinėje, kuri buvo pripažinta geriausiu 2011 m. projektu Rygoje. Visiems šiems pastatams ne tik sukurta architektūrinė forma, bet ir pasiūlytas funkcinis mechanizmas, lankytojų ir darbuotojų srautų sinergijos reguliavimas. Šioje grupėje išsiskiria ir biurų pastatas „Victoria“ Vilniuje (Rolando Paleko studija, 2005 m.) – kaip įk kontekstintas ir aplinkoje nedominuojantis, tačiau tiek vertikalumu, tiek proporcijomis išsiskiriantis objektas. Šie pastatai iliustruoja tiek nesibaigiančias profesionalumo ir savitumo paieškas, tiek santykio su supančiu kontekstu traktuotes, tiek kitų šalių architektūros pamokas. Šiuos kosmopolitinius pastatus būtų sudėtinga apibūdinti kaip „lietuviškus“ vertinant pagal tradicinį suvokimą, kita vertus, derindamiesi prie vietinio konteksto, jie įgyja unikalų bruožą.

Atgavus nepriklausomybę sukurtas jau minėtas ryškus, daugeliu prasmių vertikalus šiuolaikinės architektūros simbolis – dešinysis Neries krantas (103 pav.) – Vilniuje ir visoje Lietuvoje dominuoja kaip naujos, modernios Lietuvos simbolis ir iš esmės yra universalios kosmopolitinės architektūros pavyzdys⁶⁸. Svarbu tai, kad teritorija, kurioje komponuojamas šis urbanistinis architektūrinis kompleksas, dar sovietmečiu buvo plėtojama kaip ekspozicinė išskirtinių pastatų vieta, kurioje buvo planuojama įkurti aukščiausius Vilniaus pastatus (104 pav.). Dėl vietos, kurioje galės būti funkcionuoti didesnis tankumas ir vakarietiškojo „sičio“ įvaizdis Vilniuje, buvo kone dešimtmetį diskutuojama ir tuomet, ir atgavus nepriklausomybę, tačiau gana stichiška plėtra lėmė, jog nebuvo susikoncentruota tik vienoje vietoje; kita vertus, ši teritorija iki šiol intensyviai plėtojama. Statybų bumo metais (2003–2008) tai tapo viena gėdžiamiausių ir

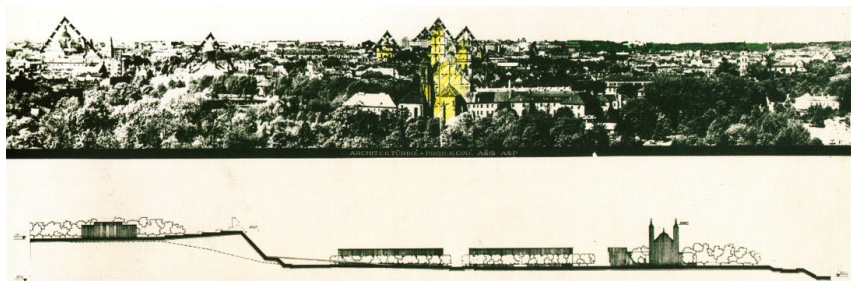
⁶⁷ Galima įvardyti tik tokias nedideles išimtis kaip prekybos centrų „Panorama“, „Evata“ (architektė Josee Courtemanche) bei „Gedimino 9“ (M. Wilson, I. Kašėtaitė, A. Gvildys) atvejai.

⁶⁸ Dešinįjį Neries krantą kaip naujos tapatybės simbolį įvardijo visi knygai *Laisvės architektūra* apklausti respondentai.

prestižiškiausių teritorijų tiek verslui, tiek administracijai, čia tikimasi ilgainiui suformuoti vadinamąją „urbanistinę kalvą“. Nors dalis paveldosaugininkų bei visuomenės iki šiol kritiškai vertina kosmopolitiškos stiklinės ir metalinės architektūros įsiterpimą į Vilniaus senamiesčio panoramą (Leitanaitė 2011), tačiau architektų bendruomenė šią vietą gana vieningai įvardija kaip naują šalies architektūros simbolį, naują kalbą, o kartu – ir naujos tapatybės paieškų lauką. Pasak I. Ruudi, funkcinių priežasčių aukštuminei architektūrai atsirasti tokiuose mažo tankumo miestuose kaip Vilnius, Talinas, Ryga iš esmės nėra, todėl ji yra kapitalizmo manifestacija ir šiandienos socioekonominės situacijos apraiška („Ieva Zibārte, Ingrid Ruudi, Marija Drėmaitė – Kritiškumo ribos Baltijos regiono architektūroje“, 2013 04 18).

103 pav. Dešinysis Neries krantas Vilniuje, 2009 m.
Fig. 103. Right Bank of the River Neris in Vilnius, 2009

104 pav. Dešiniojo Neries kranto Vilniuje koncepcija „Architektūrinės kalvos“, A. ir V. Nasvyčiai, apie 1973 m.
Fig. 104. Concept for the development of the Right Bank of the River Neris “Architektūrinės kalvos“, by A. and V. Nasvytis, about 1973

Naujausias aukštuminis pastatas šiame komplekse, populiariojoje spaudoje įvardytas kaip naujas lietuvių architektūros žodis („Vilniuje duris atveria naujasis ‘Swedbank’ administracinis pastatas“, 2009 10 23), – architekto Ambraso suprojektuotas administracinis „Hansa banko“ pastatas (105, 106 pav.), kurį sudaro trys pagrindinės statinio dalys: aukštinė dalis iš dviejų 15 ir 16 aukštų korpusų, sujungtų atriumu, keturių aukštų pastato dalis ir stilobatinė dalis, pasibaigianti viešoms miesto reikmėms skirta terasa, kuri tapo nauju pareiškimu visame krante. Kadangi ši verslo ir administracijos erdvė po darbo valandų iš esmės ištuštėja, buvo siekiama plėsti visuomenines funkcijas ir pritraukti lankytojus bet kuriuo metu mėgautis erdve. Pastatas suvokiamas kaip vizuali ir semantinė jungtis tarp žalios rekreacinės upės pakrantės erdvės ir naujojo „sičio“. Kita vertus, aštriais kampais, iš skirtingų geometrinių formų sukomponuotas tūris siekia išsiskirti. Išskirtiniu tapo nerūdijančio plieno plokštelėmis dengtas žvilgantis fasadas, kuris kai kurių menotyrininkų buvo kaipmat susietas su tradicinių audinių raštais. Architektas tokių intencijų neturėjo, tačiau su nauju pastatu kylančios tapatumo diskusijos yra priimtinos – jos rodo demokratiškesnę, interpretacijoms palankią atmosferą.

105 pav. Pagrindinė banko „Swedbank“ būstinė Vilniuje,

A. Ambraso architektų biuras, 2009 m.

Fig. 105. Central Headquarters of “Swedbank” in Vilnius,

A. Ambrasas’ Architects Office, 2009

106 pav. Pagrindinė banko „Swedbank“ būstinė Vilniuje, terasa

Fig. 106. Central Headquarters of “Swedbank” in Vilnius, the terrace

Svarbų vaidmenį Lietuvos komercinių pastatų sektoriuje atlieka ne tik administraciniai, bet ir prekybai skirti pastatai, kurie šiuo periodu yra išskirtinai nauja tipologija, turinti universalumo ir globalumo dimensiją. Prekybos centrai nesvarbus vietos unikalumas, jis kuria ne nacionalinį, o tarptautinį savo prekės ženklo identitetą, todėl šis iššūkis buvo sutiktas kontroversiškiausiai, sulaukė daug kritikos dėl stambiųjų prekybos centrų vietos ir mastelio – ypač netoli isto-

rinių miestų centrų. Reikia pripažinti, kad pirmieji prekybiniai statiniai sulaukė neigiamų visuomenės ir architektų vertinimų, nes dažnai radosi arti senamiesčių, užgožę ilgą laiką besiformavusią istorinę bei urbanistinę aplinką, iškreipė mastelį. Ilgainiui, išmokus pagarbos masteliui ir kontekstui pamokas, sukurta nebanalių ir kokybiškų objektų, kurie atlaikė standartinių, utilitarinių sprendimų spaudimą. Itin dažnai prekybinės paskirties statiniuose įrengiami originalūs ir įdomūs interjerai, nes būtent jie yra prekybininkų, taikančių į visuomeninį vartojimą, tikslas. Dažnai prekybos centrų vidaus erdvės balansuoja tarp lokumo bei tarptautiškumo dimensijų, sykiu ten gausu komerciškumo ir kičo apraiškų. Be jokios abejonės, tai, ko gero, labiausiai naują visuomenę ir jos gyvenimo būdą veikianti funkcija, todėl ji tampa itin reikšminga kalbant apie šiuolaikinio lietuvių tapatumą ir jį supančią erdvę.

Šią tendenciją puikiai iliustruoja vienas kontroversiškesnių atvejų – Kauno „Akropolis“ (107, 108 pav.).

Bene ryškiausias konsumerizmo artefaktas Lietuvoje – iškilę prekybos ir pramogų centrai praėjus vos kiek daugiau nei dešimtmečiui po valstybingumo atkūrimo – yra ryškus sociokultūrinis reiškinys, kurį kritikuoja nemaža pasaulio akademinės visuomenės dalis. Anot I. Woodwardo, prekybos centrų kultūra ir architektūra sąlygoja ne apsikeitimą informacijos krūviais, o socialinį susvetimėjimą ir laiko kontrolės iš suvokėjo atėmimą, akcentuojant dėmesį į prekę. Prekybos centrų fenomenas, ieškant akademinio ar socialinio kompromiso, gali būti laikomas ir kaip kitoks nei tradicinis miestietiškos prekybos ir paslaugų organizavimas

– taip teigia Kastytis Rudokas (2014). G. Jurevičiaus ir A. Kančo 2007 m. realizuotas „Akropolio“ prekybos ir pramogų centras, didžiulis keturių aukštų pastatas, yra pačiame miesto centre – jis dengia ištisą Karmelitų kvartalą ir Naujamiesčio urbanistiniame audinyje sukuria morfotipišką kontrastą. Į „Akropolio“ eksterjerą ir interjerą įkomponuoti istoriniai pastatai ar jų fragmentai prekybos ir pramogų centrui suteikia dar nematyto Lietuvoje išskirtinumo, kurį galima vertinti kaip savotišką „seną“ ir „naują“ santykį architektūroje, grįstą postmodernizmo estetika. „Nors tokioje jautrioje intervencijoms Naujamiesčio aplinkoje jis ir sukuria kontrastą, objektas neabejotinai įeis į XXI a. Lietuvos architektūros istoriją kaip vienas iš drąsiausių ir įdomiausių Kauno pastatų.“ (Rudokas, ‘Akropolio’ prekybos ir pramogų centras Kaune“) Ar tai naujos tapatybės kūrimas – parodys laikas, tačiau tai neabejotinai aktualus naujas žodis vartotojiškai lietuvių tapatybei.

107 pav. Kauno „Akropolis“, G. Jurevičius, A. Kančas, 2007 m.

Fig. 107. „Akropolis“ in Kaunas, by G. Jurevičius, A. Kančas, 2007

108 pav. Kauno „Akropolio“ interjeras

Fig. 108. Interior fragment in „Akropolis“, Kaunas

Socialinė ir ekonominė šalies padėtis lėmė, kad per pastaruosius porą dešimtmečių Lietuvoje buvo pastatyta daugiau administracinių ir komercinių nei kultūrai skirtų pastatų. Tačiau dėl nuoseklesnės ir vėlesnės raidos bei dėl bendros architektų brandos šioje srityje įgyvendinami meistriškesni sprendimai. Esant mažam kultūros pastatų poreikiui, realizuoti nekomercinio statinio projektą daugumai patyrusių architektų tapo garbės reikalu. Pirmiausia ir dažniausia buvo statomos bei renovuojamos viešosios bibliotekos (naujoji Vilniaus universiteto biblioteka, Utenos A. ir M. Miškinų viešoji biblioteka, Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka), kurių funkcinis ir erdvinis pobūdis keitėsi iš uždarų ir specializuotų į atviras ir socialiai orientuotas. Taip sukurti nauji simboliai, mažuose miesteliuose turintys vietos tapatumo užtaisą, tačiau mažai ką bendra – su nacionalumu. Miestuose iškilę nauji tūriai atspindi ne tik moderniausias kultūros tendencijas, medžiagų ir technologijų naujoves, bet ir unikalią funkcijos simboliką.

Muziejinės arba galerijos tipo erdvės buvo dažniausiai rekonstruojamos (Nacionalinė dailės galerija, Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus galerija). Tai ne tik tapo iššūkiu derinant nauja ir sena, bet ir sukūrė papildomą architektūrinę vertę, suteikė statiniams išskirtinumo tarptautiniu mastu. Unikali ir nuosaiiki Nacionalinės dailės galerijos rekonstrukcija (109, 110 pav.) tapo pavyzdžiu, kaip sovietinis Revoliucijos muziejus gali tapti šiuolaikines architektūros tendencijas pristatančia baltojo kubo galerijos tipo erdve; sovietinis šleifas užleido vietą nacionaliniam konstruktui. Kaip teigia galerijos vadovė Lolita Jablonskienė:

Rengiant pastato rekonstrukcijos su išplėtimu architektūrinės idėjos konkursą, buvo keliamos trys pagrindinės konceptualios idėjos ar reikalavimai. Pirmą, pastatas turi būti pritaikytas modernaus dailės muziejaus funkcijoms – šiuolaikiško, turinčio visas naujausias technologijas ir šiuolaikiškai eksponuojančio tiek nuolatinę kolekciją, tiek parodas, kitas programas rengiančio muziejaus. Antra svarbi bei išties konceptuali nuostata – ne tik politiška – buvo reikalavimas, kad siūlomas projektas išsaugotų paminklinį Gedimino Baravyko ir Vytauto Vieliaus pastatą. Na, ir trečia, svarbu buvo tai, kad naujojo pastato architektūrinis įvaizdis atitiktų galerijos misiją, kuri pagal koncepciją labai plati, tačiau vienas iš esminių segmentų – siekti dialogo su visuomene. (Jablonskienė, „Laiko zonos“)

Taip iliustruojama ir slinktis demokratiškumo link ir naujo santykio su miestu paieška, būdinga šiuolaikinei Lietuvos architektūrai.

109 pav. Buv. Revoliucijos muziejaus (Pastatas suprojektuotas 1968 m., pastatytas 1980 m., G. Baravykas ir V. Vielius) rekonstrukcija į Nacionalinę dailės galeriją, pagal A. Bučo, D. Čaplinsko ir G. Kuginio projektą, 2009 m., senoji dalis

Fig. 109. Reconstruction of former Museum of Revolution (designed in 1968, built in 1980, by G. Baravykas and V. Vielius) converted into the National Art Gallery according to A. Bučas, D. Čaplinskas and G. Kuginis project, 2009, the old part

110 pav. Buv. Revoliucijos muziejaus rekonstrukcija į Nacionalinę dailės galeriją, naujoji dalis

Fig. 110. Reconstruction of former Museum of Revolution, converted into the National Art Gallery, the new part

Dar viena būtina aptarti tendencija – pokyčiai, neatsiejami nuo miesto erdves aktyvinti siekiančių projektų ir viešosios erdvės intervencijų. Atgavus nepriklausomybę, itin radikaliai kito viešosios erdvės paskirtis ir suvokimas. Dauguma viešųjų ervių, išvalius sovietinę simboliką, taip ir liko tuščios, be naujų įprasminimo ženklų ir identiteto. Atgavus nepriklausomybę per 20 metų Vilniuje buvo sukurtos (įteisintos) tik dvi naujos viešosios erdvės: Jono Pauliaus II

skveras prie Šv. Petro ir Povilo bažnyčios ir Sugiharos skveras greta Nacionalinės dailės galerijos – ir tik pastaroji turi ryškesnį pavidalą. Tuo tarpu iki šiol gyvavusios viešosios erdvės nei struktūra, nei kokybe iš esmės nepakito; tiesa, periodo pabaigoje juntami mažųjų architektūros ir dizaino formų pavyzdžiai, atliepiantys šiuolaikinį miestietišką gyvenimo būdą.

Čia galima išskirti kelis skirtingus erdvės transformacijos tapatumo aspektu atvejus:

- naujai sukurta daugiafunkcė komercinė erdvė, telkianti skirtingas viešosios erdvės funkcijas, kaip Europos aikštė Vilniuje⁶⁹ (111, 112 pav.), žyminti naują šalies raidos etapą ir semantine, ir fizine prasme;
- vizualiai transformuota ir naujai įprasmintą erdvė, kaip savitai simboliškai pakeista Laisvės aikštė Panevėžyje⁷⁰ (113, 114 pav.) ir daugelis nedidelių miestelių aikščių, kurioms nauja tapatybė suteikta dekoratyviai – sodinant ažuolus, kuriant naują simboliką, bet nesiūlant iš esmės kitokių naudojimo ar veikimo scenarijų;

---

⁶⁹ „Europos aikštė, kaip ir joje stovintis ‘Europos’ prekybos ir verslo centras, yra suprojektuotas Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą progai paminėti. Politinius pokyčius žyminti aikštė, anot jos architekto Audriaus Ambraso, žymi ir funkcinį tipologinių pokyčių kaitą Lietuvos architektūroje: tarsi sfera išgaubta aikštės konfigūracija sujungia valdžios, prekybos ir gyvenamąją funkcijas naujajame miesto centre. Šiai jungčiai paminėti aikštės plokštumą puošia arčiau prekybos centro esantis fontanas – simboliškai išreiškiantis dinamiką ir veržlumą; bei statiška, iš stačiakampių gretasienių sukomponuota skulptūrinė grupė prie Vilniaus apskrities administracinio pastato, tarsi pabrėžianti valdžios tvirtumą. Be simbolinio krūvio, šie mažosios architektūros elementai, stambaus mastelio pastatai apstatyti aikštei suteikia humaniško, taip pat kuria neoficialios aplinkos įspūdį“ (Rudokas, Europos aikštė).

⁷⁰ „Laisvės aikštė Panevėžyje ilgai buvo miesto prekybos centras: joje vykdavo turgūs, aplink išsidėstė smuklės. Aikštės istorija glaudžiai susijusi su antrosios Nepriklausomybės atkūrimo įvykiais. [...] Laisvės aikštė rekonstruota 1998 m. pabaigoje pagal architekto Valdo Klimavičiaus projektą. [...] Svarbius istorinius įvykius primena aikštėje pasodinti ažuoliukai. 1930 m. aikštę papuošė du ažuolai – Vytautui Didžiajam pagerbti ir Lenkijos okupuotam Vilniui atminti. Jie ošia iki šiol. 1989 m. pasodintas Atgimimo medis Lietuvos Nepriklausomybei įamžinti“ (Almonaitytė-Navickienė, Laisvės aikštė Panevėžyje).

- kintančio mastelio ir funkcijos erdvė, kaip iš esmės transformuota Šiluvos aikštė⁷¹ (115, 116 pav.) keičiant jos mastelį, pritaikant kitoms (šiuo atveju religinėms) praktikoms ir jungiant keletą funkcijų;
- nusakralinta ir nekeitanti viešoji erdvė, kaip Lukiškių aikštė Vilniuje (117, 118 pav.), kuriai transformuoti buvo paskelbti net keli architektūriniai, urbanistiniai, idėjų ir skulptūrinių akcentų konkursai, tačiau kokybinis pokytis iki šiol nevyko.

Arūnas Gelūnas, kalbėdamas apie šiuolaikinės architektūros vertinimus, pastebi, kad Lietuvos situacija specifinė dėl to, jog dar labai didelės įtakos turi balsas kartų, kurios užaugo negalėdamos daryti absoliučiai jokio poveikio viešosios erdvės formavimui. Natūralu, kad šiai visuomenės daliai bet kokie šandieninės architektūros objektai kelia nepasitikėjimą ir instinktyvų pasipriešinimo jausmą – bet kas, kas vieša, yra „ne sava“. Tuo tarpu žilos senovės architektūra, pastatyta iki sovietinės okupacijos, priimama kaip besąlygiškai pozityvus sakralios praeities ženklas. „Toks supriešinimas yra dirbtinis, bet nieko čia nepadarysi – skaudi patirtis palieka gilius randus. Brutalus sovietinis sprendimų priėmimo būdas smarkiai iškreipė kultūros tęstinumo pojūtį, tad dabar viešosios erdvės formavimą priimti kaip ‘savą’ veiksmą reikia nemenkų dvasinių pasangų.“ („KAFē2, 2013)

111 pav. Europos aikštė Vilniuje, A. Ambrasas, 2004 m.

Fig. 111. Square of Europe in Vilnius, by A. Ambrasas, 2004

112 pav. Europos aikštė Vilniuje, vaizdas iš daugiaaukščio *Europa*

Fig. 112. Square of Europe in Vilnius, view from a scyscraper *Europa*

⁷¹ Šiluvos aikštė yra iš esmės sakralinė viešoji erdvė, sukurta Bažnyčios užsakymu, turinti ne tik vietinę, bet ir tarptautinę reikšmę. Aikštė rekonstruota pagal G. Natkevičiaus projektą 2009 m. Aikštės transformacija buvo gana radikali: jaukaus apželdinto skvero ir esamų gyvenamųjų namų vietoje sukurta didžiulė laisva erdvė dideliame maldininkų kiekiumi, šokiruojanti savo masteliu. Kita vertus, sukurti papildinti erdvės dizaino elementai kasdieniam aikštės naudojimui suteikia jaukumo. Erdvė kritikuojama dėl išsiskiriančio mastelio, joje paskęstančių sakraline prasme svarbių skulptūrų, tačiau vertinama kaip esminė erdvinė ir semantinė transformacija, į vientisą kompoziciją jungianti dvi svarbias sakralines erdves.

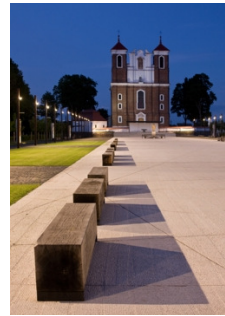
113 pav. Laisvės aikštė Panevėžyje, rekonstruota V. Klimavičiaus, 1998 m.
Fig. 113. Freedom Square in Panevėžys, reconstructed by V. Klimavičius, 1998

114 pav. Laisvės aikštė Panevėžyje, senosios dalies vaizdas
Fig. 114. Freedom Square in Panevėžys, the old part

115 pav. Šiluvos aikštė, rekonstruota „G. Natkevičius ir partneriai“, 2009 m.
Fig. 115. Square in Šiluva reconstructed by “G. Natkevičius ir partneriai“, 2009

116 pav. Šiluvos aikštė, sustambinto mastelio detalės
Fig. 116. Square in Šiluva, large scale details

117 pav. Lukiškių aikštė Vilniuje, 2012 m. vaizdas
Fig. 117. Lukiškes Square in Vilnius, 2012 view

118 pav. Lukiškių aikštė Vilniuje, viena iš konkurso vizualizacijų, 2010 m.
Fig. 118. Lukiškes Square in Vilnius one of the competition visualizations, 2010

Lukiškių aikštės konkursų fenomenas vertas atskiro dėmesio kaip politikos ir meno santykių aiškinimosi arena. Per 20 nepriklausomos Lietuvos metų buvo paskelbti net 5 šios aikštės sprendinių ieškantys urbanistiniai, architektūriniai ir skulptūros akcento konkursai. Čia itin svarus vaidmuo tenka politinei valiai ir sprendimui, kam dedikuoti aikštę, priimtam dar 1999 metais. Viešojoje erdvėje nuolat pasigirsta nuogaštavimų, jog dauguma valstybių sostinių aikštėse turi simbolinius akcentus, kurie įprasmina tų valstybių istoriją, jų tautų kovą už laisvę, tačiau Vilniuje iki šiol toks akcentas nėra sukurtas. Kai kurie tyrėjai šios aikštės transformacijos peripetijas vadina *Diktato architektūra* (Grunskis 2011 08 14). Nesunku pastebėti, jog atkūrus nepriklausomybę jau minėta ašis nuo Gedimino kalno iki Seimo rūmų Vilniuje tampa savotišku politinį užsakymą iliustruojančiu *Panteonu*. Gedimino kalno papėdėje sukurti rūmai valdovams, toliau keliaujant regimos Gedimino, Mindaugo skulptūros, panašios estetikos paminklas Vincui Kudirkai ir „Tautiškai giesmei“ kuria tam tikrą tautinį istorinį pasakojimą. Šio pasakojimo tęsinys, planuojamas Lukiškių aikštėje, turėtų įprasmiti laisvės kovas ir papildyti valstybinį naratyvą, todėl vietos šiuolaikinėms viešosios erdvės traktuotėms ir „įvietinimui“ praktiks erdvės čia nelieka („Diskusija su Laima Kreivyte ir Deimantu Narkevičiumi – Šiuolaikinio meno įvietinimai“, 2014 07 17).

Kaip aiškinantis dilemas, kylančias dėl meno santykio su politika, apibendrina Jurgis Jonaitis (2014 04 21), egzistuoja iš esmės trys skirtingi požiūriai ir sprendimo būdai. Pirmoji idėja – nepolitizuotas aikštės projektas. Tokiu atveju ją reikėtų paversti išimtinai rekreacinio pobūdžio vieta, tenkinančia miesto gyventojų poreikius. Tokia pozicija dažnai grindžiama nuomone, esą viešosiose erdvėse jau gana simbolikos, susijusios su skausmu ir nelaimėmis. Antroji idėja – aikštės depolitizavimas, žengiant politinį žingsnį. Tokiu atveju aikštėje reikėtų pastatyti prekybos centrą, parodant, kad gražinama pirminė jos funkcija, susiklosčiusi dar Abiejų Tautų Respublikos laikais, – prekyvietė. Politiškai tai reikštų, kad grįžtama prie čia buvusios suverenios valstybės, kurią laikome savo pirmtake, teritorinės funkcijos. Toks erdvės depolitizavimas būtų ženklas, kad atsiribojama nuo bet kokių asociacijų su politine spauda. Trečioji idėja – aikštės politizavimo projektas. Tokiu atveju aikštė turėtų būti paversta valstybės reprezentacijai tinkama erdve su politinio pobūdžio paminklu, kuris piliečiams primintų: laisvi esame dėl labai konkrečių žmonių aukos. Aikštė būtų skirta ne vien valstybinėms iškilmėms, todėl joje turėtų atsirasti ir rekreacinės paskirties zona. Pirmieji du variantai kritikuojami dėl to, kad taip būtų pamintas žuvusiųjų už laisvę atminimas, demonstruojant nepagarbą jų pasiaukojimui dėl laisvos demokratinės Lietuvos. Tiesiogiai politizuoto projekto kritikai argumentuoja paprastai: dar viena aikštė „atimama iš piliečių“, paverčiama skausmo ir negatyvių emocijų židiniu – tai ideologinės indoktrinacijos būdas, rodantis valstybės uždaramą. Vėliau priimti įvairūs nutarimai ir konkursų sąlygos rodo ryškėjančią tendenciją užglaistyti valstybinę politinę aikštės projekto esmę. Abstraktus paminklo variantas yra visiškai suprantamas dalykas, tačiau jis priklaus-

so visai kitam – nepolitiniam – aikštės projektui, o ši alternatyva, kaip žinome, nelaimėjo – ji nėra teisiškai įtvirtinta. Tai, kad didžioji diskusijų dalis vyksta jau po to, kai sprendimas priimtas, trukdo jam materializuotis ir rodo, kokia vis dėlto nebrandi yra mūsų visuomenė. Normalaus ir tinkamai funkcionuojančio politinio valdymo sąlygomis didžioji diskusijų dalis turėjo vykti prieš priimant sprendimą, kad vėliau ši būtų galima realizuoti be didesnių trikdžių.

Apibendrinant kūrybine prasme spalvingą ir įtemptą architektūros laikotarpį atgavus nepriklausomybę, galima teigti, kad per porą dešimtmečių Lietuvos architektai sugebėjo pereiti nuo skubotų komercinių statybų prie aktyvaus miesto gyvenamosios erdvės formavimo. Tai vyko ne tik kuriant iš esmės naują architektūros tradiciją, bet ir netiesiogiai iš vyresnės kartos mokytojų darbų perimant jau patikrintas vertybes: mastelio pojūtį, medžiagų dermę, dėmesį aplinkai. Pamažu kito ne tik architektų, bet ir užsakovų savivoka, vis daugiau dėmesio skiriama kokybiškai architektūrai, savitai asmeninei raiškai, originalių detalių paieškai tiek didelio, tiek mažo mastelio objektuose. Pagrindiniu užsakovu tapęs privatusis verslas statė vis daugiau komercinių, prekybinių objektų, verslo centrų. Tai leido architektams tobulėti, kurti aiškias ir lengvai įgyvendinamas idėjas, suvokti proceso valdymą. Nesibaigianti statybinė aikštelė tapo idėjų, tyrimų ir išbandymų, patirties kaupimo vieta. Aktyviausių šiandienos architektų darbuose pastebimi nauji kūrybiniai eksperimentai ir skandinavų, olandų, britų architektūros mokyklų įtaka, tačiau nacionalinio identiteto klausimas nukeliamas į antrąjį ar tolesnį planą. Nors ir daugėja jaunų kolektyvų, architektūrą suprantančių ne vien kaip fizinio objekto dizainą, bet ir kaip veiksmingų aplinkos formavimo strategijų, peržengiančių profesinės disciplinos ribas ir kuriančių naują, greitai besikeičiančią ir modernią Lietuvos architektūrą kūrimą. Tačiau tai – greičiau pasaulinių, globalinių ir kosmopolitinių idėjų atspindžiai nei lokalaus tapatumo paieška.

1 lentelė. Lietuvos architektūros raidos bruožus nacionalinio identiteto aspektu galima sąlyginai susisteminti chronologine tvarka

Table 1. Features of development of Lithuanian architecture in the aspect of national identity

SISTEMINIAI NACIONALINĖS ARCHITEKTŪROS RAIDOS BRUOŽAI		
LAIKOTARPIS	SAVITUMO BRUOŽAI	BŪDINGI PAVYZDŽIAI
Tarpukario Kaunas (1919–1939)	Architektūroje vyrauja nacionalinio identiteto paieškos ir tautiniai motyvai, gausu kompromisų tarp naujos ir tradicinės išraiškos. Politiškai kuriamas naujo miesto – sostinės – įvaizdis, gausiai projektuojami ir statomi reprezentaciniai statiniai, atitinkantys „lietuvišką charakterį“	Kauno Centrinis paštas; Karininkų Ramovė; Prekybos pramonės ir amatų rūmai

1 lentelės tęsinys
Continuation of Table 1

LAIKOTARPIS	SAVITUMO BRUOŽAI	BŪDINGI PAVYZDŽIAI
Vyrauja dvi es- tėtinės tendenci- jos:	Tradicinės architektūros interpretacijos	„Tulpės“ kooper- atyvo namas
	Baroko architektūros interpretacijos	Fabrika „Ragutis“ gyvenamasis namas,
	Periodo pabaigoje Kauno modernizmui didelę įtaką daro vokiečių Bauhauso mokykla, tačiau šio stiliaus formos dar gana nuosaikios ir konservatyvios, būdingas retrospektyvizmas.	Tyrimų laboratorija Prisikėlimo bažnyčia Vytauto didžiojo muziejus
Tarpukario Vilni- us (1920–1939)	Visuomeninių funkcionalių geometri- zuotų pastatų be puošybos elementų statybos bumai siejami su „praesens“ grupės veikla. Retrospektyviajai stilistikai, tuo laikotarpiu vadintai socrealizmu, būdingas monumentalumas, masyvumas, pompastiška simetrija, aiškus ritmas, klasikinis orderis, klasikos motyvų, socialistinio gyven- imo simbolių naudojimas. Socializmo ideologiją įkūnijančius pastatus pro- jektavo atvykę architektai, jie neturėjo ryšio su vietiniu kontekstu ir sunkiai „prigijo“	Pašto taupomosios kasos (dabar Vil- niaus bankas); Draudimo bendrovė, Gedimino pr; Mokslo darbuotojų namas Vilniaus geležinkel- io stotis;
1945–1955 m. etapas prasidėjo sovietinės reokupacijos sąlygotu politinės, ekonominės, socialinės santvarkos „sugražinimu“, diegimu ir tvirtinimu, o jo pabaigą žymi SSKP CK ir SSRS Ministrų Tarybos nutarimas Dėl projektavimo ir statybos nesaikingumų pašalinimo, nubrėžęs visiškai naują kryptį stilistiniame archi- tektūros ir vidaus erdvių planavime bei dekoravime		
Po 1955 m. priimto SSKP CK ir SSRS MT nu- tarimo Dėl pro- jektavimo ir statybos nesaikingumų pašalinimo	Funkcijos ir konstrukcijos prioritetas Pastatuose galima išvelgti prieškarinio Kauno racionalizmo bruožų, kom- ponavimo principų bei detalių ir pirmąsias funkcionalizmo užuomazgas. Kai kurie laikotarpio architektai buvo įkvėpti konstruktyvizmo idėjų, plėtojo racionaliąją architektūros kryptį	Vilniaus Miestų statybos projektavimo Instituto rūmai

1 lentelės tęsinys
Continuation of Table 1

LAIKOTARPIS	SAVITUMO BRUOŽAI	BŪDINGI PAVYZDŽIAI
Po 1955 m. priimto SSKP CK ir SSRS MT nutarimo Dėl projektavimo ir statybos nesaikingumų pašalinimo	Funkcijos ir konstrukcijos prioritetas Pastatuose galima išvelgti prieškarinio Kauno racionalizmo bruožų, komponavimo principų bei detalių ir pirmąsias funkcionalizmo užuomazgas. Kai kurie laikotarpio architektai buvo įkvėpti konstruktyvizmo idėjų, plėtojo racionalią architektūros kryptį	Vilniaus Miestų statybos projektavimo Instituto rūmai
1955–~1970 m. etapas, sąlygiškai siejamas su Chruščiovo vardu, pasireiškė masine architektūros ir gyvenamųjų erdvių standartizacija ir individualumo neigimu. Būdinga iki tol egzistavusių stilistinių estetinių normų kritika ir intensyvi „naujojo žmogaus“ formavimo kampanija transformuojant tradicijas ir diegiant tam tikrą „skonį“		
7–8 dešimtmečių funkcionalizmas; racionalizmas	Pabrėžtinas funkcionalizmas. Kompleksiškumas, geometrinių kūnų kompozicijos, monumentalumas, juodos ir baltos spalvų, perregimų ir aklinų plokštumų kontrastai, juostiniai langai, kabančios stiklinės sienos, minimalizuotos ir originalios funkcionalistinės detalės	Kauno politechnikos instituto (dabar KTU) Statybos, Chemijos, Radioelektronikos fakultetų mokomieji laboratoriniai korpusai; Tuo pat metu masiškai projektuojami ir suklesti unikalūs gyvenamųjų namų mikrorajonai – Žirmūnų ir Lazdynų – išskirtiniai atvejai
7–9 dešimtmečių organišką architektūrą	Jaučiama Suomijos plastiškojo modernizmo ir kritinio regionalizmo ideologijos įtaka. Formos įmantrėja, „minkštėja“, būdingas humanizuotas emocionalesnis racionalizmas derinamas su geometrinių formų plastiškumu. Dėmesys gamtai ir aplinkai, siekis nedominuoti, neišsiskirti siejamas su nacionalinio identiteto paieškomis ir siekiais. Naudojamos kuo mažiau apdirbtos natūralios medžiagos, plytų mūras, medis	Kompozitorių sąjungos namai; Vilniaus santuokų rūmai; Kauno ritualinių paslaugų rūmai „Žilvino“ poilsio namai, Palangoje; Vilniaus centrinis pastas Neringos restoranai ir viešbutis

1 lentelės pabaiga
End of Table 1

LAIKOTARPIS	SAVITUMO BRUOŽAI	BŪDINGI PAVYZDŽIAI
9-asis dešimtmetis vėlyvojo modernizmo, plasticizmo, regionalizmo formos	Plastiškų architektūros formų paieška, „vėlyvojo modernizmo“ kryptys, ieškoma sudėtingesnių geometrinių tūrio formų ir fasadų struktūrų. Pirmosios postmodernizmo apraiškos, būdingos istorinių stilių interpretacijos netiesiogiai gali būti siejamos su nacionalinio identiteto permąstymu	Vilniaus santuokų rūmai; Druskininkų gydyklos; Revoliucijos muziejus, dabar NDG Kauno „Kalniečių“ prekybos centras
1-asis nepriklausomybės dešimtmetis	Esminiai politiniai ir socioekoniminiai pokyčiai lėmė kintančias projektavimo normas, yrančius projektavimo institutus, kontrolės praradimą. Eksperimentuojama kuriant gyvenamuosius namus, pilaites ir vilas, statomos pirmosios nesaikingų formų bažnyčios, vėliau atsiranda komercinių ir prekybos statinių	Stambūs anoniminiai gyvenamieji namai, Pirmieji prekybos centrai ir komerciniai statiniai, Dešiniojo Neries kranto plėtos pradžia
2-asis nepriklausomybės dešimtmetis	Gyvenamųjų ir komercinių statinių kompleksai išsiskiria kosmopolitinėmis formomis, kuriami kokybiški administraciniai ir kultūros pastatai išsiskiria unikalumu, architektūros kiekybė pereina į kokybę, tačiau vis mažiau keliamas tautinio tapatumo klausimas. Sukurtas semantine prasme svarbus ir daugiaprasmis memorialinis objektas – Valdovų rūmai, –savo kuriamais simboliniais siekiais, bet ne estetinė ar semantinė struktūra prilygstantis Kauno karininkų ramovės pastatui	Menu inkubatorius Rupert, Rekreaciniai kompleksai – Anupriškės, Nakcižibis,

2.4. Antrojo skyriaus išvados

1. Nacionalinio identiteto paieškos architektūroje būdingos visai Lietuvos šiuolaikinės architektūros istorijai. Net jeigu konkrečiame kūrinyje nacionalinio identiteto svarba nėra intencionaliai iškeliamą, objekto savitumas ir kontekstualumas yra universalūs kokybiškos architektūros kriterijai, dažnai suprantami ir pateikiami kaip „lietuviški“. Todėl siekiant kokybiškos ir

unikalios architektūros itin svarbus nacionalinio identiteto aktualizavimas ir analizė tiek politiniu, tiek edukaciniu lygmenimis.

2. Visam nagrinėjamam periodui būdingos tapatumo sąsajos su tradiciškumu ir liaudiškumu, vienas atvejais laisvai interpretuojamos, kitais – atmestos. Požiūris į regioninę, tradicinę bei neprofesionalią architektūrą kito. Tokia architektūra buvo suvokiama ir pristatoma kaip natūralių, vietovei būdingų medžiagų tautinių ornamentų ar statybos būdų naudojimas, architektūros tradicijų tęstinumas, konteksto ir istorinės aplinkos paisymas ir galiausiai nacionalinių bruožų stilizacija, conceptualus vietos ypatumų interpretavimas bei perteikimas. Visais nagrinėjamais periodais architektūroje, siekiant nacionalinės išraiškos, aktualizuojami tradicinės architektūros bruožai: proporcijų darna, formų saikingumas, subtilus spalvų ir faktūrų derinimas – tai universalūs kokybiškos architektūros bruožai, nulemti platesniam regionui būdingų statybos tradicijų, o ne teorinių prielaidų.
3. Ryškiausi tiek tarpukario, tiek sovietmečio architektūros pavyzdžiai įrodo, jog ir modernizmo architektūra, ideologiškai nutraukianti ryšius su istorija, gali kurti tradiciją. Tapatumo ir tautiškumo sąvokos Lietuvos architektūros raidoje dažnai niveliuojamos, tačiau akivaizdu, kad galima identifikuoti unikalios kūrinius, ypač santykio su kontekstu atvejuose. Natūralių medžiagų – plytų, tinko, medžio – naudojimas ir nuosaičius pastato įkomponavimas gamtinėje ar istorinėje aplinkoje iki šiol suvokiamas kaip kertinės Lietuvos architektūros ypatybės. Bet jos ir nėra būdingos išskirtinai Lietuvai, o greičiau atskleidžia nuosaičių ir sąmoningą siekį tapatintis su Šiaurės architektūros tradicija.
4. Sovietmečiu svarbios etnografinės ekspedicijos ir su jomis sietinas tautinių motyvų naudojimas yra kontroversiškas reiškinys – viena vertus, tai reiškia kontrolę ir valstybės nulemtą stilizuotą įvaizdžių norminimą, formuojant naują tapatybę, kita vertus – tai nuolatinis įkvėpimo šaltinis net ir rezistencinėms praktikoms. Būtina pabrėžti, kad politiškai angažuoto tęstinumo, kuris gyvybiškai svarbus siekiant suvokti savąjį tapatumą Lietuvoje, nagrinėjamu periodu nebuvo. Netolygus ir nevienalytis praities vertinimas sukuria nacionalinio identiteto konstruktui būdingą radikalumą, iš jo kyla ir sunkiai nuspėjamas ir valdomas tradiciškumo bei liaudiškumo romantizavimas, kuris estetinę šiuolaikinės architektūros sampratą išverčia į lengvai vartojamas, tačiau sunkiai moksliskai apibrėžiamas kičo apraiškas.
5. Trys nagrinėti istoriniai periodai atskleidžia santykio su istorija aspektus. Tarpukariu buvo siekiama atkurti LDK didybę, žvalgytasi į romantines kaimo architektūros formas sekant nostalgijos ir politinių paskatų. Sovietmečiu didelis dėmesys skirtas pilių atstatymo darbams bei istorinių sluoksnių prasmų perkūrimui formuojant sovietinį žmogų, iškeliant politiškai ir

ideologiškai neutralias, dažniausiai estetines etnografines ypatybes, suteikiant joms naują turinį. Nepriklausomybės pradžioje istorinių stilių sugrįžimas yra universalus ir gana abstraktus, siejamas su postmoderniomis traktuotėmis. 2-uoju nepriklausomybės dešimtmečiu vėl juntama grįžimo į LDK tendencija, pasireiškianti radikaliomis santykio su paveldu formomis.

6. Didžiausia problema atkūrus nepriklausomybę, tiesiogiai susijusi su architektūros kokybe, unikalumu ir šalies identifikavimu estetinėmis priemonėmis, yra sietina su kryptingos architektūros politikos nebuvimu. Šalis investuoja į abstrakčias įvaizdžio kūrimo priemones, tačiau tiesiogiai kokybinių pokyčių tai nesukuria. Palyginus tarpukario, sovietmečio ir nepriklausomybės periodo šalies reprezentacinę architektūrą pasaulinėse „Expo“ parodose, akivaizdu, kad nuo tarpukario periodo šalies reprezentavimo priemonės ir formos iš esmės nepakito – dažnai moderniuose ir laikmečio architektūrą atspindinčiuose paviljonuose rodomas konservatyvus turinys, akcentuojant rankų darbo gintaro, lino, keramikos dirbinius.

Tapatybės ženklavimo Lietuvos architektūroje konstruktai

Apibendrinant 1-ajame skyriuje išskirtas nacionalinio identiteto konstravimo prielaidas bei 2-ajame skyriuje tirtą Lietuvos architektūros raidą nacionalinio identiteto aspektu, šiame skyriuje analizuojami nacionalinio identiteto konstruktai, išryškinamos atvejo studijos. Gilinamasi į stilistines, ekonominių bei socialinių priešasčių nulemtas architektūros ypatybes, išskiriamos ir detaliau nagrinėjamos pagrindinės tapatybės konstravimo Lietuvos architektūroje tendencijos:

- sąmoningas liaudies architektūros tradicijų perkūnijimas;
- sąmoningas pasirinkimas kurti remiantis Šiaurės ir Vakarų šalių tendencijomis;
- kritinio regionalizmo apraiškos;
- disidentiško formos architektūroje, jų galimumo reikštis klausimai;
- naujų ikonų kūrimas, naujos tipologijos pritaikymas, ir interpretacijos;
- architektūrinės estetikos naudojimas ideologiniais įvaizdžio kūrimo tikslais.

Skyriuje akcentuojami identiteto architektūroje formavimo konstruktai, siejami su stiliaus, laikotarpiui būdingos estetikos, politinių bei asmeninių in-

tencijų, reprezentacijos, atkūrimo, retrospektyvizmo bei šiuolaikiškumo sąvokomis.

Nagrinėjant šiuolaikinės architektūros kontekstualumą ir santykį su istorija, šiame skyriuje išskleidžiama postmodernizmo sąvoka. Kalbant apie socioekonominės veiklos nulemtus architektūrinius rezultatus, aptariamos atitiktos erdvei ir laikui sąvokos. Naujosios architektūros laisvumas ir ekspresyvumas apima ir laiko sąvoką, nes trijų dimensijų erdvę papildo ketvirtoji – laiko. Knygoje *Namų reikšmė* (2012; *The Meaning of Home*) Edwinas Heathcote'as mini jau ir penktąją, mūsų kasdienybę itin veikiančią, dimensiją – virtualumo, kuri šiuolaikinėje architektūroje paradoksaliai itin menkai perteikiama. Heathcote'as nagrinėja kasdienėje architektūroje pasitaikančius ir vis dar veikiančius, nors jau pamirštus, simbolius, ir parodo, kad iš esmės šiuolaikinė architektūra ir jos perskaitymo būdai nėra nutolę nuo simbolių archajiškų prasmių, todėl simbolio kalbai architektūroje ir jos perskaitymui šiame skyriuje skiriama nemažai dėmesio.

Šios darbo dalies medžiaga yra paskelbta autorės straipsniuose: Parodos architektūra: tarp re/prezentacijos ir interpretacijos (Reklaitė 2014); Nacionalumo paradoksai, tapatybės paieška architektūros įvaizdžiuose (Reklaitė 2014a; Reklaitė 2014b).

3.1. Istorinių stilių ir idėjų atspindžiai

1991 m. knygoje *Iš arti ir toli* Algirdas Julius Greimas rašė:

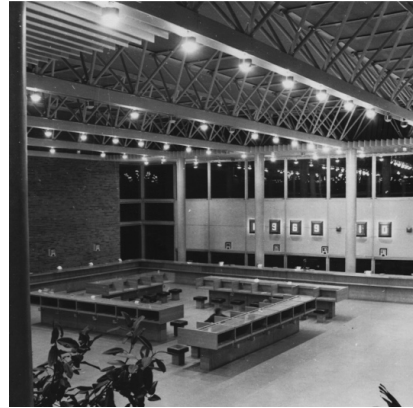
Tauta yra vienintelė vieta ir vienintelė sąlyga reikštis žmogaus asmenybei. Surišta kalba, tradicija, mąstymo būdu. Tauta turi teisę savarankiškai gyventi ir tvarkytis susikūrus Nepriklausomai valstybei. Tautinį išdidumą, lietuvių asmeninės vertės supratimą neabejotinai rodo šiandien lietuvių tauta savo žemėje. (Greimas 1991)

Citata iliustruoja atgavus nepriklausomybę itin išryškėjusį, nors dar tarpukariu suformuluotą gana konservatyvų požiūrį į tapatybę, siejant ją su kalba ir teritorija. Tokie tapatumo reikšmės pareiškimai iki šiol nuolat rodomi žiniasklaidoje politiniais ir ideologiniais tikslais, todėl šioje disertacijos dalyje koncentruojamasi į tapatybės kaip konstrukto sklaidą, remiantis retrospektyvumu.

119 pav. Vilniaus centrinio pašto interjeras, A. ir V. Nasvyčiai, 1969 m.

Fig. 120. Interior of Vilnius Central Post Office, by A. and V. Nasvytis, 1969

120 pav. Vilniaus centrinio pašto interjeras, A. ir V. Nasvyčiai, 1969 m.

Fig. 120. Interior of Vilnius Central Post Office, by A. and V. Nasvytis, 1969

Pirmiausia reikia akcentuoti pirmuose skyriuose išryškėjusį neretai tiesiogiai naudojamą arba menamą praeities didybės (dažniausiai LDK) demonstravimą modernistinėje architektūroje, kuris yra kontroversiškas reiškinys, sekant stiliaus, neigusio istoriją, kanonu. A. ir V. Nasvyčių (taip pat ir kitų architektų – pvz., Bučiūtės Operos ir baletų teatre ir kitur) sprendimas naudoti molio plytas ne tik pastato eksterjere, bet ir interjere matyti ne tik Seimo, bet ir Gedimino prospekto ašyje sukurtaose Centrinio pašto (121, 122 pav.) bei Nacionalinio dramos teatro rūmuose. Centrinis paštas kurtas kaip vidinis tvirtovės arba rūmų kiemas, pusiau atvira viešoji erdvė. Tokie įvaizdžiai ateina iš dviejų šaltinių: vienas – romantinis LDK įvaizdis, o kitas – Alvaro Aalto naudotos raudonos plytos⁷². Molio plyta, medis, rupus tinkas, gamtos ir natūralumo naudojimo tendencijos atkeliavo iš Skandinavijos arba iš Sankt Peterburgo kildinamo „plytų stiliaus“, vėliau architektūra papildyta ir šlaitinio stogo interpretacijomis. Tokia architektūros savitumo ir kokybės samprata juntama iki šių dienų. Molio plytos galėjo būti ne tik madinga dekoru priemonė, bet ir iš tam tikros nostalgikos semantikos kylantis įvaizdis. Pasak L. Markejevaitės, Operos ir baletų teatro interjere naudotos kelios reljefinių plytė rūšys greičiausiai pasirinktos interjero autoriaus Markejevo kaip jam imponavęs Vilniaus Šv. Onos bažnyčios įvaizdis (123 pav.). Nors Operos ir baletų teatre kiekviena pastato dalis aiškiai

⁷² „Tie, kas matė realybėje, buvo labai paveikti, nes tai visai kita kokybė – eksperimentai su plytomis, reljefai, dantukai, išdėliojimai, mūrijimo technikos, rievėjimas toks įvairus ir skirtingas; aš manau, kad čia buvo jau modernistinis nacionalinio stiliaus konstruktas“ (interviu su Marija Drėmaite – Reklaitė 2013 07 03).

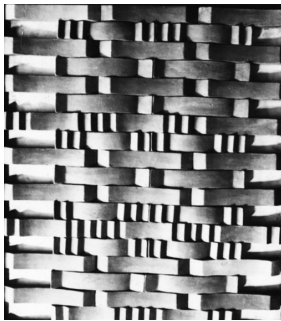
demonstruoja savo funkciją, tačiau interjeras, sukurtas atsižvelgiant į etnines tradicijas, suliejo modernistinį požiūrį ir ekspresyvų gausių detalių naudojimą. Interjere panaudotos įvairios medžiagos, keliančios etnines asociacijas, pavyzdžiui: kiliminei dangai ir kėdėms buvo parinkta tamsiai raudona spalva, kuriai kontrastuoja apšvietimo lempos, primenančios gintaro geltonumą. O plytų dekoru pasirinkimas gali būti siejamas su pastato architektės Bučiūtės iš vaikystės atsineštu didingos erdvės ir mastelio suvokimu, padiktuotu neogotikinės Rokiškio bažnyčios išpūdžio (124 pav.) (Ruseckaitė, Markejevaitė 2013).

121 pav. Operos ir baleto teatras,
E. N. Bučiūtė, 1974 m.
Fig. 121. Opera and Ballet Theatre,
by E. N. Bučiūtė, 1974

122 pav. Operos ir baleto teatro
interjeras, J. Markejevas
Fig. 122. Interior of the Opera and
Ballet Theatre, by J. Markejevas

123 pav. Reljefinių plytų dekoras Operos ir
baleto teatro interjere
Fig. 123. Decorum in relief bricks in the
interior of the Opera and Ballet Theatre

124 pav. Rokiškio bažnyčia su
masteliu, kurio atskaitos taškas – pati
N. E. Bučiūtė
Fig. 124. Rokiškis Church in the scale
with the baseline of N. E. Bučiūtė
herself

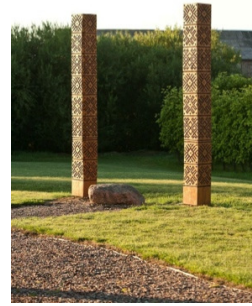
Pasak Drėmaitės, netinkuotas plytų mūras kaip „nacionalinė medžiaga“ šiaurės šalių architektūroje pasirodo XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, suklestėjęs „nacionalinio romantizmo“ architektūrai, ir yra glaudžių ryšių su Vokietija pasekmė, nes XIX a. netinkuotą plytų mūrą daugiausia naudota tik utilitarioje statyboje. Pastaroji medžiaga naujos prasmės įgijo tarpukariu kuriant demokratines visuomenes, kai Danijoje ir Švedijoje svarbius visuomeninės paskirties objektus (teatrus, municipalitetus, universitetus) pradėdama statyti iš paprastų netinkuotų plytų ir taip visuomenei pranešama „žinia“ apie jų paprastumą ir demokratiškumą (Drėmaitė 2011: 310). Šią tendenciją – nors dažniau estetiškai nei ideologiškai – formuojant mastelį arba kuriant pilies kiemo, gotikinės bažnyčios atmosferą prisijaukino ir naudojo Lietuvos modernistai.

Savitumo paieškos perkeliant simbolius į kitą erdvę ar laiką yra iš esmės prieštaringos, nulemtos gana sudėtingų kompleksų bei priežasčių. Putinaitė teigia, jog dabartinę mūsų tikrovę yra itin stipriai paveikusi ir formavusi sovietinė tikrovė. Toji tikrovė iš esmės paveikė ne tik žmogų, bet ir aplinką, kuri jį atitinka. Tyrėja tai sieja su sovietinės visuomenės ateizacija, tai buvęs esminis vertybių ir pasaulėžiūros pakeitimas. Nikitos Chruščiovo laikais, pasak Putinaitės, buvo kuriamas žmogus, kurio gyvenime prasmingumas yra pakeistas reikšmingumu. Tai reiškia, kad žmogus harmoniją pasiekia tada, kai tampa veidrodžiu to, kas vyksta išorėje. To sovietmečiu buvo siekiama specifiskai performuojant jausmus. Visa politinė spauda buvo nukreipta tam, kad pakeistų žmogaus jauseną, kad jis pradėtų jausti taip, kaip reikia režimui („Nerija Putinaitė – Naujosios sovietinės ‘tradicinės šventės’ ir jų architektūriniai pavidalai“, 2014 01 16). Todėl dabar, prarasdamas arba suvokdamas jam įpirštas netikras vertybes, žmogus jaučiasi nesaugus, tapatumas tampa sudėtinga mutacija ir transformacija, yra gręžiamasi į kuo miglotesnę praeities atkarpą ir ieškoma joje atspirties. Tolimos praeities ženklai, nors ir naudojami be aiškaus pagrindo, yra nekvestionuojami. Taip elgiamasi naudojant retrospektyvius simbolius, nors jų reikšmės dažnai jau yra pamirštos arba iškreiptos.

Pasak P. Senūtos, tauta turi suprasti ir apsispręsti, kokia ji yra ir kokia ji nori būti. Vėliau ši tapatybė įgauna konkrečias išraiškos formas, kurių kūrimas iš esmės yra politinis uždavimas. Šiandien sukurti retrospektyvizmu nesiremiantį šalies įvaizdį sudėtinga dėl neapčiuopiamo atspirties taško ir vyraujančių stereotipų (Blabe 2008). Kai pasaulyje didžiulis dėmesys tenka ženklui, marketingui ir rinkodarai, jokios vizualiųjų menų formos negali išvengti su įvaizdžiu siejamų procesų. Taip žiūrint tampa akivaizdu, kad panašiu, stereotipais paremtu mastymu šiomis dienomis vadovaujasi ir dažnai spekuliatyviai dirbantys, tapatumo archajiškuose pavidaluose ieškantys, ir tiesiogiai juos perkeliantys menininkai, dizaineriai, architektai.

125 pav. Naisių miestelio aikštė iš paukščio skrydžio, V. Puzeras, 2009 m.
Fig. 125. Square of Naisiai Town from a bird-eye view, by V. Puzeras, 2009

126 pav. Ant ažuolinių stulpų išskaptuota pasaulio šalių simbolika, V. Puzeras, 2009 m.
Fig. 126. Symbols of the cardinal points carved on the oak poles, by V. Puzeras, 2009

127 pav. Utenos darbo rinkos mokymo centro interjero dekoras, V. Puzeras, 2013 m.
Fig. 127. Interior decorum of the Labor Market Training Center in Utena, by V. Puzeras, 2013

128 pav. Utenos darbo rinkos mokymo centro interjero baldai, V. Puzeras, 2013 m.
Fig. 128. The furniture of the Labor Market Training Center in Utena, by V. Puzeras, 2013

Vienas ryškių šių tendencijų iliustruojančių atvejų gali būti siejamas su Naisių miestelio kaip archajinės kultūros židinio kūrimu ir puoselėjimu. Vytauto Puzero jau daugelį metų pertvarkomas miestelio planas ir stebina, ir glumina. Pasitelkiant mitologinius simbolius⁷³ kuriamas tiek bendras miestelio planas,

⁷³ Autorius teigia, jog kurdamas daug dirba su žymiais archeologais, tarp jų ir architektu restauratoriumi, inžinieriumi Kaziu Napoleonu Kitkausku.

ties atskiros viešosios erdvės, tiek atskiri pastatai ar jų dekoras. Tas pats simbolis tampa aikštės planu (125–126 pav.), suvokiamu tik iš paukščio skrydžio, ar pastato interjero detale (127, 128.). Gigantoniškas mastelis natūraliai susiklosčiusioje kaimo aplinkoje tampa galingu, sąmoningu lietuviybės ir nacionalumo formantu, naudojamu manipuluojant tiek vietos gyventojų, tiek atvykstančiųjų jausmais, kuriant ryškų, sentimentalų identitetą. Miestelyje įkurtas vadinamasis *Baltų dievų muziejus* rodo, jog temos laikomasi tiek funkciškai, tiek vizualiai, tiek programiškai. „Tai išskirtinės reikšmės projektas. Projektuojant *Baltų dievų muziejaus* komponentus teko pasinerti į istorines mūsų protėvių kultūros ir tradicijų paieškas“, – teigia dizaineris („Naisiai virsta baltų kultūros židiniu“, 2013 10 24.). Šokiruoja projekto mastai – muziejus prasideda gyvenvietės centre ir tęsiasi 1,5 km. Muziejų sudaro *Saulės* ir *Ugnies aikštės*, *Alkos kalnas* ir daugiau nei penkiasdešimt ažuolinių dievybes įkūnijančių skulptūrų. Autoriaus pasirinkimu, visos Naisiuose sukurtos aikštės ir kiti muziejaus komponentai buvo formuojami taip, kad būtų matomi iš kosminio palydovo. Taigi, pasak projekto vystytojų, keliaujantiems virtualia *Google Earth* programa bus galima pamatyti atsinaujinusią Naisių gyvenvietę. Tokiame projekte susipina naivus istorijos aukštinimas, profesionalus dizainerio braižas, mastelio svyravimas ir politinio užsakymo gijos⁷⁴. Tas pats simbolis, neperdirbamas ir neinterpretuojamas, iš grafinio ženklo perkeliamas į kosmoso stebimą mastelį, todėl daug klausimų sukelia sumanymo pagrindumas, potekstė ir pasirinktas kūrybos metodas, kai intencijos labai aiškios. Kaip teigia Čepaitienė:

Neoliberaliosios ideologijos nuolat reprodukuojamame amžiname „dabar“ ji tampa tik estetiškai patraukliomis ir komerciškai paklausiomis nuorodomis į neapibrėžtą „aukso amžių“, nesvarbu, ar jis būtų siejamas su „gimtojo sodžiaus“ idile, ar su Europos aukštosios kultūros šedevrais. Taip paveldo vertybės lengvai pasiduoda „padaromumo“ ir perinterpretavimo logikai, o istoriniu, turistiniu miestu suprekinimas tampa ryškiausiu praeities eksperimentinės sklaidos lauku. (Čepaitienė 2011)

Tai gali prisidėti ne prie vietos tapatumo išryškavimo ir saugojimo, o prie jo naikinimo.

Kalbant apie naujosios architektūros simbolius, pasitelkiant retrospektyvias tendencijas politiniais tikslais būtina atskiru atveju nagrinėti itin ryškų nepriklausomybės atkūrimo periodui simptomišką projektą – Lietuvos valdovų rūmus (129, 130 pav.). Tai iki šiol daugiausia diskusijų sukėlęs statinys Lietuvoje, kurio simbolinis kapitalas ir realizacijos peripetijos yra neatsiejamoms nuo nostalgiško romantinio įvaizdžio. Šio pastato reikšmingumą liudija tai, kad vien profesionaliosios spaudos straipsnių apie Valdovų rūmus kiekis gali varžytis nebent

⁷⁴ Projekto mecenatas ir užsakovas – Ramūnas Karbauskis.

su straipsniais apie Vilniaus ir Kauno „Akropolių“ statybas kartu sudėjus⁷⁵. Visas diskusijas galima apibendrinti Vytauto Rubavičiaus citata:

Valdovų rūmai stebėtinai greitai iš beveik neįtikėtino sumanymo virto tikrove. Bėgs metai ir amžiai, užsimirš ginčai dėl tų rūmų statybos reikalingumo – jie įaus į žmonių kasdienybę, jų spalvą pakeis istorijos nuosėdos, kurios pamažu išsismelks į senąją istoriją. Amžius gyvavęs įsitikinimas, jog „Vilnius – valdovų miestas“, įgavo aiškų regimą pavidalą. Naujoms kartoms jie taps autentiški, nes bus augama ir brėstama jų „šešėlyje“. Gaila tik, kad juos statant neišvengta Lietuvai būdingo dėsningumo – projekto įgyvendinimas įgavo ir pinigų plovimo mechanizmo pavidalą. (Rubavičius 2012)

129 pav. LDK Valdovų rūmų muziejus, N. Kitkauskas, A. Katilius, R. Grigas, PRI, 2009 m.

Fig. 129. Museum of the Lithuanian Grand Dukes Palace, by N. Kitkauskas, A. Katilius, R. Grigas, PRI, 2009

130 pav. LDK Valdovų rūmų muziejus
Fig. 130. Museum of the Lithuanian Grand Dukes Palace

Assmann, nagrinėdama miesto atminties formas, didelį dėmesį skyrė rekonstrukcijos sąvokai. Ji, remdamasi *erdvės, vietos, teritorijos (space, place, territory)* koncepcija (Yovel 2010 01 01), teigia, jog lokalumą, priklausomai nuo pasirinktos perspektyvos ir su ja susijusių intencijų, galima suvokti skirtingai. Erdvė modernizacijos projektuose yra veiksmo ir planavimo objektas, kuriuo disponuoja veikėjai, todėl apie erdvę paprastai galvojama ateities dimensijomis. Tuo tarpu vieta yra apstatyta, suformuota, apgyvendinta, ji turi savo atmintį, savo istoriją, joje jau slypi užkoduota praeitis (Assmann 2013). Ši skirtis tarp laiko sąvokų ir lemia požiūrį į paveldą skirtingumą. Vilnių, drauge su Dancigu, Vroclavu, Ryga, ji vadina tipiniais palimpsesto miestais, kuriuose persipynė, sugyveno, persiklojo įvairios etninės kultūros, patyrusios staigius politinių sistemų ir tautų pokyčius, kuriuose palikimo pripažinimas kaip savos kultūros dalis

⁷⁵ Iš statistikos, surinktos knygai *Laisvės architektūra* (2012).

yra gana komplikuoatas (Assmann 2013: 21). Miesto atmintis gerokai pergyvena jo gyventojų atmintį, dažniausiai patys miestai išlieka ilgiau nei tautos ar kalbos. Šalyse ir miestuose, kuriuos palietė Antrasis pasaulinis karas ir istorinius sluoksnius nuo žemės paviršiaus šluojanti modernybė, šis santykis su palikimu tampa dar komplikuoatesnis ir dažnai savaime paradoksalus.

Assmann skiria kelis rekonstrukcijos sąvokos sluoksnius:

- *sunaikinimas ir atstatymas* dominavo pirmaisiais pokario metais, kai buvo svarbu atstatyti sugriautą infrastruktūrą bei taip demonstruoti atgaunamas galias; kartu tai suvokiama kaip „miestietiško ir tautinio įvaizdžio eksponavimas“ (Assmann 2013: 25). Atstatymo esmė glūdi nedelsiant sukurtoje architektūroje, kuri remiasi archyvine medžiaga, todėl Assmann ją laiko naujoviška kultūrine praktika, kurioje pasireiškia iš esmės pasikeitęs architektūros, istorijos santykis su laiku⁷⁶;
- *nusigrėžimas ir atsigrėžimas* yra kitas atvejis, kai kažką atstatant reikia reaguoti į naują istorinį sluoksnį⁷⁷, siekiant kažką atstatyti, tenka griauti erdvėje kitą statinį (ko gero, geriausia iliustracija pastaruosiu metu itin daug žiniasklaidos, politikos, ir visuomenės dėmesio sulaukę griovimai Berlyno centre), tuomet tenka ieškoti santykio tarp skirtingų istorinių sluoksnių ir iš esmės spręsti, kuris yra svarbesnis, vertingesnis ir t. t. Šie sprendimai yra tiesiogiai susiję su ekonomika, nes taip yra sąmoningai kuriamas nepakartojamas, išskirtinis miesto charakteris, prisidedama prie turizmo plėtros mieste;
- rekonstrukcijos šalininkai nesiekia naikinti istorijos, jiems labiau „rūpi galimybė vėl reaktyvuoti svarbius meno ir kultūros liudininkus“ (Assmann 2013: 26). Šioje vietoje susiduriama su trečia galima situacija, kuri įvardijama kaip *nuvertimas ir senos vertės pripažinimas*. Tai situacija, kurioje laikui bėgant kinta estetinės ir kitos vertės, vyksta estetiniai ir istoriniai persiorientavimai.

Galiausia su visiškai kitokiu atveju, nepritaikomu nei vienam iš aptartųjų, susiduriama Vilniuje, kur naujo tūkstantmečio pradžioje be jokios istorinės grafines medžiagos, remiantis 1987 m. pradėtais archeologiniais kasinėjimais, atstatyti LDK Valdovų rūmai.

---

⁷⁶ Šiame kontekste itin iškalbingas viduramžių kvartalų kartu su pilimi atstatymas Varšuvoje, kuris yra laikomas atkurtos tapatybės ženklu, 1980 m. įtrauktu į UNESCO pasaulinio paveldo vertybių sąrašą.

⁷⁷ Ko gero, geriausia iliustracija – pirklių namai Rygos centre. 1948 m. namo griuvėsiai buvo susprogdinti, siekiant jų vietoje įrengti aikštę sovietinių dalinių jėgai demonstruoti; nuo 1991 m., aktyviai dirbant su visuomene, galiausiai 1999 m. pastatas atstatytas – tai įvardyta kaip savos tapatybės atgavimas.

Čia nebuvo siekiama užpildyti tuštumos, kuri bent dalies gyventojų sąmonėje būtų išlikusi kaip neišgydomas skaudulys, o tiesiog siekiama naujos tapatybės vardan, susieti ją su jau seniai praėjusia istorine epocha. Centrinėje Vilniaus aikštėje nebuvo siekiama užglaistyti karo sukeltos traumos, kuriant naują istorinę su praeitimi susijusią savimonę, o bandoma atgaivinti senąsias tautos kūrimo tradicijas ir strategijas. (Assmann 2013: 32)

Tautinei valstybei svarbi kuo ilgesnė istorija, kurioje ji galėtų gėrėtis savo ištaikomis ir dydžiu. Kitomis rekonstrukcijomis, atkuriant istorinę praeitį, buvo siekiama pajvairinti ir diferencijuoti istorinę savimonę, o šiuo atveju, praeitį sutapatinus su dabartimi, istorija yra iš esmės ištrinama⁷⁸.

LDK Valdovų rūmai yra tipinis politinio sprendimo konstruojant nacionalinę identitetą pavyzdys, apimantis unikalumo bei netikros realybės, nostalgijos ir vizijos dimensijas⁷⁹. Kaip patvirtina ir Boym išvalgos, iš pirmo žvilgsnio galima manyti, kad nostalgija yra vietos ilgesys, – bet iš tiesų tai yra skirtingo laiko ilgesys. Nostalgija siekia sunaikinti istoriją ir pakeisti ją į privačią arba kolektyvinę mitologiją, peržiūrėti laiką kaip erdvę, atsakant atiduoti laiko negalimumą. Žmogus tą nostalgikišką ilgesį stengiasi kompensuoti priklausymu ir praradimo suvokimą keisti iš naujo atrandamu identitetu (Boym 2001). Urbanistinis identitetas apeliuoja į bendruomenės atmintį, bet yra grįstas žmogaus sukurta aplinka, ne darbu ar krauju, o sukurta bendra kultūra ir erdvėmis, urbanistiniu koegzistavimu (Boym 2001: 76). Atgimęs interesas kurti naujus miestų planus ir urbanistiką XX a. pabaigoje, pasak Boym, yra vienas iš naujos europinės tapatybės aspektų. Istorinis stilius gali būti naudojamas pamiršti neseną, arba dabarties, istoriją. Kaip sočrealizmas pagal oficialią doktriną turėjo būti nacionalinis forma ir socialistinis turiniu, taip postmodernizmas yra istorinis forma ir antiistorinis turiniu.

Galima ginčytis, kad sovietmetis, ypač atšilimo laikotarpis, suardė istorinę aplinką, bet kartu jis atnešė naujų urbanistinio planavimo vėjų kuriant horizontalias, mažiau hierarchiškąsias ašis mieste (Boym 2001: 80). Politinei sistemai, kaip jau minėta skyrelio pradžioje, būdingas poreikis ir gebėjimas įreikšminti atmintį ir ją ritualizuoti. Valdovų rūmai kaip loginis konstruktas gali būti suvokiamas kaip to paties į jausmus, o ne protą apeliuojančio mentaliteto perkėlimas į šiuos laikus. Paradoksaliai ir tai, jog neturint tikslų duomenų atkurtas imaginacinis

---

⁷⁸ Daugiau: Assmann 2013: 33. Friedrichas Durrenmattas kažkada rašė: „Archeologija atkuria tai, kas istorijos eigoje buvo sugriauta“. Būtent tai vis dažniau daro ir rekonstrukcija. Tačiau, priešingai nei archeologija, rekonstrukcija yra tiesioginė intervencija į gyvus erdvinius ryšius. Dėl to ji tokia kontroversiška.

⁷⁹ „Turbūt labiausiai Vilnių ženklina faktas, kad jis beveik visada yra nostalgijos objektas. Vilniaus tekstą paprastai kuria žmonės, atkirsti nuo savo miesto, todėl labai jautrūs jo kasdienybės smulkmenoms.“ (Venclova 2009 10 06)

pilies įvaizdis neturi tiesioginio ryšio su istorija, tačiau objekte išsaugotas archeologinis paveldas lėmė, jog tai pirmasis šalyje valstybingumo muziejus.

Santykio su istorija paieškos banga Lietuvos šiuolaikinėje architektūroje gali būti siejama su nepriklausomybės pradžioje blýstelėjusiu postmodernizmu kaip istorines formas atkartojančia ir perkuriančia ideologija. Lietuvoje tai ne tiek stilius, kiek tarpinis laikotarpis, kai nuo modernizmo pereinama prie šiuolaikinės architektūros. Tuo metu architektai, pavargę nuo unifikuotų detalių ir suvienodėjusių architektūros rezultatų, ėmė ieškoti naujos, individualios, savitos raiškos ir simbolinės kalbos. Postmodernizmas suvoktas kaip asmeninis santykis su architektūra ir savotiškas pasipriešinimas vyravusiai ideologijai ir modernizmui, siejamam su sovietiniu utilitarumu. Tokiam architektūros kismui įtakos turėjo ir sociopolitinės situacijos pokyčiai; laisvėjančios šalies idėjas norėta išreikšti architektūroje, atsileidęs biurokratinis derinimo mechanizmas suteikė kūrybos laisvės. Tai sutapo ir su naujos jaunų architektų kartos veiklos pradžia. Pirmosios pokario kartos architektų modernistų išauginti jauni profesionalai siekė išsiskirti, kurti savitai – tai lėmė gana ryškius, nors ir vėluojančius, postmodernizmo bruožus retose XX a. pabaigos–XXI a. pradžios projektų ir idėjų realizacijose.

131 pav. Gyvenamasis namas Vilniuje (projektuotas kaip bendrabutis), G. Čaikauskas, A. Ambrasas ir P. Trimonis, 1985 m.

Fig. 131. Residential house in Vilnius (designed as a dormitory), by G. Čaikauskas, A. Ambrasas and P. Trimonis, 1985

132 pav. Kultūros paveldo centras Vilniuje, A. Trimonis, A. Ambrasas, G. Adlys, 1990 m.
Fig. 132. Cultural Heritage Center in Vilnius, A. Trimonis, A. Ambrasas, G. Adlys, 1990

Įdomu tai, kad dvigubi (tiek semantinė, tiek tiesioginė – dekoratyvine – prasme) postmodernizmo architektūrai būdingi fasadai dar gali būti suprantami kaip įkontekstinimo forma. Tai galima vertinti kaip dar vieną deklaratyvų siekį kontekstualizuoti architektūrą. Čia vienas įdomiausių pavyzdžių būtų pirmasis nepriklausomybę atgavus aktyviausios kartos – Gintaro Čaikausko, Audriaus Ambraso ir Pauliaus Trimonio – suprojektuotas gyvenamasis namas (projektuotas kaip bendrabutis) Mikalojaus ir Žemaitės gatvių kampe Vilniuje (131 pav.). Šiuo pastatu ką tik mokslus baigę jauni architektai bandė rasti ryšį tarp istorinio Vilniaus senamiesčio ir tuometinio Projektų restauravimo instituto – neoistoristinio pastato. Siedami skirtingus stilius ir detales, kurdami gatvės užstatymą atkartojančią skirtingų formų ir dydžių angų eilę jie siekė kontekstualizuoti pastatą, sukuriant glaudų ryšį tarp *senumo ir naujumo*. Panašus savo istorinėmis detalėmis yra ir kitas, vėlesnis, tų pačių autorių darbas – Paminklų restauravimo instituto laboratorinis korpusas (dabar Kultūros paveldo centras, A. Trimonis, A. Ambrasas, G. Adlys, 1990, 132 pav.), kur galima išvelgti tris skirtingai sukomponuotus tūrius, primenančius skirtingą laikotarpį ar net pilies / tvirtovės bokšto provaizdį.

133 pav. Krašto apsaugos ministerijos Gynybos štabas,
N. E. Bučiūtė, 1977–1997 m.

Fig. 133. Defense Headquarters at the Ministry of Defense,
by N. E. Bučiūtė, 1977–97

Itin idomus atvejis šiame kontekste – net 20 metų projektuotas Krašto apsaugos ministerijos gynybos štabas (N. E. Bučiūtė, 1977–1997 m., 133 pav.). Komplexo architektūrą iš esmės pakoregavo atliekant archeologinius tyrimus sklype rastos gotikinių (XV a.–XVI a.), posesinio užstatymo, pastatų liekanos. “Keturių gotikinių pastatų, stovėjusių galais į šv. Ignoto gatvę, liekanos lėmė statinio išskaidymą į keturis kompozicinius elementus.” (Riaubienė 1999). Kai

kurios pastato sienos žymi tik po žeme esančias originalias gotikinių pastatų vietas, taip, respektuojant tai kas buvo, postmodernistiškai interpretuojant gotiką, kuriamas istorinis vietos dvasios kontekstualumas “ (Galaunytė, „Krašto apsaugos ministerijos Gynybos štabas“).

Tokia postmodernizmo bruožų turinti architektūra – kartais ideologiškai ironiška, istorinius stilius imituojanti ar interpretuojanti, literatūriška – demonstruoja ir naujai atsiradusias galimybes, ir medžiagas. Į rinką tuo metu plūdo nauji gaminiai, spalvos, ženklinančios pereinamąjį laikotarpį iš sovietinės priespaudos į laisvosios rinkos ekonomikos sąlygas. Tai ne tik naujos nacionalinės tapatybės, bet ir naujos, išskirtinės ir originalios asmeninės architekto raiškos paieškų metas.

3.2. Kritinės architektūros praktikos ir liaudiškumas

Regionalizmo terminas yra tiesiogiai siejamas su kritiškumu arba pasipriešiniu. Įdėmiai žvelgdamas į architektūrą bei jos raiškos lauką, architektūros teoretikas ir istorikas Kennethas Framptonas regionalizmo architektūroje klausimą iškėlė į filosofinį lygmenį: kurdamas architektūrinę fenomenologiją, architektūroje jis ieškojo ne tik technologinio, bet ir tapatybės, mitinio bei žmogiškojo aspekto. Framptonas teigia, kad, moderniajai architektūrai atsidūrus krizėje, buvo ieškoma naujų sprendimų, todėl architektūrą galima suvokti kaip kritinę praktiką, jei tolygiai išlaikomas atstumas nuo absoliutinės modernizacijos industrinėje visuomenėje. (Frampton 1983: 21).

Disidentiškumo sąvokos architektūroje⁸⁰, ypač socialistinėje valstybėje, negalėjo būti, nes ji priklausė tokiai kietojo meno sričiai, kuri negali egzistuoti be infrastruktūros ir yra kontroliuojama valstybės. Architektai neturėjo didelio pasirinkimo, nes projektavimas „į stalčių“ nėra tikroji disidentiškumo forma – tai negyva, nevieša architektūra, nekelianti visuomenėje klausimų ir diskusijų. Todėl disidentiškumą architektūroje galime suprasti kaip architektūrinių priemonių, kuriomis galima priešintis ar kritikuoti, paiešką. Architektūra yra suprantama kaip erdvės politikos kovos laukas (Juocevičiūtė 2013 03 06). Šiuo aspektu kritinių architektūros praktikų apžvalga gana svarbi suvokiant nacionalinį identitetą kaip konstrukta, nes nacionalinio identiteto paieška architektūroje tampa viena svarbiausių opozicinių idėjų ne tik vyraujančiam oficialiajam stiliui, bet ir politinėms nuostatoms.

---

⁸⁰ Disidentiškumui arba kritinėms architektūrinėms praktikoms architektūroje buvo skirtas Architektūros pokalbių fondo ciklas, kur buvo analizuojama, ar architektūra iš esmės gali būti kritinė praktika (Liudmila Kirpichev, Vladislav Kirpichev – popierinė architektūra sovietų sąjungoje. Protagonistai, mokytojai ir studentai apžvelgia aštuoniasdešimtuosius, 2013 02 28).

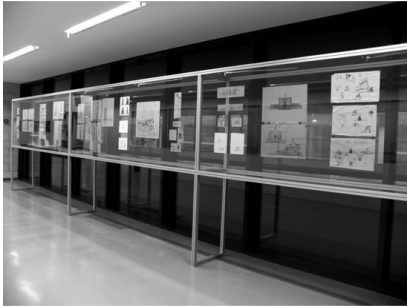
Kritinėje architektų veikloje visada slypi dilema, nes architektas negali tiesiog „būti opozicijoje“. Norėdamas praktikuoti architektūrą, jis ar ji turi iš dalies sutarti su režimu ar politinės jėgos žaidėjais. Komunizmo laikais disidentai režimo dažniausiai tiesiogiai nekritikavo. Jų interesas labiau buvo išsaugoti patį svarbiausią dalyką intelektualams ir menininkams – fantaziją, vaizduotę ir minties laisvę. Kad galėtų turėti šią laisvę, kai kuriems architektams teko permąstyti savo praktikas arba kita linkme nukreipti energiją. Dažniausiai jų problema buvo rasti būdą sudėtingiau, įdomiau pasižiūrėti į architektūrinio projekto užsakymą, kai klientas, tuo metu – valstybė, tikėjosi ne ambicingų idėjų, bet mažo biudžeto ir pagal planinės ekonomikos ribas išsitenkančio sumanymo. Architektams reikėjo pakeisti santykį su klientu ar su valstybiniu užsakymu, kartais – visiškai jų atsisakyti.

Pasak Drėmaitės, tam tikros disidentiškumo praktikos Lietuvos architektūroje galėjo egzistuoti tik teoriškai („Ieva Zībārte, Ingrid Ruudi, Marija Drėmaitė – Kritiškumo ribos baltijos regiono architektūroje“, 2013 04 18). Ji išskiria tokias hipotetines galimybes:

- individualią architektūrinę praktiką (pvz., architekto Šilgalio sovietmečiu kurti individualūs namai);
- viešąsias kritines architektūrines praktikas, susijusias su architektūros mokyklomis (Talino architektūros mokyklos veikla 8-uoju dešimtmečiu);
- kritinį kalbėjimą arba rašymą apie architektūrą (nors tuo metu vienintelis leidinys Lietuvoje buvo Jono Minkevičiaus *Architektūra sovietinėje Lietuvoje (1987)*).

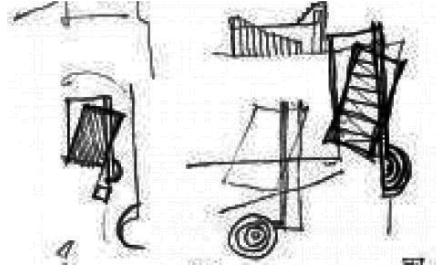
Dabar, kalbėdamas apie kritines architekto pozicijas, Minkevičius pabrėžia, jog "architektūra nėra vien tik materija – tai materializuota dvasia, siekianti įsiliesti į pasaulį gėrio forma, todėl architektūra iš esmės ne tik gali, bet ir turi būti vertinama vertybiniu požiūriu." Taip jis pabrėžia nematerialią architektūros dimensiją, jos sociopsichologinę svarbą. Tuo tarpu bandymus projektuoti į stalčių Lietuvoje, arba pasirinkimą projektuoti neįgyvendinamus pastatus, ko gero, geriausiai parodo Leonardo Vaičio surengta jo kartos architektų paroda pavadinimu „Našlaičiai“ (134, 135 pav.), iliustruojanti itin sudėtingą antrosios sovietmečio kartos, neišsikovojusios tam tikrų pozicijų ir tapusios pereinamojo laikotarpio aukomis, gyvenimą ir kūrybą, jis teigia:

Iš esmės mano kartai buvo primesta viskas – santvarka, moralė, galimybių ribos ir t. t. Mes nedalyvavome pasipriešinimo judėjime, mes nealsavome tarpukario Lietuvos atmosfera, todėl mes ir mūsų neemigravusių tėvų likimai buvo primesti ir kūrybiškai suvaržyti. Nematėme didelių kūrybinių perspektyvų, su pavydu žvelgdami į Vakarus. Iš to šalia beatodairiško atsidavimo profesijai, siauros galimybės tiek finansinės, tiek techninės, laikė mus pasaulio autsaiderių tarpe. Mes iš tiesų buvome našlaičiai. (Vaitys 2003: 102)

134 pav. Architektūros paroda „Našlaičiai“, ekspozicijos fragmentas - neįgyvendinti projektai, NDG, 2010 m.

Fig. 134. Architectural exhibition “Našlaičiai”, fragment of exposition – unrealized projects, NDG, 2010

135 pav. Architektūros paroda „Našlaičiai“. Palaimintojo J. Matulaičio bažnyčios eskizai, G. Baravykas, NDG, 2010 m.

Fig. 135. Architectural exhibition “Našlaičiai”. Sketches of the Venerable J. Matulaitis Church project, by G. Baravykas, NDG, 2010

Pasak Drėmaitės, troškimas remtis ne sovietinių projektavimo institutų suvirškintais ir supaprastintais, morališkai pasenusiais vakarietišku projektų perdirbiniais, skatino ieškoti, domėtis ir interpretuoti naujausius vakarietiškos architektūros pavyzdžius, ieškoti vietinę regioninę tradiciją realizuojančių sprendimų (Drėmaitė 2009). Situacija atgavus nepriklausomybę yra labai panaši: sąmoningai siekiama išsiskirti ir sukurti kažką savita, įtvirtinti tiek asmeninį, tiek nacionalinį tapatumą. Vienintelis ir, ko gero, esminis sociopolitinis skirtumas tas, kad šiuo atveju tai buvo ne pasipriešinimas oficialiajai politikai, o neišpildytas jos siekis.

Kaip pritaria ir tos pačios kartos architektas visuomenės veikėjas Audrys Karalius, architektūra yra sąmonę veikiantis menas, kuris konstruoja tūrius, bet jos misija – konstruoti masių sąmonę⁸¹. Todėl kalbėdamas apie šiuolaikinės architektūros priešpriešas, Karalius išskiria skirtingus galimus polius, atstovaujančius praeities ir ateities požūriams:

- baigtinis kūrinys / atvirojo kodo namas;
- dizainogeniškas kūrinys / giluminis adekvatumas, kai išorė realizuoja funkciją, bet nėra sureikšmintą;
- tikslas – konteksto gerinimas ir perdarymas / tikslas – konteksto stiprinimas ir jo gydymas;

⁸¹ Ko gero, geriausi masių sąmonės konstravimo pavyzdžiai būtų totalitarinėse sistemose sukurti architektūros šedevrai – Tatlino bokštas, Reicho priimamasis, Sovietų rūmų projektas, kurių kontekste pats faktas, jog Lietuvoje nieko panašaus nebuvo sukurta, yra gana malonus.

- likvidus, autorinis individualumas, įvaizdis ir prekė / pasekminis autorinis individualumas („Jonas Minkevičius, Algirdas Kaušpėdas, Audrys Karalius – Disidentiškumo sąlygos / scenarijai Lietuvos architektūroje“, 2013 03 14).

Tokie architektūros ideologijos supriešinimai atrodo logiški ir savalaikiai, bet, deja, norint įvardyti šiuolaikinės architektūros ikonas, reprezentuojančias naują architektūros kalbą *darnos, tvarumo ir sąmoningumo* aspektu, tai tampa itin sudėtinga užduotimi. Galbūt todėl, kad, nepaisant esminio sisteminio pokyčio, šiuolaikinė architektūra Lietuvoje vis dar tarnauja reprezentavimo ir užsakovo įvaizdžio kūrimo funkcijai. Todėl pokomunistinio bloko šalių architektūros persvarstymas turi akivaizdžios įtakos visam globaliam pasauliui ir kultūrai: tai – ne tik erdvinė ar regiono praktika, o globalus ir negeografinis šiuolaikinių procesų suvokimo iššūkis („Šiuolaikinis muziejus: pokalbis su NDG vadove Lolita Jablonskiene“).

Grįžtant prie tradicinės architektūros apraiškų kaip vieno iš būdų architektūros kritikai bei kontekstualumui išreikšti, būtina minėti, jog iš esmės egzistuoja dvi priešingos pozicijos: 1) tradiciškumo neigimas siekiant modernios šiuolaikinės kalbos ir 2) įvairios liaudiškumo apraiškos šiuolaikinėje architektūroje, kritiškai jas permaštant ir interpretuojant. Tradiciškumo samprata architektūroje skleidžiasi plačiai – nuo į retrospektyvų pažinimą kaip įkvėpimo šaltinį besiremiančių praktikų iki tradicijos kaip proceso analizės ir perimamumo atkartojant tiek formas, tiek technologijas. Tai lemia itin skirtingus rezultatus. Tačiau pats tradicijos kaip paveldo suvokimas vienija abi kryptis. „Tradicinė architektūra visais savo pavidalais yra neatsiejama statybos technologijų dalis. Pasmerkti ją kaip istorines mirusias kalbas tolygu imtis ideologinio smegenų plovimo. Atsisakyti tūkstantmečiais gludintos techninės patirties reiškia pasmerkti save technologiniam neraštingumui“, – teigia Leonas Krieras (Samalavičius 2013). Kritikuodamas modernizmą, jis teigia, jog patirtis pagal apibrėžimą yra praeities dalykas. „Atsilikimo baimė“ visame pasaulyje palaiko tikėjimą, kad modernizmas yra šventas ir išskirtinai teisėtas; ši teorija akademinėje bendruomenėje užima dominuojančią poziciją ir diktuoja kultūros industrijai. Ir prognozuoja: „Prie tradicinės architektūros ir apgyvendinimo modelių sugrįšime [...] ne dėl demokratiškos pasirinkimo galimybės, tą padaryti privers grėsminga lemtis ir žiauri būtinybė. Tų modelių skaičių, jų dydį ir mastą, formas ir medžiagas apibrėš geografijs, klimatas ir ekologija“ – teigia jis (Samalavičius 2013).

Tačiau toli gražu ne visi teoretikai, o ypač praktikai, taip mąsto ir siekia grįžti prie šaknų tiek konceptualia, tiek estetinė prasme. Architektūra dažnai istoriškai buvo avangardinė veiklos sritis, glaudžiai susijusi su technologiniais bei inžineriniais pasiekimais, todėl nenuostabu, jog esama į technologijų kreipiamą ateitį orientuotų požiūrių. Pavyzdžiui, neseniai vykusioje diskusijoje apie technologijas architektūroje (Leitanaitė, 2014 05 22) itin reakcingai sutiktas

Povilo Čepaičio pasisakymas, jog ateities architektūrą nulems 3D spausdintuvų teikiamos galimybės. „3D spausdinimas yra daugiau negu technologija – tai ir tam tikra mąstysena, kaip mes suprantame gamybą apskritai. Tai neliečia vien tik statybos sferos – tai liečia ir kitas gamybos sferas. [...] Po truputį žmonių galvose įsitvirtina idėja, kad tu gali turėti vieną aparatą, kuris tau gali padaryti bet ką“, – teigia jis (Pakalnis 2013 12 19). Faktas, jog technologijų raida visuomet darė įtaką architektūros raidai ir estetikai. Tokiame kontekste paradoksaliai skamba tai, jog drauge su kaimo turizmu tarsi atsigauna ir įgauna vis kitą mastą senosios namų statybos tradicijos. Nors ši statybų sritis labiau primena imitacijas nei tyrimais paremtas praktikas, akivaizdi tendencija, jog žmonės stengiasi atkurti autentiškas sodybas savo tėviškėse. „Jei namas statomas dabar, laikantis senųjų tradicijų ir medžiagų, jį galima vadinti autentišku taip pat, kaip ir kryždirbystę“, – mano E. J. Morkūnas (Bieliauskaitė, Rupeikaitė 2009 08 17), natūralų tradicijų perdavimo procesą siedamas su paveldu, suvokiamu proceso prasme.

Tokia gana dažnai regima architektūros kryptis, kai siekiama atkurti autentiškas detales, perduoti amatines žinias ir sukurti tradicinį įvaizdį, iš esmės skiriasi nuo kritinio regionalizmo architektūros krypties. Ją galima suvokti kaip modernią architektūrą, paremtą vietinėmis tradicijomis, kultūriniu kontekstu. Kritinis regionalizmas skiriasi nuo tautinių motyvų naudojimo architektūroje tuo, kad šiai krypčiai būdinga sąsąjė tarp tradicijų ir moderniosios architektūros paieška (Foster 1983). Vėlesniais etapais kritinis regionalizmas neigia ornamentiką ir puošybą kaip nemodernų būdą perteikti tradiciškumą. Šiuos tikslus galima sieti su architektūros kaip meno šakos tarpdiscipliniškumu, atvirumu mokslo idėjų įtakoms, socialiniams ir kultūriniais kontekstams, vadinamajai laikmečio dvasiai.

Čia išryškėja dar viena – liaudiškumo atspindėjimo moderniojoje architektūroje tendencija. Pasak Buivydo, sovietų valdžia draudė architektūroje reikšti nacionalinį identitetą. Vietoj to kaip sintetinis pakaitalas buvo siūloma architektūrinius elementus dekoruoti tautiškais motyvais. Vėliau, paskelbus architektūros nesaikingumo ir puošybiškumo „šalinimus“, imta tuos liaudiškus motyvus stilizuoti (Buivydas 2003). Taip paneigiamas kūrybinis problemos sprendimo būdas naujai permąstant ir šiuolaikinėmis priemonėmis kuriant savo identitetą. O kaip pastebi Jakaitė: „Tautinis etnokultūrinis sąjūdis iškėlė valstietišką lietuviškumo sampratą. Liaudies kultūra buvo siejama su kaimu ir valstiečiais [...]. Būtent čia akivaizdžiai susidūrė dominuojanti sovietinė ideologija ir kontr-ideologinis etnologų lietuviškasis patriotizmas“. Galima daryti prielaidą, kad sovietmečiu įvairiomis priemonėmis diegtas oficialus liaudiškumas – per dainų švenčių tradicijas, tautinius kostiumus, liaudies meno ir kultūros tyrinėjimus – buvo tarpukaryje svarbaus etninio identiteto kompro-

misinė transformacija. Todėl atgavus nepriklausomybę Lietuvos architektūra išgyvena savotišką tapatumo krizę.

Nacionalumo jausmas buvo grįstas iš esmės kaimo kultūros puoselėjimu ir jos perkėlimu į miesto gyvenimą. Istorikas Arūnas Streikus antrina, kad „selektyvus kai kurių tautinio istorinio naratyvo elementų panaudojimas buvo kryptinga sovietų valdžios politika, formavusi tautiškai sovietinį identitetą“ (Streikus 2005). Įdomiausia, kad ši tendencija kaip kūrybos metodas atkeliauvo iki šių dienų – kaip savotiškas „atgimimas“, tačiau, neskiriant dėmesio kritiniam permąstymui ir pervetinimui, gaunamos keistos, etnokičinės architektūros mutacijos, kurios sunkiai paklūsta tipologiniam ar stilistiniam vertinimui. Pavyzdžiui, „Hyper Maximoje“ Kaune (136 pav.) šiuolaikinės funkcionalios architektūros be stiliaus požymių viduje įrengus etnografinio stiliaus restoraną, dalis jo išraiškos, žaislinis malūnas, ekspresyviai ištraukiama į išorę: pagrindiniame fasade sukuriamas ženklas, ryškiai kontrastuojantis su supančia aplinka ir neatliekantis jokios kitos funkcijos – tik dekoratyvią. Arba „Snow“ arenoje Druskininkuose (137 pav.), šiuolaikinio inžinerinio pastato interjere, – stilizuotas, komercinis kaimo architektūros interjeras kertasi su šiuolaikinės architektūros kūrimo principais, išsiskiria kičo bruožais.

136 pav. „Hyper Maxima“ Kaune, Savanorių prospekte, G. Jurevičius, 2003 m.
Fig. 136. „Hyper Maxima“ in Kaunas, Savanoriai Ave., by G. Jurevičius, 2003

137 pav. „Snow“ arena Druskininkuose, interjeras „Urban Architects“, „Senajo miesto architektai“, 2011 m.
Fig. 137. „Snow“ Arena in Druskininkai, interior by „Urban Architects“ and „Senajo miesto architektai“, 2011

Tokiais laiko ir erdvės sumaišymo principais šiais laikais naudojami dažniausiai naujų sakralinių erdvių – prekybos centrų – kūrėjai, naudodami tą pačią simbolinę kalbą ir aproprijuodami kitų kūrinių ypatybes. Tapatumo aspektu aptariant prekybos centrų estetiką, itin svarbus vaidmuo tenka paradoksaliai interjero interpretavimui, kai dažnos kičo apraiškos pasireiškia kuriant „tradicinius“, „istorinius“ interjerus, o beveides prekybos centrų dėžutes

puošiant butaforiniais malūnais, medžio tvoromis ir kitais antifunkcionaliais elementais, kontrastuojančiais su prekybos centro demonstruojamu modernumu ir šiuolaikiškumu. Ši tendencija ryški ne tik Lietuvoje. Kaip rašo Algimantas Mačiulis:

Miesto aplinkos archdizaine, ypač šiuolaikiniuose interjeruose, galima išskirti kelias kičo apraiškos kryptis: 1) „laukinių Vakarų“, amerikietiškojo kaubiško kulto atspindžius ir 2) primityvią tautišką, „kaimiškąją“ stilizaciją. (Mačiulis 2008b: 169)

Tačiau, pasak Mačiulio, kičo apraiškų šiuolaikinėje architektūroje nereikėtų vertinti vien moralizuojant ar smerkiant jas kaip tokias. Juk vienas iš postmodernizmo, moderniosios architektūros krypties, bruožų yra architektūros sąryšis su vietos tendencijomis, orientacija į regionalizmą, į „kaimiškašias“ formas, komercijos ir stilizacijos tendencija. Istorizmo retrospekcija čia išreiškiama šiuolaikinėje architektūroje „cituojant“ istorines formas – nuo paradokso iki ironiško sarkazmo. Šalia šių ypatybių, postmodernizmas turėtų skatinti kūrėjus/-as studijuoti vietos tradicijas, kurti savitą architektūrą, kūrybinio įkvėpimo ieškoti ne žurnaluose, bet savo kultūroje ir tradicijose (Mačiulis 2008b). Todėl šiuolaikinėje Lietuvos architektūroje vietinio savitumo bruožų paieškos gali būti siejamos su postmodernizmo tendencijomis ar bent analizuojamos daugiakalbiame ir daugiaplaniame postmodernistiniame kontekste.

Skirtingų istorijos sluoksnių suplakimas į viena išryškėjo iškart po nepriklausomybės atgavimo, kai išpopuliarėjo lietuviškosios virtuvės restoranai su kičiniiais „tautiniais“ interjerais, kurie galutinai, iki grotesko, išsigimė į itin populiarius kaimiško stiliaus viešojo maitinimo įstaigų tinklą („Čili kaimas“, „Katpėdėlė“ ir pan.) interjerus. Tokie iškreipti *kaimovaizdžiai* kartais pretenduoja tapti net vietos ženklu, akivaizdžiai besireiškiančiu eksterjere. Juose, deja, dažniausiai be jokios ironijos konstruojamas iškreiptas kaimiškos praeities romantikos įvaizdis; pasitelkiant jokia logika nesusijusius rakandus bei architektūros formas, „liaudiškus“, t. y. primityvius piešinius ir trumpus padavėjų nacionaliniais drabužiais sijonus, kuriamas patrauklaus, be didelių pastangų suvokiamo „paveldo“ įvaizdis. Postmodernizme reikšmę kuria efektas, kai susipina skirtingi kontekstai. Panašiai sovietiniai simboliai buvo supinami su nacionaliniais – naudojami skirtingi tradicijų elementai. Šitai erdvėje atsiskleidžia naratyvumo ir pasakojimo, sukuriant reikšmių perteklių, ideologinė dalis paslepama, o viskas apipinama tiesiog dekoracija – žavinčia estetika (Putinaitė 2013).

Nepriklausomybės pradžioje buvo hiperbolizuojami visi architektūros elementai, siekiama pastatyti namą, kurio forma būtų artima ir suprantama sav-

ininkui⁸². Čia galima išvesti paralelę su jau aptartu 6–7 dešimtmečiais Lietuvoje itin madingu *atsigrėžimu į nacionalines šaknis* ir ištakas, archajines tradicijas, etnografijos tyrimus. Kai liaudies kūryba, tautosaka ir tautodailė, dainos, pasakos, liaudies skulptūra ir grafika dailininkams buvo įkvėpimo šaltiniu, o vartotojams – madinga puošmena. Įsivyravo tam tikra mada „nacionaline dvasia“ stilizuoti individualius interjerus – tipiniai stambiaplokščių namų butai buvo iškalami lentelėmis, balkonų dekoras buvo deklaruojamas kaip nacionalinių raštų stilizacija ir pan. Panaši įtaka juntama to meto S. Ramunio, A. ir V. Nasvyčių kūryboje (138–139 pav.), kuriai būdingas subtilus tradicinių formų ir elementų įkomponavimas lengvuose ir grakščiuose modernistiniuose sprendimuose. S. Ramunio kuriami intererai ir baldai pasižymėjo subtiliu, kukliu lietuviškumu, naudojamos būdingos medžiagos ir raštų motyvai turėjo asociacijų su žymaus ir kone vienintelio „Lietuviška stilistika“ dirbusio⁸³ tarpukario Kauno interjeristo J. Prapuolenio darbais (140, 141 pav.), aukštai vertintais ir sovietmečiu.

138 pav. Baldai Lietuvos nacionalinio dramos teatro bufete Vilniuje, S. Ramunis, 1951 m.

Fig. 138. Furniture of the cafeteria in the Lithuanian National Drama Theatre, Vilnius, by S. Ramunis, 1951

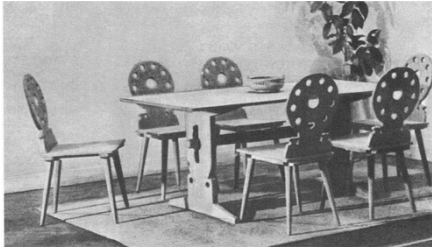
139 pav. „Dainavos“ sanatorijos valgyklos interjeras, S. Ramunis, 1959 m.

Fig. 139. Interior of the canteen in the „Dainavos“ Sanatorium, by S. Ramunis, 1959

⁸² Kaip dėl tokio dekonstruojamo retrospektyvizmo paantrintų Benedictas Andersonas, „Andalūzijos bendruomenėms [...] niekam neateidavo į galvą vaizduoti mergelę Mariją semitiškų bruožų, ar su ‘pirmojo amžiaus’ drabužiais, pagal restauracines šiuolaikinio muziejaus nuostatas, nes viduramžių krikščioniškam mąstymui buvo svetima istorijos kaip nenutrūkstancios grandinės tarp priežasties ir pasekmės, grandinės ar radikalaus praeties ir dabarties atskyrimo samprata“ (Anderson 1999).

⁸³ Kaip prisimena A. ir V. Nasvyčiai A. Mačiulio knygoje Simonas ir Gytis Ramunia. Tėvas ir sūnus. (Mačiulis, 2004:40)

140 pav. Svetainės baldų komplektas (pirmoji versija), J. Prapuolenis, 1935 m.

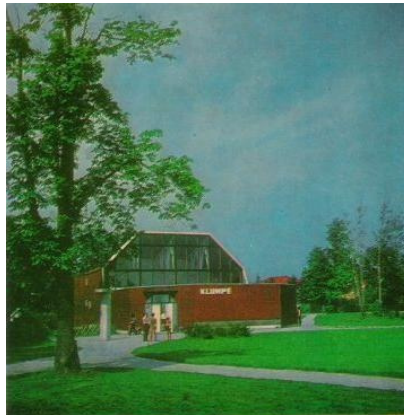
Fig. 140. Living room furniture (first version),
by J. Prapuolenis, 1935

141 pav. Svetainės baldų komplektas (antroji versija), J. Prapuolenis, 1935 m.

Fig. 141. Living room furniture (second version),
by J. Prapuolenis, 1935

Tik atgavus nepriklausomybę, kuomet architektūra ir dizainas tapo nebesaistomi oficialiojo šablono, tai tapo vis dažniau unifikuojamu ir vis mažiau realiais tyrimais remiamu kūrybos būdu. Tradicinių formų atspindžiai iš subtilios asmeninės raiškos perėjo į pigią ir masinę formų imitaciją. Ryškiausias skirtumas nuo postmodernistinės ideologijos tik tas, jog šios kičo apraiškos yra pateikiamos gana rimtai, nors vietinio savitumo bruožų paieškos iš esmės būtų logiškos ir nesmerktinos. Juk istorinė atmintis, tautiniai mitai ir praeities didvyriai yra neatsiejami nacionalinio identiteto konstruktai.

142 pav. Klumpė, apie 1975 m.

Fig. 142 Pub “Klumpė”, around 1975

Įdomus tiesioginio formos perkėlimo architektūroje pavyzdys būtų populiarli Palangos aludė „Klumpė“ (142 pav.), kuri buvo gausiai lankoma „deficitinė“ vieta. Atvejis įdomus tuo, jog pastato architektūra tiesiogiai atkartoj

tradicinio apavo – klumpės – formą (neiškikusi). Tai gana ironiškas ir postmodernus skirtingų istorijos sluoksnių sutapatinimo viename kūrinyje pavyzdys, tiesiogiai atkartojant simbolinę, tik šiuo atveju – ironiškai bei žaismingai, sukuriant originalią ir patrauklią pastato formą, o tai galima laikyti postmodernizmo bruožu.

143 pav. Poilsio kompleksas Ventės rage Šturmų švyturys, S. Šimelionis, 2005 m.
Fig. 143 Recreational complex in Ventės ragas “Šturmų švyturys”, by S. Šimelionis, 2005

144 pav. Poilsio kompleksas Ventės rage Šturmų švyturys, kambarių dekoras
Fig. 144 Recreational complex in Ventės ragas “Šturmų švyturys”, rooms interior

Netoli Ventės rago esantis viešbutis ir restoranas „Šturmų švyturys“ (S. Šimelionis, 2005 m. 143, 144 pav.) yra vienas iš pavyzdžių, rodančių turiniu priešingą tendenciją. Čia, laikantis senųjų tradicijų, siekiama *sukurti autentišką architektūrinį paveldą*, perteikti XIX a. Mažosios Lietuvos veidą⁸⁴. Komplekse naudojamos kraštui būdingos spalvos ir medžiagos, kuriamas nuosaikus pamario stilius derinamas su originaliomis detalėmis, kuriant kiek idealistinį vaizdą. Tačiau projekto vykdytojai susiduria su tyrimų trūkumu, kodėl vietai būdingos ir naudojamos vienos ar kitos medžiagos ar konstrukcijos. Neturint tikslių duomenų atkuriamas pamario krašto gyvenimo būdas, koloritas, naudojamos būdingos medžiagos bei formos šiuolaikinėmis priemonėmis. Taip išryškėja praraja tarp unikalumo ir vaizduotės, mokslo ir kūrybos, lemianti laisvai interpretuojamus, tačiau sykiu ir unikalius kūrybinius ieškojimus.

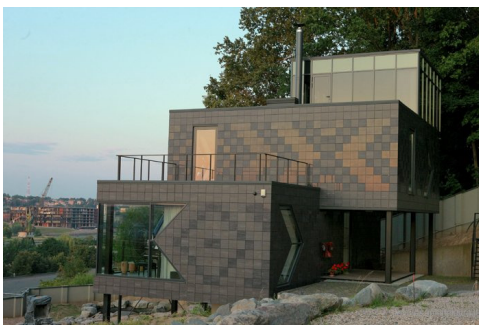
84 „Labai myliu šį kraštą, jo istoriją, žmones ir noriu suprasti jį giliau. Iš tos meilės ir gimsta dalykai, kuriuos dabar galite matyti“, – prisipažina savininkas Česlovas Žemaitis. Jis apgailestavo, jog unikalų bruožų turintis Mažosios Lietuvos architektūrinis paveldas menkai tyrinėjamas.

145 pav. VGTU mokslo ir administracijos centras, „Sigitu Kuncevičiaus projektavimo firma“, 2013–2014 m.

Fig. 145. Science and administration center of VGTU, by “Sigitu Kuncevičiaus projektavimo firma“, 2013–2014

Dar tolimesnis žingsnis – bandymai paaiškinti šiuolaikinę architektūrą kaip atliepančią tradicijas arba įvardyti ją kaip ikvėpimo šaltinį. Vienas pavyzdžių, kur deklaruojama archajiškumo bei šiuolaikiškumo dermė, yra VGTU mokslo ir studijų centro pastatas („Sigitu Kuncevičiaus projektavimo firma“, 2013–2014 m., 145 pav.), kurio forma, pasak autoriaus, yra inspiruota tradicinio lietuviško rąstų jungimo būdo, kai vienas blokas jungiamas su kitu kampe, – tik šiuo atveju jungiami nebe rąstai, o 5 aukštų stikliniai gelžbetoniniai pastatų blokai. Kiek šitai bus įmanoma perskaityti iš realizacijos, nuspėti sunku, juolab kad tai iš esmės tik dar vienas to paties principo perkėlimo į kitą mastelį, jo neperdirbant pavyzdys.

146 pav. Individualus gyvenamasis namas, J. Baronas, studija 477, 2014 m.

Fig. 146. Private residential house in Kaunas, by J. Baronas, studio 477, 2014

147 pav. Individualus gyvenamasis namas „Esantis šlaite“ Kaune,

Fig. 147. Private residential house “Esantis šlaite“ in Kaunas

Tą pačią tendenciją, tik dekoru, o ne konstrukcijų lygmenyje galima išvelgti individualaus gyvenamojo namo Kaune projekte (146, 147 pav.). Ieškodamas individualumo, architektas namui sukūrė fasadus, puoštus tautiniais ornamentais. Kaip deklaruoja pastato autorius, „Bendraujant su užsakovu paašškėjo, kad sutampa mūsų požiūris į tautines vertybes. Abiem jos svarbios. Taip atsirado mintis namo fasade atspindėti grafinį tautinės austinės vyriškos žemaitiškos juostos raštą“ (Inytė 2014 09 10). Taip nacionalinio identiteto išraiška supaprastinama iki keraminėmis apdailos plytelėmis suformuoto rašto ir pagal jį suformuotų langų dekoru lygmens.

148 pav. Klaipėdos „Švyturio arenas“ galinis fasadas, „Miestprojektas“, 2011 m.
Fig. 148. End façade of Klaipėda “Švyturys” Arena arenas“, “Miestprojektas“, 2011

Dar labiau supaprastintas dekoru variantas gali būti aptinkamas utilitariosios architektūros – Klaipėdos švyturio arenas galinio fasadu apdailos sprendime. Čia, šilkografijos būdu išmargintose stiklo vitrinose galima išvelgti tautinio rašto audinio motyvus. Toks sprendimas suteikia žaismingumo vientisai stiklo plokštumai, tačiau sunku išvelgti argumentaciją pasirinktam motyvui, kuris yra atliktas elementariais ir laikiniais plokštumos dekoru metodais.

Šiuolaikiškumo bei tradiciškumo santykio paieškos, kaip savito gyvenimo būdu deklaracija, matyti ir vis populiarėjančiose *naujųjų trobų* kūrybos paieškose. Šiuolaikiniams pastatams ar jų gyvenvietėms siekiama suteikti tradicinio namo (trobos) įvaizdį, taip imituojant tradicinės architektūros ypatybes. Tokie bandymai kaip gyvenvietė „Vertamedžio laukymė“ netoli Druskininkų (149, 150 pav.) atrodo kaip tikras nesusipratimas, pasiklydęs laike, tradicinę estetiką derinant su šiuolaikinėmis technologijomis bei gyvenimo būdu. Panašiu principu vadovaujasi ir reklamuojasi dar statoma gyvenvietė „Dzūkų šilas“, teigdami, jog stato *XXI a. trobas*.

149 pav. Gyvenvietė „Vertamedžio laukymė“ Grūto km., K. Kisielius, V Augustinavičius, 2008 m.
Fig. 149. Settlement “Vertamedžio laukymė”, in Grūtas, by K. Kisielius, V Augustinavičius, 2008

150 pav. Gyvenvietė „Vertamedžio laukymė“, dekoro fragmentas
Fig. 150. Settlement “Vertamedžio laukymė”, decoration

151 pav. Kino teatras „Helios“, G. Baravykas, 1966 m., vaizdas iš paukščio skrydžio
Fig. 151. Cinema theatre “Helios”, by G. Baravykas, 1966, bird-eye view

152 pav. Kino teatras „Helios“, G. Baravykas, 1966 m., fasado išklotinė
Fig. 152. Cinema theatre “Helios”, by G. Baravykas, 1966, façade elevation

Tuo tarpu priešingai – medžiaginės ir mastelio struktūros pritaikymo reaguojant į istorinę aplinką pavyzdys galėtų būti architekto G. Baravyko dar 1966 m. Vilniaus senamiestyje suprojektuotas kino teatras „Helios“ (151, 152 pav.). Dėl itin subtilaus konteksto šis pastatas faktūrų ir spalvų santykiu perteikia kritinio regionalizmo principus. Čerpiniai stogai, plytų faktūra, tinko ir stiklo santykis interpretuoja istorinį užstatymą, o tūrinė erdvinė kompozicija atliepia vėlyvojo modernizmo principus. Nors šis objektas kolegų ir buvo kritikuojamas dėl „pataikavimo istorizmui“, šiandien jis suvokiamas kaip praeities architektūros interpretacija (Buivydas 1999a).

153 pav. Nidos Švč. Mergelės Marijos Krikščionių Pagalbos bažnyčia.
R. Krištapavičius, A. Zaviša, 2003 m.

Fig. 153. Church of St. Virgin Mary Christian Assistance in Nida,
by R. Krištapavičius, A. Zaviša, 2003

Nidos Švč. Mergelės Marijos Krikščionių Pagalbos bažnyčios projekte (R. Krištapavičius, A. Zaviša, 2003 m. 153 pav.) konteksto problema išspręsta ne derinantis prie istorinės arba gamtinės aplinkos, o naudojant vietinei architektūrai būdingas medžiagas, stilizuojant vietinės tradicinės architektūros formą, paverčiant ją centrine bažnyčios nava. Atviros medžio konstrukcijos nudažytos balta spalva, kontrastuojančia su tamsiu pagrindiniu tūriu, išryškintas nendrėmis dengtas stogas, taip pabrėžiant pajūrio architektūrai būdingą konstruktyvinį raštą, o kartu subtiliai išlaikant šiuolaikinę architektūros kalbą.

M. Kalmas, tyrinėjęs XX a. Estijos istoriją, iškėlė opoziciją folkloristiniam regionalizmo supratimui teigdamas, jog ir Estijoje sovietmečiu buvo jaučiama nostalgija liaudiškoms formos ir dėl šios priežasties architektūroje svarbus tapo emocinis veiksnys („Mart Kalm – Modernizmas Estijoje: nuo industrialisto vilos iki kolchozo centro“, 2010 09 02). Tikro etniškumo formos buvo draudžiamos, o liaudiškos formos (dažniausiai vizualiosios – pvz. šiaudiniai stogai, tamsinta mediena) buvo naudojamos dėl estetinių bei politinių motyvų ir palaikomos kaip SSRS tautų draugysčių dalis, nekelianti ideologinio pavojaus, o gyventojams veikusi kaip jų identiteto patvirtinimas. Kalmas teigia, jog tokį liaudiškų formų naudojimą reikia vertinti ne kaip tikrąjį regionalizmą, mat jis prieštarauja architektūrinei logikai, yra sumišęs su politiniais užmojais ir sentimentaliu kiču, nereflektuoja tradicijos. Kalmas laikosi pozicijos, jog tokio tipo architektūra negali būti laikoma regionalistine. Estijos architektūros istoriko pozicijai pritaria ir lietuvių filosofas Leonidas Donskis, išreiškęs mintį, jog „pseudoliaudiška stilistika“ ir jos formos, besireiškiančios mieste, yra tiesiog miesto neigimas iš kaimo pozicijų ir negali tapti miesto architektūros dalimi (Petruelis 2005).

Tačiau interpretaciją galima laikyti viena iš regionalumo, tradiciškumo stiliaus atmainų. Gali būti, jog tautinių elementų, naratyvių formų, įvairių

etnografinių motyvų stilizacijų naudojimas buvo savotiška rezistencijos forma, galbūt tautinio savitumo paieška, o emigracijoje – tautinio identiteto išsaugojimo būdas. Vienas iš unikalios architektūros kūrimo būdų yra savita etninių formų stilizacija ir interpretacija šiuolaikinėmis priemonėmis. Tokiomis formomis pasižymi architekto Gyčio Tiškaus projektuotas savivaldybės pastatas Nidoje (1976 m., 154 pav.). Pastato forma įkvėpta tradicinės architektūros mastelio ir ikoniškų formų, kurios būdingos istoriniam Nidos užstatymui (155 pav.). Tačiau tai šiuolaikinė interpretacija, „kurioje ypač ryškus naujas tradicinių medžiagų naudojimas suteikia pastatui savitumo ir individualumo, išryškintas baltos ir juodos spalvų kontrastas yra suvokiamas kaip būdingas regionui, o pastatas vertinamas, kaip vienas profesionaliausių ir ryškiausių pavyzdžių, kai šiuolaikinėje architektūroje pritaikyti medinės etninės architektūros motyvai ir būdingos formos“ (Drėmaitė, Petrulis, Tutlytė 2012: 318).

154 pav. Nidos savivaldybės pastatas,
G. Tiškus, 1976 m.

Fig. 154. Nida Municipality building,
by G. Tiškus, 1976

155 pav. Nidos istoriniai namai –
savivaldybės provaizdis

Fig. 155. Historical houses in
Nida – prototype of municipality

156 pav. Poilsio namai „Dainava“ Pervalkoje, V. Guogis, 1971 m.

Fig. 156. Recreation home “Dainava“ in Pervalka, by V. Guogis, 1971

Liaudies architektūros formų traktuotė pasižymi etninių liaudies motyvų imitavimu profesionaliojoje architektūroje, taip teigiant nekritinį nacionalumą bei

lengvai atpažįstamus jo bruožus. Kaip jau minėta, architektai sėmėsi įkvėpimo iš valstietijos praeities; dažniausi motyvai – archajiniai, valstietišku trobų pavyzdžiai, kurie derinami su stilizuotais motyvais, pvz., šiaudiniais ar nendriniais stogais, vėtrungėmis, vietinėmis medžiagomis. Visgi tokie pavyzdžiai nebuvo modernių ir tradicinių architektūros formų sintezė – jie labiau vertintini kaip estetinių abiejų stilių savybių maišymas. Vienu iš akivaizdžiausių tiesioginių etninių formų pritaikymo pavyzdžių profesionaliojoje architektūroje Petrusis įvardina poilsio namus „Dainava“ Pervalkoje (156 pav.). „Pastatui suteikti tipiniai pajūrio regiono bruožai, įkvėpimo šaltiniu renkantis žemaičių trobas. Pagrindine statybine medžiaga tapo mediena, stogams pritaikyta tradicinė pajūrio namų stogo konstrukcija dengiant šiaudais“ (Drėmaitė, Petrusis, Tutlytė 2012: 68). Šis pastatas kartu su kitais architekto darbais („Ešerinė“ Nidoje, 1977 pav. 75, poilsio namai „Kelininkas“ Pervalkoje pav. 73 1977) ryškiai perteikia imitacinį architektūros modelį ir naudoja tiesiogines liaudiškos tradicijos konotacijas.

157 pav. Vila „Smėlis ir jūra“ Preiloje, G ir A. Prikockiai, 2000 m.

Fig. 157. Vila „Smėlis ir jūra“ in Preila, by G and A. Prikockis, 2000

158 pav. Gintaro galerija „Kurėnas“, A. Kazlauskienė, 2001 m.

Fig. 158. Amber gallery „Kurėnas“, by A. Kazlauskienė, 2001

Kiek toliau nuo tiesioginės imitacijos nutolę, jungiantys šiuolaikiškas formas, medžiagas su tradicinėmis yra G. ir A. Prikockių darbai. Jų 2000 metais realizuota vila „Smėlis ir jūra“ (157 pav.) galėtų būti puikiu šios tendencijos pavyzdžiu. Akivaizdu, jog panašios tendencijos – nendrių stogo jungimo su skaidria, veik perregima stiklo siena – laikosi ir Gintaro galerijos „Kurėnas“ (158 pav.) kūrėjai, tačiau šiuo atveju sukomercinus paskirtį ir pridėjus papildomų etnokičinių detalių tai tampa itin imitacinio pobūdžio kūriniu, kuriame sujungtos radikaliai skirtingų formų ir laikotarpių detalės suvokiamos antitektoniškai.

159 pav. Poilsio namai „Jūra. Smėlis. Vėjas“,
G. ir A. Prikockiai, 2008 m.

Fig. 159. Recreational complex “Jūra. Smėlis.
Vėjas“, G. and A. Prikockis, 2008

160 pav. Poilsio namai „Jūra. Smėlis.
Vėjas“, iėjimas

Fig. 160. Recreational complex
“Jūra. Smėlis. Vėjas“, the entrance

161 pav. Tradicinės Juodkrantės vilos – komplekso provaizdis

Fig. 161. Traditional vilas in Juodkrantė – complex prototype

Dar toliau nuo tradicijos nutolsta, tačiau ją panaudoja kūrybinėms interpretacijoms vėlesnis Prikockių kūrinys. Tradicinės kuršių architektūros poilsio apartamentai „Jūra. Smėlis. Vėjas“ (159, 160 pav.). Objektas, nors ir visiškai kitokio mastelio, pasižymi istorinėms Juodkrantės viloms būdingais bruožais (161 pav.). Būtent XIX–XX a. pradžios vilų kvartalo kaimynystė architektus vertė kurti prabangesnį pastatą, neapsiriboti vienatūriu namu šlaitiniu stogu. Istorinių vilų pobūdį atitinkantys turi su mansardiniais aukštais bei lėkštais stogais ir pajūrio architektūrai būdingas spalvų koloritas kuria unikalų, bet atpažįstamą komplekso vaizdą. (Štelbienė, „Vila ‘Jūra. Smėlis. Vėjas’“). Tiek komplekso mastelis, tiek formos perteikia supančių istorinių vilų įvaizdį, kuris yra šiuolaikiškai perdirbamas; kompleksą užbaigia originalūs drožiniai (aut. Marius Jonutis), šiuolaikiškai interpretuojantys įprastinį medinių vilų dekorą.

Čia reikia pastebėti, jog be architektūros kūrėjų, visuomet egzistuoja paveldosaugininkų, kurie suinteresuoti kitų kartų kūrybos išsaugojimu, požiūris⁸⁵. Dažnai saugomų teritorijų darbuotojų reikalavimas vienareikšmiškai būna išlaikyti etnografinės architektūros bruožus, tradicinės regiono architektūros ypatumus, t. y. siekti architektūros, susiformavusios iki profesionalios architektūros atsiradimo. Toks požiūris, pasak daugelio šiuolaikinių architektų, greitai gali virsti grėsme aplinkos kokybei, padaryti neatitaisomos žalos tai teritorijai, kuri privalo būti labiausiai saugoma. Tradicionalistai teigia, jog tradicija yra visa tai, kas geriausia per ilgus šimtmečius sukurta, atrinkta, išbandyta, patikrinta ir pritaikyta konkrečioje gyvenamoje aplinkoje; tai ilgamečio stebėjimo ir veiklos rezultatas.

Lietuvoje yra puikus, nuo seno susiformavęs tradicinės sodybos išdėstymas, mastelis, siluetas, tradiciniai bruožai, medžiagos. Lieka tik statant naujus pastatus tai profesionaliai pritaikyti ir projektuojant išlaikyti dvasią, proporcijas, medžiagiškumą. Tradicinės architektūros bruožus reikia kūrybiškai perkelti į šiuolaikišką architektūrą. Profesionaliai integruoti į aplinką galima ir šiuolaikišką statinį, tuo tarpu akiai mėgdžiojant „a“ senovišką, neaiškų stilių, nesunkiai galima subjauroti saugomą aplinką. (Gasiūnienė, „Regiono bėdos“).

Gausiai laisvai interpretuojant nacionalines vertybes ir ieškant savito stiliaus, atsiranda įdomių paradoksų. 2011–2013 m. išleisti penki Lietuvos regionų (Vakarų Aukštaitijos, Dzūkijos, Suvalkijos, Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos) tradicinės architektūros katalogai nesulaukė projektuojančių architektų, kuriems jie ir buvo skirti, palaikymo. „Etnografinė architektūra yra be autorystės; šiandien kuriantiems architektams derėtų būti nuosaikesniems, nauja architektūra tradiciniame kraštovaizdyje neturėtų matytis“, – savo požiūrį į šiuolaikinę architektūrą dėstė projekto vadovė R. Bertašiūtė, pabrėždama dažnai kritikuojamą architekto „ego“ demonstravimą gamtiniame ar istoriniame kontekste. Tokios pastabos architektų buvo sutiktos su nepasitenkinimu. Pristatydamas leidinį, architektas Tadas Balčiūnas paminėjo: „vartant katalogus, susidaro įspūdis, jog per 100 metų architektūra Lietuvos kaimo vietovėse nepatobulėjo – nesvarbu, kad pakito gyvenimo būdas, atsirado naujų technologijų“. Anot architektų, tokia etnografinio stiliaus imitacija, kai naujoviškos konstrukcijos bei funkcija dangstoma senoviniu rūbu, pavojingai artėja prie kičo ribos (Leitanaitė 2013). Pasak paveldosaugos specialistės Irenos Kliobavičiūtės, kataloguose pateikta architektūra yra nesusieta su funkcija, kuri etnografinėje architektūroje būdavo

---

⁸⁵ Šiuolaikinė architektūra – natūralus jos paveldo tęstinumas, ateityje ji bus sudėtinė kultūros paveldo dalis. Taigi visas pasaulis ypač rūpinasi architektūriniu visuomenės švietimu, profesiniu mokymu ir tobulinimu, projektavimo ir statybos darbų kokybe (Dėl Lietuvos Respublikos architektūros politikos krypties aprašo patvirtinimo [Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas], 2005 05 18).

esminis estetiką nulemdavęs veiksnys. „Projektuodami pastatą, kuris atrodo kaip daržinė, o jame yra įrengti kambariai ar konferencijų salė, mes meluojame patys sau ir kuriame ne etnografinį kraštovaizdį, o muliažą.“

Tokie, regis, niekur nevedantys debatai tik gilina atskirtį tarp architektų ir paveldosaugininkų. Tarpusavio įstatymų ir teisės aktų nesuderinamumas veda į aklavietę; tiek viena, tiek kita pusė lieka nepatenkinta rezultatais, o kompromisai vargu ar yra įmanomi⁸⁶. Remiantis kitų šalių pavyzdžiais, galima manyti, jog aktyvi dialogo paieška, tiek paveldo problematikos įtraukimas į architektūros studijų programas, tiek šiuolaikinės architektūros painimas būsimiems paveldosaugininkams, bendrų darbų ar konkursų, debatų organizavimas galėtų būti naudingi abiem pusėms, tačiau kol kas dar nėra išbandyta tam tinkamų įrankių.

Šią problemą galima įvardyti kaip globalią kultūros paveldo traktuotės problemą. Kultūros paveldas yra siejamas su konkrečiu istoriniu periodu atsiradusiais ir konkrečioje kultūrinėje bei geografinėje terpėje esančiais ar bent jau aiškiai identifikuojamais, iš konkrečių vietų kilusiais objektais. Tačiau jo reikšmė dažnai iškreipiama ir sukumerinama. Net ir iš savo natūralios aplinkos išplėšti ir perkelti kitur, šie artefaktai ar kultūrinės nuorodos geba išsaugoti sąsajas su savo kilmės vieta ir etnine bendruomene. Taigi paveldas visuomet lokalus. Nyderlandų paveldo ekonomikos profesorius G. Ashworthas yra sakęs, kad lokalumo ir globalumo įtampos įtraukia ir paveldotvarkos bei turizmo vadybininkus: „paveldas kaip veikla, verslas ir investicija yra iš esmės globalus, o ne lokalus. [...] Todėl tie, kas jį perka ir į jį investuoja, architektai ir dizaineriai, vietiniai projektuotojai ir politikai, nori sumažinti riziką, imdamiesi projektu, kurie jau buvo sėkmingai įgyvendinti kitur“ (Ashworth 1994). Šių paveldo vadybos efektų pasekmės ypač ryškios ne tik tradicinės trobos imitacijose, bet ir istoriniuose, turistiniuose miestuose, kuriuose vyksta unikalių paveldo vietų niveliacija, nes, užuot įgyvendinus kūrybiškus ir originalius sumanymus, jiems

---

⁸⁶ Problema nėra nauja – dar 1969 m. laikraštyje *Aidai* rašydamas „Lietuviškos architektūros klausimu“ Jurgis Gimbutas minėjo: „Klaidinga manyti, kad lietuviai turi savą tautinį stilių tik kaimo architektūroje, nes Lietuvos miestų ir dvarų architektūriniai lobiai taip pat priklauso lietuvių architektūrai ir turi savų būdingų bruožų, nepaneigiant amžino įtakų žaismo. Taigi, negalima apsiriboti tik kaimo tradicija. [...] Stenkimės, kad ji [naujoji lietuviška architektūra – J. R.] būtų logiška. Stenkimės, kad ji būtų tinkama savo paskirčiai. Stenkimės, kad ji būtų estetiška. Atsiminkime, kad visi tie pastatai, kuriuos statėme ar statysime Lietuvoje, sudarys XX amžiaus lietuviškąją architektūrą ir kad ją vertins būsimosios kartos“ (Gimbutas 1969). Panašios diskusijos vyko ir sovietmečiu, kai architektai spaudoje viešai diskutavo apie naujos architektūros ir paveldo santykį, aktyviai analizavo naujosios architektūros tikslus. Diskusijos apie pirmuosius paveldo objektus ir restauraciją, apie senamiesčio „sendinimą“ (1984 m. Nasvyčiai ir Šeibokas) išryškėjo 8-uoju dešimtmečiu. Tuomet kalbėta ir apie stilizuotus interjerus, atsirado pirmosios kičo užuominos, istorinių formų šiuolaikinėje architektūroje naudojimo kritika.

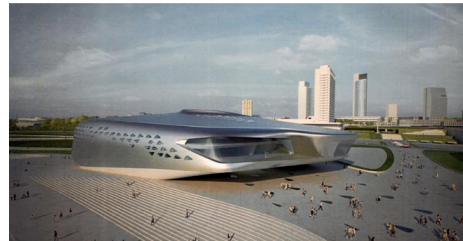
tvarkyti, pateikti ir interpretuoti pasirenkami jau kažkur kitur išbandyti ir laiko patikrinti modeliai (Čepaitienė 2011).

Tai tiesioginis kelias nuo tapatumo prie niveliacijos. Kita vertus, kiekvieno miesto bandymas identifikuoti naują tapatybę prisikviečiant madingus, lengvai atpažįstamus architektus arba formuojant šiuolaikinius *landmarkus* yra daugiau nei akivaizdi šio reiškinio iliustracija. Ko vertas vien Vilniuje įvykęs Gugenheimo-Ermitažo pastato architektūrinis konkursas (162, 163 pav.), kurio esminis tikslas turbūt buvo ne architektūra, o tarptautinės žiniasklaidos dėmesys. Projekto konkursą laimėjo architektė iš Londono Zaha Hadid. Tarptautinis trijų Šiuolaikinės architektūros žvaigždžių (Daniel Liebeskind, Zaha Hadid, Maksimiliano Fuksas) konkursas sulaukė didžiulio dėmesio ir, pasak jo organizatorių, dėmesį į Vilnių atkreipė tarptautiniu mastu. Konkursiniai pasiūlymai privertė susimąstyti apie globalių procesų artumą ir įtaką vietos kultūrai, juo labiau kad nei vietos, nei funkcijos prasme šis klausimas nebuvo aptartas su visuomene.

162 pav. „Zaha Hadid and partners“ pasiūlymas Vilniaus Gugenheimo-Ermitažo muziejui Vilniuje, konkurse laimėta pirmoji vieta, 2008 m.

Fig. 162. Offer by “Zaha Hadid and partners“ for Vilnius Guggenheim Museum project in Vilnius, the first place winner, 2008

163 pav. „Zaha Hadid and partners“ pasiūlymas Vilniaus Gugenheimo-Ermitažo muziejui Vilniuje, vaizdas miesto panoramoje

Fig. 163. Offer by “Zaha Hadid and partners“ for Vilnius Guggenheim Museum project in Vilnius, the view towards city panorama

Toks siekis į šalį atsigabenti tarptautinio prekinio ženklo simbolį, neturintį nieko bendra su vietos dvasia, buvo simboliškai iškalbingas – jis sukėlė diskusijų audrą tarp šiuolaikines globalias tendencijas išpažįstančiųjų ir paveldo puoselėtojų. Vieni architektai laikosi nuomonės, kad itin kokybiškos, unikalios, savo prekės ženklą diktuojančios architektūros objektas pakeltų Lietuvos prestižą tarptautiniu mastu ir architektūros kokybę apskritai, nes tai būtų įrodymas, jog ir mūsuose galima pastatyti kažką išskirtinio ir tarptautinio. Kita vertus, buvo daug tokių kurie kritikavo šį sumanymą gindami vietos unikalumo ir tradicijos svarbą, teigdami, jog konkurso organizatorių linksniuojamas „Bilbao efektas“ yra vienkartinis reiškinys, turintis ir ypač gerai maskuojamą, tačiau ne

mažiau svarbią komercinę reiškinio pusę. Tokiame kontekste vėl savotiškai iški-
lo nacionalinio identiteto klausimas, kuris, akivaizdu, yra suprantamas dar
kitaip. Bendru atveju linkstama manyti, kad tai, ką sukūrė lietuviai, arba tai, kas
sukurta atsižvelgiant į vietos istoriją ir unikalumą, jau savaime gali būti suvoki-
ama kaip lietuviškas produktas. Tapatumas šiuolaikinėje Lietuvos architektūroje
tiesiogiai nebesiejamas su tradicija ar istorija – jis tampa filosofine erdvės ir
laiko sąvoka.

Taigi, kalbant apie tapatumą tiek architektūros, tiek paveldo srityse susidu-
riama su panašiomis tikros ir tariamos realybės neatitikimo problemomis. Viena
vertus, beatodairiškai kabinamasi į praeitį siekiant išryškinti ir „parduoti“ buvu-
sios valstybės didingumą, kita vertus, saugant ir puoselėjant ekonomiškai pa-
trauklias vertes, neišvengiamas jų niveliavimas. „Vadinamoji paveldo industrija
pašižymi „bėgimo į praeitį“ fenomenu, kuris kai kurių analitikų laikomas nesug-
ebėjimo prisitaikyti ir adekvačiai atsiliepti į dabarties keliamus iššūkius pasekme
<...> Masinio turizmo pagimdyta paveldo industrija lankytojams palieka
susipainiojimo laikę, nesugebėjimo atskirti tiesos nuo melo, autentikos nuo kičo
ir pan. įspūdį.“ (Čepaitienė 2013b) Apibrėžiant paveldą tik prieinamumo ir
vartojimo aspektu, kinta jo autentiškumo samprata ir reikšmė. Masinis turizmas,
dažnai kildinamas iš „nostalgijos“ idealizuojamai ir miglotai bei stereotipiškai
apibrėžiamai „praeičiai“ bei „senoviškumui“, specialistų nemažai kritikuojamas
dėl polinkio suprekinti ir standartizuoti kultūrinę patirtį ir laisvalaikio leidimo
būdus, o kartu suprimityvinti masiniu virtusių kultūros vertybių vartojimą (Če-
paitienė 2011).

Taigi, apibendrinant simbolinę reminiscencijų naudojimą architektūrinėse ir
urbanistinėse erdvėse ir retrospektyvios pozicijos lygmenis, galima išskirti skirtin-
ingo mastelio poveikio atvejus:

- tiesioginis simbolių naudojimas, literatūrinis perkėlimas, nepaisant aplinkybių ir mastelio (Naisiai; 125, 126 pav.);
- įvairios dekoru rūsūs, pabrėžtinai rankų darbas, imituojami drožiniai (Vertamedžio laukymė; 149, 150 pav.);
- konstrukcijos, statybos būdo atkartojimas ar interpretacija (VGTU mokslo ir administracijos centras; 145 pav.);
- formos paieška atkartojant ar interpretuojant („Klumpė“, 142 pav.).

Galima išskirti ir skirtingus architektų bendruomenėje vyraujančius požiū-
rius ir darbo metodus, siejamus su tradiciškumo suvokimu. Vieni yra už naujos
architektūros integraciją, laikantis niuansiškumo ir imitacijos principų, kiti už
interpretaciją ir naujas savitumo ir tapatumo per individualų, savitą architektūros
raidos kelią paieškas.

3.3. Unikalumas kaip naujas tapatumas

Svarbus vaidmuo politiškai ir viešai formuojant supratimą apie architektūrą ir jos paskirtį tenka specialiajai profesinei žiniasklaidai, todėl medijų vaidmenį kuriant šiuolaikinę architektūrą verta panagrinėti atidžiau. Benedictas Andersonas nacionalizmą apskritai sieja su spauda, nes, išplitus spausdintai knygai, žmonės pradėjo sieti save su kitais nauju būdu (Anderson 1999: 52). Jau Francis Baconas tikėjo, jog spauda „pakeitė pasaulio vaizdą ir būvį“. Todėl architektūrinės žiniasklaidos vaidmuo formuojant įvaizdį tampa itin svarbus. O šiais laikais architektūrinė literatūra daro tiesioginę įtaką architektūros vizualumui ir ikoniškumui. Architektūrinė spauda Lietuvos architektams gana ilgai buvo vienas iš nedaugelio būdų (nors ne visada legalių) susipažinti su kitų šalių pastatais ir atrasti tapatinimosi būdų. O štai Vakarų pasaulyje architektūrinės periodikos publikacijų rinkiniai gali būti suprantami kaip paraleli architektūros istorija – labiau komercializuota, trumpesnė, abstraktesnė, paprastesnė ir ne tokia svarbi kaip originalūs, išsamūs tyrinėtojų veikalai, originalo kalba pasiekiamos teorijos. Todėl kompleksiskai analizuojant Vakarų pasaulio ir sovietinės–ankstyvųjų nepriklausomybės metų Lietuvos architektūros vystymąsi toks informacijos šaltinis kaip profesiniai žurnalai iš užsienio ir juose publikuojami projektai tampa ypač svarbus.

1945 m., nusileidus „geležinei uždangai“, buvo ne tik ribojamos šalies piliečių galimybės išvykti į Vakarus, bet veikė spaudos, radijo ir televizijos cenzūra, o informacija buvo atitinkamai angažuojama. Šie suvaržymai paveikė ir architektūros idėjų sklaidą (Galaunytė 2013). Kai architektūra buvo tikslingai ir dažnai su tam tikru patosu pristatoma bendrojoje, itin paveikioje ir cenzūruojamoje žiniasklaidoje, akivaizdu, jog jos propagandinis vaidmuo sustiprėjo – ji veikė siekiant perkonstruoti nacionalinį tapatumą.

Sutapo, kad du pagrindiniai profesiniai leidiniai Lietuvoje – *Archiforma* ir *Statybų pilotas* (iš pradžių *Arkitektas*) – pradėti leisti tuo pačiu, ekonomine prasme sudėtingu laiku, t. y. 1996 metais. Išanalizavus visus numerius, juose tirtas temas ir turinį, galima prieiti išvadą, kad *Statybų pilotas* yra kur kas kritiškesnis leidinys nei *Archiforma*; pastarojoje objektai nagrinėjami nuosekliau (pradėta tema nagrinėjama nuo konkurso iki realizacijos ir vėliau); *Pilote* galima rasti daugiau negatyvaus vertinimo; vyrauja probleminės temos, o ne apžvalgos ar anotacijos; aptariama nemažai aktualių gandų, skandalų, intrigų, susijusių su architektų asmenybėmis, įvykiais, įstatymais; daugiau aprašomi užsienio objektai, procesai, įvykiai (tai susiję ir su reklaminiais užsakomaisiais užsienio firmų produkciją pristatančiais straipsniais). O ypač įdomi bendra tendencija, kad kinta ir pačios spaudos turinys: daugėja iliustracijų, jos didėja, mažėja teksto. Tuo pat metu ir architektūra pastebimai tampa vis labiau orientuota į vaizdą, vizualizaciją, o ne turinį ir funkciją, vis mažiau kalbama apie teoriją, o

kartu ir tapatumą, analizuojamos kūrybos intencijų ir realizacijų pasekmių visuomenei temos. Akivaizdu, kad pirmieji, nors ir masiniam vartotojui skirti, architektūrinės teorijos daigai gana greit praranda savo kaip teorinių žinių stiprinimo poziciją ir vis labiau tampa tiesiog greitu informacijos šaltiniu.

Tam tikra prasme architektūros sampratą ir kūrybą bei jos formas keičia, ar bent jau stipriai veikia, sparčiai kintančios šiuolaikinės medijos. Architektūra pamažu tampa ir medija, ir žinute⁸⁷, plataus vartojimo preke ir paslauga, o visuotinai priemas internetas ir aktyvūs architektūriniai portalai⁸⁸ kuria vienalaikiškumo su kitomis pasaulio šalimis išpūdį. Paradoksalu, bet kartu tai ir sudaro klientui tiek didesnę galimybę rinktis – iš plataus spektro vaizdinių, architektų, tiek galimybę viską pasigaminti pačiam; savaiminės architektūros atsiradimo prielaidoms šiuo metu informacijos tikrai netrūksta.

Atsivėrus valstybės sienoms, o ypač įstojus į Europos Sąjungą (ir taip įgijus galimybę užsiimti architektūrine praktika bet kurioje šalyje), sąlyginai sutrumpėjo atstumai, atsirado galimybių (tokių pačių kaip ir „kitiems“) dalyvauti įvairiuose tarptautiniuose konkursuose⁸⁹. Tai patvirtina ir Andersonas, kuris nacionalumą siejo su spauda ir ypač su laikraščio (kaip karštos medijos, pasak Marshallo McLuhano) atsiradimu, kuris ir buvo komerciškai sėkmingas, ir sukūrė vienalaikiškumo bei bendrumo iliuziją. Kai žinia vartotoją pasiekia tuoj pat (o portalai šia prasme yra dar kur kas „karštesni“ nei popieriniai laikraščiai), jis ar ji pasijunta plačiojo pasaulio dalimi. Galbūt tai yra viena iš priežasčių, kodėl, vietinį laikraštį pakeitus tarptautiniu internetiniu portalu, Lietuvos architektai pasijuto globalaus tinklo dalimi, tariamos architektų bendruomenės nariais. Viena vertus, taip jie įgijo teisę parodyti savo privalumus, kita vertus – naujų nevisavertiškumo kompleksų, o nuolatinis „savęs“ ir „kito“ lyginimas taip pat veda prie architektūros bruožų niveliacijos. Medijų pokytis ir poveikis, kalbinis prieinamumas ribas dar labiau išplečia: vieną, apribotą plačiąją tėvynę ilgainiui pakeitė kita – laisvesnė ir platesnė, kurios ribas įsivaizduoti ir apibrėžti darosi sunku. Todėl ir tapatumo suvokimą iš klausimo, kaip pavaizduoti, kaip sukurti ir iš ko sudaryta yra lietuviška architektūra, keičia klausimas, ar architektūra apskritai gali būti lietuviška, ar tai, kas pastatyta Lietuvoje arba sukurta

---

⁸⁷ Perfrazuojant Marshallą McLuhaną – medija yra žinutė.

⁸⁸ Itin populiarūs Lietuvoje – archdaily.com, dezeen.com, bustler.net, archinect.com, o kartu ir vietiniai architektų forumai – tokie kaip miestai.net, architektų blogai, archata.lt, a2sm.lt, aketu-ri.lt, puslapiai architektusajunga.lt, pilotas.lt.

⁸⁹ O Rolando Paleko archstudijos projektas „CUT“, laimėjęs trečią vietą Stokholmo bibliotekos konkurse 2007 m., iki šiol laikomas itin reikšmingu įvykiu Lietuvos architektūrai atgavus nepriklausomybę, nes darbas išrinktas iki šiol didžiausiame architektūros konkurse Europoje iš beveik 1200 darbų; šitaip parodyta, jog, pasak studijos vadovo, „mes esame niekuo ne blogesni“ (Autorės interviu Archiformai 2007 m., patikslinti).

lietuvio architekto, savaime nėra lietuviška; ką kitoniško (arba kaip tik – tapataus, parduodamo pasauliui) lietuviai gali pasiūlyti. Galbūt todėl tokios gajos ir svarbios tampa įvairios „madingos“ architektūros ir dizaino tendencijos, o tapatumo, unikalumo ir savitumo paieškos, kaip lėto proceso, savianalizės reikalaujantis dalykas, šiais greitųjų medijų ir greito gyvenimo laikais natūraliai nukeliauja į antrąjį planą.

164 pav. Lietuvos ambasada Minske, L. Vaitys, S. Mikštas, R. Kučinskas, A. Bakšys, 2000 m.

Fig. 164. Lithuanian Embassy in Minsk, by L. Vaitys, S. Mikštas, R. Kučinskas, A. Bakšys, 2000

165 pav. Estijos ambasada Vilniuje, M. Kaasik, I. Rauk, I. Valdur, A. Ojari, 1999 m.

Fig. 165. Estonian Embassy in Vilnius, by M. Kaasik, I. Rauk, I. Valdur, A. Ojari, 1999

Tokias globalias tendencijas atspindi ir ambasadų pastatai tiek Lietuvoje, tiek užsienyje, kuriems, kaip šalies atstovams, dažnai skiriamas nemenkas dėmesys. Pavyzdžiui, Estijos ambasada Vilniuje (M. Kaasik, I. Rauk, I. Valdur, A. Ojari, 1999 m., 165 pav.), padarė didžiulę įtaką to meto architektūros praktikams, parodydama, kaip santūriai, minimaliomis priemonėmis ir racionaliai gali būti kuriama įtaigi architektūra (kaip jau minėta, Lietuvos architektai tuo metu išgyveno itin gausaus naujų medžiagų ir nesaikingų formų naudojimo periodą). Jau daug vėliau Minske realizuota Lietuvos ambasada (L. Vaitys, S. Mikštas, R. Kučinskas, A. Bakšys, 2000 m., 164 pav.) byloja tą patį – santūrų ir rūstų minimalizmą. Sykiu ji gali būti laikoma itin nutolusia gyvenamojo namo formos interpretacija. Kita vertus, nei vienas, nei kitas pavyzdys neturi ryškesnių nacionalinių bruožų – tai tiesiog skandinaviškai santūri, tačiau kosmopolitines tendencijas ir madas atspindinti architektūra, skirta tarptautinėms reprezentacijos reikmėms.

Čia aktualu pagnagrėti, kaip šiuolaikinę architektūros tapatumą kuria ir pristato bei „parduoda“ šioje srityje garsėjantys olandai, kurių architektūra ir jos vadyba atgavus nepriklausomybę tapo naujuoju Lietuvos architektų orientyru. Kaip viešojo paskaitoje pasakojo vienos iš garsiausių olandų kompanijos „MVRDV“ viešųjų ryšių vadovas Janas Knikkeris, Olandijos architektai seniai

įvertino, kad tradiciškumo ir tapatumo sąvokos globaliame pasaulyje yra ganėtinai išplaukusios ir nieko nebestebina tai, jog „tradicinę“ itališką vilą galima rasti Los Andžele, angliškojo kaimo prototipą – Kinijoje, olandišką kaimelį – Turkijoje. Tam tikra prasme europietiško gyvenimo siekiančiam pasauliui europietiškoji architektūra reiškia madingą siekiamybę – vakarietiško gyvenimo būdo įkūnijimą, todėl tokios architektūros įvaizdis gana dažnai kopijuojamas (tiesiogine prasme, nes ten nėra nei autorinės interpretacijos, nei panašių tikslų). O kas dar akivaizdžiau ir nesunkiai pastebima Lietuvoje – tradicinio tipo gyvenamuosiuose namuose labai dažnai kuriami itin modernūs interjerai, nes iš esmės transformuotas pats gyvenimo būdas. Tai rodo, jog žmonės iš tikrųjų nebūtinai nori gyventi tradiciniame name – tiesiog tradicinėje aplinkoje, tačiau jie nori gyventi moderniai ir šiuolaikiškai. Todėl šis „tradiciskos“ aplinkos konstruktas kuriamas dirbtinai, nenatūraliai ir nenuosekliai.

Olandiškosios architektūros eksportas yra politiškai nuspręsta šalies prioritetinė sritis – prie to prisidėjo ir itin plačiai užsienyje paplitusi 2000 m. knyga *Super Dutch* (Lootsma 2000), nuo kurios tariamai ir prasidėjo platus olandiškosios architektūros eksportas į užsienį. Po 13 metų išleistoje kitoje knygoje *Double Dutch* (Draper 2013) taip pat globaliai analizuota olandiškoji architektūra – nuo 1985 m. krizės iki šių dienų, nacionalizmo ir tradiciškumo konstrukto aspektu. Joje, pristatant „MVRDV“ suprojektuotą chrestomatinį pastatą „Villa VPRO“ (167 pav.), cituojamas garsus olandų teoretikas ir architektas Remas Koolhaasas, kuris jį pavadino „Fuck the context“. Šis teiginys ir jo toleruotė plėtotė sukėlė daug diskusijų šalyje ir užsienyje. Toks šiuolaikinių architektūros ikonų kvestionavimas konteksto atžvilgiu būdingas ir Lietuvai. Pavyzdžiui, kai Vilniuje iškilo Prokuratūrų pastatas (166 pav.) – juodas kubas įstrižais langais, jo komentarams įvairiuose puslapiuose bei portaluose buvo skiriama itin daug dėmesio. Tai garsiausias valstybinis pastatas Lietuvoje, kurio funkcija žinoma būtent dėl architektūros, o tuo remdamasis pastato autorius Kęstutis Lupeikis atliko netgi atskirus „konteksto suvokimo“ tyrimus⁹⁰.

---

90 Iš pranešimo konferencijoje „Menų sąveika architektūroje“ (2010 10 22) – K. Lupeikis, A. Mačiulis.

166 pav. Prokuratūrų pastatas Vilniuje,
K. Lupeikis, 2009 m.

Fig. 166. Prosecutors' Office in Vilnius

167 pav. Villa VPRO, „MVRDV“, 1997 m.

Fig. 167. Villa VPRO, by “MVRDV“, 1997

Kitas progresyvus šiuolaikinio požiūrio į tradicinę architektūrą, atsikrانت visų kompleksų, pavyzdys būtų Šindelyje (Shijndel) – tradiciniame olandų miestelyje – „MVRDV“ įgyvendinta stiklo ferma (*glass farm*, 168, 169 pav.), kurios architektūrinė išraiška kelia diskusijų iki šiol ir kuriai analogų būtų sunku rasti ne tik Lietuvoje, bet ir bet kurioje kitoje valstybėje. Šis objektas įdomus ne kaip architektūros rezultatas, kuris balansuoja ant kičo ribos, kiek kaip tradiciškumo sampratų permąstymo dalyvaujant bendruomenei procesas. Šindelis yra gimtasis Viny'o Maaso, „MVRDV“ grupės lyderio, miestas, kurio centre buvo sumanyta užpildyti laisvą neužstatytą plotą. Miestelio bendruomenė dėjo didžiules pastangas, siekdama įgyvendinti unikalų architektūros objektą, buvo ilgai diskutuojama dėl pastato dydžio, mastelio ir formos, kol galiausiai, po pusės metų savaitinių susitikimų su vietos bendruomene, apibrėžti būsimo pastato gabaritai. Tuomet kilo ne mažiau diskusijų dėl architektūrinės pastato išraiškos. Nuspręsta, jog tai turi būti šiuolaikinė tradicinės fermos interpretacija, todėl išmatuotos ir nubraižytos visos aplinkinės fermos (apie 150 vnt. sistema), iš jų išvestas bendrasis gabaritų ir angų vardiklis, kuris pritaikytas nustatytiems pastato dydžiams, kitaip tariant – sąmoningai transformuotas tradicinio pastato mastelis. Tuomet sukurti atitinkamo tūrio stiklo fasadai, ant kurių specialiai spauda perkeliamos daugybė tų fermų nuotraukų. Pastatas išėjo unikalus: autoriai į jį žiūri su lengva ironija, tačiau, kaip bendravimo su bendruomene ieškant identiteto ir jo perteikimo šiuolaikinėmis priemonėmis pavyzdys, jis jau įrašytas į architektūros istoriją.

168 pav. Projektas stiklo ferma,
„MVRDV“, 2013 m.
Fig. 168. Project “Glass farm” by
„MVRDV“, 2013

169 pav. Stiklo ferma, vidaus vaizdas
Fig. 169. “Glass farm”, interior view

Lietuvoje darbo su bendruomene principus įkūnijusių realizacijų kol kas nėra, tačiau esama visuomenę aktyvinančių viešųjų erdvių projektų: kaip Protesto laboratorija, šiuolaikinio meno projektas, siekiantis išsaugoti kino teatrą “Lietuva” Vilniuje (G. ir N. Urbonas, 2004 m.); Beepart Pilaitėje (A. Ciplijauskas, 2011–iki dabar), vienijanti ir aktyvuojanti vietos bendruomenę kultūros tikslais; K-lab (N. Tukaj, M. Reklaitis, I. Ruseckaitė 2013 m.) – eksperimentinė platforma, tyrusi šiuolaikinius gyvenimo daugiabutyje scenarijus. Laimikis.lt (J. Narkūnas, J. Lavrinec, 2011–iki dabar), aktyvuojanti įvairias viešas miesto erdves ir dirbanti su Šnipiškių bendruomene. Ir daugelis kitų iniciatyvų, atspiriančių nuo vietos savitumų tyrimo siekiant išgryninti ir aktyvinti tapatumą.

Apibendrinant galima išskirti bent kelias tapatumo kūrimo proceso šiuolaikinėje architektūroje strategijas:

- participacija;
- savaiminė architektūra;
- darbas su bendruomene, kompromisai grįsti natūriniais tyrimais;
- pagarba aplinkai ir šiuolaikinės konteksto interpretacijos;
- pabrėžtinai autorinės formos, sąmoningas antikontekstualumas.

Panašiais tapatumo ir jo išraiškos klausimais buvo diskutuojama su Lietuvos architektais praktikais, juos sukvietus į specialiai organizuotą bendrą viešą diskusiją apie nacionalinio identiteto apraiškas šiuolaikinėje architektūroje („Diskusija su architektais Gintautu Natkevičiumi, Audriumi Ambrasu, Gintaru Čaikausku, Alvydu Šeiboku – Naujosios architektūros tapatybės“, 2014 02 13). Diskusijoje buvo siekiama tiek pažvelgti į šiuolaikinę architektūrą iš retrospektyviosios pozicijos, tiek atsakyti į sudėtingus klausimus apie kūrybą, įkvėpimą ir ateities kartoms koduojamą žinutę. Diskusijoje iškelta hipotezė, jog nacionalinis identitetas Lietuvos architektūroje yra aktualus, bet netikras, paremtas XIX a.

romantiškais įvaizdžiais, klausiamo, kaip tos lietuviško kaimo tradicijos perteikiamos šiuolaikinėje architektūroje, apskritai – ar jos turi kokią nors reikšmę. Vienas diskusijos dalyvių prof. Gintaras Čaikauskas mano, kad lietuviškas identitetas yra žymiai platesnis. Pasak jo, Lietuva visada buvo ne vien tiktai kaimas – buvo valstybė, o Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais – imperija. Todėl jis siūlytų atsižvelgti periodo paveldą, taip iliustruodamas paplitusį, gana tipinį požiūrį į tapatumo konstrukciją jo nekvestionuojant ir nepriimant kritiškai.

Kitas Lietuvos architektas Natkevičius siūlo nesigilinti į toli siekiančius ir jau nebeapčiuopiamus dalykus kaip nebeturinčius prasmės šiuolaikiniam žmogui; jam atrodo, kad Lietuvoje, kaip ir visur, svarbi ta architektūra, kuri yra bekompromisė talentingai padaryta – tuomet ji yra neišvengiamai įdomi. Pasak Natkevičiaus, talentingus daiktus pradeda savintis ir prisitaikyti visi, nes juos kūrė tiesiog unikalūs ir itin gabūs žmonės. Taip atstovaujama kita tendencija – tapatumą suvokti kaip unikalumo kūrimo kryptį. Tuo tarpu kalbant apie retrospektyvumą architektas Audrius Ambrasas pabrėžia, jog architektūrą reikia kurti „teisingą, naudingą, vengiant tiesmukos imitacijos“. Kalbėdamas apie paveldosaugininkų įvestus apribojimus, kurie tarsi įžeidžia architektus, mat neleidžia jiems rodyti saviraiškos, architektas mini: saviraiška savaime nėra vertybė; taip jis iliustruoja nuosaikų holistinį požiūrį ir amato aukštinimą prieš kūrybą. Jo manymu, tikroji lietuviško identiteto esmė pasireiškė apie 1988–1989 m., kai buvo vėl leista pagal individualius projektus statyti privačius namus. Nes tuo metu pasireiškė tikras, natūralus identitetas tiek architekto, tiek užsakovo įsivaizdavimo ir neribotų galimybių prasme.

Kalbėdami apie įkvėpimo šaltinius, nė vienas architektų nemini teorinio pagrindo – tai iliustruoja Lietuvos architektūros mokyklai būdingą praktikos priešinimą teorijai, be to, šiuolaikiniai architektai nebeturi tokių ryškių „dievų“ kaip sovietmečiu Aaltas, o tai rodo platesnį požiūrį ir dinamiškas vertybes. Čaikauskas sako, kad jam įkvėpimo šaltinis visuomet yra senamiestis – šis pilnas prikonservuotas idėjų „bet tai nereiškia, kad mes turime kopijuoti, tai greičiau jausmas, dvasia, kuri įkvepia kurti“. Taip jis rodo, jog šiuolaikinė architektūra dar nuo sovietinių laikų neatitrūko nuo intuityvaus ir juslinio prado; architektą kūrėją sutiksi dažniau nei architektą supermodernistą, dirbantį racionaliai ir besiremiantį analitinėmis schemomis. „Mane labiausiai, jei taip nuoširdžiai pasakyti, įkvepia kontekstas. Ta prasme, aš negaliu daryti iš anksto nuėjęs į tą vietą“, – teigia Čaikauskas. Panašią mintį jis plėtoja ir kitur:

Senamiestį galima suprasti dvejopai. Iš vienos pusės, modernus architektas dažnai įsi-vaizduoja, jog projektavimas senamiestyje – tai pančiai: čia negali sukurti nieko naujo, ko nors nesugriaudamas, neidamas drastiško kontrasto keliu, nedisonuodamas su aplinka. Manau, tai – netiesa. Susidūręs su tuo praktikoje, galiu teigti, jog nauja kokybė, moderni architektūra senamiestyje, atspindinti konkretų laikmetį, nesudarkanti iki tol susiklosčiusios situacijos bei istorinio palikimo, yra galima, ir tokie suderinamumai yra įmanomi. Tokį kelią aš neigčiau, sakydamas, jog pseudo-istorizmas, plagijavimas ir formų mėgdžiojimas neturi rimtesnės architektūrinės vertės. Niekada nebūsiu tokių sprendimų šalininkas, kurių paskutiniu metu Vilniuje atsiranda gana nemažai. (Čaikauskas, 2014: 163)

Tokių pagarbų praeičiai ir aplinkai požiūrį galima išvelgti ir kai kurių dar sovietmečiu kūrusių architektų pastebėjimuose. V. E. Čekanauskas, rašydamas straipsnį „Kaip aš projektuoju“, mini, jog jį įkvėpia tradicinė kaimo architektūra, kryždirbystė ir Vilniaus senamiesčio mastelis (Čekanauskas 1974–1975). Tuo tarpu A. Ambrasas kontroversiškai atitaria, jog jam įkvėpimo šaltinis būna projektavimo užduotis, kuri kelia klausimus: kam mes tą darom? dėl ko? kam to reikia? Jis primena, kad ir toji pamiršta liaudies architektūra, kur paprasti statybos meistrai statė namus, iš tikrųjų yra labai racionali, sveika, išbaigtomis detalėmis, iki galo apmaštyta, pagrįsta. Jos vertė ta, kad meistras tai atliko daugybę kartų ir todėl gali padaryti kone tobulai. Taip aukštinama proceso, o ne išskirtinio rezultato svarba, „vidinis“, o ne „išorinis“ grožis, suvokiamas kaip kokybė ir funkcija.

170 pav. Kėdainių laidojimo namai,
D. Čiuta, R. Vieštautas,
V. Špečkauskas, 2005 m.

Fig. 170. Funeral Home in Kėdainiai, by
D. Čiuta, R. Vieštautas,
V. Špečkauskas, 2005

171 pav. Kėdainių laidojimo namai
ir Šv. Juozapo bažnyčia

Fig. 171. Funeral Home in Kėdainiai
together with a St. Juozapas church

Pasak Minkevičiaus, kuris yra architektūros kaip ideologinės, filosofinės minties išraiškos aukštintojas, laidojimo namai Kėdainiuose savo esme –

kompozicija su greta esančia bažnyčia, kuklumu, nuosaikumu ir minimalistine forma – yra vienas geriausių nacionalinės architektūros pavyzdžių atgavus nepriklausomybę. Pastatas dėl pagarbos eksponuojamam kontekstui, formos ir mastelio kuklumo bei naudojamos apdailos suprantamas kaip lietuviškas. Medinė, tamsiai dažyta, kresna, liaudies baroko formų Šv. Juozapo bažnyčia, aplink save formuoja sakralią erdvę ir brėžia ribą tarp senamiesčio ir sovietmečio pastatų. Tokioje aplinkoje pastatyti laidojimo namai yra savotiškai sakrali vieta; ji paskatino architektus susikaupti. Pastatas liudija autorių (D. Čiuta, R. Vieštautas, V. Špečkauskas, 2005 m., 170–171 pav.) gebėjimą išsiklausyti į aplinką: nors ir kurtas šiuolaikinių formų, jis išlaikė konteksto dvasią, dominuoja simetrinė struktūra, tūrių kompozicija, fasadai ir stogas dailinti ta pačia medžiaga – tamsiai dažytu medžiu. Įkomponuotas aikštėje statmenai bažnyčios šventoriui, jis tarsi drauge su ja formuoja sakralinių pastatų kompleksą.

172 pav. Palaimintojo Jurgio Matulaičio bažnyčia Vilniuje, G. Baravykas, G. Aperavičius, R. Krištapavičius, 1991 m.

Fig. 172. Venerable Jurgis Matulaitis' Church in Vilnius, by G. Baravykas, G. Aperavičius, R. Krištapavičius, 1991

Vienu iš tokių, sakralinės architektūros unikalumo pavyzdžių galima laikyti ir Palaimintojo Jurgio matulaičio bažnyčią, įkomponuotą gamtiškoje Viršuliškių aplinkoje Vilniuje (G. Baravykas, G. Aperavičius, R. Krištapavičius, 1991 m., 172 pav.). Nors ir nebaigtame realizuoti projekte, simboliškai užkoduota daug prasių, galima išvelgti semantinių sąsajų su Vilniaus gotikinėmis bažnyčiomis, unikali pastato forma tiek viduje, tiek išorėje kuria specifinę atmosferą, o kartu yra darniai įrašyta aplinkoje.

173 pav. „Litexpo“ parodų centro paviljonas, Paleko arch. studija, 2006 m.
Fig. 173. Pavilion of the Exhibition Center “Litexpo“, by Palekas’ architects’ studio, 2006

174 pav. Administracinis pastatas „Victorija“, Paleko arch. studija, 2005m.
Fig. 174. Administration building “Victorija“, Palekas’ architects’ studio, 2005

Panašiais principais, papildant ir išplėtojant vietinį kontekstą, remiasi ir Rolando Paleko arch. studijos suprojektuotas naujas Litekspo paviljonas (173 pav.), kuris pratęsė iki tol chaotiškai vykusią „Litexpo“ plėtrą. Pastatas pratęsė, o kartu nuosaikiai ir itaigiai sukūrė teritorijai naują šiandieninį įvaizdžio ženklą. Minėtinas ir kitas tos pačios kompanijos komercinis objektas – biurų pastatas Vilniuje Victorija (174 pav.), kuris, būdamas aukštesnis už supančią aplinką, masteliu ir grakštumu jos neužgožia ir nedominuoja, tačiau savo originalia forma kuria ryškų komercinės teritorijos identitetą.

175 pav. Zarasų apžvalgos ratas, Š. Kiaunė, A. Kiaunienė, A. Lukšys, V. Butkus, T. Petreikis, 2011 m.
Fig. 175. Ferris Wheel in Zarasai, by Š. Kiaunė, A. Kiaunienė, A. Lukšys, V. Butkus, T. Petreikis, 2011

Kitas radikalaus pagarbos kontekstui pavyzdys – Zarasų apžvalgos ratas (Š. Kiaunė, A. Kiaunienė, A. Lukšys, V. Butkus, T. Petreikis, 2011 m., 175.). Sunkiai vizualiai išskiriamas iš gamtinės aplinkos objektas, suvokiamas kaip priemonė ir būdas pažinti aplinką, joje nedominuoja ir neišsišoka. Toks radikalus kontekstualumas, kai objektas tampa gamtos dalimi, suvokiamas kaip lietuviškas. Architektų kelias tapybiškojo ežero link prasidėjo nuo miestelėnų noro atgaivinti seną fontaną skvere, esančiame prie pagrindinio įvažiavimo į miestą. Architektams išpūdį paliko vaizdinga aplinka: kalvotas reljefas, apaugęs medžiais, ir nuo kranto atsiverianti apylinkių panorama. Kraštovaizdis labiausiai rūpėjo projekto autoriams, pasiūliusiems skvere įrengti apžvalgos ratą, nuo kurio atsivertę išpūdingi vaizdai į ežerą, o pats statinys taptų naujuoju miesto ženklu. Tai itin retas pavyzdys, kai architektas galėjo pasiūlyti ne tik objekto formą, bet ir paskirtį, funkciją bei vietą. Pats apžvalgos ratas gražštus ir trapus, sukurtas taip, kad dengtų kuo mažiau gamtos vaizdų. Medinis pandusas apsuka ratą ir spirale nusileidžia žemyn, apačioje pakrante einančio dviračių tako ir liepto į ežerą link. Patys autoriai pabrėžia, kad didžiausias ežero apžvalgos rato pranašumas – patraukli aplinka ir supantys vaizdai.

176 pav. Biurų pastatai „Baltic Hearts“, A. Ambraso architektų biuras, 2014 m.

Fig. 176. Office buildings “Baltic Hearts“, by A. Ambrasas’ architects office, 2014

Panašiu semantiniu kontekstualumu, nepaisant unifikuotos funkcinės biurų tipologijos, išsiskiria ir biurų pastatai simboliu pavadinimu „Baltic Hearts“ (A. Ambraso architektų biuras, 2014 m., 176 pav.). Jie suprojektuoti Vilniuje prie judrios Ukmergės gatvės, svarbaus įvažiavimo į miesto centrą. Lenktomis formomis pastatai įsilieja į bendrą magistralių ritmą, atsiliepia į laiptuotą šlaitą. Neaukšti tūriai gatvės perspektyvose neužstoja svarbių Vilniaus panoramų.

Išgaubti stogai tarsi atkartoja Šeškinės kalvų siluetą, o ir pavadinimas simbolinis – *Baltijos širdys*.

177 pav. Menų inkubatorius „Rupert“, A. Ambraso architektų biuras, 2012 m.
Fig. 177. Art Incubator “Rupert“, by A. Ambrasas’ architects office, 2012

178 pav. Menų inkubatorius „Rupert“, rezidencijų dalis
Fig. 178. Art Incubator “Rupert“, artist residencies

Kitas kontekstualumu išskirtinis objektas yra ir Ambraso suprojektuotas menų inkubatorius „RUPERT“ (A. Ambraso architektų biuras, 2012 m., pav. 177, 178). Objektui būdingas racionaliai suskaidytas mastelis bei siekis išorėje eksponuoti vidų, o viduje – išorę, suvokiamas kaip semantiškas ir kontekstualus. Tai naujos brandžios architektūrinės kalbos gamtinėje aplinkoje pavyzdys, kai kurių tyrėjų siejamas su pagonybe:

Manychiau, kad tam tikras „legalus“ kultūros ir natūros derinimo santykis – tiksliausiai atspindi kiekvienos tautos nacionalinį mentalitetą. Tiek plėtros, pažangos, tiek architektūrinės kultūros ir ekosofijos prasme. Tai – ekokultūrinės temperatūros dimensija. [...] Gali būti, kad Ruperto menų inkubatorius taps gyvu egzemplioriumi ekokultūriniam diskursams, pareiškimams ir vertinimams („Menų inkubatorius“).

Pastatas liudija pagarbą aplinkai, nuosaikiai traktuoja Neries krantinę, tačiau anoniminiu jo nepavadinsi – jis turi aiškų identitetą ir labai jaukiai traktuotas apdailos medžiagas. Pats pastato autorius teigia, kad „medžio apdaila vizualiai tirpina pastatą pušyne, o vienintelė anga akliname pagrindiniame fasade masina lankytoją tarsi pro raktą skylutę pažvelgti į menininkų pasaulį“ („Menų inkubatorius“).

Panašias tendencijas, kai pastatas panardinamas gamtiškoje aplinkoje, atspindi jau šioje disertacijoje analizuoti rekreacinės architektūros pavyzdžiai – rekreacinis kompleksas „Anupriškės“ (100 pav.), Nidos meno kolonija (101 pav.), rekreacinis kompleksas „Nakcižibis“ (99 pav.). Prie jų reiktų priskirti ir gamtinėje aplinkoje nuosaikiai įkomponuotą organišką Vilniaus universiteto bibliotekos pastatą MKIC (179, 180 pav.). Nors tai ir itin stambus, savo formomis daugiabiaunis ir funkciškai išskaidytas kompleksas, tačiau jis suprojektuo-

tas taip, kad iš visų bendrų bibliotekos erdvių būtų juntamas betarpiškas ryšys su supančiu pušynu. Bibliotekos pastatas tapo Saulėtekio miestelio ženklu ir įkūnijo bibliotekos kaip funkcinės tipologijos kaitą: ši biblioteka, suprojektuota kaip vieša, demokratiška ir atvira erdvė, skirta ne tik darbui, bet ir laisvalaikiui.

Būtina paminėti, jog nuosaiki gamtinės aplinkos traktuotė ateina iš sovietmečio, kai buvo siekiama ne tik pastatą darniai įrašyti į aplinką, bet ir jo geriausioms ypatybėms pajungti gamtą. Ko gero, ryškiausias tokios architektūros pavyzdys yra Algimanto Lėcko suprojektuoti poilsio namai „Žilvinas“ (181 pav.): jų sudėtingas konstrukcinis sprendimas leido kompleksui gamtą įsileisti po pastatu, kuris tapo lengvas ir perregimas. Tokią semantinę prisilietimo prie gamtos tendenciją galima išvelgti ir Natkevičiaus kompanijos sukurtame Metelių regioninio parko informacijos centre (182 pav.). Tai unikalus statinys, pasižymintis aukšta architektūros kokybe ir pagarba turtingai gamtinei aplinkai. Gamtos ir kultūros sąlytį šiame objekte įkūnija informacinio centro ir mokyklos pastato tūrinė kompozicija, gimusi iš dviejų architektūros polių – tradicinės ir modernios architektūros – interpretacijų.

179 pav. Vilniaus universiteto biblioteka,
Paleko arch. studija, 2011 m.,
bendras vaizdas

Fig. 179. Vilnius University Library, by
Palekas' architects' studio, 2011,
the main view

180 pav. Vilniaus universiteto biblioteka,
įėjimas

Fig. 180. Vilnius University Library,
the entrance

Dualistinė statinio prigimtis suvokiama iš pirmo žvilgsnio: jį sudaro du stilistiškai skirtingi tūriai. Modernus elegantiškas su stiklo sienomis ir sutapdintu stogu tūris „kybo“ ties antru aukštu ant plonų juodai dažytų kolonų. Jis tarsi lengvai įsirėžęs į gretimą – veik aklina, tradicinės architektūros atgarsių turintį skiedromis dengtą – tūrį dvišlaičiu stogu.

181 pav. Poilsio namai „Žilvinas“
Palangoje, A. Lėckas, 1969 m.
Fig. 181. Recreational complex
“Žilvinas“ in Palanga,
by A. Lėckas, 1969

182 pav. Metelių informacinis centras ir
gamtos mokykla, G. Natkevičius,
R. Adomaitis, 2000 m.
Fig. 182. Information Center and Nature
School in Meteliai, by G. Natkevičius,
R. Adomaitis, 2000

Apibendrinant šiuolaikines Lietuvos architektų pastangas kurti unikalią ir tapaičią architektūrą galima teigti, jog sėkmingiausi pavyzdžiai siejasi su kontekstualumu tiek semantine, tiek fizine prasme. Subtili supančios aplinkos traktuotė jautriai įrašant pastatą į gamtinę aplinką arba paisant aplinkinio, ypač istorinio, apstatymo, parenkant natūralias ir vietines apdailos medžiagas yra sitina su brandžia sovietmečio architektūra, o semantiškai gali būti susiejama ir su tarpukario architektūros pavyzdžiais. Tai rodo, jog tam tikras, nors ir netiesioginis tradicijų perimamumas Lietuvos nacionalinėje architektūroje užima svarbią vietą.

3.4. Trečiojo skyriaus išvados

1. Netolygus ir nevienalytis praeities vertinimas lemia nacionalinio identiteto konstruktui būdingą radikalumą ir požiūrį, kad istoriniai architektūros sluoksniai yra aukščiau už netolimos praeities sluoksnius. Iš to kyla sunkiai nuspėjamas ir valdomas praeities ir kaimo romantizavimas, kuris iškreipia estetinę ir funkcinę šiuolaikinės architektūros sampratą. Nacionalinio identiteto diskusijoms būdingi etnografinių motyvų perdirbiniai ir siūlymai atsigręžti į tradicinę architektūrą sulaukia kritikos, jog ji iš esmės neatitinka šiuolaikinio gyvenimo būdo ir poreikių.
2. Regionalizmas gali būti interpretuojamas kaip disidentiškas reiškinys, gali oponuoti globalizacijos procesams, centralizavimui, taip pat būti atsakas istoriniam regionalizmui, prisirišusiam prie statiškų idėjų, kurti imitacines bei inovacines formas. Nors sovietmečiu regionalizmo kūrimo sąlygos bu-

vo ribotos politiškai ir ekonomiškai, galima teigti, jog taikytos nacionalinio identiteto strategijos architektūroje įgalino kritinį regionalizmą praktikoje – oponuojanti tarptautiniam modernizmo stiliui, reflektuojanti tradiciją, atsižvelgianti į istorinį paveldą, gamtinę aplinką.

3. Naudoti etnines architektūros formas būdinga visam analizuojamam periodui nuo tarpukario iki šių dienų. Tarpukariu taip buvo ieškoma nacionalinių romantinių bruožų, o sovietmečio sąlygomis tai galėjo būti interpretuojama kaip tradicijos tąsa. Tokia nacionalinė forma buvo palaikoma politiškai – kaip ideologinio pavojaus nekelianti ir efektyviai panaudojama praktika. Tradicines architektūros formas interpretuojančius pastatus dažniausiai matysime kurortuose, rekreacinėse zonose, t. y. vietose, kur siekiama pakeisti aplinką ir negalioja griežti įvaizdžio ir gyvenimo būdo cenzūros standartai. Tendencija, rekreacinėse teritorijose kurti atliepiant tradicines formas yra gyvybinga iki šiol.
4. Medijų pokytis ir poveikis, kalbinis prieinamumas itin išplėtė architektūros kūrybines ribas atgavus nepriklausomybę, todėl ir tapatumo samprata kinta: nuo klausimo, kaip pavaizduoti, kaip sukurti ir iš ko sudaryta yra lietuviška architektūra, prie klausimo, ar architektūra apskritai gali būti lietuviška, ar tai, kas pastatyta Lietuvoje arba sukurta lietuvių architektų, savaime nėra lietuviška, ką kitoniško (arba atvirkščiai – tapataus, lengvai parduodamo pasauliui) gali pasiūlyti lietuviai.
5. Analizuojant tapatumo klausimą, svarbus vaidmuo tenka globalizacijos procesams. Kai kurie autoriai globalizaciją suvokia kaip grėsmę savitumui bei tradicijoms, kiti tuo tarpu čia išvelgia neišnaudotų galimybių bei naujų stiprybės ir unikalumo atskleidimo resursų. Todėl vieni architektai pasisako už naujos architektūros integraciją laikantis niuanso ir imitacijos principų, o kiti – už interpretaciją ir naujas savitumo ir tapatumo per individualų ir savitą architektūros raidos kelią paieškas. Šiame kontekste Lietuvos šiuolaikinei architektūrai būdinga:
  - sąmoningas pasirinkimas kurti atliepiant Vakarų šalių tendencijas, kritinio regionalizmo apraiškos bei disidentiškumo formos, pasireiškiančios kaip regionalizmo arba kritinio regionalizmo bruožai, kontekstualumas, natūralių medžiagų naudojimas;
  - naujų ikonų kūrimas pritaikant naują pastatų tipologiją ir interpretuojant pasaulines architektūros tendencijas;
  - architektūrinės estetikos naudojimas politiniais įvaizdžio kūrimo tikslais, tam pasitelkiant ir istorines imaginacines formas;
  - įvairūs kūrybiniai ieškojimai (stilizacijos, interpretacijos, imitacijos) sietini su liaudiškosios architektūros tąsa.

Bendrosios išvados

1. Nacionalinis identitetas yra dinamiškas, nuolat kvestionuojamas bei interpretuojamas reiškinys, reikalaujantis tarpdalykinio požiūrio. Lietuvoje egzistuoja unikali ir tik šiam kraštui būdinga architektūra, tačiau, nesant teoriškai apibrėžtos architektūros tradicijos, identiteto apraiškos praktikoje yra sunkiai atpažįstamos bei išreiškiamos. Todėl nacionalinis identitetas architektūroje iš esmės yra konstruktas, dažniausiai naudojamas politiniais, ekonominiais bei sociokultūriniais tikslais.
2. Siekis kurti „tautinę“ architektūrą tarpukariu pasireiškė pastatų bei interjerų puošyba, perkeliant ir imituojant medžio drožybos elementus betone, naudojant archajiškus simbolius ir tautinius raštus, visuomeniniuose interjeruose kuriant tradicinės trobos arba menės įvaizdžius, net ir paneigiant logikos bei tektonikos principus. Sovietmečiu ideologiškai bei politiškai buvo siekiama socialistiniam turiniui suteikti nacionalinį pobūdį – tai pasireiškė tautinių ir etnografinių simbolių naudojimu perkoduojant jų prasmes. Šiam periodui būdingas ir kritinis požiūris, kuris pasireiškė kaip skandinaviškosios architektūros įtaka išskirtiniams objektams, bei liaudies architektūros bruožų interpretacijos rekreacinėje architektūroje. Atkūrus nepriklausomybę, nacionalinio tapatumo apraiškos dažniausiai pasireiškė kaip stilių bei laikotarpių samplaika postmodernizmo bruožų turinčiuose

pastatuose. Pastaruoju metu tapatumo paieškas tiek teoriniame, tiek praktiniame lygmenyse keičia kosmopolitinės tendencijos bei asmeninis unikalumo bei savitumo siekis.

3. Visam nagrinėjamam periodui būdingos nacionalinio identiteto sąsajos su liaudies architektūra. Nacionalinė architektūra bendrai yra suvokiama ir pristatoma kaip natūralių, vietai būdingų medžiagų tautinių ornamentų ar statybos būdų naudojimas, architektūros tradicijų tęstinumas, konteksto ir istorinės aplinkos paisymas ir galiausiai nacionalinių bruožų stilizacija, conceptualus vietos ypatumų interpretavimas bei perteikimas. Visais nagrinėjimais istorinių lūžių periodais, siekiant nacionalinės išraiškos, aktualizuojami tradicinės liaudiškos kompozicijos bruožai: proporcijų darna, formų saikingumas, subtilus spalvų ir faktūrų derinimas, kuklumas puošyboje. Iš esmės tai universalūs kokybiškos architektūros bruožai, nulemti platesniam regionui būdingų statybos tradicijų, o ne teorinių nacionalinio identiteto išraiškos prielaidų.
4. Natūralių medžiagų – plytų, tinko, medžio – naudojimas ir nuosaukus pastato įkomponavimas gamtinėje ar istorinėje aplinkoje, iki šiol yra suvokiamas kaip kartinės Lietuvos architektūros ypatybės. Nors jos ir nėra išskirtinai būdingos tik Lietuvai, o greičiau atskleidžia nuosaukų ir sąmoningą siekį tapatintis su Šiaurės bei Vakarų šalių architektūra.
5. Ypač svarbus ir visą nagrinėtą periodą vienijantis tautinio tapatumo estetinis suvokimas yra kontekstualumas, kurį, kaip pasipriešinimą unifikacijai, opoziciją modernizmui, galima sieti su kritinio regionalizmo srove architektūroje. Kontekstualumas visais trimis periodais suvokiamas kaip reakcija į istorinį užstatymą, – žmogiškas mastelis, pagarba gamtinei aplinkai bei jos eksponavimas, vietinių ir natūralių medžiagų naudojimas. Specifiinę atmosferą, kurią naudojančios molio plytos, galima suvokti kaip mastelio atskaitos tašką arba istorinę reminiscenciją.
6. Visam analizuojamam periodui būdingas su tapatumu siejamas retrospektyvizmas pasireiškia dviem kryptimis – kaip įkvėpimo paieška Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės imaginaciniuose įvaizdžiuose arba kaip tautinės liaudiškosios architektūros atspindys. LDK pasireiškia įsivaizduojamų vaizdinių atkūrimu, imitacijų, interpretacijų ar kičo pavidalais. Tradicinės architektūros vaizdiniai skleidžiasi nuo dekoru elementų perkėlimo nagrinėjamo periodo pradžioje iki semantinių arba sintetinių perdirdimo bei interpretacijos apraiškų rekreaciniame bei gyvenamojoje architektūroje mūsų dienomis.
7. Nacionalinės architektūros problema atkūrus nepriklausomybę, architektūros kokybės, unikalumo ir šalies identifikavimo estetinėmis priemonėmis klausimai, yra sietini su kryptingos architektūros politikos nebu-

vimu. Šalis daug investuoja į abstrakčias įvaizdžio kūrimo priemones, tačiau kokybinių pokyčių architektūroje tai neskatina. Palyginus tarpukario, sovietmečio ir nepriklausomybės periodo šalies reprezentacinę architektūrą, akivaizdu, kad nuo tarpukario periodo šalies reprezentavimui keliami vis kiti tikslai, tačiau naudojamos estetiškos priemonės nepakito. Siekiant kurti unikalią šiuolaikišką, tapatumo bruožų turinčią architektūrą ją būtina suvokti kaip tęstinį procesą įtraukiant bendruomenes, atliekant išsamius teorinius ir tarpdalykinius tyrimus, siekiant sklaidos ir viešumo, gilinantį į architektūros poveikį visuomenei.

Literatūra ir šaltiniai

2011 m. visuotinis gyventojų ir būstų surašymas [interaktyvus]. Oficialiosios statistikos portalas. Lietuvos statistikos departamentas [žiūrėta 2014 05 01]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/2011m.-visuotinis-gyventoju-ir-bustu-surasymas>>.

Almonaitytė-Navickienė, V. Laisvės aikštė Panevėžyje (Išlikęs) [interaktyvus]. Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras [žiūrėta 2014 07 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.autc.lt/lt/architekturos-objektai/916?rt=3&oe=6&id=916>>.

Almonaitytė-Navickienė, V. Nidos meno kolonija (Išlikęs) [interaktyvus]. Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras [žiūrėta 2014 07 01]. Prieiga per internetą: <<http://www.autc.lt/Public/HeritageObject.aspx?rt=3&oe=6&id=1239>>.

Ambraso architektų biuras. Darbai 1998–2014. Sud. D. Kriščiūnaitė. Vilnius: Lapas, 2014.

Anderson, B. 1999. *Isivaizduojamos bendruomenės. Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą.* Vertė A. Čižikienė. Vilnius: Baltos lankos.

Andriušytė, A. 2007. Savitumas kaip vertybė architektūroje, *Urbanistika ir architektūra* 31(1): 62–66.

Anna Bronovickaja. Šiandienos atspindžiai rusijos avangardo architektų vizijose [interaktyvus]. Architektūros leidinių fondas [žiūrėta 2014 03 19]. Prieiga per internetą: <<http://www.archfondas.lt/leidiniu/alf-02/anna-bronovickaja-siandienos-atspindžiai-rusijos-avangardo-architektu-vizijose>>.

Antanavičiūtė, R. 2009. Stalininis „penkmetis“: Vilniaus viešųjų erdvių įprasminimo darbai 1947–1952 m., *Menotyra* 16(3–4): 150–169.

Antinienė, D. 2011. *Lietuvos akademinio jaunimo tautinis tapatumas.* Kaunas: Technologija.

- Apie Lietuvą ir pasaulį. Kalbasi Irena Veisaitė ir Kęstutis Nastopka [interaktyvus]. 2014 07 09. Bernardinai.lt [žiūrėta 2014 07 10]. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2014-07-31-apie-lietuva-ir-pasauli-kalbasi-irena-veisaite-ir-kestutis-nastopka/119436>>.
- Apie. Lietuvos architektų sąjunga [interaktyvus]. Lietuvos architektų sąjunga [žiūrėta 2014 08 01]. Prieiga per internetą: <<http://architektusajunga.lt/apie-lietuvos-architektu-sajunga>>.
- Architektas Edmundas Arbas-Arbačiauskas: architektūra, tapyba, piešiniai*. Sud. K. Pempė, G. Ramunis. Vilnius: Vaga, 1992.
- Architektas perspėja: artėja revoliucija [interaktyvus]. 2014 05 23. Delfi [žiūrėta 2014 08 01]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/verslas/nekilnojamas-turtas/architektas-perspeja-artėja-revoliucija.d?id=64856531#ixzz33a6nZyin>>.
- Architektų sąjungos II suvažiavimo (1955 10 11–15) medžiaga. Lietuvos literatūros ir meno archyvas, f. 87, ap. 1, b. 442, lap. 27.
- Ashworth, G. J. 1994. From History to Heritage—from Heritage to Identity in Search of Concepts and Models, in *Building a New Heritage. Tourism, Culture and Identity in the New Europe*. Ed. by G. J. Ashworth; P. J. Larhcam. London: Routledge, 13–30.
- Assmann, A. 2013. Miesto atmintis, in *Atminties daugiasluksniškumas. Miestas. Valstybė. Regionas*. Sud. A. Nikžentaitis, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 19–35.
- Baublys, A. 2007. Religijos vaidmuo saugant tautinį tapatumą Klaipėdoje ir Klaipėdos krašte, *Res humanitariae* 1: 7–14. <http://www.ku.lt/leidykla/files/2012/09/Visas_tekstas_2007_11.pdf>.
- Baudrillard, J. 2002. *Simuliakrai ir simuliacija*. Vertė M. Daškus. Vilnius: Baltos lankos.
- Bauman, Z. 2002. *Globalizacija: pasekmės žmogui*. Vertė V. Rubavičius. Vilnius: Strofa.
- Beniušis, V. 2012 05 13. Lietuva „Expo“ parodose: kaip keitėmės atgavus laisvę? [interaktyvus]. Delfi.lt [žiūrėta 2014 05 15]. Prieiga per internetą: <<http://grynas.delfi.lt/aplinka/lietuva-expo-parodose-kaip-keitemes-atgavus-laisve.d?id=58691133>>.
- Beresnevičius, G. 1998. *Kosmosas ir šventvietės lietuvių ir prūsų religijose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Bertašiūtė, R. 2004. Medinė architektūra: išsaugojimo ir plėtros galimybės [interaktyvus]. *Lietuvos muziejai* 4 [žiūrėta 2014 05 15]. Prieiga per internetą: <http://www.museums.lt/Zurnalas/2004-4/restauratoriai_bertasiute.htm>.
- Bianchini, F. 1999. Cultural Planing for Urban Sustainability, in *City and Culture: Cultural Processes and Urban Sustainability*. Ed. by L. Nystrom. Kalmar: The Swedish Urban Environment Council, 34–51.
- Bieliauskaitė, L.; Rupeikaitė, V. 2009 08 17. Ką japonai randa senovės lietuvių trobose, *Vilniaus diena* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 12 20]. Prieiga per internetą: <<http://www.diena.lt/dienrastis/tema/ka-japonai-randa-senoves-lietuviu-trobese-233740#.U2tpjLQ9Xdk>>.
- Bielskis, A. 2003 09 23. Dar kartą apie nacionalinį identitetą [interaktyvus]. Eurozine [žiūrėta 2014 05 01]. Prieiga per internetą: <<http://www.eurozine.com/articles/2003-09-23-bielskis-lt.html>>.
- Bielskis, A. 2003 09 25. Ar išnyks nacionalinės valstybės Europos Sąjungoje? [interaktyvus]. Eurozine [žiūrėta 2014 05 01]. Prieiga per internetą: <<http://www.eurozine.com/articles/2003-09-25-bielskis-lt.html>>.
- Blabe, 2008. Mįslė, vardu Lietuva. III-a dalis [interaktyvus]. Portfolio [žiūrėta 2014 06 02]. Prieiga per internetą: <http://www.iportfolio.lt/index.php?option=com_content&

- view=article&id=64%3Amisle-vardu-lietuva-iii-a-dalis&catid=41%3Arecto-verso&Itemid=98&lang=en>.
- Blank, Th. 2003. Determinants of National Identity in East and West Germany: An Empirical Comparison of Theories on the Significance of Authoritarianism, Anomie, and General Self-Esteem. *Political Psychology* 259–288. <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/0162-895X.00328/abstract>>
- Blaziūnas, G. 2013 07 22. Architektūros politika – be politikavimo, *Statyba ir architektūra* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 07 02]. Prieiga per internetą: <<http://sa.lt/architekturos-politika-be-politikavimo/>>.
- Boym, S. 2001. *The Future of Nostalgia*. New York: Basic Books.
- Buivydas, R. 1999a. XX a. architektūra: istorizmas, *Archiforma* 1: 72–76.
- Buivydas, R. 1999b. XX a architektūra: konstruktyvizmas, *Archiforma* 4: 74–80.
- Buivydas, R. 2000. *Architektas Gediminas Baravykas. Kuūrybos pulsas*. Vilnius: Archiforma.
- Buivydas, R. 2002. *Architektas Algimantas Zaviša: Gyvenimo aidai*. Vilnius: Archiforma.
- Buivydas, R. 2003. Naujieji meninio vaizdo ženkliniai XXa. Architektūroje, in *Architektūros kompozicijos tyrimai*. Sud. R. Buivydas. Vilnius: Technika, 32–36.
- Buivydas, R. 2004. Architektūriniai struktūralizmo idėjos reflektai, *Urbanistika ir architektūra* 28(3): 117–121.
- Bulota, Š. 2014 02 24. Architektūrologas Vaidas Petrusis: „Dar patys turime suvokti, kad Kauno modernizmas yra vertybė“ [interaktyvus]. Bernardinai [žiūrėta 2014 07 01]. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2014-02-24-architekturologas-voidas-petrulis-dar-patys-turime-suvokti-kad-kauno-modernizmas-yra-vertybe/114409>>.
- Cicėnaitė, A.; Davydova, D.; Fiokla Kiurė, V. 2014. Tautos parašės ir nepatogūs pilietiškumai. Vilnius: Kitos knygos.
- Cold war modern, design 1945–1970*. Ed. by D. Crowley, J. Pavitt. London: V and A Publishing, 2008.
- Culea, E. 2010. *Architecture as a Political Communication Tool. An Empirical Study of Bucharest*. La Cambre: Isacf. <<http://elizaculea.com/wp-content/uploads/2011/10/FINALE.pdf>>.
- Čebatariūnaitė, D. 2006. Ideologija fizinėje erdvėje: butų interjerai sovietinėje lietuvoje „atsilimo“ laikotarpiu, *Naujasis Židinys-Aidai* 8. <<http://www.sovietika.lt/742281/straipsniai/atsilimas/ideologija-fizineje-erdveje-butu-interjerai-sovietineje-lietuvoje-atsilimo-laikotarpiu>>
- Čekanauskas, V. E. 1974–1975. [Straipsnio rankraštis]; asmeninis autoriaus archyvas.
- Čelutka, S. 2010 09 02. Zygmunto Baumano vartotojiškumo teorijos profilis [interaktyvus]. Bernardinai [žiūrėta 2014 07 02]. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-09-02-simas-celutka-zygmunto-baumano-vartotojiškumo-teorijos-profilis/49751>>.
- Čepaitienė, R. 2004. Sovietinio laikotarpio istorijos ir paveldo įprasminimo problemos Vilniaus mieste, in *Santykis su istorine praeitimi XXI amžiaus Vilniuje*. Sud. A. Nikžentaitis, A. Rauguskas. Vilnius: LR seimo leidykla, 47–59.
- Čepaitienė, R. 2007. Sovietmečio atmintis – tarp atmetimo ir nostalgijos, *Lituanistica* 53,4(72): 38–53.
- Čepaitienė, R. 2011. The commodification of the past in an urban space / Praeities suprekinimas urbanistinėse erdvėse [interaktyvus]. Free Online Library [žiūrėta 2014 06 05]. Prieiga per in-

- terneta: <<http://www.thefreelibrary.com/The+commodification+of+the+past+in+an+urban+space%2FPraeities...-a0266942790>>.
- Čepaitienė, R. 2013. Miestai kaip ideologinis tekstas: teoriniai ir interpretaciniai aspektai, in *Atminties daugiastuoksnisškumas. Miestas. Valstybė. Regionas*. Sud. A. Nikžentaitis, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 57–85.
- Čepaitienė, R. 2013b. Neoliberalus miestas (IV) [interaktyvus]. bernardinai.lt [žiūrėta 2014 06 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-03-02-rasa-cepaitiene-neoliberalus-miestas-iv/96457/print>>.
- Čepauskaitė, A. 2010. Nacionalinis tapatumas Lietuvos dailės muziejuje: dvi dailės istorijos versijos, *Acta Academiae atrium Vilnensis* 58: 153–164.
- Čerbulėnas, K.; Adomonis, T. 1987. *Lietuvos TSR dailės ir architektūros istorija 1*. Vilnius: Mokslas.
- Černevičiūtė, J. 2008. Gyvenimo stiliaus stratifikacija, naratyvai ir sukonstruoti tapatumai, *Filosofija. Sociologija* 19(1): 26–34.
- Černevičiūtė, J.; Žilinskaitė, V. 2009. Kūrybinių industrijų raida ir meno komunikacijos samprata Lietuvoje, *Filosofija. Sociologija* 20(3): 203–212.
- Daugirdas, T. 2002a. „Autentiška masinė kultūra“, *Naujasis Židinys-Aidai* 4: 176–177.
- Daugirdas, T. 2002b. „Dievybės–Kultūros įnoriai“, *Naujasis Židinys-Aidai* 1–2: 25–26.
- Deaux, K. 1996. Relationship between social and personal identities: segregation or integration?, *Journal of Personality and Social Psychology* 71(6): 1084–1091. <<http://www.umich.edu/~psychol/381/reid.pdf>>.
- Dėl „Lietuvos Respublikos tautos istorinės atminties įstatymo“ projekto (XIP-4631(2)) [Lietuvos nacionalinio istorikų komiteto kreipimasis]. 2013 12 20. Prieiga per internetą: <[http://www.istorija.lt/pdf/Naujienos/tautos%20istorine%20atmintis%20LNIK%20\(1\).pdf](http://www.istorija.lt/pdf/Naujienos/tautos%20istorine%20atmintis%20LNIK%20(1).pdf)>.
- Dėl Lietuvos Respublikos architektūros politikos kryptių aprašo patvirtinimo [Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas]. 2005 05 18. Nr. 554. Vilnius.
- Dėsningi atsitiktinimai, interviu su Audriumi Ambrasu, in *Laisvės architektūra*. Sud. T. Grunskis, J. Reklaitė. Vilnius: Baltos lankos, 2012, 119–133.
- Dičius, V. 2014 07 03. Kuriame žmonėms? Pastebėjimai, nepiktinaudžiaujant nepagrįstu optimizmu [interaktyvus]. Pilotas [žiūrėta 2014 07 04]. Prieiga per internetą: <<http://www.pilotas.lt/index.php/lt/pozicija/item/3164-kuriame-%C5%BEmon%C4%97ms?/pasteb%C4%97jimai-nepiktinaud%C5%BEiaujant-nepagr%C4%AFstu-optimizmu>>.
- Diskusija su architektais Gintautu Natkevičiumi, Audriumi Ambrasu, Gintaru Čaikausku, Alvydu Šeiboku – Naujosios architektūros tapatybės [interaktyvus]. 2014 02 13. Architektūros pokalbių fondas [žiūrėta 2014 07 20]. Prieiga per internetą: <<http://archfondas.lt/lt/pokalbiu/irasas/naujosios-architekturos-tapatybes>>.
- Diskusija su Laima Kreivyte ir Deimantu Narkevičiumi – Šiuolaikinio meno įvietinimai [interaktyvus]. 2014 07 17. Architektūros pokalbių fondas [žiūrėta 2014 07 20]. Prieiga per internetą: <<http://archfondas.lt/lt/pokalbiu/irasas/siuolaikinio-meno-ivietinimai>>.
- Diskusija su Lietuvos įvaizdžio kūrėjais Arūnu Užupiu, Jolanta Rimkute, Sauliumi Valiumi, Agne Selemonaite – Drąši Lietuva [interaktyvus]. 2014 02 16. Architektūros pokalbių fondas [žiūrėta 2014 07 02]. Prieiga per internetą: <<http://archfondas.lt/lt/pokalbiu/irasas/drasi-lietuva>>.

- Donskis, L. 2005 04 26. The Unbearable Lightness of Change [interaktyvus]. Eurozine [žiūrėta 2013 08 02]. Prieiga per internetą: <<http://www.eurozine.com/articles/2005-04-27-donskis-en.html>>.
- Donskis, L. 2005 09 26. Kosmopolitizmas ir tariamos jo grėsmės [interaktyvus]. Bernardinai [žiūrėta 2010 01 10]. Prieiga per internetą: <<http://archyvas.tst.bernardinai.lt/index.php?url=articles/34714>>.
- Dovidaitytė, L. 2012. Pokolonijinė teorija, in *Dailėtyra: teorijos, metodai, praktikos*. Sud. G. Mickūnaitė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 154–158.
- Draper, Sh. M. 2013. Double Dutch. Chicago: Atheneum books.
- Drėmaitė, M. 2009. Sovietmečio paveldas Vilniaus architektūroje: tarp lietuviškumo ir sovietiško, in *Naujasis Vilniaus perskaitymas: didieji Lietuvos istoriniai pasakojimai ir daugiakultūris miesto paveldas*. Sud. A. Bumblauskas, Š. Liekis, G. Potašenko. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 252–275.
- Drėmaitė, M. 2011. Šiaurės modernizmo įtaka Lietuviškajai architektūros mokyklai 1959–1969 m., *Menotyra* 18(4): 308–328.
- Drėmaitė, M. 2012. Modernizmas galimas. Audriaus Novicko paroda „Galimas modernizmas“ Šiuolaikiniame meno centre (recenzija), *Kultūros barai* 5: 50–52.
- Drėmaitė, M. 2013. Naujųjų apeigų dramaturgija – santuokų ir laidotuvių rūmai sovietų Lietuvoje, *Naujasis Židinys-Aidai* 8: 572–580. <<http://www.15min.lt/naujiena/ziniosgyvai/istorija/naujuju-apeigu-dramaturgija-santuoku-ir-laidotuviu-rumai-sovietu-lietuvoje-582-397890#ixzz2yHpZgCsk>>
- Drėmaitė, M.; Petrulis, V.; Tutlytė, J. 2012. *Architektūra sovietinėje Lietuvoje*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Epochas jungiantis nacionalizmas: tautos (de)konstravimas tarpukario, sovietmečio ir posovietmečio Lietuvoje*. Red. Č. Laurinavičius. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013.
- Erikson, E. 1963. *Childhood and Society*. 2nd ed. New York: Norton.
- ES Tarybos būstinę Justus Lipsius Lietuva papuošė „Europos sodais“ [interaktyvus]. 2013 07 05. Lietuvos pirmininkavimas ES Tarybai 2013 [žiūrėta 2014 03 06]. Prieiga per internetą: <<http://www.eu2013.lt/lt/naujienos/es-tarybos-bustine-justus-lipsius-lietuva-papuose-europos-sodais>>.
- ES Tarybos būstinę Justus Lipsius Lietuva dekoruoja „Europos sodais“ [interaktyvus]. 2013 07 16. Lietuvos pirmininkavimas ES Tarybai 2013 [žiūrėta 2014 03 06]. Prieiga per internetą: <<http://www.eu2013.lt/lt/pirmininkavimas-ir-es/kulturine-programa/Justus-Lipsius>>.
- Foucault, M. 1984. Truth and Power, in *Foucault Reader*. Ed. by P. Rabinow. New York: Pantheon Books, 73–88.
- Frampton, K. 1983. Towards a Critical Regionalism: Six Points of an Architecture of Resistance, in H. Foster. *Anti-Aesthetic. Essays on Postmodern Culture*. Seattle: Bay Press, 16–30.
- Gabrėnas, A. 2012. *Medis šiuolaikinėje Lietuvos architektūroje: tradicijos ir novacijos*: daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus Gedimino technikos universitetas.
- Galadauskaitė, U. 2013 12 29. Istorikai: svarstomas įstatymas leistų cenzūruoti istorinę atmintį [interaktyvus]. LRT [žiūrėta 2014 07 01]. Prieiga per internetą: <http://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/32690/istorikai_svarstomas_istatymas_leistu_cenzuruoti_istorine_atminti>.
- Galaunytė, A. 2013. *Postmodernizmo architektūros privatūs gyvenamieji namai Lietuvoje*: magistro darbas. Vilnius: Vilniaus Gedimino technikos universitetas. <http://oatd.org/oatd/record?>

- record=oai%5C:elaba.lt%5C:LT-eLABa-0001%5C:E.02%5C~2013%5C~D_20130621_110828-36685
- Galaunytė, A. Krašto apsaugos ministerijos Gynybos štabas (Išlikęs, k.k.v.r. 15883). [interaktyvus]. Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras [žiūrėta 2014 07 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.autc.lt/lt/architekturos-objektai/1093>>.
- Gasiūnienė, D. Regiono bėdos [interaktyvus]. Lietuvos architektų sąjunga [žiūrėta 2014 08 01]. Prieiga per internetą: <<http://www.architektusajunga.lt/nuomones/regiono-bedos>>.
- Gedminas, A. 1974. *Juozas Galkus*. Vilnius: Vaga, 1974
- Gimbutas, J. 1958. Lietuvių sodžiaus architektūra Mažojoje Lietuvoje. New York: Lithuanian Research Institute.
- Gimbutas, J. 1969. Lietuviškos architektūros klausimu, *Aidai*. <http://aidai.us/index.php?option=com_content&task=view&id=111&Itemid=57>.
- Gimbutas, J. 1999. *Lietuvos kaimo trobesių puošmenys*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Greimas, A. J. 1991. *Iš arti ir iš toli: literatūra, kultūra, grožis*. Vilnius: Vaga.
- Griauti ar remontuoti įgulos bažnyčia, mūsų ankieta, *Dienos naujienos* 111, 1931. Cit. pagal: Petrusis, V. 2008. Erdvinės lietuvių tautinio stiliaus politikos projekcijos 1918–1939 m., *Meno istorija ir kritika* 4. *Menas ir tapatumas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 35–48.
- Grigoravičienė, E. 2011. *Antropologinės XX a. 7–10 dešimtmečio Lietuvos dailės dimensijos: daktaro disertacija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademija.
- Grunskis, T. 2005. Vietos tapatumo krizė Vilniaus centro raidoje (erdvės morfologijos diskurse), *Urbanistika ir architektūra* 29(1): 13–18. <http://www.grunskis.net/www.grunskis.net/tekstai_files/T.Grunskis.%20Vietos%20tapatumo%20krize%20Vilniaus%20centro%20raidoje.pdf>
- Grunskis, T. 2011 08 14. Diktato architektūra (I). Lukiškių aikštė (2011 m. redakcija ir komentarai) [interaktyvus]. grunskis.net [žiūrėta 2013 07 05]. Prieiga per internetą: <[http://www.grunskis.net/www.grunskis.net/Blog/Entries/2011/8/14_Diktato_architektura_\(I\)_Lukiskiu_aikste_\(2011_m_redakcija_ir_komentarai\).html](http://www.grunskis.net/www.grunskis.net/Blog/Entries/2011/8/14_Diktato_architektura_(I)_Lukiskiu_aikste_(2011_m_redakcija_ir_komentarai).html)>.
- Gūzas, E. 1982. Klasikinių tradicijų ir naujų tendencijų poveikis 1920–1940 m. Lietuvos architektūrai bei žymiausių architektų kūrybai, *Lietuvos TSR architektūros klausimai VI (IV) architektūros teorija ir perspektyvinės problemos*. Vilnius: Mokslo, 65–92.
- Heathcote, E. 2012. *The Meaning of Home*. London: Frances Lincoln Limited Publishers.
- Ieva Žibartė, Ingrid Ruodi, Marija Drėmaitė – Kritiškumo ribos baltijos regiono architektūroje [interaktyvus]. 2013 04 18. Architektūros pokalbių fondas [žiūrėta 2014 01 20]. Prieiga per internetą: <<http://archfondas.lt/lt/pokalbiu/irasas/kritiskumo-ribos-baltijos-regiono-architekturoje>>.
- Inytė, V. 2014 09 10. Jaunas architektas nustebino Kauną: namą apjuosė tautine juosta. Lietuvos rytas [interaktyvus] [žiūrėta 2014 09 11]. Prieiga per internetą: <<http://m.rytas.lt/naujienas.asp?id=14099149981408371196#.VCFpdxAYvgm>>.
- Istorikas E. Aleksandravičius: istorinė atmintis nėra valdžios ir kontrolės sritis, *Kauno diena* [interaktyvus]. 2014 03 06 [žiūrėta 2014 06 06]. Prieiga per internetą: <<http://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/istorikas-e-aleksandravicius-istorine-atmintis-nera-valdzios-ir-kontroles-sritis-618877#.UzUxEbQ9Xdk>>.

- Iš meilės moteriai sukurta J. Kazicko rezidencija spindi iki šiol. 2013 06 06. *Lietuvos rytas* [interaktyvus] [žiūrėta 2014 08 02]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrytas.lt/verslas/rinkospulsas/is-meiles-moteriai-sukurta-j-kazicko-rezidencija-spindi-iki-siol.htm>>.
- Išrinkti geriausi ir blogiausi Lietuvos pastatai [interaktyvus]. 2009 01 13. Balsas.lt [žiūrėta 2012 10 10]. Prieiga per internetą: <http://www.balsas.lt/naujiena/232602/isrinkti-geriausi-ir-blogiausi-lietuvos-pastatai-video/www.taupiams.lt/?utm_source=balsas_foto&utm_medium=text5&utm_campaign=tipro_kampanija_CPA>.
- Yovel, J. 2010 01 01. Imagining Territories: Space, Place, and the Anticity [interaktyvus]. Social Science Research Network [žiūrėta 2014 08 01]. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=950895>.
- Jablonskienė, L. 1995. *Senamiesčių interjerų pertvarka Lietuvoje: kultūriniai ir stilistiniai daiktinės aplinkos formavimo aspektai*: daktaro disertacija, Vilnius: VDA.
- Jablonskienė, L. 2012. Diskurso teorija, in *Dailėtyra: teorijos, metodai, praktikos*. Sud. G. Mickūnaitė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 367–387.
- Jablonskienė, L. Laiko zonos [interaktyvus]. Architektūros leidinių fondas [žiūrėta 2014 03 03]. Prieiga per internetą: <<http://www.archfondas.lt/leidiniu/alf-01/lolita-jablonskiene-laiko-zonos>>.
- Jakaitė, K. 2012. *Lietuvos grafinis dizainas XX a. 6–8 deš.: tarp nacionalumo ir internacionalumo*: daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus dailės akademija.
- Jakaitė, K. 2013. Lietuvos paviljonas Londono parodoje 1968 m., *Menotyra* 20(4): 302–323. <<http://www.lmaleidykla.lt/publ/1392-1002/2013/4/302-323.pdf>>
- Jakelaitis, V. 2002. *Saulei leidžiantis – toks buvimas drauge 2*. Vilnius: Alka.
- Jankevičiūtė, G. 2002. Dailė kaip politikos kalba, 1918–1940, *Menotyra* 2(27): 46–55.
- Jankevičiūtė, G. 2003. *Dailės gyvenimas Lietuvos respublikoje 1918–1940*. Kaunas: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.
- Janušonienė, M. 2009. *Valstybinė meno vertybių apsauga Lietuvoje 1919–2006 m.: istorinė raida ir rezultatai*: daktaro disertacija [rankraštis]. Vilnius: Vilniaus dailės akademija.
- Jencks, Ch. 1987. *Modern Movements in Architecture*. London: Penguin Books.
- Jonaitis, J. 2014 04 21. Dar kartą apie Lukiškių aikštę [interaktyvus]. Delfi.lt [žiūrėta 2014 08 02]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/pramogos/kultura/dar-karta-apie-lukiskiu-aikste.d?id=64588460#ixzz311dGF7Ev>>.
- Jonas Minkevičius, Algirdas Kaušpėdas, Audrys Karalius – Disidentškumo sąlygos / scenarijai Lietuvos architektūroje [interaktyvus]. 2013 03 14. Architektūros pokalbių fondas [žiūrėta 2014 01 20]. Prieiga per internetą: <<http://archfondas.lt/lt/pokalbiu/irasas/disidentiskumo-salygosscenarijai-lietuvos-architekturoje>>.
- Jonas Mulokas [interaktyvus]. Vikipedija, laisvoji enciklopedija [žiūrėta 2014 08 02]. Prieiga per internetą: <http://lt.wikipedia.org/wiki/Jonas_Mulokas>.
- Julian Bonder. Gediminas Urbonas. Atminties įprasminimas ateičiai – Architektūros [aktualijų] fondas ir KAFė 2013 kviečia [interaktyvus]. 2013 06 25. Architektūros aktualijų fondas [žiūrėta 2014 01 20]. Prieiga per internetą: <<http://archfondas.lt/lt/aktualiju/irasas/architekturos-aktualiju-fondasirkafe-2013-kviecia>>
- Junčienė, I. 2014 05 01. Kodėl garsus architektas A. Ambrasas atsisako pelningų užsakyimų?, *Lietuvos rytas* [interaktyvus] [žiūrėta 2014 08 02]. Prieiga per internetą:

- <<http://bustas.lrytas.lt/architektura/kodel-garsus-architektas-a-ambrasas-atsisako-pelningu-uzsakymu.htm#.U2CpKLQ9Xdk>>.
- Juocevičiūtė, E. 2013 03 06. Architektė Ines Weizman: „Kartais reikia mąstyti neefektyviai“ [interaktyvus]. Bernardinai [žiūrėta 2014 07 01]. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-03-06-architekto-ines-weizman-kartais-reikia-mastyti-neeefektyviai/96690>>.
- KAFė 1. Apie architektūros vaidmenį šiuolaikiniame pasaulyje su Europos parlamento nariu Leonidu Donskiu [interaktyvus]. 2013. Kauno architektūros festivalis 2013 [žiūrėta 2013 07 02]. Prieiga per internetą: <<http://kafe2013.lt/lt/kafe-interviu>>.
- KAFė 2. Į KAFė klausimus atsako Arūnas Gelūnas [interaktyvus]. 2013. Kauno architektūros festivalis 2013 [žiūrėta 2013 07 02]. Prieiga per internetą: <<http://kafe2013.lt/lt/kafe-interviu>>.
- Kančienė, J. 1996. Lietuvos architektūrą orientyrai tarpukaryje, *Archiforma* 1: 55–60.
- Kančienė, J. 2013. Tarpukario architektūra [interaktyvus]. VDU paskaitos [žiūrėta 2013 03 19]. Prieiga per internetą: <http://istorija.vdu.lt/paskaitos/tarpukaris/tarpukario_architektura.pdf>.
- Kančienė, J.; Minkevičius, J. 1993. *Architektas Vytautas Landsbergis-Žemkalnis: skiriama šimto metų sukakčiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Karalius, A. 2012. Homoseksualūs aspektai nacionalinėje architektūroje, in *Laisvės architektūra*. Sud. T. Grunskis, J. Reklaitė. Vilnius: Baltos lankos, 207–221.
- Kauno tarpukario architektūra*. Sud. J. Kančienė. Kaunas: Kauno architektūros festivalis, 2013.
- Kauno tarpukario architektūrinis palikimas: vertės ir interpretacijos – Lietuvos Nacionalinė Unesco komisija ir architektūros fondas [interaktyvus]. 2013 11 15. Architektūros aktualijų fondas [žiūrėta 2014 01 02]. Prieiga per internetą: <<http://archfondas.lt/lt/aktualiju/irasas/lietuvas-nacionaline-unesco-komisija-ir-architekturos-fondas>>.
- Kavaliauskas, T. 2008 07 03. Tapatybė ir vartotojiškos moralės iššūkiai [interaktyvus]. Eurozine [žiūrėta 2013 02 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.eurozine.com/articles/2008-07-03-kavaliauskas-lt.html>>.
- Konkursas dėl paminklo Lukiškių aikštėje – jau ši mėnesį [interaktyvus]. 2012 09 09. 15min.lt [žiūrėta 2013 02 07]. Prieiga per internetą: <<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/konkursas-del-paminklo-lukiskiu-aiksteje-jau-si-menesi-56-247575>>.
- Kruopis, P. 2014 03 21. Lietuvių tautą griaunantis istorijos institutas, in *Pro Patria* [interaktyvus] [žiūrėta 2014 04 02]. Prieiga per internetą: <<http://www.propatria.lt/2014/03/paulius-kruopis-lietuviu-tauta.html>>.
- Kumpikevičiūtė, I. 2008 04 03. Buildings as a Hostages of Ideology [interaktyvus]. Cafebabel [žiūrėta 2013 07 01]. Prieiga per internetą: <<http://www.cafebabel.co.uk/vilnius/article/buildings-hostages-of-ideology.html>>.
- Laisvės architektūra*. Sud. T. Grunskis, J. Reklaitė. Vilnius: Baltos lankos, 2012.
- Lakačauskaitė, R. 2010. Miestiečio butas sovietų Lietuvoje: ideologijos atspindžiai gyvenamojoje erdvėje, *Naujas Židyns-Aidai* 1–2: 13–22.
- Laurinaitis, T. Prekybos, pramonės ir amatų rūmai (Išlikęs, k.k.v.r. 1124) [interaktyvus]. Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras [žiūrėta 2014 07 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.autc.lt/Public/HeritageObject.aspx?rt=3&type=2&ss=Lietuvos%20bankas&id=1048>>.
- Leitanaitė, R. 2011. Atkūrus nepriklausomybę 1990–2010, in *Vilnius, 1900–2012: naujosios architektūros gidas*. Sud. M. Drėmaitė. Vilnius: Baltos lankos, 191.

- Leitanaitė, R. 2013. Naujai architektūrai kaime – tik šimtmečių senumo idėjos? [interaktyvus]. Lietuvos architektų sąjunga [žiūrėta 2013 07 12]. Prieiga per internetą: <<http://www.architektusajunga.lt/naujienos/nauja-architektura-kaime-tik-simtmečio-senumo-idejos?p=2>>.
- Leitanaitė, R. 2014 05 22. Reikia architekto [interaktyvus]. Žinių radijas [žiūrėta 2014 03 14]. Prieiga per internetą: <<http://www.ziniuradijas.lt/epizodas/2014/05/22/reikia-architekto/33057>>.
- Leitanaitė, R. Architektūra ir visuomenė (II). Šviesa (?) horizonte [interaktyvus]. Lietuvos architektų sąjunga [žiūrėta 2014 08 03]. Prieiga per internetą: <<http://architektusajunga.lt/skaitiniai/architektura-ir-visuomene-ii-sviesa-horizonte>>.
- Leitanaitė, R. Fredos miestelis [interaktyvus]. Interaktyvus Lietuvos architektūros žemėlapis [žiūrėta 2014 07 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.archmap.lt/objects/fredos-miestelis/>>.
- Lietuvos architektų rūmų II suvažiavimo rezoliucija [interaktyvus]. 2010 04 30. Lietuvos architektų sąjunga [žiūrėta 2014 08 03]. Prieiga per internetą: <<http://www.architektusajunga.lt/naujienos/lietuvis-architektu-rumu-ii-suvaziavimo-rezoliucija>>.
- Lietuvos banknotai*. Sud. J. Galkus. Vilnius: Lietuvos bankas, 2002.
- Lietuvos EXPO paviljono Milane projekto konkurse – rekordinis pasiūlymų skaičius [interaktyvus]. Lietuvos architektų sąjunga [žiūrėta 2014 08 01]. Prieiga per internetą: <<http://architektusajunga.lt/naujienos/lietuvis-expo-paviljono-milane-projekto-konkurse-rekordinis-pasiulymu-skaicius>>.
- Lietuvos moderno pastatai / Lithuanian Monuments of Modern Movement*. Sud. M. Baužienė. Vilnius: Savastis, 1998.
- Lietuvos pristatymo pasaulyje strateginio marketingo koncepcija [interaktyvus]. 2008 [žiūrėta 2014 08 08]. Prieiga per internetą: <http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=5&ved=0CEUQFjAE&url=http%3A%2F%2Fwww.mediabv.lt%2Fdownload%3Ffilename%3Dresursai%2Fkonkursai%2F1vaizdzio_formavimo_strategija%2FLR_ivaizdzio_koncepcija_2008.pdf&ei=4DMbVMaXMcLiOpPegLgI&usg=AFQjCNG2WJ8784BumVpsbwGhwjUI5Cu4LQ&sig2=cRJSgwdQcuAp75TdtARGbQ&bvm=bv.75097201,d.ZWU>.
- Lietuvos Respublikos architektūros įstatymo projektas [interaktyvus]. 2012 01 10. Lietuvos Respublikos teisės aktų projektai [žiūrėta 2014 08 08]. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=122698>.
- Linartas, D. 2011. *Kūrybinių konkursų reikšmė Lietuvos architektūros mene*: daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus Gedimino technikos universitetas.
- Liudmila Kirpichev, Vladislav Kirpichev – popierinė architektūra sovietų sąjungoje. Protagonistai, mokytojai ir studentai apžvelgia aštuoniasdesimtuosius [interaktyvus]. 2013 02 28. Architektūros pokalbių fondas [žiūrėta 2014 07 20]. Prieiga per internetą: <<http://archfondas.lt/lt/pokalbiu/irasas/popierine-architektura-sovietu-sajungoje-protagonistai-mokytojai-ir-studentai-apzvelgia-astuoniasdesimtuosius>>.
- Lynch, K. 1960. *The Image of the City*. Cambridge MA: MIT Press.
- Lootsma, B. 2000. *SuperDutch: New Architecture in the Netherlands*. New York: Princeton Architectural Press.
- Lukiškių aikštė – one more time [interaktyvus]. 2010 10 08. Archiblogas [žiūrėta 2014 03 05]. Prieiga per internetą: <<http://a2sm.blogas.lt/lukiskiu-aikste-one-more-time-910.html>>.
- Lukšytė, I. 2013 04 29. Žvilgsnis į miestą – žvilgsnis į save [interaktyvus]. Statyba ir architektūra [žiūrėta 2014 02 02]. Prieiga per internetą: <<http://sa.lt/zvilgsnis-i-miestu-zvilgsnis-i-save>>.

- Lupeikis, K. 2004. *Minimalistinė forma šiuolaikinėje architektūroje*: daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus dailės akademija.
- Mackenzie, A. 2014 03 19. Rem Koolhaas' Current Fascinations: On Identity, Asia, the Biennale, & More, *ArchDaily* [interaktyvus] [žiūrėta 2014 07 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.archdaily.com/488067/rem-koolhaas-current-fascinations-on-identity-asia-the-biennale-and-more/>>.
- Mačiulis, A. 1993. Prieštaringas dešimtmetis, in *Vilniaus architektūros mokykla XVIII–XX a.* Red. A. Butrimas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 25–45.
- Mačiulis, A. 2003. *Dailė architektūroje*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Mačiulis, A. 2004. *Simonas ir Gytis Ramuniai. Tėvas ir sūnus*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Mačiulis, A. 2008a. Permainingi metai. Architekto užrašai. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Mačiulis, A. 2008b. Kičo apraiškos šiuolaikiniame interjere, *Urbanistika ir architektūra* 32(3): 167–172.
- Mačiulis, A. 2011. *Vytautas Edmundas Čekanauskas*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Mačiulis, A. 2013a. *Šiuolaikinės Lietuvos architektūros meninės raiškos tendencijos*: daktaro disertacija. Vilniaus Gedimino technikos universitetas. Vilnius.
- Mačiulis, A. 2013b. Architektūrinė edukacija Lietuvoje, *Archiforma* 2: 52.
- Mallgrave, H. F.; Goodmann, D. 2011. *An Introduction to Architectural Theory. 1968 to the Present*. Chicester: John Wiley & Sons.
- Marcia, J. 1994. Identity and Adolescence, in *Handbook of Adolescent Psychology*. Ed. by J. Delsion. New York: Wiley, 159–197.
- Mart Kalm – Modernizmas Estijoje: nuo industrialisto vilos iki kolchozo centro [interaktyvus]. 2010 09 02. Architektūros pokalbių fondas [žiūrėta 2014 07 20]. Prieiga per internetą: <<http://archfondas.lt/lt/pokalbiu/irasas/modernizmas-estijoje-nuo-industrialisto-vilos-iki-kolchozo-centro>>.
- Masey, J. 2008. *Cold War Confrontations: US Exhibitions and their Role in the Cultural Cold War*. Baden: Lars Müller Publishers.
- Matulytė, M. 2003. Sovietinės fotografijos funkcijos ir specifika 1940–1953 m., *Genocidas ir rezistencija* 2(14): 69–102.
- Mažoji architektūra*. Sud. K. Šešelgis. Vilnius: Vaga, 1992.
- Menų inkubatorius [interaktyvus]. Pilotas [žiūrėta 2014 06 07]. Prieiga per internetą: <<http://www.pilotas.lt/index.php/lt/architektura/item/2569-menu-inkubat>>.
- Merriman, N. 1991. *Beyond the Glass Case: The Past, The Public and the Heritage in Britain*. Leichester: Left Coast Press.
- Miesto gyvenvietės, visuomeniniai pastatai, ūkiniai ir gamybiniai trobesiai, buvusių dvarų sodybos ir mažoji architektūra*. Red. K. Čeburlėnas. *Lietuvių liaudies architektūra* 2. Vilnius: Mintis, 1968.
- Miles, M. 2007. *Cities and Cultures*. Routledge: Abingdon.
- Minkevičius, J. 1960. Lietuvos kaimo ūkinių trobesių architektūra, in *Valstybinis LTSR Architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis*. Vilnius: Centrinis techninės informacijos ir propagandos biuras.

- Minkevičius, J. 1961. Nacionalinės išraiškos ieškojimai užsienio architektūroje, *Statyba ir architektūra* 3: 9–12.
- Minkevičius, J. 1987. *Architektura Sovetskaj Litvy*. Maskva: Strojizdat.
- Minkevičius, J. 1971. *Architektūros kryptys užsienyje*. Vilnius: Mintis.
- Minkevičius, J. 2006. Sovietmečio Lietuvos kultūros objektų architektūros prieštaravimai, *Archiforma* 4(36): 49–57.
- Nacionalinis tapatumas medių kultūroje*. Sud. Ž. Gaižutytė-Filipavičienė, V. Rubavičius. Vilnius: Lietuvių kultūros tyrimų institutas, 2011.
- Naisiai virsta baltų kultūros židiniu [interaktyvus]. 2013 10 24. Delfi.lt [žiūrėta 2014 05 07]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/gyvenimas/laisvalaikis/naisiai-virsta-baltu-kulturos-zidiniu.d?id=63116068>>.
- Nakcižibis [interaktyvus]. arches [žiūrėta 2014 08 03]. Prieiga per internetą: <<http://www.arches.lt/portfolio/nakcizibis/>>.
- Navickaitė, R. 2009 07 15. T. Venclova. Tautos identitetas yra gyvas daiktas [interaktyvus]. Delfi.lt [žiūrėta 2014 07 04]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/tvenclovatautos-identitetas-yra-gyvas-daiktas.d?id=23108266>>.
- Navickienė, E. 2004. *Nauja architektūra Lietuvos didžiųjų miestų istorinėje aplinkoje 1950–2003 m.*: daktaro disertacija [rankraštis]. Vilnius: Vilniaus dailės akademija.
- Nerija Putinaitė – Naujosios sovietinės „tradicinės šventės“ ir jų architektūriniai pavidalai [interaktyvus]. 2014 01 16. Architektūros pokalbių fondas [žiūrėta 2014 01 20]. Prieiga per internetą: <<http://archfondas.lt/lt/pokalbiu/irasas/naujosios-sovietines-tradicines-sventes-ir-ju-architekturiniai-pavidalai>>.
- Nikžentaitis, A. 2013. Įžanga, in *Atminties daugiasluksniškumas. Miestas. Valstybė. Regionas*. Sud. A. Nikžentaitis, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 7–15.
- Norberg-Schulz, C. 1980. *Genius Loci. Towards a Phenomenology of Architecture*. New York: Rizzoli.
- Norberg-Schulz, C. 1985. *The Concept of Dwelling. On the Way to Figurative Architecture*. New York: Rizzoli.
- Novickas, A. 2004. *Miesto aikštė: formos ir turinio semantinis tyrimas*: daktaro disertacija [rankraštis]. Vilnius: Vilniaus dailės akademija.
- Pakalnis, M. 2013 12 19. Ar įsivaizduojame, koks bus daugiabučių renovacijos palikimas? (I) [interaktyvus]. Delfi [žiūrėta 2014 06 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/verslas/nekilnojamas-turtas/m-pakalnis-ar-isivaizduojame-koks-bus-daugiabuciu-renovacijos-palikimas-i.d?id=63552486>>.
- Paminklai, kurių nėra [interaktyvus]. 2011 05 13. Nacionalinė dailės galerija [žiūrėta 2013 03 19]. Prieiga per internetą: <<http://www.ndg.lt/parodos/archyvas.aspx?year=2011&id=1526>>.
- Papšys, A. 1977. *Vilnius. Turistui apie miestą*. Vilnius: Mintis.
- Parulskis, E. 2013 10 04. Kaip aš pamilau Kauno modernizmą, *Kauno diena* [interaktyvus] [žiūrėta 2014 01 03]. Prieiga per internetą: <http://kauno.diena.lt/naujienos/nuomones/nuomones-kauno-diena/kaip-pamilau-kauno-modernizma-416900#.Uk_VaECqihN>.
- Pekka Korvenmaa – Itakų srautas periferijoje. Suomių architektūra Baltijos šalyse [interaktyvus]. 2014 01 30. Architektūros pokalbių fondas [žiūrėta 2014 02 03]. Prieiga per internetą: <<http://archfondas.lt/lt/pokalbiu/irasas/itaku-srautas-periferijoje-suomiu-architektura-baltijos-salyse>>.

- Petrulis, V. 2005. Nacionalinio savitumo strategijos sovietmečio Lietuvos architektūroje, *Urbanistika ir architektūra* 29(1): 3–12.
- Petrulis, V. 2006. Stilistinės sovietmečio architektūros vertinimo prielaidos, *Urbanistika ir architektūra* 30(3): 134–142.
- Petrulis, V. 2007a. Politika architektūroje: reiškinių prielaidos sovietmečio Lietuvoje, *Darbai ir dienos* 48: 102–118.
- Petrulis, V. 2007b. Sovietmečio architektūra kaip etinis imperatyvas šiuolaikinei Lietuvos architektūrai, *Urbanistika ir architektūra* 31(1): 43–49.
- Petrulis, V. 2007c. Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai: dvi asmenybės – viena Architektūra, *Archiforma* 1: 50–59 [interaktyvus]. Lietuvos architektų sąjunga [žiūrėta 2014 05 01]. Prieiga per internetą: <<http://www.architektusajunga.lt/skaitiniai/algimantas-ir-vytautas-nasvyčiai-dvi-asmenybės-viena-architektūra>>.
- Petrulis, V. 2008. Erdvinės lietuvių tautinio stiliaus politikos projekcijos 1918–1939 m., *Meno istorija ir kritika* 4. *Menas ir tapatumas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 35–48.
- Petrulis, V. 2009. Architektūros politikos apraiškos Lietuvos tarpukario (1918–1940) periodikoje: tarp reprezentacijos ir socialinio teisingumo, *Urbanistika ir architektūra* 33(2): 126–134.
- Petrulis, V. Buvę „Pažangos“ bendrovės rūmai (Išlikęs, k.k.v.r. 15919) [interaktyvus]. Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras [žiūrėta 2014 07 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.autc.lt/lt/architekturos-objektai/171?id=171>>.
- Petrulis, V. Buvusio „Tulpės“ kooperatyvo namas (Išlikęs) [interaktyvus]. Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras [žiūrėta 2014 07 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.autc.lt/lt/architekturos-objektai/1294?id=1294>>.
- Petrulis, V. Fabriko „Ragutis“ gyvenamasis namas (Išlikęs, k.k.v.r. 29497) [interaktyvus]. Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras [žiūrėta 2014 07 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.autc.lt/public/HeritageObject.aspx?id=961>>.
- Petrulis, V. Karininkų ramovė Kaune (Išlikęs, k.k.v.r. 1137) [interaktyvus]. Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras [žiūrėta 2014 07 05]. Prieiga per internetą: <http://www.autc.lt/Public/HeritageObject.aspx?rt=3&oe=4&id=881#_ftn16>.
- Petrulis, V. Kauno centrinis paštas (Išlikęs, k.k.v.r. 1133) [interaktyvus]. Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras [žiūrėta 2014 07 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.autc.lt/lt/architekturos-objektai/64>>.
- Petrulis, V. Kartotinis „šermeninės“ (laidotuvių namų) projektas (Išlikęs) [interaktyvus]. Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras [žiūrėta 2014 07 05]. Prieiga per internetą: <www.autc.lt/public/Heritageobject.aspx?id=203>.
- Petrulis, V. Kauno centrinis paštas (Išlikęs, k.k.v.r. 1133) [interaktyvus]. Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras [žiūrėta 2014 07 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.autc.lt/public/HeritageObject.aspx?id=64>>.
- Petrulis, V. Sovietinė Kauno Naujamiesčio architektūra [interaktyvus]. Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras [žiūrėta 2014 07 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.autc.lt/public/Route.aspx?id=5>>.
- Petrulis, V.; Brazdžionytė, B. Kristaus Prisikėlimo bažnyčia Kaune (Išlikęs, k.k.v.r. 16005) [interaktyvus]. Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras [žiūrėta 2014 07 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.autc.lt/lt/architekturos-ob->

- jektai/584?rt=3&type=2&ss=prisik%EF%BF%BDlimo%20ba%EF%BF%BDny%EF%BF%BDia&id=584>.
- Petrošius, D. 2010 Nedūstu, nes kvėpuoju [interaktyvus], [žiūrėta 2014 07 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-07-30-donatas-petrosius-nedustu-nes-nekvėpuoju/48213/comments>>.
- Petrušonis, V. 2004a. *Vietovės kultūrinio tapatumo respektavimas architektūroje*: daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus Gedimino technikos universitetas.
- Petrušonis, V. 2004b. *Respectation of the Locus' Cultural Identity in Architectural Design*: daktaro disertacijos santrauka. Vilnius: Vilniaus Gedimino technikos universitetas <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2005~D_20050228_173035-86830/DS.005.1.01.ETD>.
- Phinney, J. 2000. Ethnic Identity, in *Encyclopedia of Psychology* 3. Ed. by A. Kazdin. Washington, DC: American Psychological Association, 255–259.
- Phinney, J. S.; Ong, A. D. 2007. Conceptualization and Measurement of Ethnic Identity: Current Status and Future Directions, *Journal of Counseling Psychology* 54: 271–281.
- Preišgelavičienė, L. 2011. Tautinė reprezentacija Vladimiro Dubeneckio steigiamojo seimo interjere (1924 m.), *Mokslas – Lietuvos ateitis, K. Šešėlio skaitymai* 3(3): 115–123.
- Putinaitė, N. 2007a. *Nenutrūkusi styga*. Vilnius: Aidai.
- Putinaitė, N. 2007b. Kas „sava“ ir kas „svetima“? Sovietinio lietuviškumo restitucijos bruožai, *Naujasis Židinys-Aidai* 10, <<http://www.sovietika.lt/304983/straipsniai/atmintis/kas-sava-ir-kas-svetima-sovietinio-lietuviskumo-restitucijos-bruozai>>.
- Radio diskusija: J. Kančienė, V. Petrušius, A. Gelūnas apie Kauno architektūros perlą [interaktyvus]. 2014 03 03. Pilotas.lt [žiūrėta 2013 03 19]. Prieiga per internetą: <<http://pilotas.lt/index.php/lt/architektura/item/2948-radijo-diskusija/jkan%C4%8Dien%C4%97-vpetrušius-igel%C5%ABnas-apie-kauno-architekt%C5%ABros-perl%C4%85>>.
- Ratkutė-Skačkauskienė, G. 2011. Kam reikalinga nacionalinė architektūros politika? [interaktyvus]. Lietuvos architektų rūmai [žiūrėta 2014 05 06]. Prieiga per internetą: <<http://www.architekturumai.lt/pages/posts/kam-reikalinga-nacionaline-architekturos-politika-56.php>>.
- Razmaitė, I. 2014 04 28. Architektai: sovietmečio daugiabučius – ne šiltinti, bet griauti, *Verslo žinios* [interaktyvus] [žiūrėta 2014 04 29]. Prieiga per internetą: <<http://vz.lt/article/2014/4/28/architektai-sovietmecio-daugiabucius-ne-siltinti-bet-griauti>>.
- Rekevičius, L. 2012 09 26. Kas tas yr tapatumas? [interaktyvus]. Aketuri architektai [žiūrėta 2013 01 06]. Prieiga per internetą: <http://www.aketuriarchitektai.lt/blog/17/KAS_TASYRTAPATUMAS#sthash.qPUJoiIh.dpuf>.
- Reklaitė, J. 2011 06 03, 2011 08 05. Interviu su A. Mačiuliu [asmeninis autorės archyvas].
- Reklaitė, J. 2011 06 06. Interviu su V. Brėdikiu [asmeninis autorės archyvas].
- Reklaitė, J. 2011 06 10. Interviu su T. Čekanauskiene [asmeninis autorės archyvas].
- Reklaitė, J. 2011 06 23. Interviu su A. ir V. Nasvyčiais [asmeninis autorės archyvas].
- Reklaitė, J. 2011 06 27. Interviu su J. Šeiboku [asmeninis autorės archyvas].
- Reklaitė, J. 2012 02 24. Interviu su A. Ambrasu [asmeninis autorės archyvas].
- Reklaitė, J. 2013 07 03. Interviu su M. Drėmaite [asmeninis autorės archyvas].
- Reklaitė, J. 2013 08 08. Interviu su J. Minkevičiumi [asmeninis autorės archyvas].

- Repšienė, R. 2013. Nacionalinis atgimimas arba kuo stebinsime Europą, *Kultūros barai* 7/8: 2–7.
- Rimkūnas Rolandas: „Konformizmas – mūsų kultūros politikos vėliava“ [interaktyvus]. Pilotas.lt [žiūrėta 2014 08 01]. Prieiga per internetą: <<http://pilotas.lt/index.php/lt/pulsas/item/2535>>.
- Rinkšėlis, Ž. Lietuvos Teisingumo ir Seimo rūmai (dab. Kauno valstybinė filharmonija) (Išlikęs, k.k.v.r. 4047) [interaktyvus]. Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras [žiūrėta 2014 07 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.autc.lt/public/HeritageObject.aspx?id=983>>.
- Robertson, R. 1992. *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: Sage.
- Rubavičius, V. 2012. Kvadratinų metrų urbanistika ir architektūra, in *Laisvės architektūra*. Sud. T. Grunskis, J. Reklaitė. Vilnius: Baltos lankos, 225–241.
- Rudokas, K. „Žaliojo slėnio“ gyvenamųjų namų kvartalas (Išlikęs) [interaktyvus]. Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras [žiūrėta 2014 07 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.autc.lt/Public/HeritageObject.aspx?uk=&ss=&contGeo=&er=&pl=3&as=&yf=&yt=&oe=&om=&su=&at=&ar=&ow=&style=&location=&type=1&rt=3&id=1394>>.
- Rudokas, K. „Akropolio“ prekybos ir pramogų centras Kaune (Išlikęs) [interaktyvus]. Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras [žiūrėta 2014 07 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.autc.lt/Public/HeritageObject.aspx?uk=&ss=&contGeo=&er=&pl=2&as=&yf=&yt=&oe=6&om=&su=&at=&ar=&ow=&style=&location=&type=1&rt=3&id=1373>>.
- Rudokas, K. 2013 01 15. Tarpukario architektūra: istorizmas [interaktyvus]. Myliukauna.lt [žiūrėta 2013 07 01]. Prieiga per internetą: <<http://www.myliukauna.lt/lt/naujienos/cia-ir-dabar/tarpukario-architektura-istorizmas>>.
- Rudokas, K. Europos aikštė (Išlikęs) [interaktyvus]. Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras [žiūrėta 2014 07 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.autc.lt/lt/architekturos-objektai/1007?rt=3&oe=6&id=1007>>.
- Ruseckaitė, I. 2012. *Vilniaus miesto planavimas: kontekstualumo aspektas*: daktaro disertacijos santrauka. Vilnius: Vilniaus Gedimino technikos universitetas.
- Ruseckaitė, I.; Markejeviaitė, L. Asmeninis Elenos Nijolės Bučiūtės modernizmas [interaktyvus]. Architektūros leidinių fondas [žiūrėta 2014 05 07]. Prieiga per internetą: <<http://www.archfondas.lt/leidiniu/alf-02/indre-ruseckaite-lada-markejevaite-asmeninis-elenos-nijoles-buciutes-modernizmas>>.
- Safronovas, V. 2013. Dėl centro ir periferijos santykio atminimo reikšmių perimamumo procese, in *Atminties daugiasluoksniskumas. Miestas. Valstybė. Regionas*. Sud. A. Nikžentaitis, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 35–55.
- Samalavičius A. Atsilikimo baimė apakina jos aukas. Su architektūros teoretiku ir urbanistu Leonu Krieru kalbasi Almantas Samalavičius, *Kultūros barai* 5: 2–5, 2013 <http://www.kulturosbarai.lt/uploads/news/id60/KB_2013_5_WEB.pdf>.
- Seimo komitetas pritarė Tautos istorinės atminties įstatymo projektui [interaktyvus]. 2013 12 12. Bernardinai.lt [žiūrėta 2014 02 03]. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-12-12-seimo-komitetas-pritare-tautos-istorines-atminties-istatymo-projektui/111461>>.
- Seimo rūmai [interaktyvus]. 2011 10 20. Seimo kanceliarijos Komunikacijos departamento Ryšių su visuomene skyrius. Lietuvos Respublikos Seimas [žiūrėta 2014 07 05]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4056&p_d=49134&p_k=1>.
- Senų daugiabučių griovimas: ar tai būtų problemos sprendimas? [interaktyvus]. 2013 10 08. Mano namai [žiūrėta 2014 07 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.manonamai.lt/manonamai/butai/senu-daugiabuciu-griovimas-ar-tai-butu-problemos-sprendimas.d?id=62985900>>.

- Sinica, V. 2014 01 02. Posovietiniai paradoksai: istorikai prieš Tautos istorinę atmintį [interaktyvus]. Delfi.lt [žiūrėta 2013 05 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/v-sinica-posovietiniai-paradoksai-istorikai-pries-tautos-istorine-atminti.d?id=63646610>>.
- Syed, M.; Azmitia, M.; Phinney, J. S. 2007. Stability and Change in Ethnic Identity among Latino Emerging Adults in Two Contexts, *Identity: An International Journal of Theory and Research* 7(2): 155–178.
- Snyder, T. 2009. *Tautų rekonstrukcija: Lenkija, Ukraina, Lietuva, Baltarusija, 1569–1999*. Vertė R. Matulis. Vilnius: Mintis.
- Sociologas Baumanas: virtualus gyvenimas turi plusų ir minusų [interaktyvus]. 2013 10 30. Alfa.lt [žiūrėta 2014 05 05]. Prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/15161399/Sociologas.Baumanas..virtualus.gyvenimas.turi.plusu.ir.minusu=2013-10-30_14-45/#.UyrYFLQ9XdK#ixzz2wVJGQSNQ>.
- Štašaitytė, V. 2008 01 25. Lietuvos įvaizdis – draši šalis [interaktyvus]. Alfa.lt [žiūrėta 2014 04 04]. Prieiga per internetą: <<http://www.alfa.lt/straipsnis/166254/>>.
- Statulevičiūtė-Kaučikienė, R. 2008. Imaginaciniai architektūros atvaizdai XIX a. II p.–XX a. I p. Lietuvos dailėje, *Meno istorija ir kritika* 4. *Menas ir tapatumas*. Kaunas: Vytauto didžiojo universiteto leidykla. <http://www.vdu.lt/Leidiniai/MIK/MIK_4_internetui.pdf>.
- Streikus, A. 2005. Istorinės atminties sovietizavimo ypatybės Lietuvoje [interaktyvus]. Bernardinai.lt [žiūrėta 2014 03 01]. Prieiga per internetą: <<http://archyvas.tst.bernardinai.lt/index.php?url=articles/37970>>.
- Streikus, A. 2007. Sovietų režimo pastangos pakeisti Lietuvos gyventojų tautinį identitetą, *Genocidas ir rezistencija* 1(21). <<http://www.genocid.lt/centras/lt/537/a/>>, <<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04-2007-1367158175416/DS.002.0.01.ARTIC>>.
- Sudjic, D. 2005. *The Edifice Complex*. New York: Penguin Books.
- Swartz, D. 1997. *Culture and Power. The Sociology of Pierre Bourdieu*. Chicago, London: University of Chicago Press.
- Šešelgis, K. 1998. *Gatviniai ir vienkieminiai Aukštaitijos kaimai*. Vilnius: Mokslas.
- Šiuolaikinis muziejus: pokalbis su NDG vadove Lolita Jablonskiene [interaktyvus]. Architektūros leidinių fondas [žiūrėta 2014 05 07]. Prieiga per internetą: <<http://www.archfondas.lt/leidiniu/alf-01/siuolaikinis-muziejus-pokalbis-su-ndg-vadove-lolita-jablonskiene>>.
- Štelbienė, A. Vila „Jūra. Smėlis. Vėjas“ [interaktyvus]. Interaktyvus Lietuvos architektūros žemėlapis [žiūrėta 2014 07 08]. Prieiga per internetą: <<http://www.archmap.lt/objects/vila-jura-smelis-vejas/>>.
- Šutinienė, I. 2013a. „Laikinosios sostinės“ ir sovietmečio atminties erdvių reprezentacijų reikšmės Kauno gyventojų komunikacinėje atmintyje: tęstinumas ir transformacijos, in *Atminties daugiasluoksniškumas. Miestas. Valstybė. Regionas*. Sud. A. Nikžentaitis. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 397–431.
- Šutinienė, I. 2013b. „Sava“ ir „svetima“ praeitis: Vilniaus atminties kultūros erdvių reprezentacijų reikšmės miesto gyventojų komunikacinėje erdvėje, in *Atminties daugiasluoksniškumas. Miestas. Valstybė. Regionas*. Sud. A. Nikžentaitis. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 385–397.
- Tautiškas ir pilietiškas: atskirtis ar dermė?* Sud. R. Grigas. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007.

- Teatras ir visuomenė: problemas ir perspektyvos*. Sud. V. Levandauskas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2006.
- Tomas Grunskis, Arvydas Pakštalis, Viktoras Bachmetjevas, Vaidas Petrulis, Kastytis Rudokas – Identitetas Kauno tarpukario architektūroje. Istorinis konstruktas [interaktyvus]. 2014 02 01. Architektūros ekskursijų fondas [žiūrėta 2014 07 07]. Prieiga per internetą: <<http://archfondas.lt/lt/ekskursiju/irasas/identitetas-kauno-tarpukario-architekturoje-istorinis-konstruktas>>.
- Tornau, Ū. 2004. Socialistinio miesto vizijos taikymas Lietuvoje: pokarinis Vilnius, in *Europos erdvė: naujausios žinios apie genius loci*. Sud. E. Lubytė, R. Mikšionienė. Vilnius: Tarptautinės dailės kritikų asociacijos Lietuvos sekcija, 13–16.
- Treininė, A. 2009. Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimo dėl Lietuvos Respublikos architektūros įstatymo koncepcijos patvirtinimo projektas [interaktyvus]. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija [žiūrėta 2014 07 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.am.lt/TA/taproj.php3?id=4528>>.
- Trimakas, R. 1999. Lietuvių nacionalinis identitetas: etniškumo ir konfesiškumo santykio problema, *Sociologija* 3: 67–80.
- Tumpytė, D. 2003 03 14. Kaip paprasti daiktai tampa angažuoti Giedriaus Jonaičio asambliažų paroda „Lietuvos aido“ galerijoje, *7 meno dienos* 559.
- Tutlytė, J. 2002. *Rekreacinė architektūra Lietuvos kurortuose (1940–1990): kompleksinis kokybės vertinimas*: daktaro disertacija. Kaunas.
- Vaitys, L. 2003. *Architektūra*. Vilnius: Dailės leidybos ir informacijos centras.
- Vaitkuvienė, A. 2006. Paveldo industrija Lietuvoje, *Lietuvos istorijos studijos* 17: 87–96.
- Vale, L. J. 1992. *Architecture, Power, and National Identity*. New Haven: Yale University Press.
- Valionienė, O. 2004. Kultūros paveldo panaudos problema socrealistinėje lietuvių architektūroje, *Urbanistika ir architektūra* 28 (3 priedas): 74–79.
- Venclova, T. 2009 10 06. Vilnius kaip nostalgijos objektas [interaktyvus]. Eurozine [žiūrėta 2014 07 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.eurozine.com/articles/2009-10-06-venclova-lt.html>>.
- Venclova, T. 2012. Dialogas apie Vilnių: laiškas Czesławui Miłoszui, in *Czesławo Miłoszo Vilnius*. Sud. M. Matulytė. Vilnius: Apostrofa.
- Vilniaus architektūra*. Sud. K. Čerbulėnas, A. Jankevičienė. Vilnius: Mokslas, 1985.
- Vilniuje duris atveria naujasis „Swedbank“ administracinis pastatas [interaktyvus]. 2009 10 23. Swedbank [žiūrėta 2014 05 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.swedbank.lt/lt/articles/view/1085>>.
- Vilnius, 1900–2005: naujosios architektūros gidas*. Sud. J. Tutlytė. Vilnius: Architektūros fondas, 2005.
- Vilnius, 1900–2012: naujosios architektūros gidas*. Sud. M. Drėmaitė. Vilnius: Baltos lankos, 2011.
- Vizgirda, V. 2009 02 16. J.Kazicko rūmai Vilniuje puošiami, o ne parduodami, Lietuvos rytas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 03 19]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrytas.lt/12347766351232531966-j-kazicko-r%C5%ABmai-vilniuje-puo%C5%A1iami-o-ne-parduodami.htm>>.
- Žemaitis, A. Lithuanian Churches Abroad [interaktyvus] [žiūrėta 2014 05 05]. Prieiga per internetą: <<http://global.truelithuania.com/lithuanian-churches-abroad/>>.

Paveikslų šaltiniai

1. Justus Lipsius būstinės Briuselyje apipavidalinimas Lietuvai pirmininkaujant Europos Sąjungos Tarybai, UAB „Ekspobalta“, 2013. Nuotr. iš autorių archyvo.
2. Edmundas Arbas-Arbačiauskas, Laisvės aukuras, 1996 m. <<http://www.ekspertai.eu/paroda-architekto-edmundo-arbo-arbaciausko-100-osioms-gimimo-metinems>>.
3. Edmundas Arbas-Arbačiauskas, Lietuvos ambasados projektas <http://alkas.lt/2013/06/27/atidaryta-paroda-skirta-architekto-e-arbo-arbaciausko-100-osioms-gimimo-metinems>.
4. Jono Muloko pasiūlymas projektui Endriejavo (Klaipėdos r.) parapijos Šv. apaštalo Andriejaus bažnyčiai <<http://www.lrytas.lt/verslas/rinkos-pulsas/jav-lietuvi-architekta-nuvyle-baznycia-projektavusi-kolege-is-kauno-papildyta.htm>>.
5. Juozo Kazicko rezidencija Vilniuje, Vytautas Nasvytis, Jūras Balkevičius, Marius Šaliamoras, Saulius Vingrys, 2001 m. <<http://www.kff.lt/Rezidencija-Vilniuje-927.html>>.
6. Kadras iš 2004 m. D. Narkevičiaus filmo „Kartą XX amžiuje“ <<http://www.kinofestivalis.lt/lt/filmai/Karta-XX-amziuje>>.
7. Vilniaus miesto savivaldybė, A. E. Paslaitis, T. Balčiūnas, G. Paslaitis, V. Biekša, 2002–2004 m. <<http://www.15min.lt/zyme/vilniaus-miesto-savivaldybe>>.
8. Seimo rūmai ir Sausio 13-osios memorialas, Kęstutis Kisielius, Jurgis Dagelis, Vytautas Kačiauskas, Vilius Malenko, Lina Jočytė, 2007 m. <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4056&p_d=49134&p_k=1>.
9. Architektūrą vaizduojantys segtukai, iš autorės kolekcijos.
10. Segtukas Senasis–naujasis Vilnius, iš autorės kolekcijos.
11. Juozas Galkus, plakatas Aplankykite sostinę, Karolinos Jakaitės asmeninis archyvas.

12. Plakatas Visit Soviet Lithuania, 1987 m., Karolinos Jakaitės asmeninis archyvas.
13. Petrutė Masiulionytė. Saldainių Intourist pakuotė (nepatvirtinta meno tarybos), Karolinos Jakaitės asmeninis archyvas.
- 14, 15. Kauno tarpukario architektūros paroda, kuratorius Gintaras Balčytis, 2013 m., nuotraukos iš kuratoriaus archyvo.
16. Baltijos šalių paviljonas Paryžiaus tarptautinėje parodoje, architektas A. Nurnbergas, 1937 m. (Jankevičiūtė 2003).
17. Lietuvos skyrius 1937 m. Paryžiaus tarptautinės parodos Baltijos šalių paviljone (Jankevičiūtė 2003).
18. Lietuvos paviljonas tarp kitų paviljonų 1939 Niujorko tarptautinėje parodoje, architektas Algirdas Šalkauskis (Jankevičiūtė 2003).
19. 1939 m. Niujorko tarptautinės parodos Lietuvos paviljono centrinės salės vaizdas. Vytauto Kašubos skulptūra „Vytautas Didysis“ ir istorinių temų pano (Jankevičiūtė 2003).
20. Kauno centrinis paštas, Feliksas Vizbaras, 1930–1931 m., N. Tukaj nuotrauka.
21. Kauno centrinis paštas, laiptinės fragmentas. 2008 m., L. Kymantaitės nuotr. (AUTC).
22. Kauno centrinis paštas, lenktas fasado langas. 2006 m., V. Petručio nuotr. (AUTC).
23. Kauno centrinis paštas, Feliksas Vizbaras, 1930–1931 m. Planas. 1933 m. (AUTC).
24. Buvusio „Tulpės“ kooperatyvo namas, Antanas Macijauskas, 1925 m., M. Juso nuotr.
25. Fasado dekoru fragmentas, 2008 m., V. Petručio nuotr. (AUTC).
26. Fabriko „Ragutis“ gyvenamasis namas, Vladimiras Dubeneckis, Mykolas Songaila, Adolfas Kelermleris, 1922–1923 m., M. Zigmantaite s nuotr.
27. Fasado dekoru fragmentas, 2012 m., V. Petručio nuotr. (AUTC).
28. Buvę „Pažangos“ bendrovės rūmai, Feliksas Vizbaras, 1933–1934 m., A. Slapikaite s nuotr.
29. Buvę „Pažangos“ bendrovės rūmai, Feliksas Vizbaras, 1933–1934 m., balkonas. V. Petručio nuotr., 2008 m. (AUTC).
30. Kristaus Prisikėlimo bažnyčia, Karolis Reisonas, 1933–1940 m., Bažnyčios projektas, laimėjęs konkursą 1928 m. (AUTC).
31. 1929 m. neįgyvendintas bažnyčios projektas (AUTC).
32. Bažnyčios vaizdas, 2014 m. N. Tukaj nuotr.
33. Bažnyčios planas („Kauno architektūros gidas“, ruošiami spaudai).
34. Vytauto didžiojo Karo muziejus, Vladimiras Dubeneckis, Karolis Reisonas, Kazimieras Kriščiukaitis, 1929–1936 m., vaizdas tarpukariu. Išeivijos studijų centro archyvas, F. 1, ap. 1-9, B. 6647-975 (AUTC).
35. Interjero fragmentas apie 1939 m. (AUTC).
36. Karininkų ramovė, Stasys Kudokas, Elmar Lohk, Herbert Johanson, Vladimiras Dubeneckis, Jonas Kriščiukaitis, Kazys Kriščiukaitis, Mykolas Songaila, Jonas Kova-Kovalskis, 1931–1937 m., A. Slapikaitės nuotr.
37. Pagrindinės salės lubos, 2013 m. P. T. Laurinaičio nuotr. (AUTC).
38. Prezidento kambarys, 2013 m., P. T. Laurinaičio nuotr. (AUTC).
39. Vytauto seklyčia, interjeras kurtas Jono Kovalskio, 2013 m. V. Petručio nuotr. (AUTC).
40. Dekoratyvios radiatorių grotelės, V. Petručio nuotr., 2013 m. (AUTC).
41. Tautiškais raštais dėliotas parketas, V. Petručio nuotr., 2013 m. (AUTC).

42. Prekybos, pramonės ir amatų rūmai, Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, 1937–1939 m., A. Slapikaitės nuotr.
43. Prekybos, pramonės ir amatų rūmų fragmentas, P. T. Laurinaičio nuotr., 2012 m. (AUTC).
44. Kačerginės Šv. Onos koplyčia, remiantis Vytauto Landsbergio-Žemkalnio 1936 m. projektu, kurį koregavo architektai Feliksas Jackevičius ir Gediminas Jurevičius, realizuota 1998 m. <<http://kacergines.kc.krs.lt/?p=596>>.
45. Kačerginės Šv. Onos koplyčios vidaus vaizdas <<http://www.elektrisksketches.lt/blog/vestuviu-ceremonija-kacergines-sv-onos-koplycioje/>>.
46. Švč. Mergelės Marijos Gimimo lietuviška bažnyčia Čikagoje, Jonas Mulokas, 1957 m. <<http://global.truelithuania.com/chicago-illinois-45/>>.
47. Mindaugo karūnavimo mozaika – viena daugybės Marijos gimimo bažnyčios lietuviškų detalių, dailininkas Vytautas Kazimieras Jonynas <<http://global.truelithuania.com/chicago-illinois-45/>>.
48. Mokslo darbuotojų namas, Džiovanni Ripa, 1951 m. („Vilniaus architektūros gidas“).
49. Klaipėdos kultūros rūmai (dab. Muzikinis teatras), Algimantas Mikėnas, 1959 m. (AUTC).
50. Miestų statybos projektavimo instituto pastatas Vilniuje, Eduardas Chlomauskas, 1961 m., G. Ilgūno nuotr.
51. Kavinė „Neringa“, Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai, 1960 m. („Vilniaus architektūros gidas“).
52. Kavinė „Neringa“, Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai, 1960 m. („Vilniaus architektūros gidas“).
53. Viešbutis „Neringa“, Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai, 1960 m., iš autorių archyvo.
54. Viešbutis „Neringa“, Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai, 1960 m., iš autorių archyvo.
55. Viešbutis „Neringa“, Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai, 1960 m., iš autorių archyvo.
56. „Neringos“ rūšio planas, Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai, 1960 m., iš autorių archyvo.
57. Restorano „Orbita“ Kaune interjeras, Vytautas Dičius, Algimantas Mikėnas, 1967 m. (Mačiulis 2003).
58. Kavinės „Tulpė“ Kaune interjeras, Vytautas Dičius, Algimantas Mikėnas, 1961 m. (Mačiulis 2003).
59. Lietuvos paviljono sąjunginėje parodoje fragmentai (Mačiulis, knyga A. ir V. Nasvyčiai).
60. Lietuvos paviljono sąjunginėje parodoje fragmentai, iš Algimanto ir Vytauto Nasvyčių archyvo.
61. Lietuvos paviljono sąjunginėje parodoje fragmentai, iš Algimanto ir Vytauto Nasvyčių archyvo.
62. Kačerginės „Nemuno žiedo“ administracijos alytnamiai <http://lt.wikipedia.org/wiki/Alytaus_namas#mediaviewer/File:Nemuno_%C5%BEiedo_alyntnamiai.JPG>.
63. Tradicinis gyvenamasis namas <<http://foto.delfi.lt/picture/265455/>>.
64. Vilniaus santuokų rūmai, Gediminas Baravykas, 1974 m. G. Ilgūno nuotr.
65. Ritualinių pslaugų rūmai Vilniuje, Česlovas Mazūras, 1975, 1987 m. („Vilniaus architektūros gidas“).
66. Laidotuvių rūmai Kaune, Alfredas Paulauskas, 1978 m. (Marta Zigmantaitė nuotr.).
67. Šermeninės projektas. Gyčio Tiškaus asmeninio archyvo pieš. (AUTC).
68. Šermeninė Šiauliuose. Gytis Tiškaus asmeninio archyvo nuotr. (AUTC).

69. Lazdynų mikrorajonas, Vytautas Edmundas Čekanauskas, Vytautas Brėdikis, 1974 m.; Vaizdas iš televizijos bokšto.
70. Lazdynų daugiabučių įvairovė.
<http://www.miestai.net/forumas/showthread.php?t=9735&page=32>
71. Poilsio namai „Guboja“, Algimantas Zaviša. J. Reklaitės nuotr.
72. MSPI polsinė „Strėva“, Trakų r., K. Pempė, 1975 m. (iš monografijos K. Pempė...).
73. Poilsio kompleksas „Kelininkas“, V. Guogis, Pervalka, 1980 m. (Drėmaitė, Petruelis, Tutlytė, 2012).
74. Mokslų akademijos poilsio namai „Horizontas“, Leonas Ziberkas, Vytautas Dičius, Palanga, 1970 m. (Drėmaitė, Petruelis, Tutlytė, 2012).
75. Restoranas „Ešerinė“ Nidoje, Vaidotas Guogis, 1977 m., M. Reklaičio nuotr.
76. Šašlykinė „Briedis“, Algimantas Zaviša, 1966 m. (Buivydas, 2002).
- 77, 78. Kelionės į Suomiją skaidrės iš Algimanto Mačiulio archyvo.
79. Kompozitorių sąjungos pastatas su gyvenamųjų namų kvartalu, Vytautas Edmundas Čekanauskas, 1960–1966 m., G. Ilgūno nuotr.
80. Minties gimnazija, interjeras, Česlovas Mazūras, 1974 m. I. Ruseckaitės nuotr.
- 81, 82. Lietuvos Komunistų partijos Centro komiteto rūmai, dabar Vyriausybės rūmai, Vytautas Edmundas Čekanauskas, 1982 m. G. Ilgūno nuotr.
83. Lietuvos paviljonas Hanoverio „Expo“, Audrius Bučas, Marina Bučienė, Gintaras Kuginis, Valdas Ozarinskas, Aida Čeponytė, 2000 m.
 <http://www.expo2008.lt/index.php?item_id=684>.
84. Lietuvos paviljonas Hanoverio „Expo“, Audrius Bučas, Marina Bučienė, Gintaras Kuginis, Valdas Ozarinskas, Aida Čeponytė, 2000 m. <<http://expolietuva.lt/2000-metu-paroda-hanoveryje>>.
- 85, 86. Lietuvos paviljonas „Expo“ Schangai, UAB „Ekspobalta“, 2012 m., iš autorių archyvo.
- 87, 88. Lietuvos paviljonas „Expo“ Zaragoza, UAB „Ekspobalta“, 2010 m., iš autorių archyvo.
89. Namas Braškių gatvėje, Kaune, „G. Natkevičius ir partneriai“, arch. Gintautas Natkevičius, Martynas Mickevičius, 2011 m. (Lietuvos kultūros gidas).
90. Gyvenamasis namas Anykščiuose, Kęstutis Indriūnas, Dalė Vileitienė, 2007 m. (nuotr. iš Žvilgsnis į save).
91. Individualus gyvenamasis namas Vilniaus Žvėryno rajone, Rimas Adomaitis, Gintautas Natkevičius, Raimundas Babrauskas, pastatytas 1901 m.; rekonstruotas 2006 m.
 <<http://www.architektusajunga.lt/nuomones/geriausi-ir-blogiausi-nauji-pastatai-istorineje-aplinkoje?p=2>>.
92. Vila prie Kalvių ežero, V. Adomavičius, V. Vyšniauskienė, Darius Čiuta, 2000 m. (nuotr. iš Žvilgsnis į save).
- 93, 94. Daugiabučiai gyvenamieji namai Krivių g., Vilnius, Tadas Balčiūnas, Vytas Biekša, 2007 m., iš autorių archyvo.
- 95, 96. „Žaliojo slėnio“ gyvenamųjų namų kvartalas, Eugenijus Miliūnas, Linas Tuleikis, Gintaras Balčytis, Kęstutis Vaikšnoras, J. Baronas, 2000 m. (E. Miliūno asmeninio archyvo nuotr.).
- 97, 98. Fredos miestelis (Kančo studija, Algimantas Kančas, L. Savickas, L. Kazakevičiūtė), 2003 m. („Laisvės architektūra“).
99. Rekreacinis kompleksas „Nakcižibis“, Arches, 2007–2010 m., iš autorių archyvo.

100. Rekreacinis kompleksas „Anupriškės“, Gintautas Natkevičius, G. Čepurna, T. Kuleša, 2009 m., nuotr. iš autorių archyvo.
101. Nidos meno kolonija, Algimantas Kančas, Gustė Kančaitė, Tomas Petreikis, Tomas Kučinskas, 2008–2011 m., nuotr. iš autorių archyvo.
102. „Lijo“, Andrebaldī, Aketuri architektai, Andrė Baldišiūtė, Lukas Rekevičius, Milda Rekevičienė, 2008 m., nuotr. iš autorių archyvo.
103. Dešinyasis Neries krantas, 2009 m., G. Ilgūno nuotr.
104. Dešiniojo Neries kranto Vilniuje koncepcija „Architektūrinės kalvos“, Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai, apie 1973 m. (Mačiulis, A ir V. Nasvyčiai).
- 105, 106. Pagrindinė banko „Swedbank“ būstinė, Audrius Ambraso architektų biuras, 2009 m., iš autorių archyvo.
107. Kauno „Akropolis“, Gediminas Jurevičius, Algimantas Kančas, 2007 m., vaizdas iš paukščio skrydžio (Statybų piloto arhyvas).
108. Kauno „Akropolis“, interjeras (AUTC).
- 109, 110. Buv. Revoliucijos muziejaus rekonstrukcija į Nacionalinę dailės galeriją, pagal Audriaus Bučo, Dariaus Čaplinsko ir Gintaro Kuginio projektą, 2009 m.; pastatas suprojektuotas 1968 m., pastatytas 1980 m., Gediminas Baravykas ir Vytautas Vielius., nuotr. iš NDG archyvo.
- 111, Europos aikštė, A. Ambrasas, 2004 m., (AUTC)
112. Europos aikštė, A. Ambrasas, 2004 m., iš autorių archyvo.
- 113, 114. Laisvės aikštė Panevėžyje, rekonstruota Valdas Klimavičiaus, 1998 m. <<http://www.autc.lt/lt/architekturos-objektai/916>>.
- 115, 116. Šiluvos aikštė, rekonstruota „G. Natkevičius ir partneriai“, 2009 m. (nuotr. iš Lietuvos kultūros gido).
- 117, 118. Lukiškių aikštė, 2012 m. vaizdas ir viena iš konkurso vizualizacijų, 2010 m. (A2SM) <<http://a2sm.blogas.lt/lukiskiu-aikste-one-more-time-910.html>>.
- 119, 120. Vilniaus centrinio pašto interjeras, Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai, 1969 m., iš autorių archyvo.
121. Operos ir baleto teatras, Elena Nijolė Bučiūtė, 1974 m., iš Elenos Nijolės Bučiūtės šeimos archyvo.
122. Operos ir baleto teatro intejeras, Jurijus Markejevas, 1974 m., iš Elenos Nijolės Bučiūtės šeimos archyvo.
123. Operos ir baleto teatro plytų dekoras, iš autorės šeimos archyvo.
124. Rokiškio bažnyčia su masteliu, kadre matosi pati Elena Nijolė Bučiūtė, iš autorės šeimos archyvo.
125. Naisių miestelio aikštė iš paukščio skrydžio, Vytautas Puzeras, 2009 m. <<http://www.puzero.lt/>>.
126. Ant ažuolinių stulpų išskaptuota krypčių simbolika, Vytautas Puzeras, 2009 m. <<http://www.puzero.lt/>>.
- 127, 128. Utenos darbo rinkos mokymo centras, Vytautas Puzeras, 2013 m. <<http://www.puzero.lt/>>.
- 129, 130. LDK Valdovų rūmų muziejus, N. Kitkauskas, A. Katilius, R. Grigas, PRI, 2009 m.
131. Gyvenamasis namas (projektuotas kaip bendrabutis), Gintaras Čaikauskas, Audrius Ambrasas ir P. Trimonis, 1985 m. („Vilniaus architektūros gidas“).

132. Kultūros paveldo centras, A. Trimonis, Audrius Ambrasas, Gintautas Adlys, 1990 m. („Vilniaus architektūros gidas“)
133. Krašto apsaugos ministerijos Gynybos štabas, Nijolė Elena Bučiūtė, 1977–1997 m., A. Galunytės nuotr.
134. Architektūros paroda „Našlaičiai“. Palaimintojo J. Matulaičio bažnyčios eskizai. Autorius – Gediminas Baravykas, NDG, 2010 m. <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-11-05-nacionalineje-dailes-galerijoje-atidaroma-lietuviu-architekturos-paroda-naslaiciai/52667>>.
135. Ekspozicijos fragmentas, neigvyvendinti projektai <http://archyvas.7md.lt/lt/2010-12-03/miesto_veidas/apie_architektura_parastese.html>.
136. „Hyper Maxima“ Kaune, Savanorių prospekte, Gediminas Jurevičius, 2003 m. bus M. Reklaičio nuotr.
137. „Snow“ arena Druskininkuose, interjeras „Urban Architects“, „Senojo miesto architektai“, 2011 m. <<http://www.veidas.lt/tag/druskininkai/page/2/>>.
138. S. Ramunis, baldai Lietuvos nacionalinio dramos teatro bufete Vilniuje, 1951 (Mačiulis 2003).
139. „Dainavos“ sanatorijos valgyklos interjeras, Simonas Ramunis, 1959 m. (Mačiulis 2004).
- 140, 141. Svetainės baldų komplektas, Jonas Prapuolenis, 1935 m. (Mačiulis, 2003).
142. „Klumpė“.
- 143, 144. Šturmų švyturys, S. Šimelionis, 2005 m., M. Reklaičio nuotr.
145. VGTU mokslo ir administracijos centras, „Sigito Kuncėvičiaus projektavimo firma“, 2013–2014 m., vizualizacija iš autorių archyvo.
- 146, 147. Individualus gyvenamasis namas „Esantis šlaite“, Julius Baronas, studija 477, 2014 m. („Žvilgsnis į save 2012–2014“).
148. Klaipėdos „Švyturio arenas“ galinis fasadas <<http://www.kgc.lt/lt/svyturio-arena>>.
- 149, 150. Vertamedžio laukymė, Grūtas, Kęstutis Kisielius, Vytautas Augustinavičius (VAS), 2008 m., M. Reklaičio nuotr.
- 151, 152. „Helios“, Gediminas Baravykas, 1966 m., rekonstruotas 2003 m., archit. Leonidas Merkinas, fasado išklotinė ir vaizdas iš paukščio skrydžio (Buivydas 2000).
153. Nidos Švč. Mergelės Marijos Krikščionių Pagalbos bažnyčia. Ričardas Krištapavičius, Algimantas Zaviša, 2003 m., M. Reklaičio nuotr.
154. Nidos savivaldybės pastatas, Gytis Tiškus, 1976 m., M. Reklaičio nuotr.
155. Pastato provaizdis – istoriniai Nidos nameliai, M. Reklaičio nuotr.
156. Poilsio namai „Dainava“ Pervalkoje, Vytautas Guogis, 1971 m.
- 157, 158. Poilsio namai „Jūra. Smėlis. Vėjas“, Gintaras ir Asta Prikockiai, 2008 m. M. Reklaičio nuotr.,
- 157, 158. Poilsio namai „Jūra. Smėlis. Vėjas“, Gintaras ir Asta Prikockiai, 2008 m., <www.kurortuarchitektura.lt>.
159. Tradicinės Juodkrantės vilos – komplekso provaizdis, M. Reklaičio nuotr.,
160. Vila „Smėlis ir jūra“ Preiloje, G ir A. Prikockiai, 2000 m. <[kurortuarchitektura.lt](http://www.kurortuarchitektura.lt)>.
161. Gintaro galerija „Kurėnas“, Asta Kazlauskienė, 2001 m. M. Reklaičio nuotr.
- 162, 163. „Zaha Hadid and partners“ pasiūlymas Vilniaus Gugenheimo-Ermitažo muziejui Vilniuje, konkurse laimėta pirmoji vieta, 2008 m.

- <<http://www.architektusajunga.lt/naujienos/guggenheimo-muziejaus-vilniuje-konkursalaimejo-zhadid>>.
164. Lietuvos ambasada Minske, Leonardas Vaitys, Saulius Mikštas, Romas Kučinskas, Andrius Bakšys, 2000 m.
165. Estijos ambasada Vilniuje, M. Kaasik, I. Rauk, I. Valdur, A. Ojari, 1999 m. („Vilniaus architektūros gidas“).
166. Prokuratūrų pastatas Vilniuje, Kęstutis Lupeikis, 2009 m., iš autoriaus archyvo.
167. Villa VPRO, „MVRDV“, 1997 m.
- 168, 169. Stiklo ferma, „MVRDV“, 2013 m. <http://www.mvrdv.nl/projects/glass_farm/>.
- 170, 171. Kėdainių laidojimo namai, Darius Čiuta, Rytis Vieštautas, V. Špečkauskas, 2005 m. (nuotr. iš autorių archyvo).
172. Palaimintojo Jurgio Matulaičio bažnyčia, Gediminas Baravykas, Gintautas Aperavičius, Ričardas Krištapavičius, 1991 m.
<<http://www.viltekta.lt/index.php?mact=Products,cntnt01,details,0&cntnt01category=lt&cntnt01detailpage=chronologija-lt&cntnt01productid=16&cntnt01returnid=25>>.
173. „Litexpo“ parodų centro paviljonas, Paleko arch. studija, 2006 m., iš autorių archyvo.
174. Administracinis pastatas „Victorija“, Paleko arch. studija, 2005 m., iš autorių archyvo.
175. Zarasų apžvalgos ratas, Šarūnas Kiaunė, Asta Kiaunienė, Aurimas Lukšys, Vytautas Butkus, Tomas Petreikis, 2011 m., iš autorių archyvo.
176. „Baltic Hearts“, Audriaus Ambraso architektų biuras, 2014 m., iš autorių archyvo.
- 177, 178. Menų inkubatorius „Rupert“, Audriaus Ambraso architektų biuras, 2012 m., iš autorių archyvo.
- 179, 180. Vilniaus universiteto biblioteka, Paleko arch. studija, 2011 m., iš autorių archyvo.
181. Poilsio namai „Žilvinas“ (Algimantas Lėckas, 1969 m.) (AUTC).
182. Metelių informacinis centras ir gamtos mokykla, Gintautas Natkevičius, Rimas Adomaitis, 2000 m. (ARCHMAP).

Autorės mokslinių publikacijos disertacijos tema sąrašas

Recenzuojamuose mokslo žurnaluose:

Reklaitė, J. 2014. Parodos architektūra: tarp re/prezentacijos ir interpretacijos, *Acta Academiae Artium Vilnensis* 2014. 74. *Menas ir publika*. Vilnius: Dailės akademijos mokslo žurnalas: 65–80.

Reklaitė, J. 2014a. Nacionalumo paradoksai, tapatybės paieška Lietuvos architektūroje, *Kūrybos erdvės* 2014, 20. Šiauliai: Šiaulių universiteto mokslo leidinys: 52–64.

Reklaitė, J. 2014b. Nacionalumo paradoksai, tapatybės paieška architektūros įvaizdžiuose, *Kūrybos erdvės*, 2014, 19. Šiauliai: Šiaulių universiteto mokslo leidinys 48–59.

Reklaitė, J.; Visminaitė, A. 2011. Architektūra parodoje. Lietuvos atvejis, *Urbanistika ir Architektūra* 35(1): 51–61.

Reklaitė, J. 2010. Tautinio tapatumo problema šiuolaikinėje Lietuvos architektūroje, *Mokslas – Lietuvos ateitis* 2(3): 52–59.

Kšivickaitė, J. 2008. Sovietmečio modernizmo architektūros praradimai Lietuvoje, *Urbanistika ir Architektūra* 32(3): 173–182.

Julija REKLAITĖ

NACIONALINIO IDENTITETO DISKURSAI ŠIUOLAIKINĖJE LIETUVOS
ARCHITEKTŪROJE

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai,
Menotyra (03H), Skulptūra ir architektūra (H312)

DISCOURSES OF NATIONAL IDENTITY
IN CONTEMPORARY LITHUANIAN ARCHITECTURE

Doctoral Dissertation

Humanities,
History and Theory of Arts (03H),
Sculpture and Architecture (H312)

2015 02 05. 16,75 sp. l. Tiražas 20 egz.
Vilniaus Gedimino technikos universiteto
leidykla „Technika“,
Saulėtekio al. 11, 10223 Vilnius,
<http://leidykla.vgtu.lt>
Spausdino BĮ UAB „Baltijos kopija“
Kareivių g. 15, 09109 Vilnius